

2020: Začiatok dekády zmien?

Zborník príspevkov
z IX. ročníka Medzinárodnej online vedeckej konferencie
študentov a mladých vedeckých pracovníkov
organizovanej
4. decembra 2020
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
Fakultou sociálnych vied UCM v Trnave a OZ Res Publica

Katarína DUFFEKOVÁ

Benita FEKETEOVÁ

Katarína LÖRINCOVÁ

(eds.)

Košice 2021

Zborník vychádza ako súčasť riešenia projektu *KEGA 014UPJŠ-4/2020 Inovatívny model vzdelávania vedúceho k aktívnemu občianstvu ako prevencii pred nárastom politického extrémizmu u študentov*.

2020: ZAČIATOK DEKÁDY ZMIEN?

Zborník príspevkov zo študentskej vedeckej konferencie konanej dňa 4. 12. 2020 Katedrou politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakultou sociálnych vied UCM v Trnave a OZ Res Publica

VEDECKÉ REDAKTORKY A ZOSTAVOVATEĽKY:

Mgr. Katarína DUFFEKOVÁ
Mgr. Bc. Benita FEKETEOVÁ
Mgr. Katarína LÖRINCOVÁ

VÝKONNÁ REDAKTORKA:

Mgr. Katarína DUFFEKOVÁ

REDAKČNÁ RADA:

Dr.h.c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.	PhDr. Jakub Bardovič, PhD. Mgr. Renáta Dulinová Bzdilová, PhD.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.	Mgr. Alexander Onufrák, PhD.
doc. PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.	Mgr. Ján Ruman, PhD.
doc. PhDr. Jana Šutajová, PhD.	Mgr. Tomáš Dvorský, PhD.
doc. Mgr. Peter Juza, PhD., CSc.	
doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD.	

RECENZENTI:

doc. PhDr. Tatiana Tökölyová, PhD., *Katedra politických vied FSV UCM v Trnave*
doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD., *Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach*

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Attribution CC BY NC ND („Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracovávajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori príspevkov.

Dostupné od: 25.08.2021
Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 978-80-574-0015-8 (e-publikácia)

OBSAH

Slovo na úvod	6
The Black Sea region in the new decade of political uncertainty – issues, challenges and prospects Razvan-Mihail POPESCU.....	8
Brazília 2020 – enviroskepticizmus ako geopolitická výzva Michaela RUŽIČKOVÁ.....	27
Regionálna integrácia v Strednej Ázii – výzva nového desaťročia? Barbora LINHARTOVÁ.....	44
Budúcnosť migrácie je (ne)jasná Lubica RAČEKOVÁ.....	57
Scxit ako nacionalistická odpoveď na Škótsku otázku Barbora KRIŠTOFOVÁ, Peter ONDRIA.....	71
Znaky národného populizmu v administratíve Donalda J. Trumpa Patrik FURIK.....	88
Médiá – aktéri legitimizujúci kroky prezidentov, prípadová štúdia USA a RF Dávid GAJDOŠČÍK.....	100
Fenomény slovenského Facebooku: Možnosti rozvoja participatívnej kultúry v prostredí sociálnych sietí Andrea OLEJÁROVÁ.....	119
Trend online streamovania prostredníctvom sociálnych sietí v slovenských médiách Radoslav MAREK.....	137

The Instrumentalization of History and the Formation of Collective Memory by LSNS	
Štefan IŽÁK.....	150
(Anti)speciecizmus ako politická otázka budúcnosti?	
Henrich FAČKOVEC.....	168
Liberálna demokracia. Garant pokroku?	
Benita FEKETEOVÁ.....	180
Trestanie mladistvých	
Michaela ŠEVČÍKOVÁ.....	191
Núdzový stav a čas na zmenu	
Katarína LEŠKOVÁ.....	208
Modernizácia SR v kontexte celospoločenskej zmeny	
Lucia HLAVATÁ.....	221
Proces reformy či modernizácie na Slovensku?	
Michaela KAKAŠOVÁ.....	239
Participácia obyvateľov na participatívnom rozpočte vo vybraných samosprávach	
Jakub BARDOVIČ.....	250
Slovenské municipality: pluralitní a nepluralitní systémy	
Martin HUŇADY.....	267
Výbory mestských častí v mestách na Slovensku	
Dominika VINCOVÁ.....	286
Referendum ako nástroj priamej demokracie v podmienkach Slovenskej republiky	
Martina HURČALOVÁ.....	296

Referendum na území samosprávného kraja ako forma občianskej participácie	
Lukáš IVANČÍK.....	305
Zmeny vo volebnom systéme, ako nástroje zvyšovania volebnej účasti	
Michal BARAN.....	320
Autori.....	322

Slovo na úvod

Zborník s názvom 2020: Začiatok dekády zmien je výstupom z IX. ročníka vedeckej konferencie určenej doktorandom, mladým vedeckým pracovníkom, ale i študentom, ktorú pravidelne organizuje Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Svet je neustále v pohybe, neustále v ňom prebiehajú väčšie či menšie zmeny, no rok 2020 možno považovať za vskutku prelomový - nielenže bol začiatkom nového decénia, ale v celom svete došlo v dôsledku pandémie koronavírusu k zmenám, ktoré nemožno považovať za bezvýznamné, a ktoré neustávajú.

Aj samotná konferencia, z ktorej publikácia vzišla, prešla zmenami - po prvýkrát sa konala v online priestore. Považujem za potrebné zdôrazniť, že i v nepriaznivých podmienkach sa podarilo uchovať túto platformu, na ktorej môžu mladí vedeckí pracovníci a doktorandi odborne prezentovať svoje pohľady na rozličné témy a viesť o nich diskusiu, hoci v roku 2020 tak mohli urobiť len v neosobnejšej, elektronickej, podobe.

Široko koncipovaný názov konferencie i samotného zborníka poskytol autorom a autorkám príležitosť reflektovať mnoho tém z viacerých vedných disciplín - od medzinárodných vzťahov, cez právo, verejnú správu, environmentalizmus, až po čoraz aktuálnejšie a naliehavšie témy nových médií, sociálnych sietí a dezinformácií. Jednotliví autori a autorky sa venovali témam, z ktorých niektoré rezonujú už istý čas, iné majú predpoklad dostať sa do centra odborného záujmu v blízkej budúcnosti. Autori a autorky príspevkov reprezentujú viaceré vedné odbory nielen z prostredia Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ale i ďalších slovenských, ba aj zahraničných univerzít.

Publikáciu považujem za odborné i materiálovo nasýtenú. Mladí vedeckí pracovníci a doktorandi, ktorí prispeli svojimi článkami do

tejto nielen rozsahom, ale i obsahom bohatej publikácie, priniesli kvalitné a odborné, no pritom svieže pohľady na mnoho problematík. Zároveň majú predpoklady ďalej rozvíjať vedecké nadanie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov a v budúcnosti byť podkladom pre ďalší výskum.

Košice, 2021

Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

The Black Sea Region In The New Decade Of Political Uncertainty - Issues, Challenges And Prospects

Razvan-Mihail Popescu

After the fall of the communist regimes in Eastern Europe, the Black Sea Region has continuously diversified its geopolitical, economic, military and strategic potential through the emergence of new actors and structures in the area. However, these changes also came with a number of risks, with rising regional tensions and instability being one of the most important. The new realities post-2014 show us a growing interest in this zone, the new decade being quite uncertain about the new configuration. In this paper, we will analyze in detail the new challenges in the Black Sea region, the role of the Global Powers in changing the balance of power in the area, the role of BSEC and its future status taking into account current positions, but we will also give short, medium and long term perspectives, regarding the evolution of the situation in the region.

Introduction

The Black Sea region, due to its complexity and closure for many centuries, has always been a region difficult to understand, but the Great Powers wanted it to gain control, either from Europe, with the intention of expanding to Asia, either from Asia with the intention of expansion to Europe. However, it also played a role as a natural barrier for many great expansionist empires¹.

Nowadays, we can say that the region has diversified considerably through the continuous development that took place after the fall of communism and an accelerated process of Euroatlantic integration. Nevertheless, tensions and difficulties have not ceased to exist, starting with the Transnistrian conflict and ending with the Ukrainian crisis. All these conflicts have been called "frozen conflicts", by their very nature

¹*Black Sea Synergy review of a regional cooperation initiative.* JOINT STAFF WORKING DOCUMENT. In: *HIGH REPRESENTATIVE OF THE EUROPEAN UNION FOR FOREIGN AFFAIRS AND SECURITY POLICY*, SWD (2015) 6 final, 2015. [online], [cit. 19/11/2020]. Available on internet: <https://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/Joint%20Staff%20working%20document%20-Black%20Sea.pdf>.

and involve separatist implications in those countries, former Soviet republics. After all, these conflicts broke out in the wider area of the Black Sea, which arose as a result of the fall of the USSR. The very essence of the conflicts is represented by the opposing interests between the “Russian world” and the newly emerged states, in search of their national identity causing the dissatisfaction of Russian-speaking minorities culturally attached to Russia².

The first attempt to harmonize the relations between states and create an atmosphere of unity in the region through the economic vector was represented by The Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), the foundations of which were laid in 1992 with the signing of the *Istanbul Summit Declaration*. Despite this fact, the structure has played a tiny role in the years since its founding, being simply a purely formal instrument, without any real influence³.

On the other hand, NATO, the EU, the USA and Russia have shown a significant influence in the region. It should be mentioned that NATO has had direct access to the Black Sea since 2004, with the accession of Romania and Bulgaria, and the EU since 2007. These actions not only changed the balance of power in the region, but further worsened the relationship with the Russian Federation⁴.

Economically, the Black Sea countries integrated into the Euro-Atlantic structures, namely Romania and Bulgaria have experienced a fabulous development of their economies with GDP increases of 4-7 % per year starting from 2011-2012. However, a number of risks have

²Collective Security Treaty Organization. [online], [cit. 29/11/2020]. Available on internet: <https://en.wikipedia.org/wiki/Collective_Security_Treaty_Organization>.

³HAMILTON, D.; MANGOTT, G. (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. In: *Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, p. 260.

⁴ZACCHARY, R.: *EU Engagement in the Black Sea Region: Challenges and Opportunities for the EU*. In: *German Institute for International and Security Affairs*, FG3-WP/09, Berlin, 2006. [online], [cit. 15/11/2020]. Available on internet: <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/dp_zak_ritter_fertig_ks.pdf>.

arisen, which is why NATO, including the US, has taken steps to increase military contingents. In addition, the inefficiency of the dialogue with Russia has led and still leads to a dizzyingly dangerous armament on both sides⁵.

From an energy point of view, the European Union should be more involved in ensuring the energy security of the south-eastern flank. Recently, we can see the US involvement in Romania in order to extract gas from the Black Sea in an amount of approximately 200 billion m³. This will not only ensure the gas independence of Romania for a certain period, but also of other neighboring states.

Clearly, we see the need for more active EU and BSEC involvement to the detriment of NATO and the US, which are only increasing tensions in the region. Moreover, a single strategy is needed in the new decade, which must also include Russia, thus removing the barriers of uncertainty.

In this paper will be analyzed the main economic, political, social and military aspects and the lines that will be drawn in the new decade of evolution of the Black Sea region, giving perspectives, solutions and ideas to existing and future problems.

The role of the EU and NATO in the Black Sea Are - Interests and Involvement

From a political, economic and integration point of view, the European Union has shown an increased interest in the Black Sea Region, as well as NATO has shown from a military, strategic, and even economic point of view through the recent US implications. The role of these two structures is now represented by the two Member States with direct access to the Black Sea, namely Romania and Bulgaria, but also by the vision of expansion in the years to come. However, we note that certain

⁵*Problems and prospects of Russia - US / NATO cooperation in the sphere of ballistic missile defense.* In: TRUBNIKOV, V. I. (ed.): *MEMO RAN*. Moscow, 2011, p. 17-21.

inability of the EU to expand its influence in the region is exercised by NATO and the US, which leads to strained relations with the Russian Federation⁶.

Although the European Neighborhood Policy makes some efforts for the process of *Transformative Europeanization*, we can see the dissatisfaction of some countries such as the Republic of Moldova, Georgia or Ukraine that expect more from the integration process. Precisely, this disappointment makes them go more to Russia and the CIS space. Even European regionalization does not seem to solve this problem. The reluctance of European officials to receive new members in the post-2014 EU structure, plus the Russian opposition, has further slowed the accession process of states on the enlargement agenda. However, a NATO integration is not excluded, a structure that seems much more interested in co-opting new members and partners in comparison with the European Union⁷.

True stability and prosperity on the Black Sea cannot be possible without the Russian Federation, a very important decision-maker, if we take into account its growing power and influence. In this context, the issue of the need for a close dialogue between Russia, the EU and NATO arises. What is certain is that Russia will continue to protect its ethnic groups in the former Soviet republics. Recently, a law appeared in the Russian constitution that grants Russian citizenship in a simplified way to those who are Moldovan, Ukrainian, Belarusian and Kazakh citizens, and have a permanent residence permit in the Russian Federation, which can also be obtained simplified, being Russian language speakers. These actions further divided the situation in those countries and led to an increase in migration.

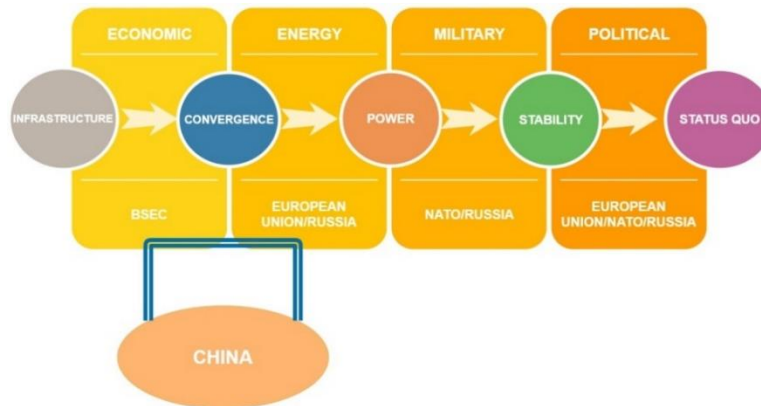
⁶European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World. [online], [cit. 24/11/2020]. Available on internet: <https://www.mod.bg/bg/doc/strategicheski/20110401_ESS.pdf>.

⁷BARANY, Z.: *The future of NATO expansion*. In: *Editura Cambridge*. Bruxelles: University Press, 2003, p. 119-121.

The European Union, on the other hand, has taken very small steps in the process of European integration and full visa waiver. However, there is the possibility of obtaining Romanian citizenship in a simplified way for the citizens of the Republic of Moldova, and those from Ukraine (Ismail and Chernivtsi regions). Poland also provides certain facilities for obtaining a permanent residence permit for Ukrainian and Belarusian citizens⁸.

The Security Dilemma in the Black Sea region is a very complex and connected process, being closely linked to the staged course and the role of the EU, NATO and Russia. And to reach the status quo is sometimes necessary a situation of political compromise, which can be unpleasant for some states⁹.

Picture no. 1 Security's dimensions in the Black Sea region¹⁰

⁸HAMILTON, D.; MANGOTT, G. (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. In: *Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, p. 258.

⁹EMANUEL, A.; MICHAEL, B.: *A Framework for the Study of Security Communities*. In: EMANUEL, A.; BARNETT, M. (eds.): *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 31-32.

¹⁰POPESCU, R. M.; TIMOFEEV, O.: *The role of Global Powers in the Black Sea regional security system formation*. In: *13th Annual International Scientific Conference "Security Forum"*. Banská Bystrica: Matej Bel University, 2020, p. 246.

Russia wants more involvement of the European Union in the region through BSEC structures, even if the EU has not paid much attention to this. However, the EU has delegated these attributions through the NATO structure, which is very active in the region especially in the post-2014 context. However, there are differences between BSEC's purely economic intentions and those of the EU through its Black Sea synergy plan, the major one being the political nature of synergy. Regardless of this, the EU's steps are still small, and the real political game is played by NATO and the US¹¹.

It is important to mention that militarily, NATO and the USA are present on the coast of Romania and Bulgaria, being responsible for protecting the southeastern flank. This presence has steadily intensified in recent years, with troops growing from year to year. Here, an important role is also played by energy security, given the fact that in the economic area of Romania on the Black Sea, important gas resources have been discovered, and that can ensure the energy independence of the flank. Their extraction from the Black Sea is planned with the help of the USA.

In the context of the election of the new US President, *Joseph Biden*, we can expect an increase in US and NATO involvement in the region. However, in the Republic of Moldova, even with the new pro-European president *Maia Sandu*, an EU integration or at least an attempt of an EU integration within her mandate is unlikely. We must not forget that *Sandu* won with the help of the Russian-speaking electorate of the Republic of Moldova, which was disappointed by the EU's slow involvement and sees it as a form of corruption and a loss of statehood.

According to some European schools of thought, it is considered that the EU needs to take the lead more in the region in order to create a stable economic and social environment, and not NATO through its

¹¹RUMER, B. E.; JEFFREY, S.: *Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*. In: *National Defense University Press*, No. 3, Washington D.C.: Institute for National Strategic Studies, 2006, p. 18-20.

military component, antagonizing Russia in this way. Others think differently and believe that NATO and the US should be the guarantor of European security. What is certain is that the post-2014 experience has shown that this move can be dangerous, leading to rising tensions and destabilizing the region more and more¹².

Russia' Strategy in the post-2014 Regional Context

Russia's strategy and interests have always played an important role in the balance of power in the Black Sea area. The basic component of this strategy is the protection of the *Russian world*, lost after the fall of the Soviet Union. With the internal pacification and the solving of the problems in Chechnya, Russia is launching again as a great power in the area, but also as a direct competitor, possible and partner for the European Union and the USA. We can even notice that the leadership in Moscow in the post-2014 context takes a slight form of the *Pan-Slavic doctrine*, which intensifies as tensions increase in the region¹³. However, the key point is the *Russian world*, and we can see how the citizens of the unrecognized republics of Donetsk and Lugansk can easily obtain Russian citizenship. Many voices in Europe condemn Russia for supporting the Ukrainian separatists with weapons and money, but this can be considered unfounded, given that Russia has not even recognized at least these pseudo-states. But we must not forget that they are Russian speakers, and most of them consider themselves as ethnic Russians. This is exactly the problem of Ukraine, in finding a dialogue with them, and avoiding a situation like the Crimea in 2014, which will lead even more to the dismemberment of Ukraine¹⁴.

¹²POPESCU, R. M.; TIMOFEEV, O.: *The role of Global Powers in the Black Sea regional security system formation*. In: *13th Annual International Scientific Conference "Security Forum"*. Ban-ska Bystrica: Matej Bel University, 2020, p. 245-256.

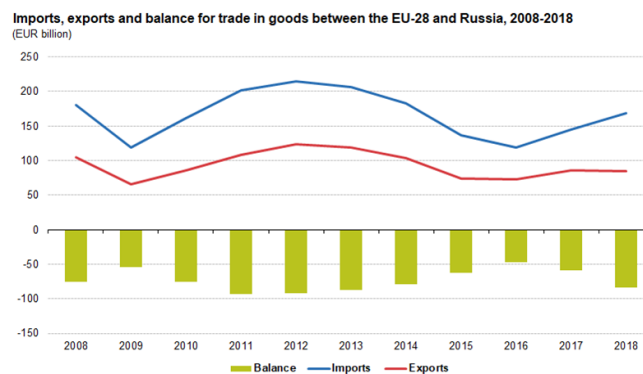
¹³FLANAGAN, S. J.; CHINDEA, I. A.: *Russia, NATO, and Black Sea Security Strategy*. Calif.: RAND Corporation & The German Marshall Fund of the United States, 2019, p. 238-244.

¹⁴SHLYKOV, P.: *Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition*. In: *Perceptions*. Vol. 23, No. 2, 2018, p. 98.

But the problem is that not only Ukraine is in this situation, but also many other former Soviet states around the Black Sea region, which have a certain percentage of Russian ethnic or Russian-speaking population, it is necessary first of all to find a dialogue between them and the country where they live, then extended to a general dialogue with Russia.

An aggressive and rapid expansion of NATO and the EU will only aggravate the situation that will eventually lead to the separation of important regions from Ukraine. Another variant, which did not materialize, refers to the federalization of Ukraine by regions, at the moment Ukraine being a unitary state. Russia does not want a large direct border with NATO from the principle of national security, precisely in this context, it has blocked any attempt made by Ukraine, Georgia and the Republic of Moldova to integrate into Euro-Atlantic structures¹⁵.

Picture no. 2¹⁶

eurostat

¹⁵POPESCU, R. M.; TIMOFEEV, O.: *The role of Global Powers in the Black Sea regional security system formation*. In: *13th Annual International Scientific Conference "Security Forum"*. Banská Bystrica: Matej Bel University, 2020, p. 245-256.

¹⁶Eurostat. [online], [cit. 30/11/2020]. Available on internet: <<https://ec.europa.eu/eurostat>>.

From an economic point of view, the Russian Federation wants a normal and sincere economic relationship with the European Union, which in turn blocks these attempts through US interventions. Even if after 2014 the economic exchanges and trade volume decreased drastically with Moscow, they have returned more or less to normal in recent years, amid the rapprochement of some European states with Russia.

Speaking of the energy aspect, the EU-Russia relations continued like this even after 2014, and even the European Union's imports from Russia increased. Energy imports to the EU from Russia as a share of total imports to the EU from Russia increased by 3.2 percentage points from 61.4 % in 2016 to 64.6 % in 2020, which shows us that the EU is still dependent on Russian energy imports until the complete transition to renewable resources¹⁷.

Currently, all EU-Russia energy cooperation projects in the Black Sea region are abandoned indefinitely, especially related to the involvement of the US and NATO in the region, however there is an important energy project between the Russian Federation and some EU countries called Nord Stream 2, namely the construction of a gas pipeline, which according to its operating plan should bypass Ukraine, which depends on profitable transit taxes, and would go on the Baltic Sea basin to Germany. The total cost of the project is estimated at about 11 billion USD and should be carried out by the Russian company Gazprom. Gazprom and Germany stated that Nord Stream 2 is a purely commercial project. Demand for gas in Germany is growing as it reduces its dependence on nuclear energy and coal. In a scenario of good relations between the European Union and Russia, an energy and economic connection of the Baltic, Black and Caspian Seas would not be a disadvantageous idea.

¹⁷World Bank Open Data. [online], [cit. 30/11/2020]. Available on internet: <<https://data.worldbank.org>>.

However, the *Trump* administration and lawmakers on both sides believe the pipeline would strengthen President *Vladimir Putin's* economic and political influence over Europe. The *Trump* administration is also promoting increased US liquefied natural gas exports to Europe. The United States has included sanctions against Russia over the Nord Stream 2 pipeline in its annual defense policy bill. The sanctions also target companies that provide insurance or secondary insurance for the construction and certification of pipelines in Denmark. The bill will become law only after it is passed by both houses of Congress and signed by President *Donald Trump*.

Another important energy project that has cooled relations between Washington and Ankara is TurkStream, a natural gas pipeline from Russia to Turkey. The project was completed in 2020, being an important step towards increasing Russia's influence in the region¹⁸.

The involvement of the United States will only lead to an even greater deterioration of relations with the Russian Federation, which sees US intervention as a violation of the EU's right to choose who to do business with. Of course, a dependence on Russian gas is not the best option for the EU, but US intervention can be considered unjustified here. The EU must look for its economic partners alone, be it Russia or Iran, or achieve its own energy security through the connection of the Black Sea with the Caspian Sea¹⁹.

Regardless of these circumstances, Moscow and Brussels will find solutions to cooperate economically, a decisive factor being played by geographical proximity itself. Politically and militarily, the change in

¹⁸POPESCU, R. M.; TIMOFEEV, O.: The role of Global Powers in the Black Sea regional security system formation. In: *13th Annual International Scientific Conference "Security Forum"*. Banska Bystrica: Matej Bel University, 2020, p. 245-256.

¹⁹AYDIN, M.: Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions. [online], [cit. 22/11/2020]. Available on internet: <<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/MustafaAydin.pdf>>.

Russia's strategy will depend largely on the decisions taken by Washington and NATO and of course on the new US presidential administration, which at first glance does not seem to be very lenient with Moscow. Continuing to discourage the European Union from cooperating economically with Russia, The United States is only tarnishing its image in certain European countries, which have good traditional relations with Russia and see Moscow as a friend²⁰.

Regardless of that, the three main vectors that Russia will focus on in this new decade seem to be again the *Russian world* and the protection of allies, the search for new economic, political and military partners, and last but not least the expansion of the *soft pan-Slavic idea*²¹.

BSEC Status and the Implication of other Global Powers in the Black Sea Region

Although it was initially successful at its founding in 1992, the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) later proved to be only a purely economic organization, unlike the EU which also took on a political character over time, being impossible to economically integrate a structure without some political and possibly even military consensus. But it is not easy to unite BSEC in a politico-social context, mentioning here the Russian-Ukrainian, Greek-Turkish, Azerbaijani-Armenian and Georgian-Russian conflicts. Immediately after the fall of the USSR, a relative political understanding within the BSEC was still possible, but now in the post-2014 context it is almost impossible to do so, and the relevance of the organization loses its meaning or is reduced to a formal and weak economic level²².

²⁰MUSTAFA, A.: Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement. In: *EU Institute for Security Studies*, No. 53, 2004. [online], [cit. 26.11.2020]. Available on internet: <<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ53.pdf>>.

²¹Collective Security Treaty Organization. [online], [cit. 29/11/2020]. Available on internet: <https://en.wikipedia.org/wiki/Collective_Security_Treaty_Organization>.

²²CHARALAMBOS, T.: The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?. In: *Agora Without Frontiers*, Vol. 10, No. 4, 2005. [online], [cit. 18.11.2020], p. 374. Available

However, the lack of initiative within the BSEC has given way to European Union enlargement projects, such as the *Black Sea synergy* which is seen as another competitive form of regionalism through the Eastern Partnership, but also a method of NATO expansion, which leads to increased tensions in the region. In reality, however, it seems that NATO and the USA have taken over the leadership in the region for the EU, being actively involved in all projects, be they political, military or energy. Not to mention the BSEC, OSCE itself failed to return to the pre-2014 status quo, which shows us the inefficiency of these structures in political, social and military terms²³.

Without a constructive and coherent dialogue in the main Russia-EU-NATO-Turkey format, the BSEC and OSCE structures lose their meaning and become mere formal tools without any real decision-making power²⁴.

In the current post-2014 context, it can be seen how the EU and NATO choose a partnership and option such as the *European Neighborhood Policy* excluding Russia, instead of the BSEC, especially because they have ostracized Russia for Crimea.

However, Russia and Turkey are more determined to collaborate on the Black Sea in a BSEC format without the involvement of the Euro-

on internet: <<https://ketlib.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/ket/399/From%20New%20Regionalism%20to%20Interregionalism%20BSEC.pdf?sequence=2&isAllowed=y>>..

²³*Black Sea Synergy review of a regional cooperation initiative*. JOINT STAFF WORKING DOCUMENT. In: *HIGH REPRESENTATIVE OF THE EUROPEAN UNION FOR FOREIGN AFFAIRS AND SECURITY POLICY*, SWD (2015) 6 final, 2015. [online], [cit. 19/11/2020]. Available on internet: <https://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/Joint%20Staff%20working%20document%20-Black%20Sea.pdf>.

²⁴BSEC: Partners, Observers, Related Bodies. [online], [cit. 28/11/2020]. Available on internet: <<http://www.bsecorganization.org/aoc/Pages/default.aspx>>.

pean Union and NATO in Russia's vision, and in Turkey's one, probably because of the motivation to feel as being the initiator of this organization²⁵.

In the extended Black Sea area, BSEC plays the same role as in the region itself, recently we saw that the process of ratifying North Macedonia's entry into the organization has been completed. It should be noted here that the effort to integrate The Republic of North Macedonia into the EU is an arduous and difficult one, constantly facing obstacles, the last being the opposition of Bulgaria. At the same time, the Republic of North Macedonia is the newest NATO member, which has hampered Russia's presence in the Balkans and in the former Yugoslavia, only Serbia remaining as a relative ally in that region for Moscow.

BSEC's role as regional coordinator can be strengthened and extended to new projects through the active involvement of the countries in the region, without the interference of NATO and the USA and with the active involvement of only the EU, Russia and Turkey. The West is obliged to understand that a very active involvement here of some states without a direct exit to the region will not bring long-term benefits, but will create rivalries, for which it will pay a higher price later²⁶.

Two other major global actors that want to influence the political-economic, economic and social processes more or less in the Black Sea Region are the United States and China, which are also two fierce rivals lately on the world stage. On the one hand, China wants more economic and less politico-military influence, while the United States wants influence on all fronts and points of view. The Black Sea area is a strategic one for Beijing, especially from an economic point of view, in the context in which cheap goods from China invade the markets of the states in the region. The United States sees the Black Sea Region as a *loophole*

²⁵HAYDAR, E.: THE EUROPEAN UNION'S BLACK SEA REGION POLICY. [online], [cit. 26/11/2020]. Available on internet: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155328>>.

²⁶CHARALAMBOS: The BSEC: From New Regionalism to Inter-Regionalism?, p.386-387.

from Romania and Bulgaria in which it can counter Russia and stop its influence from spreading. Also, based on the anti-Russian sentiment in the region and by exploiting this very much, the US is only further hostile to the states against each other in the region²⁷.

Although the Black Sea region diversified a lot in all aspects after the fall of communism and this was a positive thing, we now notice an increasingly strong trend of *aggressive bipolarism* followed by a *geopolitical regionalism* in the context of the post-2014 situation. However, a joint EU-Russia-Turkey involvement could be successful in a fundamental relaunch of the BSEC structure²⁸.

Conclusions

The changes and challenges that occur in the wider Black Sea area should be addressed in a broader context of a multipolar world. The diversity of the region is a plus, not only for infrastructural and economic development, but also for strengthening democracy, stability and prosperity. But what we see in the post-2014 context makes us think of the *bipolar world*, where the main decision-makers are only two centers.

From CEPA's²⁹ point of view it is shown that the Black Sea region is not at all safe and would be more strategically valuable to the Kremlin than the Baltic area, because it can be "a basis for launching Russia's expansion and influence to the Mediterranean Sea area, the Western Balkans and the widening of cracks within NATO"³⁰. The neuralgic point of the Alliance, from this perspective, is Turkey, which bought

²⁷Problems and prospects of Russia - US / NATO cooperation in the sphere of ballistic missile defense. In: TRUBNIKOV, V. I. (ed.): *MEMO RAN*. Moscow, 2011, p. 22-25.

²⁸SHLYKOV, P.: Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition. In: *Perceptions*. Vol. 23, No. 2, 2018, p. 105-108.

²⁹Center for European Policy Analysis

³⁰ADRIAN, L.I.: EU enlargement to Central and Eastern Europe. Logics and conditioning, in *Romania's Integration in the European Union* (coord. Maria Costea, Simion Costea). Iasi: European Institute, 2007, p. 45-48.

sophisticated weapons from Russia and which is moving further and further away from the West, but inside NATO there are appearing also other gaps. But not everything is accidental, Turkey has been waiting for its entry into the European Union for many years, and the disappointment caused by the failed integration has led this country to the border between democracy and authoritarianism, moving quickly towards the second option. Russia and China seem very interested in Turkey nowadays, being a strategic way to exploit and counter NATO's weakness. In addition to that, US President *Donald Trump's* decision to withdraw some US troops stationed in Germany and his attacks on Berlin have heightened tensions between Washington and its Western European NATO allies. The gaps inside NATO are multiplying and the United States seems to be making wrong moves in Europe. In this situation, a Russia-China alliance, although difficult to achieve, can move the tectonic plates of geopolitics.

The new *Biden* administration is expected to revive the North Atlantic Alliance and strengthen its flanks, but that does not mean tensions will ease in the region, but it is possible that Turkey will move away from Russia, especially amid the armed conflict in Nagorno-Karabakh, the Ankara regime actively supporting Azerbaijan, while Russia supports Armenia. Here the situation becomes already complicated, Armenia being a member of CSTO³¹, a Russian version of NATO, which emerged after the fall of the USSR, but has become increasingly prominent and active in recent years. Obviously, Russia has the main role and protector of the organization, being the pole of power along which the Member States gravitate.

Following the analyzes carried out in this paper, we have reached the next short, medium and long-term perspectives, offering also recommendations regarding the new decade of political uncertainty for the Black Sea region:

³¹ The Collective Security Treaty Organization

- more active involvement of the European Union in the Black Sea region is needed, to the detriment of NATO and the US which could lead to tensions in the area;
- a different approach to European integration and a rethought accession strategy is needed, especially with regard to the situation in Northern Macedonia and Turkey, with a subsequent addition of the Republic of Moldova, Ukraine and Georgia³²;
- the need to launch a constructive dialogue, in the first phase in economic terms between the Russian Federation and the European Union, also with the participation of BSEC³³;
- a new approach to Russia, and the problem of Crimea in the post-2014 context and especially in the new decade by finding a compromise solution, in order to ensure peace and prosperity in the region;
- in the short term prospect, relations will remain strained, especially as the new US presidential administration is not ready to make concessions;
- in the medium term perspective, Russia's influence in the Black Sea area could increase considerably, making a corridor through Bulgaria to the Balkans;
- in the long term prospect, and with the elimination of the consequences of the coronavirus pandemic, a Chinese entry into the Black Sea region through the Caspian Zone and Turkey may take place.

In the new decade for the Black Sea region, its expanded area will begin to play a more important role for the Global and Regional Powers, it is certain that we can expect unexpected changes. Taking all these

³²ASMUS, R. D.: *Opening NATO's Door. How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia University Press, 2002, p. 39-42.

³³HAMILTON, D.; MANGOTT, G. (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. In: *Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, p. 214.

aspects into account, the region still hopes for future collaboration between all riparian states in a format that does not create conflicts and tensions between nations, but it solidifies the good neighborhood policy.

References:

- ADRIAN, L.I.: *EU enlargement to Central and Eastern Europe. Logics and conditioning, in Romania's Integration in the European Union (coord. Maria Costea, Simion Costea)*. Iasi: European Institute, 2007.
- ASMUS, R. D.: *Opening NATO's Door. How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia University Press, 2002.
- AYDIN, M.: *Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions*. [online], [cit. 22/11/2020]. Available on internet: <<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/MustafaAydin.pdf>>.
- BARANY, Z.: *The future of NATO expansion*. In: *Editura Cambridge*. Bruxelles: University Press, 2003, p. 114-129.
- Black Sea Synergy review of a regional cooperation initiative*. JOINT STAFF WORKING DOCUMENT. In: HIGH REPRESENTATIVE OF THE EUROPEAN UNION FOR FOREIGN AFFAIRS AND SECURITY POLICY, SWD (2015) 6 final, 2015. [online], [cit. 19/11/2020]. Available on internet: <https://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/Joint%20Staff%20working%20document%20Black%20Sea.pdf>.
- BSEC: *Partners, Observers, Related Bodies*. [online], [cit. 28/11/2020]. Available on internet: <<http://www.bsecorganization.org/aoc/Pages/default.aspx>>.
- CHARALAMBOS, T.: *The BSEC: From New Regionalism to Inter-regionalism?*. In: *Agora Without Frontiers*. Vol. 10, No. 4, 2005, p. 362-391. [online], [cit. 18/11/2020]. Available on internet: <<https://ketlib.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/ket/399/From%20New%20Regionalism%20to%20Interregionalism%20BSEC.pdf?sequence=2&isAllowed=y>>.
- Collective Security Treaty Organization. [online], [cit. 29/11/2020]. Available on internet: <https://en.wikipedia.org/wiki/Collective_Security_Treaty_Organization>.

- EMANUEL, A.; MICHAEL, B.: *A Framework for the Study of Security Communities*. In: EMANUEL, A.; BARNETT, M. (eds.): *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 29-67.
- European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World. [online], [cit. 24/11/2020]. Available on internet: <https://www.mod.bg/bg/doc/strategicheski/20110401_ESS.pdf>.
- Eurostat. [online], [cit. 30/11/2020]. Available on internet: <<https://ec.europa.eu/eurostat>>.
- FLANAGAN, S. J.; CHINDEA, I. A.: *Russia, NATO, and Black Sea Security Strategy*. Calif.: RAND Corporation & The German Marshall Fund of the United States, 2019.
- HAYDAR, E.: *The European Union's Black Sea Region Policy*. [online], [cit. 26/11/2020]. Available on internet: <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155328>>.
- HAMILTON, D.; MANGOTT, G. (eds.): *The Wider Black Sea Region in the 21st Century*. In: *Strategic, Economic and Energy Perspectives*. Washington D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008.
- MUSTAFA, A.: *Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement*. In: *EU Institute for Security Studies*, No. 53, 2004. [online], [cit. 26/11/2020]. Available on internet: <<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ53.pdf>>.
- POPESCU, R. M.; TIMOFEEV, O.: *The role of Global Powers in the Black Sea regional security system formation*. In: *13th Annual International Scientific Conference "Security Forum"*. Banska Bystrica: Matej Bel University, 2020, p. 245-256.
- Problems and prospects of Russia - US / NATO cooperation in the sphere of ballistic missile defense. In: TRUBNIKOV, V. I. (ed.): *MEMORAN*. Moscow, 2011, p. 10-30.
- SHLYKOV, P.: *Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition*. In: *Perceptions*. Vol. 23, No. 2, 2018, p. 93-116.
- RUMER, B. E.; JEFFREY, S.: *Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*. In: *National Defense University Press*, No. 3, Washington D.C.: Institute for National Strategic Studies, 2006, p. 10-37.

World Bank Open Data. [online], [cit. 30/11/2020]. Available on internet: <<https://data.worldbank.org>>.

ZACCHARY, R.: *EU Engagement in the Black Sea Region: Challenges and Opportunities for the EU*. In: *German Institute for International and Security Affairs*, FG3-WP/09, Berlin, 2006. [online], [cit. 15/11/2020]. Available on internet: <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/dp_zak_ritter_fertig_ks.pdf>.

Brazília 2020 - enviroskepticizmus ako geopolitická výzva¹

Michaela Ružičková

The topic of the paper is the environmental and climate skepticism of the Brazilian president Jair Bolsonaro with an overlap on the geopolitical interests and the actions of important actors in international relations. The aim of the paper is to analyze the inputs and outputs of current enviroskeptical policy, to reflect its negative environmental consequences and to present actual and eventual geopolitical outcomes of current policy. The first part of the paper focuses on the issues of current Brazilian policy developments in the context of the negative environmental impact on the Amazon rainforest. The second part of the paper deals with the international context of the mentioned issues with emphasis on the geopolitical impact of reactions of chosen relevant actors. The paper provides evidence of the negative impact of current enviroskeptical policy on the environment in Brazil. However, in the light of several unprecedented challenges and transformations in 2020 and 2021 so far, the raising pressure of the international community to change Brazil's environmental policy may be expected.

Výskumný problém a metodológia

Vývoj Brazílskej federatívnej republiky pod proklamovaným heslom „poriadok a pokrok“ prichádza do kolízie s drastickým zasahovaním do Brazílskeho dažďového pralesa pod taktovkou súčasného prezidenta *Jaira Bolsonaro*. V prípade Brazílie je evidentná vysoká miera spätosti so stabilnými geografickými faktormi ako je charakter a špecifickosť teritória. Geopolitický rozmer problému sa však viaže aj na faktory inej než primárne geografickej povahy, ako je kultúrny a civilizačný element (domorodé obyvateľstvo), medializácia problému, rozsah externých výskumov odlesňovania či otázka hospodárstva a financovania jednotlivých odvetví výroby. Postoje prezidenta *J. Bolsonaro*

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 014UPJŠ-4/2020 Inovatívny model vzdelávania vedúceho k aktívnemu občianstvu ako prevencii pred nárastom politického extrémizmu u študentov. Hlavný riešiteľ: Mgr. Gabriel Eštok, Ph.D. Doba riešenia: 2020-2022.

prinášajú mnoho výziev pre životné prostredie a sprevádza ich stúpajúca nevôľa mnohých aktérov medzinárodných vzťahov voči enviroskeptickej politike ospravedlňujúcej environmentálnu kriminalitu. Brazílsky enviroskepticizmus ako výskumný problém nášho príspevku sa stáva čoraz očividnejším predmetom globálneho záujmu a podnetom pre transformáciu v mocenských pomeroch regiónu. Začína podmieňovať charakter vzťahov medzi relevantnými aktérmi v podmienkach aktuálnych bezprecedentných výziev, akými je globálna kríza spôsobená pandémiou nového koronavírusu, kríza liberálnej demokracie a premeny usporiadania mocenských vzťahov. Brazílsky enviroskepticizmus sa stáva determinantom budúceho vývoja v regióne Latinskej Ameriky, pričom môže viesť až k destabilizácii regiónu.

Cieľom nášho výskumu je konceptualizácia vstupov aktuálneho politického prostredia Brazílskej federatívnej republiky v oblasti environmentálnej politiky a reflexia jej reálnych a eventuálnych výstupov v podobe degradácie životného prostredia a narúšania mocenských vzťahov (nielen) v latinskoamerickom regióne. Východisko pritom pre nás predstavuje predpoklad vzájomnej previazanosti spomínaných vstupov a výstupov a výrazného vplyvu politického rozhodovania na regresívny vývoj v oblasti ochrany životného prostredia. Pre účely nášho príspevku sme využili metódy kvalitatívneho výskumu. Problém enviroskepticizmu a parciálne kategórie, ktorých sa primárne dotýka, sme podrobili metódam analýzy a syntézy, abstrakcie, geografickej a historickej metódy skúmania a deduktívno-induktívnemu prístupu. Výskum stanoveného problému sme postavili na sekundárnych zdrojoch dát, akými sú interpretácie, reporty a štúdie etablovaných zahraničných médií svetového formátu (napr. *New York Times*, *The Economist*, *reuters*), think-tankov, agentúr a organizácií (*Organizácia Spojených národov*, *Climate Action Tracker*), ale aj publikácie vedeckých výskumníkov (*Antológia textov z medzinárodných vzťahov a geopolitiky*).

Fenomén enviroskepticizmu

Personifikáciou súčasného brazílskeho enviroskepticizmu je kontroverzný prezident *Jair Bolsonaro*. Ide o politika s výraznou podporou od roku 2014, kedy bol najviac voleným kandidátom na poslanca v Rio de Janeiro so ziskom nad 464 tisíc hlasov.² Prezidentom sa stal v roku 2018, v samotných voľbách získal 57 797 847 hlasov (55,13 %) a porazil tak svojho protikandidáta, ľavičiara *Fernanda Haddada*.³ Pri štúdiu jeho prezidentskej kampane nachádzame ambiciózne body ako je snaha znížiť rozpočtový deficit a dosiahnuť prebytok do roku 2020 prostredníctvom tvrdého privatizačného programu. Avizovaným cieľom bolo tiež znížiť verejný dlh o 20 percent a zvýšiť verejnú bezpečnosť investovaním do technológií, sprísňovaním rozsudkov za trestnú činnosť, ale aj politikou uvoľňovania držby strelných zbraní.⁴ Za určujúce prezident považuje hodnoty poriadku, náboženstva a rodiny, má však za sebou množstvo kontroverzných vyjadrení vo vzťahu k rasovým a sexuálnym menšinám, domorodému obyvateľstvu či obdobiu vojenskej diktatúry v Brazílii v rokoch 1964-1985. *Jair Bolsonaro* sa oficiálne pokladá za konzervatívneho politika. Na základe menovaných ukazovateľov však býva mediálne označovaný nie ako konzervatívny, ale ako krajne pravicový politik. V kampani avizoval odklon od ľavicovej politiky, čo mohlo byť pre voliča poznačeného skúsenosťou predchádzajúcich volebných období prítlačivé, keďže brazílska ľavica zaznamenala úpadok vplyvom rozsiahleho vyšetřovania korupcie (známeho ako Operation Car Wash). Výsledkom bolo uväznenie mnohých politických predstaviteľov, vrátane prezidenta *Luiza Inácia Lula da Silvu*. *Jair Bolsonaro* svoju politickú tvár prezieravo vystaval na myšlienkach

²*Biography President. Jair Bolsonaro*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.brazil.gov.br/government/president/>>.

³*Brazil Election Results*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bloomberg.com/graphics/2018-brazil-election/>>.

⁴SIMÕES, E.; HUANG, H.: *Brazil election*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://graphics.reuters.com/BRAZIL-ELECTION/010080JS13F/index.html#section/issues>>.

boja proti korupcii, čo je však opäť problematická línia, keďže v novembri 2020 bol jeho syn *Flávio Bolsonaro* obvinený zo sprenevery a prania špinavých peňazí.⁵

Napriek spomenutým kontroverziám je *Jair Bolsonaro* populárnym politikom, má vysokú sledovanosť na sociálnych sieťach a pre svoj populizmus býva prirovnávaný k bývalému prezidentovi USA *Donaldovi Trumpovi* s prívlastkami ako „Brazílsky Trump“ či „Trump of the Tropics“. Počas funkčného obdobia *Donalda Trumpa* razil líniu upevňovania vzťahov s USA. Analógia sa objavila aj v špecifickom prístupe oboch lídrov k riešeniu krízy spôsobenej pandémiou nového koronavírusu v roku 2020. *Bolsonaro* opakovane bagatelizoval hrozbu vyplývajúcu zo šírenia vírusu a napriek tomu, že mala Brazília najvyšší počet nakazených v regióne, navrhoval zrušiť lockdown a opatrenia nazýval diktátorskými. V júli 2020 bol pozitívne testovaný na koronavírus, avšak namiesto poukázania na zraniteľnosť obyvateľstva sa po krátkom liečení vrátil do úradu a naďalej bagatelizoval závažnosť hrozieb, ktoré ochorenie prináša.

Jednou z hlavných črt doterajšej politiky prezidenta *Jaira Bolsonaro* je výrazný prvok enviroskepticizmu (environmentálneho/klimatického skepticizmu), na ktorý sa budeme v príspevku primárne zameriavať. Vo všeobecnosti môžeme environmentálny alebo klimatický skepticizmus definovať prostredníctvom nedôvery alebo neistoty týkajúcej sa antropogénnej (prevažne ľudsky spôsobenej) klimatickej zmeny, ktorá súvisí aj s nedostatkom informácií a povedomia o dôsledkoch a povahe zmeny podnebia. Skepticizmus vo všeobecnej oblasti životného prostredia sa viaže na pochybnosti o závažnosti zmeny klímy

⁵ HARRIS, B.: *Son of Brazil's president Jair Bolsonaro charged with corruption*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/d1977bd9-25e0-44cc-8bd7-f05d6023ce1b>>.

a eventuálnych následkoch na životné prostredie a bagatelizuje nevyhnutnosť prijatia opatrení v oblasti ochrany životného prostredia.⁶ V kontexte nami stanoveného výskumného problému v podmienkach Brazílie ide o evidentné popieranie dôležitosti klimatickej zmeny, odmietanie potreby rozsiahlejšej ochrany životného prostredia a biodiverzity, ako aj benevolentný postoj k envirokriminalite. Už v predvolebnej kampani *J. Bolsonaro* naznačil úmysel zasahovať do domorodých území v pralese a minimalizovať rozlohu pôvodných rezervácií. Dôležitou súčasťou tejto línie bolo plánované zrušenie Ministerstva životného prostredia ako samostatnej agentúry a jeho preradenie pod Ministerstvo poľnohospodárstva. Pre silný tlak verejnosti bolo od plánu upustené, prezident však naznačil záujem o zachovávanie životného prostredia bez vytvárania prekážok zabraňujúcich rozvoju (napríklad dlhé obdobia pre schvaľovanie infraštruktúrnych projektov).⁷ Ministerstvo životného prostredia je dôležité nielen kvôli zabraňovaniu fyzickému ničeniu pralesov, ale aj kvôli regulácii energetiky a infraštruktúry či kontrole subjektov spadajúcich pod jeho kompetenciu.

Okrem výstavby a modernizácie území *J. Bolsonaro* vyzdvihuje význam prírodného bohatstva a surovín v dažďovom pralese a jeho politika je výrazne pro-agropodnikateľská. Od nástupu do funkcie okliešťa pôvodne pomerne prísnu politiku ochrany životného prostredia. Pod modernizáciou rozumie mimo iného podporu priemyselných odvetví a firiem, ktoré požadujú prístup do zalesnených oblastí Brazílie vrátane chránených území. Taktiež sa podieľa na oslabovaní pozemkových práv pôvodného obyvateľstva a obmedzovaní úsilia v boji proti nelegálnej ťažbe, chovu a výrubu. Dôležitým aspektom tohto postoja je

⁶ HUBER, R. A.: *The role of populist attitudes in explaining climate change skepticism and support for environmental protection*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2019.1708186>>.

⁷ *Brazil's Bolsonaro might keep agriculture, environment ministries apart*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://fr.reuters.com/article/us-brazil-agriculture/brazils-bolsonaro-might-keep-agriculture-environment-ministries-apart-idUSKCN1N664O>>.

konflikt *Jaira Bolsonaro* a štátnych environmentálnych agentúr. Prezident často kritizuje presadzovanie environmentálnych zákonov a konanie proti environmentálnej kriminalite. Typickým príkladom je jeho kritika federálnej agentúry IBAMA⁸ za udeľovanie veľkého množstva pokút. Potrebne je dodať, že agentúra znížila svoje aktivity za prvý polrok roku 2019 o 20 percent v porovnaní s rovnakým obdobím predchádzajúceho roka.⁹ V auguste 2019 prezident odvolal z čela vládnej agentúry INPE¹⁰ uznávaného vedca *Ricarda Magnusa Osória Galvãa* po tom ako zverejnil informácie o alarmujúcom rozsahu odlesňovania. Zdôvodnením odvolania malo byť cieľavedomé poškodzovanie obrazu Brazílie členmi vlády. *Jair Bolsonaro* zverejnené údaje spochybnil a agentúru INPE obvinil, že konala v mene niektorej mimovládnej organizácie.¹¹ Brazílska časť Amazonského dažďového pralesa však počas prvého polroka roku 2019 prišla o viac ako 1330 km² rozlohy, čo predstavuje 39-percentný nárast oproti rovnakému obdobiu predchádzajúceho roka.¹²

Snahu o znižovanie emisií a zachovávanie dažďového pralesa brzdia aj rozpočtové škrty pre federálne environmentálne agentúry a ich programy pre klimatickú zmenu. Agentúra IBAMA zaznamenala v prvých piatich mesiacoch roku 2020 výrazný pokles vo financovaní v po-

⁸Brazílsky inštitút pre životné prostredie a obnoviteľné prírodné zdroje

⁹ SIMÕES, M.: *Brazil's Bolsonaro on the Environment, in His Own Words*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/27/world/americas/bolsonaro-brazil-environment.html>>.

¹⁰Národný ústav pre vesmírny výskum

¹¹ LONDOÑO, E.: *Bolsonaro Fires Head of Agency Tracking Deforestation in Brasil*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/02/world/americas/bolsonaro-amazon-deforestation-galvao.html>>.

¹² CASADO, L.; LONDOÑO, E.: *Under Brazil's Far-Right Leader, Amazon Protections Slashed and Forests Fall*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/07/28/world/americas/brazil-deforestation-amazon-bolsonaro.html>>.

rovnaní s rokom 2019. Medzi škrtnami bolo zníženie rozpočtu pre prevenciu a kontrolu lesných požiarov o 23 percent.¹³ Financovanie bolo znížené aj pre *Národný adaptačný plán pre zmenu klímy* v zodpovednosti Ministerstva životného prostredia, ktorý zahŕňa ambiciózne záväzky stanovené v roku 2015. Kľúčovou inštitúciou pre dosahovanie týchto cieľov je *Národný fond pre klimatickú zmenu*, ten však nevykonáva skoro žiadnu zásadnú činnosť. Napriek rozsiahlym záväzkom tak Brazília nekoná v ochrane životného prostredia skoro vôbec, napĺňanie záväzkov do roku 2030 je zatiaľ posudzované ako nedostatočné.¹⁴ *Jair Bolsonaro* dokonca naznačil možnosť vystúpenia Brazílie z *Parížskej dohody o boji s klimatickou zmenou*.

Deforestácia a ťažba v Amazonskom dažďovom pralesi

Ako sme už naznačili, aktuálny rozsah brazílskeho enviroskepticizmu otvára priestor pre aktivity na územiach Amazonského dažďového pralesa. Ich jadro tvorí deforestácia pre potreby tvorby pasienkov a obrábateľnej pôdy, ale aj ťažba zlata, ropy či iných surovín. Brazília prišla za posledných 50 rokov o odhadovaných 17 percent pralesa na úkor infraštruktúry, cestných komunikácií, stavby priehrad, ťažby dreva, pestovania sóje a chovu hovädzieho dobytku.¹⁵ Závažnosť odlesňovania je pritom posudzovaná nielen na základe rozlohy odlesnenej plochy, ale aj úbytku biosféry a straty schopnosti pralesa udržiavať funkčný cyklus regulácie vody. Ten sa úbytkom rozlohy lesa narúša a dochádza k vysychaniu, ktoré podporí prirodzený vznik požiarov.

¹³ SPRING, J.; EISENHAMMER, S.: *Exclusive: As fires race through Amazon, Brazil's Bolsonaro weakens environment agency*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment-ibama-exclusive-idUSKCN1V114I>>.

¹⁴ *Brazil. Country Summary*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://climateactiontracker.org/countries/brazil/>>.

¹⁵ *Deathwatch for the Amazon*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/leaders/2019/08/01/deathwatch-for-the-amazon>>.

Zahrievanie lesa môže mať za následok jeho celkovú degradáciu, výkyvy vo vzorcoch sezónnych zrážok a vyrovňavanie podnebia, zníženie rozsahu absorpcie oxidu uhličitého, ale aj produkciu CO² tlením a rozkladom.

V súčasnosti odlesňovanie Amazonského pralesa stúplo na najvyššiu úroveň od roku 2008. Od augusta 2019 do júla 2020 bolo zničených celkom 11 088 km², čo je oproti rovnakému obdobiu predchádzajúceho roku nárast o 9,5 %.¹⁶ V roku 2020 situáciu ovplyvnila aj pandémia nového koronavírusu. Za prvé štyri mesiace roku 2020 štatistiky deforestácie vystúpili o 55 percent v porovnaní s rovnakým obdobím v roku 2019, dôvodom bolo práve využívanie vzniknutého vákua pre nelegálny výrub.¹⁷ Tento poznatok nám odкрýva podstatu značnej časti problému deforestácie, ktorá tkvie v ilegálnej činnosti. Minister životného prostredia *Ricardo Salles* pomenoval ako príčinu rozsiahlych nelegálnych aktivít v pralese chudobu, nepriaznivú ekonomickú situáciu a nedostatok pracovných príležitostí v povodí Amazonky.¹⁸ Okrem politickej benevolencie voči environmentálnej kriminalite je tak možné poukázať aj ďalší nedostatok vládnutia: nezáujem o sociálnu politiku, slabú podporu udržateľného hospodárstva a rozvoja, ale aj slabú reakciu na koronakrízu, ktorá chudobu a sociálne vylúčenie umocnila. Nelegálny výrub súvisí s úmyselným zapáľovaním častí lesa a brazílskych saván (*cerrado*) veľkostatkármi (takzvaní *fazendeiros*) pre rozšírenie pôdy najmä na pestovanie škodlivých monokultúr krmnej sóje a pasienkov. Fenomén odlesňovania tak do veľkej miery závisí od chovu

¹⁶Brazil's Amazon: Deforestation surges to 12-year high.[online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-55130304>>.

¹⁷COSTA, C.: Amazon under threat: Fires, loggers and now virus.[online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/science-environment-51300515>>.

¹⁸SPRING, J.; EISENHAMMER, S.: Exclusive: As fires race through Amazon, Brazil's Bolsonaro weakens environment agency.[online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment-ibama-exclusive-idUSKCN1VI14I>>.

dobytku a vysokého podielu mäsových výrobkov na brazílskom exporte. Až 70 percent z odlesneného územia Brazílie je využívaných na účel chovu hovädzieho dobytku, pričom 40 percent celkového podielu brazílskeho dobytku sa nachádza v štyroch štátoch v srdci Amazonu.¹⁹

Masívne odlesňovanie a kultivácia pôdy sa začala už v 70. rokoch počas vojenskej diktatúry. V tomto období nastal rozmach výstavby ciest, podpory pracovnej migrácie a prerozdeľovania pôdy farmárom za výhodné pôžičky podľa princípu „pôda bez majiteľa majiteľovi bez pôdy“. Hnacím motorom zmien bolo presvedčenie, že si Brazília zaslúži ekonomický progres. V 90. rokoch a začiatkom druhého milénia sa však úroveň deforestácie vyšplhala na alarmujúcu úroveň. Prezident *Lula da Silva*, prvýkrát zvolený v roku 2003, usiloval o zvýšenie ochrany životného prostredia vytváraním prírodných rezervácií, kontrolou ťažby a zakladania lesných požiarov. Vtedajšia ministerka životného prostredia *Marina Silva* sa do veľkej miery zasadila o vyššie spomínané opatrenia presadzovaním ambiciózneho konzervačného plánu. Po ukončení druhého volebného obdobia *Lula da Silva* klesla miera odlesňovania o takmer 75 percent.²⁰ Priaznivému vývoju napomáhala aj zlepšovanie ekonomickej situácie a rast zamestnanosti. V období ekonomickej krízy sa však znova objavil nárast ilegálnej činnosti v pralese. Obyvatelia, ktorí boli v tomto období pokutovaní za porušovanie environmentálnych zákonov, odmietali pokuty zaplatiť. Za rybolov v prírodnej rezervácii bol pokutovaný aj súčasný prezident *Jair Bolsonaro*, ktorý čiastku nikdy nezaplatil.²¹

¹⁹ EISENHAMMER, S.: *One Brazilian farmer tried – and failed – to ranch more responsibly in the Amazon.* [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/investigates/special-report/brazil-deforestation-cattle/>>.

²⁰ EISENHAMMER, S.: *One Brazilian farmer tried – and failed – to ranch more responsibly in the Amazon.* [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/investigates/special-report/brazil-deforestation-cattle/>>.

²¹ SYMONDS, A.: *Amazon Rainforest Fires: Here's What's Really Happening.* [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/23/world/americas/amazon-fire-brazil-bolsonaro.html>>.

Jair Bolsonaro využíva rétoriku apelujúcu na národnú suverenitu a právo Brazílie nakladať s vlastným územím a prírodným bohatstvom podľa svojich potrieb. Jednou z potrieb je podľa neho ekonomický rozvoj a produkcia ekonomickej hodnoty na celom území, vrátane nedotknuteľných domorodých častí, ktoré tvoria približne 13 percent rozlohy pralesa.²² Benevolentnými postojmi k environmentálnej kriminalite prispieva k čoraz očividnejšiemu prenikaniu aktivít farmárov, pestovateľov a baníkov do rezervácií. Ako sme už naznačili, popri deforestácii a lesných požiaroch je hrozbou pre Amazon povrchová ťažba. Tá prináša degradáciu pôdy, vyčerpanie živín a zamorenie pôdy a vôd nebezpečnými látkami ako je ortuť, využívaná na oddeľovanie zlata od štrku a nečistôt. Zamorenie otrávi aj miestne rastlinstvo, živočíšstvo a pitnú vodu, ktoré sú primárnym zdrojom obživy pôvodných obyvateľov. Domorodé kmene okrem toho často násilne prichádzajú o pôdu, ich územia sú sprístupňované firmám. Ťažba zlata je podporovaná oslabením kontroly vplyvom pandémie nového koronavírusu, ktorá zároveň spôsobila prudký nárast cien komodity. V roku 2019 ťažba priniesla 23-percentný nárast v ilegálnom odlesňovaní oproti predchádzajúcemu roku, rok 2020 bol ešte produktívnejší, keďže medzi januárom a septembrom bolo vyvezené zlato v ekvivalente celého minuloročného vývozu, čo je zároveň nárast o 60 percent oproti roku 2018.²³ Spracovanie zlata sa viaže aj na činnosť skupín organizovaného zločinu. Podľa riaditeľa brazílskej *Národnej banskej agentúry* spočíva riziko nele-

²² SYMONDS, A.: *Amazon Rainforest Fires: Here's What's Really Happening*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/23/world/americas/amazon-fire-brazil-bolsonaro.html>>.

²³ HARRIS, B.; COWIE, S.; LONG, G.: *Amazon gold rush: Brazil grapples with illegal mining in the rainforest*. [online], [cit. 30/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/fa74a20e-69be-46d3-99d6-c38a9780e191>>.

gálnej ťažby vo financovaní ďalších nelegálnych aktivít, akými je obchod so zbraňami a drogami či podpora terorizmu.²⁴ Napriek vznikajúcemu tlaku existuje iba malá politická motivácia pre zabránenie ilegálnej ťažbe.

Globálne vplyvy brazílskeho enviroskepticizmu

Nevyhnutnou otázkou pri posudzovaní brazílskeho enviroskepticizmu je rozsah problému. Posudzovanie deforestácie dažďového pralesa ako výlučne brazílskeho problému je značne skreslené, keďže prales presahuje štátne hranice Brazílie. Pod brazílske štátne územie spadá približne 60 percent jeho rozlohy v povodí Amazonky, zvyšok sa rozkladá na štátnych územiach ďalších ôsmich štátov: Peru, Kolumbia, Bolívia, Ekvádor, Francúzska Guyana, Guyana, Surinam, Venezuela. Rozsiahly úbytok brazílskej rozlohy môže vážne poškodiť aj časti za brazílskymi hranicami, znamená totiž narušenie cyklu regulácie vlhkosti, vplýva na vzorce sezónnych zrážok v regióne, ale aj na charakter globálnej klímy. Unikanie CO² do atmosféry a kontinuálne otepľovanie spôsobuje predlžovanie období sucha. Odborníci varujú, že môže dôjsť k nenávratnému narušeniu kolobehu vody, čo môže spôsobiť ústup lesa suchému podnebiu typu savany. Bod zlomu, ktorý môže spustiť tento scenár je odhadovaný na 20-25 percent úbytku lesného porastu (v súčasnosti ide o 17 percent).²⁵

Rozsiahle a ničivé lesné požiare v Brazílii v lete roku 2019 upútali pozornosť celého sveta a vyvolali kampaň pre záchranu Amazonského dažďového pralesa. Alarmujúce neboli iba samotné požiare, ktoré sa objavujú každoročne a vznikajú prirodzene. Pozornosť vyvolali podozrenia z úmyselného vypaľovania odlesňovaných území, nečinnosť

²⁴ HARRIS, B.; COWIE, S.; LONG, G.: *Amazon gold rush: Brazil grapples with illegal mining in the rainforest*. [online], [cit. 30/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/fa74a20e-69be-46d3-99d6-c38a9780e191>>.

²⁵ SANDY, M.: *The Amazon rain forest is nearly gone*. [online], [cit. 30/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://time.com/amazon-rainforest-disappearing/>>.

kompetentných a zľahčujúca rétorika. O tému sa začali zaujímať environmentálne organizácie, známe osobnosti, médiá a svetoví lídri. Dochádzalo k rozsiahlej kritike environmentálnej politiky *Jaira Bolsonaro* a snahe vyvíjať tlak na zmenu prístupu Brazílie k životnému prostrediu. Členovia skupiny G7 ponúkli sumu 22 miliónov amerických dolárov pre záchranu pralesov pred ďalším odlesňovaním, ktorú prezident *J. Bolsonaro* odmietol a v sérii tweetov a rozhovorov pre médiá obvinil francúzskeho prezidenta *Emmanuela Macrona* z kolonializmu a imperializmu. Uviedol, že štáty G7 sa správajú, ako by Brazília bola kolóniou alebo „krajinou nikoho“.²⁶

Do popredia prenikla aj otázka dohody z roku 2019 medzi Európskou úniou a regionálnym obchodným blokom Mercosur, ktorého členmi sú Argentína, Brazília, Paraguaj a Uruguaj. Dohoda, v súčasnosti pozastavená pre pandémiu koronavírusu, zakladá doposiaľ najväčšiu zónu voľného obchodu, ktorú EÚ vytvorila. Napriek jej výhodám sa objavujú obavy z prevahy poľnohospodárskych gigantov z Brazílie a Argentíny a Európsky parlament môže znenie dohody odmietnuť aj z dôvodu brazílskej environmentálnej politiky. Doposiaľ sa proti jej ratifikácii vyjadrilo Francúzsko, Holandsko, Rakúsko a Španielsko.²⁷ Francúzska vláda, zaskočená úrovňou amazonskej deforestácie, v septembri roku 2020 avizovala nesúhlas s dohodou v jej súčasnej podobe, pre pokračovanie rokovaní vytýčila podmienky, ktoré zahŕňajú rešpektovanie cieľov stanovených v *Parížskej dohode o zmene*

²⁶ AGUILERA, J.: *Bolsonaro Says He Won't Accept \$20 Million To Fight Amazon Fires Unless Macron Apologizes*. [online], [cit. 10/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://time.com/5662395/bolsonaro-reject-g7-pledge-amazon-fires/>>.

²⁷ SALAS, M.: *Member states criticism, COVID crisis delay ratification of EU-Mercosur deal*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/member-state-criticism-covid-crisis-delay-ratification-of-eu-mercosur-deal/>>.

klímy.²⁸ Obchodná dohoda medzi EÚ a Mercosur preto môže byť dôležitým nástrojom pre tlak na dodržiavanie klimatických cieľov.

V snahe dosiahnuť zmenu v brazílskom enviroskeptickom postoji môžu byť využité rôzne nástroje, ako ekonomický a politický tlak, mediálny priestor, faktor verejnej mienky atď. V júli 2020 zaslalo 29 firiem brazílskemu viceprezidentovi *Hamiltonovi Morãouvi* list, v ktorom varujú pred úbytkom investícií v Brazílii ak sa nezmení prístup k životnému prostrediu a ľudským právam.²⁹ Zaujímavá je aj snaha samotných brazílskych farmárov a poľnohospodárov dištancovať sa od negatívneho mena u konzumentov, ktorí si brazílske poľnohospodárstvo spájajú s ničením dažďového pralesa. Ďalším z eventúálnych nástrojov ekonomického tlaku môže byť *Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj*, o členstvo v ktorej sa Brazília dlhodobo zaujíma, a ktoré môže byť podmienené prehodnotením environmentálnej politiky. V neposlednom rade môžeme hovoriť o zmenách v prístupe Spojených štátov amerických pod vedením novozvoleného prezidenta *Joea Bidena*, ktorý avizoval opätovné pristúpenie USA k *Parížskej dohode o zmene klímy*. *Joe Biden* ponúkol Brazílii 20 miliárd amerických dolárov na ukončenie odlesňovania pralesa, pričom načrtnol aj možnosť ekonomických dôsledkov, ktorým by Brazília čelila v prípade odmietnutia. *Jair Bolsonaro* reagoval tvrdením, že neprijíma úplatky a nereaguje na vyhrážanie.³⁰ Zahraničný záujem o Brazíliu automaticky označil za snahu obmedzovať jej suverenitu a poukázal na ekonomické záujmy. Aj keď sa v klimatic-

²⁸France says opposes EU-Mercosur trade deal over deforestation concerns.[online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/climate-environment/news/france-says-opposes-eu-mercoshur-trade-deal-over-deforestation-concerns/>>.

²⁹ NUGENT, C.: *Could a Biden Administration Help Save the Amazon Rainforest?*[online], [cit. 16/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://time.com/5912986/biden-bolsonaro-brazil-amazon/>>.

³⁰ NUGENT, C.: *Could a Biden Administration Help Save the Amazon Rainforest?*[online], [cit. 16/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://time.com/5912986/biden-bolsonaro-brazil-amazon/>>.

kom pláne *Joea Bidena* menovite nespomína Brazília, plán avizuje uvalenie sankcií a kvót na tovar s vysokou uhlíkovou stopou zo štátov, ktoré neplnia záväzky v oblasti klímy a životného prostredia. V prípade, že sa bude Západ viac zjednocovať v oblasti klimatických ambícií, Brazília môže zostať vo svojom prístupe izolovaná, pôsobiac ako destabilizačný prvok v regióne.

Záver

Nami realizovaný výskum v oblasti brazílskeho enviroskepticizmu priniesol relevantné dôkazy o zhoršovaní úrovne ochrany životného prostredia – a konkrétne Amazonského dažďového pralesa – počas volebného obdobia prezidenta *Jaira Bolsonara*. Na základe analyzovaných dát však vyvodzujeme záver, že zmena vládnej garnitúry v USA spolu s rastúcim tlakom EÚ a vzrastaním nespokojnosti verejnej mienky v globálnom rozsahu môžu predznamenať zmenu kurzu brazílskej environmentálnej politiky a jej odklon od enviroskepticizmu. Či sa doterajší tlak na brazílsku politiku v oblasti životného prostredia odrazí na jej reálnom stave sa môže ukázať v roku 2021, kedy majú signatári *Parížskej dohody o zmene klímy* oznámiť nové národné ciele zníženia emisií skleníkových plynov do novembra 2021. Deforestácia tvorila v roku 2019 až 44 percent celkového množstva brazílskych emisií³¹, v roku 2020 môže ísť vzhľadom k popisovaným skutočnostiam aj o vyšší podiel. Preto bude v tomto ohľade potrebné pristúpiť k radikálne odlišnému modelu environmentálnej politiky. V budúcnosti je možné očakávať stupňujúci sa politický a diplomatický nátlak na Brazíliu, najmä ak sa jej nepodarí naplniť klimatické záväzky. Predpokladáme aj využívanie silných ekonomických nástrojov, ktoré môžu mať počas volebného obdobia *Jaira Bolsonara* najvyšší účinok. Pozornosť sa bude v roku

³¹*Brazil's carbon emissions rose by 9.6% in 2019 with Amazon deforestation – study.*[online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/brazil-environment-idUSKBN27M28D>>.

2021 obracať najmä na eventuálne kroky USA, ktoré sú po Číne druhým najväčším importérom brazílskych tovarov. V tomto kontexte môže dôjsť k ochladeniu vzťahov medzi Brazíliou a USA. Napokon medzi dopadmi brazílskeho enviroskepticizmu môžeme očakávať ďalšiu medializáciu problému a prehľbovanie napätia vo verejnej mienke v globálnom meradle. Takto nastavené vonkajšie prostredie môže radikálne zmeniť kurz súčasného brazílskeho postoja.

Literatúra:

- AGUILERA, J.: *Bolsonaro Says He Won't Accept \$20 Million To Fight Amazon Fires Unless Macron Apologizes*. [online], [cit. 10/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://time.com/5662395/bolsonaro-reject-g7-pledge-amazon-fires/>>.
- Biography President. Jair Bolsonaro*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.brazil.gov.br/government/president>>.
- Brazil. Country Summary*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://climateactiontracker.org/countries/brazil/>>.
- Brazil's Amazon: Deforestation surges to 12-year high*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-55130304>>.
- Brazil's Bolsonaro might keep agriculture, environment ministries apart*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://fr.reuters.com/article/us-brazil-agriculture/brazils-bolsonaro-might-keep-agriculture-environment-ministries-apart-idUSKCN1N664O>>.
- Brazil's carbon emissions rose by 9.6% in 2019 with Amazon deforestation - study*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/brazil-environment-idUSKBN27M28D>>.
- Brazil Election Results*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bloomberg.com/graphics/2018-brazil-election/>>.
- CASADO, L.; LONDOÑO, E.: *Under Brazil's Far-Right Leader, Amazon Protections Slashed and Forests Fall*. [online], [cit. 21/12/2020].

- Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/07/28/world/americas/brazil-deforestation-amazon-bolsonaro.html>>.
- COSTA, C.: *Amazon under threat: Fires, loggers and now virus*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/science-environment-51300515>>.
- Deathwatch for the Amazon*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/leaders/2019/08/01/deathwatch-for-the-amazon>>.
- EISENHAMMER, S.: *One Brazilian farmer tried – and failed – to ranch more responsibly in the Amazon*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/investigates/special-report/brazil-deforestation-cattle/>>.
- France says opposes EU-Mercosur trade deal over deforestation concerns*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/climate-environment/news/france-says-opposes-eu-mercosur-trade-deal-over-deforestation-concerns/>>.
- HARRIS, B.: *Son of Brazil's president Jair Bolsonaro charged with corruption*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/d1977bd9-25e0-44cc-8bd7-f05d6023ce1b>>.
- HARRIS, B.; COWIE, S.; LONG, G.: *Amazon gold rush: Brazil grapples with illegal mining in the rainforest*. [online], [cit. 30/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ft.com/content/fa74a20e-69be-46d3-99d6-c38a9780e191>>.
- HUBER, R. A.: *The role of populist attitudes in explaining climate change skepticism and support for environmental protection*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2019.1708186>>.
- IŠTOK, R.: *Politická geografia a geopolitika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010.
- IŠTOK, R.; KOZIAK, T.; HUDEČEK, T.; MATTOVÁ, I.: *Geopolitika, globalistika, medzinárodná politika. Komentovaný výber textov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010.

- KOZIAK, T.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Antológia textov z medzinárodných vzťahov a geopolitiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016.
- LONDOÑO, E.: *Bolsonaro Fires Head of Agency Tracking Deforestation in Brasil*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/02/world/americas/bolsonaro-amazon-deforestation-galvao.html>>.
- National Adaptation Plan to Climate Change*. [online], [cit. 17/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www4.unfccc.int/sites/NAPC/Documents/Parties/Brazil%20NAP%20English.pdf>>.
- NUGENT, C.: *Could a Biden Administration Help Save the Amazon Rainforest?* [online], [cit. 16/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://time.com/5912986/biden-bolsonaro-brazil-amazon/>>.
- SALAS, M.: *Member states criticism, COVID crisis delay ratification of EU-Mercosur deal*. [online], [cit. 15/01/2021]. Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/member-state-criticism-covid-crisis-delay-ratification-of-eu-mercosur-deal/>>.
- SANDY, M.: *The Amazon rain forest is nearly gone*. [online], [cit. 30/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://time.com/amazon-rainforest-disappearing/>>.
- SIMÕES, M.: *Brazil's Bolsonaro on the Environment, in His Own Words*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/27/world/americas/bolsonaro-brazil-environment.html>>.
- SIMÕES, E.; HUANG, H.: *Brazil election*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://graphics.reuters.com/BRAZIL-ELECTION/010080JS13F/index.html#section/issues>>.
- SYMONDS, A.: *Amazon Rainforest Fires: Here's What's Really Happening*. [online], [cit. 21/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/08/23/world/americas/amazon-fire-brazil-bolsonaro.html>>.

Regionálna integrácia v strednej Ázii - výzva nového desaťročia?

Barbora Linhartová

Due to their location, the states of Central Asia are the geopolitical focus of the clash of the world's major powers. In addition to being a transit area, they are rich in minerals and they are part of the energy security strategy of major geopolitical players such as Russia and China. Access to these commodities is their strategic interest. However, the operation of these forces is one of the reasons why the region has not developed closer cooperation in the form of a regional organization, despite the fact that these are countries with a common history, religion and similar ethnicity. Regional integration is a tool for the region to help it cope with these forces more effectively.

Úvod

Po rozpade Sovietskeho zväzu v roku 1991 nastalo v stredoázijských štátoch¹ politické a ideologické vákuum. Stratou politického vedenia sa z tohto priestoru stal nestabilný región, no s veľkým ekonomickým potenciálom. O nerastné suroviny, ložiská ropy a zemného plynu sa začali zaujímať veľkí geopolitickí hráči, ktorí túto nestabilitu využívajú v prospech vlastných národných záujmov. Autoritárske elity, ktoré sa ujali vlády v týchto štátoch ešte viac podkopávajú ich suverenitu. Príjmy z predaja komodít sú redistribuované nerovnomerne, narastá miera korupcie a vlády sa opierajú o silové zložky, ktoré tieto režimy udržujú.² V 90. rokoch sa stredoázijské štáty ocitli bez vlastnej armády, vlastnej politickej vízie a ústredného vedenia. V nasledujúcich rokoch sústredili svoju energiu na to, aby tento deficit odstránili a budovanie regionálnej spolupráce ostalo v úzadí a to napriek tomu, že určite snahy o inštitucionalizáciu vzájomných vzťahov sa v postsovie-

¹Zahrňá štáty: Kazachstan, Uzbekistan, Kirgizsko, Tadžikistan a Turkmenistan.

²JUZA, P.: Stredná Ázia - Terra energetika. [online], [cit. 08/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.noveslovo.sk/node/11073>>.

skom období vyskytli. To je jeden z dôvodov, prečo v strednej Ázii do- dnes neexistuje úspešný projekt regionálnej spolupráce, aký poznáme napríklad v južnej Amerike v podobe Mercosuru alebo ASEAN v juho- východnej Ázii. Budovanie a prehĺbovanie regionalizmu v strednej Ázii by však malo byť jedným z prioritných záujmov predmetných štá- tov. Celý región je obklopený štátmi, ktoré sú v mocenskej výhode. Jeho budúcnosť pre to závisí od toho, aké silné spojenectvo dokáže päť stre- doázijských štátov vytvoriť. Pokiaľ bude stredná Ázia naďalej rozde- lená, budú z nej naďalej ťažiť vonkajšie sily. Regionálna spolupráca je nádejou nie len pre ekonomický a politický rozvoj, ale je aj dôležitou súčasťou bezpečnostnej stratégie.

1 Post-sovietska spolupráca v strednej Ázii

V oblasti medzinárodných vzťahov sa v súčasnosti pomerne často spomína geopolitická transformácia a posun geopolitického ťažiska zo západnej pologule smerom na východnú. Ak by sme mali súčasnú Áziu definovať tromi charakteristikami boli by to:

- Ekonomická sila – na sklonku roku 2020 bolo 9 ázijských štátov v prvej dvadsiatke najväčších ekonomík na svete (podľa HDP)³ a dôležitú úlohu v rámci kontinentu zohrávajú aj takzvané „ázijské tigre“.
- Bohatstvo energetických a surovinových zdrojov – v Ázii sa vo veľ- kom objeme ťažia ropa a zemný plyn, železná ruda, uhlie, vzácne kovy etc., ktoré majú na trhu s komoditami vysokú cenu.
- Nedemokratické režimy, ktoré prevažujú nad demokratickými.

Druhý a tretí bod sa v diverzifikovanej forme vzťahujú aj na región strednej Ázie, pričom ich kombinácia vytvára priestor pre geopolitické manévry rôznych mocností. Ak sa pozrieme na to, kde leží stredná Ázia

³Projected GDP ranking.[online], [cit. 08/11/2020]. Dostupné na internete:<<http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>>.

tak môžeme povedať, že ide o územie, ktoré je dokonca z geografického hľadiska predurčené na to, aby jeho vnútorná a zahraničná politika bola formovaná pod tlakom vonkajších vplyvov. Nachádza sa de facto v strede ázijského kontinentu, čo z nej robí frekventovanú tranzitnú oblasť a spojenie medzi Európou a Áziou. Navyše je obklopená veľmocami, z ktorých štyri vlastní jadrové zbrane. Hraníči tiež s Kaspickým morom (ktoré tak isto predstavuje zvýšený záujem veľmocí), ktoré strednú Áziu oddeľuje od nestabilného Kaukazu.

Regionalizmus je možné vnímať z endogénnej aj exogénnej perspektívy. Endogénnu vytvárajú aktéri vnútri daného regiónu a exogénna je výsledkom činnosti vonkajších aktérov. Exogénna perspektíva bola rozvinutá neorealismi a tvrdí, že regionalizmus sa môže objaviť buď z geopolitických dôvodov alebo z dôvodu vytvorenia aliancie s cieľom čeliť moci iného štátu. Ústrednú úlohu v neorealistickej teórii zohráva hegemon, respektíve stabilizátor, ktorý podnecuje vznik regionálnych inštitúcií a regionálnej spolupráce ako takej.⁴ V strednej Ázii pôsobia endogénne aj exogénne prvky, pričom v rôznych fázach vývoja každý z nich pôsobí s rôznou intenzitou.

V staroveku a stredoveku bola stredná Ázia centre svetového obchodu ako súčasť Hodvábnej cesty. Strednú Áziu ako región možno definovať troma faktormi:

- z konštruktivistického hľadiska ide o prirodzené zoskupenie štátov, ktoré sú príbuzné geograficky, jazykovo a kultúrne;
- rôzna miera bohatstva prírodných zdrojov od štátov, ktoré sú bohaté na komodity (napríklad Kazachstan a Uzbekistan) až po štáty, ktoré nedisponujú takmer žiadnymi hodnotnými komoditami (napríklad Turkmenistan);
- región vybudovaný exogénne akciami vonkajších mocností je to bezpečnostný komplex obklopený veľmocami (aj jadrovými), ktoré

⁴SÖDERBAUM, F.: *Theories of regionalism*. In: BEESON, M; STUBBS, R. (eds.): *The Routledge handbook of Asian regionalism*. New York: Taylor and Francisgroup, 2011, s. 11.

predstavujú potenciálnu hrozbu a tento stav vyžaduje kolektívne úsilie.

Stredná Ázia vznikla ako samostatná politická jednotka na sklonku 19. storočia za pomoci cárskeho Ruska. Pred tým tu neexistovala spoločná politická identita a región bol rozdelený na tri rôzne chanáty. Kultúrna a etnologická identita tu však existovala už pred administratívnym zjednotením. V období Sovietskeho zväzu bol kladený dôraz na vytváranie regionálnej identity a integrácia bola zameraná na vnútroregionálnu hospodársku súdržnosť. Regionalizmus dlhé roky vnútený cárskym Ruskom a neskôr Sovietskym zväzom viedli po jeho rozpade k sporom vnútri regiónu strednej Ázie a teda aj k rozpadu tohto regionalizmu, pričom do popredia vystúpili národné identity jednotlivých republík.⁵

V rámci Sovietskeho zväzu sa tieto štáty tešili určitej primitívnej forme industrializácie a tak ako aj vtedy, aj dnes sú infraštruktúra a obchodné väzby silne orientované na Rusko.⁶ Ruskú hegemóniu v tomto regióne však dlhodobo oslabujú ďalší regionálni hráči. Stredná Ázia so svojimi prírodnými zdrojmi sa ocitá v centre druhej „veľkej hry,“ v rámci ktorej regionálne organizácie ovládané Čínou (Šanghajska organizácia pre spoluprácu), Ruskom (Eurázijska hospodárska únia) a ďalšími aktérmi bránia úspešnému rozvoju regionálnej organizácie.⁷ Zvýšená prítomnosť Ruska a Číny v tomto regióne oproti ostatným významným svetovým hráčom prirodzene súvisí s geografickou blízkosťou a historickými väzbami. Spojené štáty americké, India, Európska

⁵ PATNAIK, A.: *Regionalism and Regional Cooperation in Central Asia*. In: *International studies*. Vol. 56, 2019, s. 148.

⁶ POMFRET, R.: *Regional integration in Central Asia*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10644-008-9060-6>>.

⁷ Pojem druhá „veľká hra“ odkazuje na prvú „veľkú hru,“ ktorá sa odohrala v 19. storočí medzi Ruskom a Veľkou Britániou. Tieto dva štáty v tomto období bojovali o nadvládu v strednej Ázii. KRAPOHL, S.; DIENES, V., A.: *The region that isn't: China, Russia and the failure of regional integration in Central Asia*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-019-00548-0>>.

únia, či v poslednom čase aktívne Turecko tak isto prejavili záujem angažovať sa v tejto oblasti, avšak ich aktivity nie je možné porovnávať s ruskými a čínskymi. Záujem Spojených štátov amerických bol motivovaný najmä vytvorením platformy pre svoj angažmán v Afganistane, preto do samotného regiónu neinvestovali dostatok prostriedkov na podporu svojej liberálno-demokratickej politiky a vytvorenie rozsiahlejších hospodárskych väzieb prostredníctvom inštitúcií. India má zas obmedzené možnosti projekcie svojej moci pretože je od strednej Ázie oddelená geograficky. Ďalšie významné mocnosti, ktoré pôsobia v tomto regióne ako Irán, či Pakistan sú skôr druhoradými hráčmi.⁸ Do popredia sa však dostávajú aktivity Turecka, ktoré využíva nestabilitu v Náhornom Karabachu k prenikaniu ku Kaspickému moru. To vyvoláva obavy, že južný Kaukaz sa v budúcnosti môže stať bránou prenikania tureckého vplyvu smerom k turkickým národom v strednej Ázii.⁹ Okrem vonkajších vplyvov stredoázijské štáty čelia aj vnútorným problémom ako sú nelegálny obchod s ľuďmi a drogami, terorizmus, či hospodárske problémy. Vlastná vnútorná nestabilita otvára dvere tretím aktérom a vytvára prostredie, v ktorom je otázka regionálnej integrácie marginálnou záležitosťou. Od 90. rokov 20. storočia sú v strednej Ázii prítomné dva protichodné trendy:

- vytváranie nového modelu medzivládnej spolupráce;
- priorita vytvorenia národnej štátnej identity pred regionálnou.

Po rozpade Sovietskeho zväzu museli štáty strednej Ázie nutne prejsť hospodárskou reformou. Nové republiky v strednej Ázii predstavovali reálnu perspektívu pre medzinárodných investorov. Avšak len

⁸ KRASNOPOLSKY, P.: *Major powers and regionalism in CentralAsia*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://web.isanet.org/Web/Conferences/GSCIS%20Singapore%202015/Archive/8e26ebb3-f4a3-4a13-ac59-adb0ee445aa5.pdf>>.

⁹ JUZA, P.: *Padli Turci...aj do Strednej Ázie*. [online], [cit. 08/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://casopisargument.cz/?p=32538>>.

silný, zjednotený hospodársky priestor by umožnil prilákať také množstvo investícií, ktoré by napomohli ich modernizácii.¹⁰ Už v roku 1992 bola vytvorená Regionálna organizácia pre spoluprácu v Strednej Ázii medzi všetkými stredoázijskými štátmi. V nasledujúcich rokoch bolo podpísaných niekoľko ďalších partnerstiev – zriadenie spoločného trhu (1993), záväzok o hospodárskej spolupráci a koordinácii činnosti v Aralskom mori (1993), založenie Stredoázijskej banky pre spoluprácu a rozvoj (1994), zmluva o spoločnom boji proti terorizmu, politickému a náboženskému extrémizmu a nadnárodne organizovanému zločinu, či regionálna organizácia CACO – Organizácia pre spoluprácu v Strednej Ázii (2002), ktorá však existovala len tri roky.¹¹ Žiadna z týchto organizácií však z rôznych dôvodov nezahŕňala všetky stredoázijské štáty. Vnútorne problémy v podobe terorizmu, občianskych vojen, či nelegálneho obchodu spôsobili asymetrický rozvoj týchto republík, ktorý posilnil aj demografické rozdiely a rôzny prístup ku vzácnym komoditám. Ďalším faktorom, ktorý stál za neúspechom regionálnej integrácie bolo aj nerovnomerné členstvo predmetných štátov v rámci významných medzinárodných organizácií. V roku 1998 sa Kirgizsko ako prvé v regióne stalo súčasťou Svetovej obchodnej organizácie. Otvorenie Kirgizska svetovým trhom viedlo k nerovnomernému hospodárskemu vývoju voči ostatným štátom v regióne. Kirgizsko sa tak tiež v roku 2000 stalo súčasťou Eurázijského hospodárskeho spoločenstva, ku ktorému sa pripojili aj Kazachstan a Tadžikistan. Prítomnosť rôznych regionálnych mechanizmov s podobnými cieľmi znamenala po rozpade Sovietskeho zväzu pre stredoázijské štáty rôzne možnosti

¹⁰ DELOVAROVA, L. (et al.): *Regionalism and Regionalization in CentralAsia*. In: *International Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol.7, No. 3, 2013, s. 779.

¹¹ RAKHIMOV, M.: *Complex regionalism in CentralAsia: Local, regional, and global factors*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/330199129_Complex_regionalism_in_Central_Asia_Local_regional_and_global_factors>.

a hľadanie vlastnej identity v systéme medzinárodných vzťahov.¹² Situácii v strednej Ázii nepomohol ani neustály tlak zo strany nástupníckeho štátu ZSSR – Ruskej federácie a USA, ktorý sa v poslednom desaťročí rozšíril o Čínu, Indiu a Irán.

2 Perspektíva regionalizmu v strednej Ázii

Štáty strednej Ázie sú v medzinárodnom priestore vo všeobecnosti vnímané ako samostatný región. Zdieľajú navyše rad faktorov, ktoré vytvárajú vhodný predpoklad pre vytvorenie regionálnej organizácie:

- strategická poloha v strede Eurázie, ktorá má geopolitický význam z hľadiska stability a bezpečnosti na celom kontinente;
- vzájomná závislosť štátov v rámci vodných zdrojov a energetických systémov;
- prepojená dopravná infraštruktúra a poloha dôležitej križovatky eurázijských tranzitných koridorov;
- spoločná politická minulosť (problém však môže predstavovať etnická heterogenosť¹³);
- významný, ale zatiaľ stále málo rozvinutý trh.¹⁴

Najvýznamnejšími integračnými faktormi v prípade strednej Ázie sú predovšetkým vzájomná energetická závislosť, spoločné ekono-

¹² BOBOKULOV, I.: *CentralAsia: isthereanalternative to regionalintegration?* [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634930600903056>>.

¹³ Väčšina stredoázijských štátov patrí do turkickej jazykovej a etnickej menšiny. Výnimku však tvoria Tadžikovia, ktorí podobne ako Iránci patria do perzskej jazykovej skupiny. Ruština však zostáva jazykom interetnickej komunikácie. ŠTEVKOV, P.: *Geopolitika v Strednej Ázii*. [online], [cit. 09/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.valka.cz/14534-Geopolitika-v-Strednej-Azii>>.

¹⁴ AKINER, S.: *Regionalcooperation in CentralAsia*. In: HARDOUIN, P.; WEICHHARDT, R.; SUTCLIFFE, P. (eds.): *EconomicDevelopments and reforms in cooperation partner countries: theinterrelationshipbetweenregionaleconomiccooperation, security and stability*. s. 206. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nato.int/DOCU/colloq/2001/05-bucharest.pdf>>.

mické inštitúcie a získanie zahraničných investícií. Energetika a využívanie zdrojov v minulosti predstavovali skôr dezintegračný faktor. Jedným z príkladov môže byť výroba hydroelektriny, ktorá má pre región kľúčový význam. Odlišné záujmy vo využívaní vody spôsobilo prekážky v rozvoji vzájomne prospešných vzťahov a v tejto otázke boli výrazné najmä strety medzi Uzbekistanom, ktorý chcel vodu využívať v intenzívnych zavlažovacích projektoch a Kirgizskom a Tadžikistanom, ktoré sa snažia rozvíjať svoje vodné elektrárne.¹⁵ Energetické zdroje v Strednej Ázii sú značne diverzifikované. Jeden štát nimi disponuje vo väčšom a iný v menšom množstve. Kazachstan disponuje najmä ložiskami ropy a uhlia. Turkmenistan a Uzbekistan majú značné zásoby plynu. Kirgizsko sa orientuje najmä na vodnú energiu.¹⁶ K pokroku v tejto otázke dochádza od roku 2016, kedy sa novým uzbeckým prezidentom stáva *Šavkat Mirziyoev*, ktorý sa zamerá na obnovenie regionálnych väzieb v strednej Ázii. Uzbekistan upustil od svojho odporu voči vodným elektrárnám, kvôli ktorým dokonca v nedávnej minulosti hrozila vojna medzi Uzbekistanom a Tadžikistanom.¹⁷ Svetová banka na podporu strednej Ázie rozbehla projekt CASA 1000, ktorý jej pomáha svoje vodné zdroje využiť a exportovať ich na juh do Afganistanu a Pakistanu, ktoré trpia akútnym nedostatkom vody. Stredná Ázia sa tak premieňa z pasívneho hráča a začína ako jednotný región aktívne rozširovať svoj vplyv smerom na juh.

¹⁵ DELOVAROVA, L. (et al.): *Regionalism and Regionalization in Central Asia*. In: *International Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol.7, No. 3, 2013, s. 780.

¹⁶ DORIAN, P., J.: *Central Asia: A major emerging energy player in the 21st century*. [online], [cit. 09/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/223258854_Central_Asia_A_major_emerging_energy_player_in_the_21st_century>.

¹⁷ NG, J., D., Y.: *The Rise of Regionalism in Central Asia?* [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2018/04/the-rise-of-regionalism-in-central-asia/>>.

Prilákание zahraničných investícií je taktiež jedným z faktorov, ktoré motivujú štáty strednej Ázie vytvoriť jednotný a otvorený trh. Začiatkom druhého desaťročia 21. storočia sa tieto republiky v rebríčku objemu zahraničných investícií umiestňovali prevažne v druhej desiatke. S nárastom vplyvu Číny a rozbehom projektu Novej hodvábnej cesty však došlo k ich enormnému nárastu. Čína hraničí s tromi stredoázijskými štátmi. Tento región bol dôležitým koridorom do Európy už v časoch najväčšej slávy starovekej a stredovekej Hodvábnej cesty. Aktuálne sa v čínskych plánoch opäť stáva jedným z mostov medzi Áziou a Európou, navyše bohatý na nerastné suroviny, ktoré Čína s obrovským množstvom spotrebiteľov nevyhnutne potrebuje aj pre svoj ekonomický rast. Tieto investície však smerujú najmä do infraštruktúry, čo sekundárne môže tomuto regiónu pomôcť hospodársky sa pozdvihnúť, no primárne ide o prospech Číny. Strednú Áziu tieto aktivity skôr rozdeľujú a posilňujú čínsky vplyv. Hospodárskej integrácii nenapomáha ani pomerne nízka miera inštitucionalizácie. Túto nevýhodu možno vysvetliť rôznymi stratégiami reforiem v 90. rokoch 20. storočia, z ktorých vyplývala odlišná miera rozvoja inštitúcií, ktorá je najviditeľnejšia najmä medzi Kazachstanom a Uzbekistanom. Kazachstan ako hlavný podporovateľ integrácie v tomto regióne presadzoval najliberálnejšie reformy, čo viedlo spomedzi ostatných štátov k najotvorenejšej politike voči zahraničným investíciám.¹⁸ To Kazachstanu poskytlo výhodu voči Uzbekistanu v súperení o regionálneho lídra. Súčasná politika Uzbekistanu naklonená regionálnej integrácii a líderstvo Kazachstanu, ktorý je regionalizácii naklonený dlhodobo, vytvárajú predpoklady pre budúci úspech vytvorenia jednotného regiónu v strednej Ázii. Na sklonku roka 2019 došlo v záležitosti regionalizmu v strednej Ázii k významnému posunu. Lídri piatich stredoázijských

¹⁸ DELOVAROVA, L. (et al.): *Regionalism and Regionalization in Central Asia*. In: *International Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol.7, No. 3, 2013, s. 780.

štátov sa zaviazali k tomu, že začnú rozvíjať formu regionálnej integrácie podobnú ASEANU, Mercosuru, či Vyšehradskej štvorke.¹⁹ Zatiaľ čo vnútorné hrozby naďalej pretrvávajú, posilnenie regionalizmu sľubuje ich riešenie nezávislejšie na exogénnych prvkoch.

Záver

V 90. rokoch 20. storočia, kedy stredoázijské republiky získali nezávislosť na Sovietskom zväze boli v tomto regióne oživené nové geopolitické koncepty. V novodobom pokračovaní „veľkej hry“ sa stretávajú najmä Ruská federácia, Čínska ľudovodemokratická republika, Spojené štáty americké a v menšej miere aj Európska únia. Všetci títo aktéri sa usilujú o zaistenie životne dôležitých strategických záujmov. Na prelome tisícročí začali západné mocnosti presúvať svoj záujem čoraz viac na východ smerom ku Kaspickému moru a po 11. septembri 2001 sa v strednej Ázii objavujú americké základne.²⁰ Rusko a Čína znepokojené presunom moci smerom na východ začínajú vyvíjať asertívne aktivity a všetky tieto sily roztrieštli už tak nestabilný región. Eufória z nadobudnutej slobody a dôraz na vlastnú národnú identitu vystriedalo vytriezvenie v podobe závažných vnútropolitických problémov. Snaha vyrovnáť sa s nimi a zároveň vlastné a často vzájomne protichodné národné záujmy nových republík znamenali kombináciu prvkov, ktoré nedovoľovali medzi nimi rozvinúť hlbšiu spoluprácu. Absencia silnej integrácie v tak geopoliticky dôležitom regióne je bezpečnostnou hrozbou pre samotné stredoázijské republiky, ale aj pre širší región. Jednotlivé republiky strednej Ázie sa nedokážu efektívne brániť a chrániť svoje zdroje, nakoľko sú slabé z hľadiska demokracie, vojensky, ekonomicky i demograficky. Otázka regionalizmu preto pre ne znamená otázku prežitia. Koniec tohto desaťročia priniesol v jej riešení

¹⁹ STARR, F.: *IsThisCentralAsia's ASEAN Moment?* [online], [cit. 16/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2019/12/is-this-central-asias-asean-moment/>>.

²⁰ COOLEY, A.: *Great games, localrules. The new greatpowercontest in CentralAsia*. New York: OxfordUniversity press, 2012, s. 4.

zásadný obrat najmä po tom, čo sa v Uzbekistane, ktorý je spolu s Kazachstanom lídrom regiónu, vymenila mocenská garnitúra a bol zvolený nový prezident. Ten si regionalizmus predšavzal ako najdôležitejšiu zložku zahraničnej politiky v nasledujúcich rokoch. Prekonanie vzájomných rozporov, ktoré bolo podporené diplomatickým úsilím postupne vedie k funkcionalistickému prepojeniu a všetko nasvedčuje tou, že práve nadchádzajúce desaťročie bude pre strednú Áziu zlomové.

Literatúra:

- AKINER, S.: *Regional cooperation in Central Asia*. In: HARDOUIN, P.; WEICHHARDT, R.; SUTCLIFFE, P. (eds.): *Economic Developments and reforms in cooperation partner countries: the interrelationship between regional economic cooperation, security and stability*. [online], [cit. 12/11/2020], s. 187-208. Dostupné na internete: <<https://www.nato.int/DOCU/colloq/2001/05-bucharest.pdf>>.
- BOBOKULOV, I.: *Central Asia: is there an alternative to regional integration?* [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634930600903056>>.
- COOLEY, A.: *Great games, local rules. The new great power contest in Central Asia*. New York: Oxford University press, 2012, 252 s.
- DELOVAROVA, L. (et al.): *Regionalism and Regionalization in Central Asia*. In: *International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol.7, No. 3, 2013, s. 778-781.
- DORIAN, P., J.: *Central Asia: A major emerging energy player in the 21st century*. [online], [cit. 09/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/223258854_Central_Asia_A_major_emerging_energy_player_in_the_21st_century>.
- DVORSKÝ, T.: *Postavenie Čínskej ľudovej republiky v medzinárodnom systéme, otázky a perspektívy budúceho vývoja*. In: CÉVAROVÁ, D.; KIŠŠOVÁ, K.; MINTAL, M., J.; MÜLLER, V. (eds.): *Interpolis 17: zborník vedeckých prác, 14. medzinárodná vedecká konferencia*

- doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2017, s. 113-118.*
- EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Globalization – An Old or a New Phenomenon? In: MÁCHA, P.; DROBÍK, T. (eds.): The Scale of Globalization – Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century.* Ostrava: University of Ostrava, 2011, s. 43-48.
- JUZA, P.: *Padli Turci...aj do Strednej Ázie.* [online], [cit. 08/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://casopisargument.cz/?p=32538>>.
- JUZA, P.: *Stredná Ázia – Terra energetika.* [online], [cit. 08/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.noveslovo.sk/node/11073>>.
- KRAPOHL, S.; DIENES, V., A.: *The region that isn't: China, Russia and the failure of regional integration in Central Asia.* [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-019-00548-0>>.
- KRASNOPOLSKY, P.: *Major powers and regionalism in Central Asia.* [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://web.isanet.org/Web/Conferences/GSCIS%20Singapore%202015/Archive/8e26ebb3-f4a3-4a13-ac59-adb0ee445aa5.pdf>>.
- NG, J., D., Y.: *The Rise of Regionalism in Central Asia?*[online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2018/04/the-rise-of-regionalism-in-central-asia/>>.
- PATNAIK, A.: *Regionalism and Regional Cooperation in Central Asia.* In: *International studies.* Vol. 56, 2019, 147-162 s.
- POMFRET, R.: *Regional intergration in Central Asia.* [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://link.springer.com/article/10.1007/s10644-008-9060-6>>.
- RAKHIMOV, M.: *Complex regionalism in Central Asia: Local, regional, and global factors.* [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/330199129_Complex_regionalism_in_Central_Asia_Local_regional_and_global_factors>.

- SÖDERBAUM, F.: *Theories of regionalism*. In: Beeson, M; Stubbs, R. (eds.): *The Routledge handbook of Asian regionalism*. New York: Taylor and Francis group, 2011, 11-21 s.
- STARR, F.: *Is This Central Asia's ASEAN Moment?* [online], [cit. 16/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://thediplomat.com/2019/12/is-this-central-asias-asean-moment/>>.
- ŠTEVKOV, P.: *Geopolitika v Strednej Ázii*. [online], [cit. 09/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.valka.cz/14534-Geopolitika-v-Strednej-Azii>>.

Budúcnosť migrácie je (ne)istá

Lubica Račeková

For the recipients of the news from the media and the statements of politicians, it can seem like migration has ended. It is less and less common in the Slovak media and political discourse. The article offers answers to the primary question: Has the migration ended? Theoretical work also provides answers to other additional topics: What were the biggest shortcomings in the migration discourse and was it a „migration crisis“? And what we should be prepared for as a society? The article entitled The future of migration is (un)certain briefly explains the issue of migration and outline its future direction.

ÚVOD

Migrácia prebieha neustále. Ľudia sa presúvajú z miesta na miesto. Migrujú napríklad za prácou, partnerom, lepšími životnými podmienkami. Tieto rozhodnutia môžu byť dobrovoľné i spôsobené inými činiteľmi. Migrácia je dynamický proces, ktorý ovplyvňuje dlhodobý vývoj a podobu ľudskej spoločnosti, ako ju poznáme. Z hľadiska konkrétnej definície musíme zohľadňovať viaceré faktory, akými je napríklad dĺžka migrácie a jej samotná motivácia. V tomto prípade následne rozoznávame dve základné rozdelenia, a to dobrovoľná a nedobrovoľná migrácia. Dobrovoľnými migrantmi môžeme generalizáciou považovať napríklad ľudí, ktorí sa rozhodli študovať v zahraničí. Nedobrovoľnými migrantmi, teda utečencami, sú ľudia, ktorí sú svoju krajinu nútení opustiť.¹

Za posledných šesťdesiat rokov sa veľká časť sveta vyvinula a mohla sa tešiť z mnohých zlepšení, akými je napríklad ľahší prístup k vzdelaniu či k zdravotným službám, a teda s tým i súvisiace predĺženie dĺžky života ľudí. Avšak, tento rozvoj, ktorý priniesol do mnohých

¹GUILLEM, S. M.: *Migration Discourse*. In: *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. [online], [cit. 5/12/2020], s. 1 – 11. Dostupné na internete: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118611463.wbielsi100>>.

krajín zlepšenie, nemôžeme prisúdiť všetkým krajinám na svete.² Aj napriek tomu, že za posledné desaťročia nastali veľké zmeny v živote ľudí, stále sú na svete krajiny, kde zostala životná úroveň na veľmi nízkej úrovni. Práve tieto nepomery medzi jednotlivými časťami Zeme môžeme považovať za motiváciu na migrovanie za lepším životom.

Pri tejto téme, však netreba zabúdať na fakt, že i Slováci migrujú do iných krajín. Napríklad, zo Slovenska v roku 2001 pracovalo 100 000 Slovákov v zahraničí, konkrétne v Európe. „*Viac ako polovica (52,93 %) odlišla pracovať do Českej republiky. Hlavnou destináciou bolo Nemecko (16,95 %), Rakúsko (7,46 %), Spojené kráľovstvo (5,96 %) a Írsko (5,46 %).* V roku 2018 142 000 Slovákov pracovalo v zahraničí, 39,8 % pracovalo v Rakúsku, 22,8 % v Českej republike, 16,8 % v Nemecku, 4,7 % v Maďarsku a 3,0 % v Spojenom kráľovstve.“³ Pomer v rámci jednotlivých krajín Európskej únie sa zmenil, avšak číslo počas rokov stúplo takmer o polovicu, oproti roku 2001.

V tomto prípade ide o slovenských migrantov. Teda ľudí, ktorých môžeme označiť ako migranti, ako tí, ktorí sa „*nerozhodli presťahovať kvôli priamej hrozbe prenasledovania alebo smrti, ale hlavne preto, aby si zlepšili svoj život, našli si prácu, prípadne v niektorých prípadoch kvôli vzdelaniu, opätovnému spojeniu s rodinou alebo z iných dôvodov. Na rozdiel od utečencov, ktorí sa nemôžu bezpečne vrátiť domov, migranti takéto prekážky v návrate domov nemajú,*“ uvádza UNHCR. Utečenci sú však osoby „*utekajúce pred ozbrojeným konfliktom alebo prenasledovaním. Ku koncu roku 2014 ich bolo celosvetovo 19,5 miliónov. Ich situácia je často tak nebezpečná a neznesiteľná, že prekračujú národné hranice a hľadajú bezpečie v okolitých krajinách a tak sa stávajú medzinárodne uznanými "utečencami" s prístupom k pomoci od štátov, UNHCR a ďalších organizácií. Sú uznaní práve preto, že vrátiť sa domov je pre nich príliš nebezpečné a potrebujú útočisko niekde inde.*

²NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PÚCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

³ KARASOVÁ, K.; BALÁŽ, V.: *International migration in Slovakia: Past, present and future*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 16-37.

Odmietnutie poskytnúť azyl má pre týchto ľudí potenciálne smrteľné následky.“⁴

Migrácia sa týka celého sveta. Je to proces, ktorý dlhodobo formuje demografiu a vytvára mnohé výzvy pre jednotlivé spoločnosti. Napriek tomu, že už nie je jedným z hlavných politických a mediálnych diskurzov i na príklade Slovákov môžeme vidieť, že i naďalej pretrváva.

Migračná kríza?!

Začiatok takzvanej migračnej krízy sa datuje do roka 2015, kedy prišiel zlom vo vnímaní migrácie v Európe. Fotografie migrantov, ktorí prenášali svoje deti najprv zasiahli emócie ľudí, následne však polarizovali spoločnosť a verejnú mienku. Samotná medializácia bola omnoho dramatickejšia a vyššia ako migrácia samotná. Migrantov z Ázie a Afriky, ktorí v roku 2015 ako prví požiadali o azyl bolo 1,23 milióna. V percentách uvedené číslo predstavuje 0,2 až 0,3 % populácie Európskej únie. K takzvanej „migračnej povodni“ nedošlo. Avšak, migranti, ktorí prišli z Blízkeho východu i tak spôsobili veľké politické zemetrasenia v krajinách Európskej únie.⁵

Ak sa však „... na migráciu nepozeralme prostredníctvom televíznych spotov, ale prostredníctvom čísel a faktov, vidíme, že v skutočnosti je vnútroeurópska migrácia pre Európu oveľa dôležitejšia ako príchod ľudí z iných krajín. V roku 2013 podľa údajov OECD a Eurostatu žilo v krajinách EÚ 14,2 milióna Európanov z inej krajiny EÚ, čo predstavuje asi 3 % populácie EÚ.“⁶

⁴UNIS: Stanovisko UNHCR: „Utečenec“ alebo „migrant“ – Čo je správne?. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete:

<<https://unis.unvienna.org/unis/sk/pressrels/2015/unisinf513.html>>.

⁵KARASOVÁ, K.; BALÁŽ, V.: *International migration in Slovakia: Past, present and future*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 16-37.

⁶KARASOVÁ, K.; BALÁŽ, V.: *International migration in Slovakia: Past, present and future*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 16-37.

V roku 2015 zohrali hlavnú úlohu pri formovaní mienky európske médiá, ktoré vo významnej miere formovali celý priebeh príchodu utečencov a migrantov na územie Európy. Samotné pokrytie „krízy“ je charakteristické rozmanitosťou, avšak opis migrantov a utečencov bol na začiatku veľmi jednotvárný. Buď ich médiá opisovali ako zraniteľných, alebo ako nebezpečných. Zažili sme rýchly posun od empatie k podozrievaniu a nepriateľstvu voči utečencom a migrantom, ktorý bol typický pre značnú časť médií.⁷

Takéto vyhradené informovanie na začiatku formovania diskurzu znamenalo vytváranie negatívnych postojov u európskej populácie. „Samotnú migráciu môžu prijímatelia správ považovať za niečo veľmi negatívne a hrôzostrašné.“⁸

Najväčším paradoxom je, že takzvaná migračná kríza sa i na Slovensku stala jednou z hlavných tém v oblasti médií i politiky, najmä v predvolebnej kampani parlamentných volieb, ktoré sa konali v roku 2016, no skutočné čísla boli veľmi nízke. V uvedenom roku sa volebné kampane týkali najmä ochrany hraníc, „menej emigrácii našich občanov do zahraničia a ešte menej integrácii cudzincov u nás.“⁹ Napríklad žiadostí o azyl zaznamenala naša krajina v roku 2015 presne 330, následne v ďalších rokoch kleslo číslo viac ako o polovicu. V roku 2016 to bolo 146 žiadostí, v roku 2017 166 žiadostí. Následne sa číslo zvýšilo, a teda v roku 2018 na 178 žiadostí o azyl, v roku 2019 na 232 a v roku 2020 (ku dňu 13.12.2020) na 220 žiadostí o udelenie azylu.¹⁰

⁷GEOGIOS, M.; ZABOROWSKY, R.: *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 1 – 24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/media-coverage-of-the-refugee-crisis-2017-web/168071222d>>.

⁸NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PÚCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

⁹HLINČÍKOVÁ, M.: *Migrácia vo volebných programoch*. [online], [cit. 06/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/366597/migracia-vo-volebnych-programoch-politickych-stran/>>.

¹⁰MINV. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?statistiky-20>>.

Dôležité je tiež uviesť, že polovica migrantov nemigruje smerom do Európy, ale za svoju hostiteľskú krajinu si vyberajú bohatšie arabské krajiny.¹¹ Jedným z najčastejších mýtov, ktoré z migračného diskurzu vyplynuli je práve to, že recipienti mohli nadobudnúť pocit príchodu veľkého množstva cudzincov na Európsky kontinent. Faktom však je, že „viac ako polstoročie počet migrantov zostal na zhruba 3 % svetovej populácie. Ale globálna populácia tiež vzrástla – z 3 na takmer 7,3 miliardy ľudí. Počet utečencov sa v rokoch 1990 až 2010 skutočne znížil (z 18,5 na 16,3 milióna) a zvýšil sa (na 21,3 milióna v roku 2016), a to hlavne kvôli vojne v Sýrii.“¹² K dramatickým zmenám, i keď to tak mohlo pôsobiť, nedošlo.

Mediálny a politický migračný diskurz na Slovensku a jeho chybné miesta

Z prieskumu, ktorý prieskumná agentúra na Slovensku v septembri 2015 vyplynulo, že 36 % Slovákov vedelo o utečencoch len veľmi málo, prípadne vôbec nič. Avšak, na druhej strane bola táto téma na štvrtom i piatom mieste medzi témami, ktoré podľa prieskumu najviac zavážili pri rozhodovaní o voľbách v roku 2016.¹³ Z uvedeného vyplýva, že viac ako jedna tretina Slovákov na začiatku takzvanej migračnej krízy nemala dostatočné vedomosti o danej problematike.

Avšak takmer pre polovicu občanov šlo o tému, ktorá bola pre nich natoľko relevantná, že rozhodla o ich voličskom hlase. V úlohe informovanosti o celkom novej téme pre mnohých ľudí teda zohrávala kampaň veľmi dôležitú úlohu. Vyplýva to i z príspevku *Spálovej, Szaba a Vitkovéj* z roka 2016, ktorí uviedli: „Migrácia nie je novým fenoménom, ktorý

¹¹ČERNÝ, K.: *Význam kmenové společnosti v 21. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s.160.

¹²JOURNEY. [online], [cit. 08/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://journey.caritas.org/myths/>>.

¹³DUBÉCI, M.: *Výzva k ľudskosti*. [online], [cit. 9/8/2019]. Dostupné na internete: <<https://www.slideshare.net/mdubeci1/postoje-voi-uteencom>>.

by sa na Slovensku objavil v posledných mesiacoch, no rozsah, v akom sú v súčasnosti utečenci a celkovo migranti zobrazovaní ako hrozba pre krajinu je evidentný. Zaznamenávame silnejúcu „sekuritizáciu migrantov“ zo strany vlády, teda prezentovanie príchodu utečencov primárne ako bezpečnostného rizika bez ohľadu na ich humanitárne potreby.“¹⁴ Uvedené zistenie daných odborníkov zreteľne odpovedá, do akej pozície bola tematika migrácie postavená na jej začiatku v oblasti politického diskurzu. Politológ Mesežnikov v roku 2019 skonštatoval: „Politici šírili strach namiesto verejných debát a vysvetľovania... jedinou výnimkou bol prezident Kiska, no aj tak sa mu nepodarilo pozitívne ovplyvniť diskurz.“¹⁵

Už samotný názov spoločenského javu, teda „migračná kríza“ je nadnesený, no v migračnom diskurze sme spozorovali i omnoho negatívnejšie označenia, a to napríklad „diskurzívne konštruovanie utečencov prostredníctvom kolektívnych prírodných metafor „masy“, „(masívnej) vlny“, „prílevu“, „prílivu“. Tieto pojmy zbaľujú utečencov individuality a ľudskej jedinečnosti, vytvárajú z nich uniformnú kolektívnu entitu. Čitatelia si pritom nepamätajú doslovné znenie mediálnych textov, ale ich vlastné porozumenie a interpretácie obsahu textu. Zdá sa teda, že jedným z kľúčových faktorov ovplyvňujúcich porozumenie a zapamätávanie čitateľov, je frekvencia špecifických reprezentácií utečencov. Pojmy ako masa, (masívna) vlna, prílev, príliv patrili k najčastejšie používaným pri pokrývaní témy príchodu utečencov do Európy.“¹⁶ Môžeme skonštatovať, že i používanie konkrétnych označení formovalo migračný diskurz a dotváralo verejnú mienku.

¹⁴ SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P.; VITEKOVÁ, I.: Mediálny obraz utečeneckej problematiky v hlavných mienkotvorných denníkoch sme a mladá fronta dnes. [online], [cit. 09/07/2019], s. 97. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknu-siakova2/subor/Spalova_Szabo_Vitekova.pdf>.

¹⁵ RAČEKOVÁ, L.: Hrozba migrácie už nie je skrytá. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.

¹⁶ CHUDŽÍKOVÁ, A.: Obraz utečencov v médiách na Slovensku. In: *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti a utečenci*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2016, s. 95-111.

Ako sme spomínali vyššie, Slováci mali v roku 2015 nedostatočné znalosti a osobné skúsenosti s danou problematikou. Z tohto aspektu platí, že „čím menej kontaktu s cudzincami a informovanosť o otázkach migrácie a integrácie, tým odmietavejšie sa obyvatelia danej krajiny stavajú k migrantom a utečencom. V krajinách V4 sa viac ako polovica populácie cíti byť o týchto otázkach vôbec alebo nedostatočne informovaná, v Česku je to dokonca 75 %. Neinformovanosť sa prejavuje aj neschopnosťou odhadnúť podiel cudzincov z krajín mimo EÚ na obyvateľstve svojich krajín: občania Poľska a Slovenska ho nadhodnocujú približne desaťnásobne, Česi štvornásobne.“¹⁷

Mesežnikov a Bútorová v roku 2018 uviedli, že takéto negatívne vnímanie migrácie následne neponúka možnosť k vnímaniu pozitívnych účinkov, ktoré môže prinášať. Prezentovali tiež výsledky, že až 62 % Slovákov je spokojných s krokmi slovenskej vlády, priemer Európskej únie je 51 %. Prezentačnú migráciu v médiách kritizuje podľa nich 47 % Slovákov a 18 % si myslí, že sú príliš negatívne.¹⁸ Migračnú krízu nesprevádzali fakty a objektivita, ako by tomu malo byť v ideálnom prípade, no práve mnohé negatívne javy, ktoré sme spomenuli vyššie. To následne viedlo i ku skresleným postojom a názorom ľudí. „Skutočnosť, že občania štátov V4 tak zásadne nadhodnocujú počet cudzincov s pôvodom z krajín mimo EÚ, ktorí žijú v ich krajinách, ukazuje, do akej miery sa naše predstavy odlišujú od skutočnosti a akú úlohu v tvorbe verejnej mienky hrajú médiá a politická reprezentácia,“ vyjadril sa Ondřej Novotný, koordinátor projektu V4/NIEM z organizácie Člověk v tísni.¹⁹

¹⁷MIGRACEONLINE: Aktualizovaná srovnávací zpráva: uprchlíci v česku a V4. [online], [cit. 20/08/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/aktualizovana-srovnavaci-zprava-uprchlici-v-cesku-a-v4>>.

¹⁸MESEŽNIKOV, G. ; BÚTOROVÁ, Z.: *Refugee crisis in Europe: Public opinion, state institutions and party politics in Slovakia*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava : Institute for Public Affairs, 2018, s. 53-79.

¹⁹MIGRACEONLINE: Aktualizovaná srovnávací zpráva: uprchlíci v česku a V4. [online], [cit. 20/08/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/aktualizovana-srovnavaci-zprava-uprchlici-v-cesku-a-v4>>.

Od začiatku takzvanej migračnej krízy prešlo päť rokov a migračný diskurz sa počas rokov menil. Jurečková z českej neziskovej organizácie Človek v tísni skonštatovala: „Diskurz sa napríklad v Českej republike od roku 2015 posunul smerom k odosobneniu. Téma je naďalej aktuálna, no viac sa píše o fenoméne migrácie, nie o ľuďoch.“²⁰ S čím súhlasí i Eva Nová, podľa ktorej sa pri informovaní o utečencoch či migrantoch zabúda zahrnúť práve ich perspektíva. V mediálnom pokrytí migrácie sa venuje len malé množstvo priestoru konkrétnym ľuďom, o ktorých sa informuje.²¹ Veľkou chybou je podľa nej i rozdeľovanie na „my“ a „oni“. „My sme národ pracovitých ľudí, sme správni, naša kultúra je najlepšia a sme povinní ju chrániť. Naopak, on sú tu „iní“, cudzinci, ktorí majú za cieľ „zaplavíť“ Európu a zneužiť náš veľkorysý systém sociálneho zabezpečenia.“²²

Migranti boli podľa Novej označovaní za bezpečnostnú hrozbu, za pracovnú silu, v tomto prípade to môže byť pozitívna a negatívna prezentácia. V pozitívnom informovaní ide o informácie, ktoré hovoria, že cudzinci budú spokojní a budú robiť prácu, o ktorú my nemáme až taký záujem. V negatívnom aspekte ide napríklad o informácie, ktoré naznačujú kradnutie pracovných príležitostí. Ďalší diskurz Nová identifikovala pod označením „migranti ako obeť“ a následne „migranti ako exotický element“. V poslednom prípade ide napríklad o diskurz, ktorý pozostáva zo šírenia informácií, ktoré ponúkajú pohľad na exotickú kuchyňu s neznámymi jedlami či na zahraničné festivaly.²³ Autori

²⁰RAČEKOVÁ, L.: *Hrozba migrácie už nie je skrytá*. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.

²¹NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PŮCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

²²FREIDINGEROVÁ et al, 2015, s. 29. In: NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PŮCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020.

²³NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PŮCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

Szabo a Spálová, v rokoch 2015 až 2018 uskutočnili viacero výskumných štúdií o mediálnom zobrazovaní migrácie na Slovensku i v Českej republike. Ich pozorovanie značí posun dominantného mediálneho diskurzu o utečencoch „... od tzv. kultúrnej hrozby a bezpečnostného rizika smerom k tzv. manažmentu migrácie“.²⁴

Migrácia ako súčasť budúcnosti?

V našom príspevku sme sa zamerali na prezentáciu negatívnych príkladov migračných diskurzov od médií a politikov, ktorých dopady však nevidíme iba v teoretickej rovine pri určovaní a kreovaní ďalšieho smerovania diskurzov, ale i v rovine praktickej. V slovenskej spoločnosti došlo k nárastu xenofóbných a rasistických postojov. Grigorij Mesežnikov pripísal chybu aj slovenským demokratickým politickým stranám, ktoré využili danú tému ako hlavný bod svojej politickej kampane. Hrozba sa však podľa jeho slov nepreukázala taká, akú očakávali. Za hrozbu nepovažuje migrantov, ale posilnenie radikalizmu na Slovensku.²⁵ V roku 2018 v spoločnej publikácii s Kucharczykom uviedli: „Sociologické prieskumy potvrdzujú, že práve kvôli nedostatku vedomostí sa často v ľuďoch ozýva strach, strach z možnej hrozby, úzkosť z možného narušenia zaužívaných spôsobov života. Tento strach je zvyčajne spojený s ostražitosťou, nedôverou k niečomu, čo ľudia nepoznajú alebo o čom majú skreslené predstavy. Strach im však bráni vidieť širšie súvislosti, rozpoznať nové javy a rozširovať si svoje obzory. Preto sa ľudia sa často negatívnymi stereotypmi

²⁴SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P.: *Mediálny diskurz témy migrácie vo vyjadreniach politických elít SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku*. In: ŠTEFANČIK, R. (ed) : *Jazyk a politika*. Bratislava: Ekonóm, 2018, s. 350-361.

²⁵RAČEKOVÁ, L.: *Hrozba migrácie už nie je skrytá*. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.

a zjednodušeniami.“²⁶ V tomto prípade môžeme hovoriť o veľmi negatívnom dopade informovania o migrácii, ktoré môže viesť k negatívnym javom v spoločnosti. K hrozbe verbálneho i fyzického násillia.

Nová ponúka niekoľko praktických odporúčaní, ako situáciu zlepšiť. A to najmä dať migrantom šancu na prezentáciu v médiách. Hovoriť príbehy migrantov celé, teda začať opisom procesu rozhodovania sa, cestou a príchodom do hostujúcej krajiny. Informovať spoľahlivo a zrozumiteľne, správy pripravovať i s migrantmi, ktorí sa už v Európe usadili.²⁷ Negatívne javy by sa rozhodne dali odstrániť i objektívnym informovaním zo strán médií i politikov, ktoré by vychádzal z odborných poznatkov a skúseností.

Záver

„Migrácia vie byť emocionálnou a rozdeľujúcou otázkou – v rámci politiky mnohých krajín, v rámci komúnít, ktoré ovplyvňuje, a dokonca aj v rámci rodiny a priateľov.“²⁸ Tento trend akoby nastavil samotný diskurz o migrácii, ktorý samotný rozdelil migrantov a nás na „my“ a „oni“. Mediá a politici zohrali veľmi dôležitú úlohu v uchopení danej tematiky, ktorú na strane politiky sprevádzal najmä politický boj, a na strane médií zase vidina vyššej čítanosti, a teda povrchná žurnalistika. „Rieši sa koľko a kedy, ale nie prečo, neanalyzuje sa dôvod migrácie,“ uviedla Jurečková.²⁹ Prezentovala i výsledky výskumu prezentácie migrácie v Českej

²⁶KUCHARCZYK, J.; MESEŽNIKOV, G.: *Migration debate in Central Europe: Between real challenges and imaginary threats*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽNIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava : Institute for Public Affairs, 2018. s. 9-14.

²⁷NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PÚCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

²⁸JOURNEY. [online], [cit. 08/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://journey.caritas.org/myths/>>.

²⁹RAČEKOVÁ, L.: *Hrozba migrácie už nie je skrytá*. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.

republike, kedy jej novinári anonymne priznali, „... že sú do tvorby senzačných správ tlačením vedením. V mediálnych spoločnostiach je kladený dôraz na čítanosť, nie na dodržiavanie etického kódexu. Ten novinári síce formálne podpísali, no na úrovni redakcie sa ním neriadia. Nepremýšľajú o tom, že dotvárajú dôležitú agendu, písanie senzačných správ berú ako prácu.“³⁰

Dominantným diskurzom by sa mali stávať riešenia migrácie. „Je potrebné aktualizovať migračné a integračné politiky a vytvoriť prepracovanú novelu na Slovensku. Po nedávnom vývoji v oblasti migrácie a príchode utečencov do Európy (najmä „migračná kríza“ v roku 2015) žiada ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny o revíziu existujúcich politík, ktoré sa už v súčasnosti nepovažujú za vhodné v tejto meniacej sa situácii. Dané aktualizácie a ich skutočná implementácia môžu prispieť k vyššej efektívnosti procesov, k súdržnejšej spoločnosti a zlepšeniu postavenia migrantov a utečencov v krajine. V neposlednom rade bude úspešnosť aktualizácií a ich implementácia rozhodovať o tom, či bude krajina schopná využiť celý potenciál migrácie.“³¹ Migrácia teda nespôsobuje iba dynamiku ľudí v pohybe, ale i dynamiku medzi novými organizáciami v štátoch, vypracovaním lepších a zrozumiteľných usmernení a konkrétnych cieľov. Pre médiá znamená výzvu informovať ľudsky a vyvážené. U politikov vytvára požiadavku konať a chopiť sa faktov, nie ohýbať realitu.

„V Európe a na Slovensku bude čoraz viac migrantov. Namiesto negatívnych emócií a odmietania budeme musieť vážne uvažovať o prístahovaleckej politike. Nielen pre utečenecké kvóty pre Afriku a Sýriu, ale hlavne preto, že aj dnes je na trhu práce nedostatok mladých ľudí.“³² Dôvodov na migráciu je

³⁰RAČEKOVÁ, L.: *Hrozba migrácie už nie je skrytá*. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.

³¹SEKULOVÁ, M.; HLINČIKOVÁ, M.: *Integration of migrants and refugees in Slovakia: The perspective of policies, programmes and their outcomes*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 38-52.

³²KARASOVÁ, K.; BALÁŽ, V.: *International migration in Slovakia: Past, present and future*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 16-37.

viacero, záleží, samozrejme, či ide o dobrovoľnú alebo nedobrovoľnú migráciu, ku ktorej sa medzi najčastejšie faktory uvádza vojna a prenasledovanie, ako sme uviedli i vyššie. Ďalším dôvodom, ktorý môžeme očakávať je i klimatická zmena. Migráciu teda nemôžeme zastaviť vyjednávaním prímeria či podporou ľudských práv v krajinách, odkiaľ sú ľudia nútení migrovať. Musíme totiž myslieť i na zásadné zmeny, ktoré so sebou prináša klimatická zmena. Predseda Európskej komisie *Junker* v roku 2015 povedal: „Zmena klímy je jednou zo základných príčin nového migračného javu. Ak nebudeme rýchlo konať, budeme musieť čeliť novej výzve – klimatickým utečencom,“ uviedol vo svojom prejave o stave Únie.³³ Je nutné konať, aby sa dokázali zvrátiť dopady klimatickej zmeny, budúcnosť totiž nasledujúce roky pripraví náročné podmienky na život pre mnohé arabské krajiny a sever Afriky.³⁴ Klimatická zmena sa preto i z dôsledku jej vplyvu na ľudské životy musí stať dominantnou témou v politickom i mediálnom diskurze.

Literatúra:

ČERNÝ, K.: *Význam kmenové společnosti v 21. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.

DUBÉCI, M.: *Výzva k ľudskosti*. [online], [cit. 9/8/2019]. Dostupné na internete: <<https://www.slideshare.net/mdubeci1/postoje-voiteencom>>.

GEOGIOUS, M.; ZABOROWSKY, R.: *Media coverage of the „refugee crisis“: A cross-European perspective*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 1 – 24. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/media-coverage-of-the-refugee-crisis-2017-web/168071222d>>.

³³TRENT, S.: *Hovorme o klimatických utečencoch: 59 600 ľudí za deň, 41 za minútu*. [online], [cit. 07/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/spravodlivost-a-vnutro/opinion/hovorme-o-klimatickych-utecencoch-59-600-ludi-za-den-41-za-minutu/>>.

³⁴ NOVÁ, M.: Medializace migrace z pohledu migrantů. In: PÚCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médii, 2020, s. 6-16.

- GUILLEM, S. M.: *Migration Discourse*. In: *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. [online], [cit. 5/12/2020], s. 1 – 11. Dostupné na internete: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118611463.wbielsi100>>.
- HLINČÍKOVÁ, M.: *Migrácia vo volebných programoch*. [online], [cit. 06/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://denikn.sk/366597/migracia-vo-volebnych-programoch-politicky-stran/>>.
- CHUDŽÍKOVÁ, A.: *Obraz utečencov v médiách na Slovensku*. In: *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti a utečenci*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2016, s. 95-111.
- JOURNEY. [online], [cit. 08/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://journey.caritas.org/myths/>>.
- KARASOVÁ, K.; BALÁŽ, V.: *International migration in Slovakia: Past, present and future*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 16-37.
- KUCHARCZYK, J.; MESEŽNIKOV, G.: *Migration debate in Central Europe: Between real challenges and imaginary threats*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava : Institute for Public Affairs, 2018. s. 9-14.
- MESEŽNIKOV, G. ; BÚTOROVÁ, Z.: *Refugee crisis in Europe: Public opinion, state institutions and party politics in Slovakia*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava : Institute for Public Affairs, 2018, s. 53-79.
- MIGRACEONLINE: *Aktualizovaná srovnávací zpráva: uprchlíci v česku a V4*. [online], [cit. 20/08/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/aktualizovana-srovnavaci-zprava-uprchlici-v-cesku-a-v4>>.
- MINV. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?statistiky-20>>.
- NOVÁ, M.: *Medializace migrace z pohledu migrantů*. In: PÚCHOVSKÁ, O. a kol. (eds.): *dot.comn*. Bratislava: Európska Akadémia Manažmentu, Marketingu a Médií, 2020, s. 6-16.

- RAČEKOVÁ, L.: *Hrozba migrácie už nie je skrytá*. [online], [cit. 04/07/2019]. Dostupné na internete: <<https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/hrozba-migracie-uz-nie-je-skryta>>.
- SEKULOVÁ, M.; HLINČÍKOVÁ, M.: *Integration of migrants and refugees in Slovakia: The perspective of policies, programmes and their outcomes*. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽIKOV, G. (eds.): *Phantom Menace The Politics and Policies of Migration in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, 2018, s. 38-52.
- SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P.; VITEKOVÁ, I.: *Mediálny obraz utečeneckej problematiky v hlavných mienkotvorných denníkoch sme a mladá fronta dnes*. [online], [cit. 09/07/2019]. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknu-siakova2/subor/Spalova_Szabo_Vitekova.pdf>.
- SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P.: *Mediálny diskurz témy migrácie vo vyjadreniach politických elít SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku*. In: ŠTEFANČIK, R. (ed.): *Jazyk a politika*. Bratislava: Ekonóm, 2018, s. 350-361.
- TRENT, S.: *Hovorme o klimatických utečencoch: 59 600 ľudí za deň, 41 za minútu*. [online], [cit. 07/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/spravodlivost-a-vnutro/opinion/hovorme-o-klimatickych-utecencoch-59-600-ludi-za-den-41-za-minutu/>>.
- UNIS: *Stanovisko UNHCR: „Utečenec“ alebo „migrant“ – Čo je správne?*. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://unis.unvienna.org/unis/sk/pressrels/2015/unisinf513.html>>.

Scoxit ako nacionalistická odpoveď na škótsku otázku¹

Barbora Krištofová, Peter Ondria

The notion of Scoxit is currently used to describe a potential departure of Scotland from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, which is initiated by the Scottish national party as a modern nationalist political party. The paper surveys Scottish nationalism. Discussion is divided into two parts. First part is focused on the theoretical framework of nationalism. Second part is empirical and analyses the Scottish national party as a representative of Scottish nationalism.

Škótsky novinár, *James Macarthur Reid* v závere svojej knihy s názvom *Scotland Past and Present* publikovanej pred viac ako polstoročím, uviedol, že Škótsko je „veľmi nezvyčajná krajina – krajina, ktorá je prinajmenšom v určitom zmysle slova národom, ale v žiadnom prípade nie štátom. Môže teda niečo tak anomálne pokračovať vo svojej existencii v tomto modernom svete?“² Reid si tak vo svojom diele položil veľmi dôležitú otázku, a síce: mohol by škótsky národ existovať v samostatnom štáte?³ Môžeme konštatovať, že v dvadsiatom prvom storočí pôsobí Reidova otázka trochu zvláštne, nakoľko i nedávne udalosti, ktoré sa odohrali, či už v samotnom Škótsku (referendum o nezávislosti 2014) alebo Katalánsku (referendum o nezávislosti 2017) potvrdzujú, že príslušníci

¹ Profesor verejnej politiky *James Mitchell* konštatuje, že „s konceptom tzv. otázok je možné sa v rámci dejín medzinárodných vzťahov stretnúť pomerne často“. Medzi najznámejšie príklady patria *Írska otázka*, *Škótska otázka*, *West Lothianská otázka* – tzv. *Anglická otázka*, *Šlezvicko-holštajnská otázka* alebo *Východná otázka*. *Mitchell* tento koncept otázok charakterizuje ako „hlavolam, teda zložitý, premenlivý problém vyhýbajúci sa jednoduchému riešeniu“. Dodáva, že všetky problémy, respektíve charakteristiky, ktoré tieto otázky zahŕňujú boli v danej krajine vždy prítomné, avšak samotnými otázkami, ako akýmsi konceptom, sa stali až vtedy, keď daná situácia dosiahla krízový bod. (MITCHELL, J.: *The Scottish Question*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 5).

² REID, J. M.: *Scotland Past and Present*. Oxford: Oxford University Press, 1959, s. 2.

³ Škótsko vstúpilo do personálnej únie s Anglickom v roku 1603 a v roku 1707 vytvorili spolu tieto dve krajiny politickú úniu, ktorá už vyše tristo rokov existuje dodnes.

určitého národa cítia nespochybniteľnú príslušnosť voči svojmu národu a sú ochotní prejavíť ju i prostredníctvom založenia nového nezávislého štátu. Avšak, je dôležité dodať, že *Reid* si predmetnú otázku položil v dobe, kedy sa začali utvárať nové štáty v rámci procesu dekolonizácie, pričom v mnohých prípadoch „absentovala identifikácia občanov s [týmito] novo-vznikajúcimi štátmi“.⁴

Britská vláda dlhodobo zameriavala svoju pozornosť na riešenie problému tzv. Írskej otázky⁵ a nešímalala si tak kontinuálne eskalujúci problém spomínaného „anomálneho“ postavenia Škótska v rámci Spojeného kráľovstva. Postavenie Škótska si len príležitostne vyžadovalo osobitnú pozornosť, pričom v žiadnom prípade neohrozovalo integritu britskej únie, a to i napriek tomu, že v roku 1934 bola založená Škótska národná strana (SNP). Radikálna zmena nastala práve v období, kedy *Reid* vydal svoju knihu. To, čo sa zdalo byť zásadným problémom v novo-vzniknutých štátoch – problém národnej identity - začalo trápiť aj staré štáty. Od konca druhej svetovej vojny začalo byť uvedomovanie

⁴ KEATING, M.: *Nations against the State. The New Politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Londýn: Macmillan Press, 1998, s. 2.

⁵Írska otázka je koncept používaný najmä členmi britskej vlády od začiatku devätnásteho storočia do polovice dvadsiateho storočia. Táto „fráza“ sa používala na označenie írskoho nacionalizmu a írskych politických snáh o nezávislosť. V rámci politického úzu sa dostala do popredia v dôsledku prijatia *Act of Union 1800*, ktorý začlenil parlament Írska do jedného riadiaceho orgánu spolu s parlamentom Veľkej Británie so sídlom vo Westminsteri. Používanie termínu *Írska otázka* pretrvávalo až do podpísania zmluvy *Anglo - Irish Treaty* v roku 1921, na základe ktorej bol ostrov rozdelený na dve územia, a síce: štát, ktorý sa teraz nazýva Írska republika a Severné Írsko, ktoré zostalo súčasťou Spojeného kráľovstva. Problematike škótskeho nacionalizmu nebola na začiatku dvadsiateho storočia venovaná taká veľká pozornosť ako spomínanej Írskej otázke. Nakoľko v tomto období bolo „postavenie Škótska v rámci únie ešte stále len záležitosťou, ktorá sa týkala Škóto, pričom sa iba málo dotýkala ľudí, žijúcich v iných častiach Spojeného kráľovstva alebo dokonca tých, ktorí boli pri moci.“ (MITCHELL, J. *Scottish Question*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 2.) Je preto možné konštatovať, že v dvadsiatom storočí sa britská vláda poučila z „írskoho príkladu“ a začala klásť väčší význam postaveniu Škótska v únii, a to práve kvôli finálnemu vyriešeniu *Írskej otázky*.

si národnej identity - a s ním často krát spojená požiadavka na autonómiu, čoraz viac dráždivejšie.⁶ Túto situáciu je možné demonštrovať na dvoch príkladoch. Prvým je rok 1967, kedy bola do Britského parlamentu prvýkrát zvolená škótska nacionalistická politická strana. Druhým príkladom sú októbrové voľby do Westminsteru v roku 1974, kedy SNP získala 11 mandátov a dosiahla tak svoj prvý historický úspech. V sedemdesiatych rokoch preto škótsky nacionalizmus vyvolal ostrú reakciu⁷. Mnohí, najmä anglickí politológovia, ho najprv odmietali brať vážne, nakoľko sa domnievali, že bol len akýmsi „protestným postojom“ škótskeho obyvateľstva voči pôvodným celobritským politickým stranám. Avšak, tým, že od roku 1974 tento škótsky nacionalizmus postupne začal ovplyvňovať aj voličské správanie škótskeho elektorátu, niektorí politológovia začali tvrdiť, že „*Anglicko a Škótsko nikdy neboli skutočne integrované, že únia bola len zlepencom, takže akonáhle sa zmenia vonkajšie a vnútorné okolnosti, môže sa rozpadnúť.*“⁸ V tejto súvislosti sa preto pod pojmom *Škótska otázka* rozumie problémové postavenie Škótska v rámci Spojeného kráľovstva.

Teoretické východiska konceptu nacionalizmu

V prvej časti nášho príspevku ponúkžeme krátku diskusiu o teoretických východiskách konceptu nacionalizmu.

Na začiatku našej diskusie je nevyhnutné upriamiť pozornosť na samotný pôvod a význam slova národ⁹. Britský historik *Robert William*

⁶ MITCHELL, J.: *The Scottish Question*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 3.

⁷ KEATING, M.: *Nations against the State. The New Politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Londýn: Macmillan Press, 1998, s. 3.

⁸ KEATING, M.: *Nations against the State. The New Politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Londýn: Macmillan Press, 1998, s. 3.

⁹ Ingmar Karlsson vo svojej štúdii *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov* (1998) píše, že v priebehu dejín sa termín národ viackrát transformoval. Samotné slovo národ pochádza z latinského natio (zrodenie), ktoré má svoj zrod v slove nascor, teda zrodiť sa. Pre Rimanov predstavoval termín natio väčšiu skupinu ľudí, ktorá obsiahla nielen rodinu, príbuzenstvo, alebo kmeň. Tento termín sa zreteľne odlišoval tak od genes, ako aj od populos, teda ľud. Určité množstvo ľudí bolo často považované svojím okolím

Seton – Watson, konštatuje: „Po svojom celoživotnom štúdiu nacionalizmu som dospel k záveru, že hoci nemožno podať vedeckú definíciu národa, treba priznať, že tento jav existoval a existuje. Jediné, čo môžem povedať, je, že určitý národ existuje, ak sa značný počet ľudí v určitom spoločenstve považuje za príslušníkov jedného národa a vystupuje, akoby boli jeden národ. Nie je potrebné, aby sa celé obyvateľstvo cítilo tak, alebo tak vystupovalo a taktiež sa nedá dogmaticky určiť, aké minimálne percento obyvateľstva je k tomu potrebné.“¹⁰

Marxisticky inšpirovaný politológ a historik *Benedict Anderson* vo svojej knihe *Predstavy spoločenstva: Úvahy o pôvode a šírenia nacionalizmu* uviedol, že slová ako národ, národnosť a nacionalizmus bolo vždy zložitá definovať a analyzovať. V porovnaní s tým, aký veľký vplyv mal nacionalizmus na moderný svet je vierohodných teórií o nacionalizme príliš málo. *Anderson* nadväzuje na tvrdenie *Setona – Watsona*, a konštatuje: „Som nútený dôjsť k záveru, že žiadnu vedeckú definíciu národa nie je možné vymyslieť, pretože tento fenomén existoval a existuje“.¹¹ Avšak, vo svojej knižnej publikácii dodal, že národ je akási „existujúca politická komunita, ktorá je inherentne predstavovaná ako zároveň exkluzívna a suverénna“.¹² Britský sociológ *Anthony D. Smith* vymedzil pojem národ ako „ľudské spoločenstvo žijúce v krajine, ktorá je ním chápaná ako vlasť, majúca spoločné mýty a zdieľané dejiny, svojráznu verejnú kultúru i spoločenské záujmy a obyčaje pre všetkých jeho členov“.¹³

Medzi zakladateľov konceptu nacionalizmu patrí *Johan Gotfried Herder*, nemecký filozof, ktorý sformuloval koncept národného a kultúr-

za natio bez toho, aby sa sami za natio považovali. (KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 61.)

¹⁰ KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 59.

¹¹ ANDERSON, B.: *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 19.

¹² ANDERSON, B.: *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 6.

¹³ SMITH, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 13.

neho patriotizmus a považuje sa za zakladateľa nacionalistickej doktríny. Pokladal každý národ za živý organizmus a štáty by podľa neho mali byť identické s národmi. Nacionalistickú doktrínu však Herder nevtvoril sám. Jeho učenie postupom času preberali nemeckí romantici ako napríklad *Johan Gottlieb Fichte*, *Fridrich Schlegel*, *Friedrich Schliermacher* a ďalší, ktorí pomaly premenili učenie na myšlienku o organickej podstate národa. Národ považovali za objektívny a prirodzený. Národy mali svoje vlastné črty, ktorými sa odlišovali od iných národov napríklad jazykom, tradíciami náboženstvom a podobne.¹⁴

Pôvodom moderného nacionalizmu sa zaoberá nemecky historik *Peter Alter*, ktorý analyzuje jeho rozmanité prejavy v priebehu posledných 200 rokov. Konštatuje, že existuje veľké množstvo javov, ktoré je možné podriaďiť pojmu nacionalizmus. Naznačuje, že je to jeden z najnejasnejších pojmov v dnešnom politickom slovníku a v analytickom myslení. Nacionalizmus bol v minulosti používaný v mnohých rôznych kontextoch. Britský profesor nacionalizmu a etnicity *John Breuilly* pojem nacionalizmus v politickom zmysle zhrnul do troch tvrdení:

- Národ má explicitné typické znaky a osobitný charakter.
- Zájmy a hodnoty národa majú prednosť pred všetkými ostatnými záujmami a hodnotami.
- Národ musí byť nezávislý najviac ako to je možné. To si zvyčajne vyžaduje dosiahnutie aspoň politickej suverenity¹⁵.

Z axiologického, teda hodnotového pohľadu, je možné nacionalizmus definovať ako politickú ideológiu¹⁶, ktorá kladie dôraz na politické, kultúrne a ekonomické záujmy určitého národa. Základnými ide-

¹⁴ KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 146.

¹⁵ BREUILLY, J.: *Nationalism and the state*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982, s. 435.

¹⁶ Je dôležité zdôrazniť, že nacionalizmus je možné označiť ako politickú ideológiu, pokiaľ nie je na ideológiu nahliadané len výhradne z hľadiska pravo-ľavého spektra.

ami nacionalizmu sú hľadanie historickej úlohy a vyššieho poslania národa, vydobytie národnej slobody, uznania a cti.¹⁷ Americký filozof a liberál *John Dewey* vo svojej knihe *Rekonštrukcia liberalizmu*. (2001) uvažuje o nacionalizme pragmaticky: „ako väčšina reálnych vecí na tomto svete, dokonca aj tých zlých, jenacionalizmus zamotanou zmesou dobrého i zlého. Nie je možné určiť jeho nežiaduce dôsledky a už vôbec nie uvažovať o účinných metódach boja proti nim, pokým mu plne nepriznáme i jeho žiaduce stránky. Tie totiž tvoria výzbroj i výstroj istých temných síl, ktoré ich zneužívajú ako svoje obranné i útočné prostriedky, aby nacionalizmus premenili na zlo.“¹⁸ Je možné konštatovať, že *Dewey* nepripúšťa určitú opozíciu nacionalizmu a neformuluje nacionálnu ideológiu v negatívnom a odstrašujúcom zmysle. Zmieňuje sa o kladných stránkach nacionalizmu, ktoré sú previazané hlavne s historickým pôvodom konceptu nacionalizmu. Podľa neho bol „nacionalizmus kedysi hnutím proti despotizmu a nežiaducim podmienkam. Mať záujem o národ je podľa neho vždy pozitívnejšie ako obmedzovať svoj horizont na hranice farnosti či provincie. Nacionalizmus je spojený so vzburou utláčaných veľkých skupín ľudí proti vonkajšiemu imperiálnemu panstvu“.¹⁹

Je možné zhodnotiť, že interpretácie jednotlivých autorov nám jasne signalizujú, že pôvod nacionalizmu nevysvetľujú jednotliví autori obsahovo absolútne identicky. Napriek tomu môžeme konštatovať, že názory na pôvod nacionalizmu síce nie sú rovnaké, ale rozhodne nie protichodné a v žiadnom prípade nemajú výlučne negatívnu konotáciu. Podľa *Miroslava Hrocha*, mnohí súčasní vedci upozorňujú, že nacionalizmus pomáhal legitimovať občiansky demokratický politický systém.²⁰ Medzi teoretikmi, ktorí sa zaoberajú predmetným pojmom exist-

¹⁷ HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2009, s. 17.

¹⁸ DEWEY, J.: 2001. *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 587.

¹⁹ DEWEY, J.: 2001. *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 587.

²⁰ HROCH, M. : *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON, 2009, s. 33.

tuje pomerne veľká zhoda. Už vyššie spomenutý sociológ *Smith* definoval nacionalizmus v ideologickej rovine ako „ideologické hnutie, ktoré sa usiluje o dosiahnutie a udržanie autonómie, jednoty a identity obyvateľstva, ktorého niektorých členov považuje za súčasť skutočného alebo „potenciálneho národa“.²¹ Filozof, sociológ a antropológ českého pôvodu *Ernest Gellner* vo svojej poslednej knihe *Nacionalismus* (2003) klasifikoval nacionalizmus ako „politický princíp, ktorý z kultúrnej podobnosti robí fundamentálne spoločenské puto“.²² Z tohto vyplýva, že národom je spoločenstvo ľudí, ktoré zdieľa spoločnú kultúru a národy sú „výsledkom náhody, nie sú všeobecnou nutnosťou“.²³ Britský historik *Eric J. Hobsbawm* nadviazal na *Gellnerovu* definíciu a podľa neho je nacionalizmus „v prvom rade princíp, podľa ktorého by sa politická a národná jednotka mala zhodovať“.²⁴ Zaujímavé je, že *B. Anderson*, ktorého sme v rámci našej diskusie spomenuli už pri vymedzení pojmu národ, neponúkol svoje vlastné vymedzenie konceptu nacionalizmus, hoci je autorom jednej z najčítanejších kníh o nacionalizme. Podľa niektorých autorov, napríklad českého historika a politického teoretika *Miroslava Hrocha* je pojem nacionalizmus na vedecké účely nepoužiteľný.²⁵ *Hroch* konštatuje, že „vzhľadom na celkom divergentnú aplikáciu pojmu nacionalizmus je veľmi náročné vymedziť mu nejaký konsenzuálny zmysel a tým menej ho používať ako nástroj kritической analýzy“.²⁶ Väčšina autorov sa však vo svojej tvorbe opiera o nejakú definíciu nacionalizmu. Z uvedených definícií vyplýva, že nacionalizmus má politický, resp. štátoprávny presah.

²¹ SMITH, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 9.

²² GELLNER, E.: *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 18.

²³ GELLNER, E.: *Národy a nacionalizmus*. Praha: Hřřbal, 1993, s. 17.

²⁴ HOBBSAWM, E. J.: *Národy a nacionalizmus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 14.

²⁵ HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2009, s. 266.

²⁶ HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2009, s. 8.

V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s rôznymi klasifikáciami, či deleniami nacionalizmu. Asi najznámejšie takéto členenie²⁷ rozdeľuje nacionalizmus na etnický a občiansky. Iní autori prišli s obdobnými rozdeleniami, napr. na voluntaristický nacionalizmus (obdoba občianskeho nacionalizmu) a organický nacionalizmus (obdoba etnického nacionalizmu) alebo na nacionalizmus založený na teritóriu a na nacionalizmus založený na etnicite.²⁸ Tieto rozčlenenia majú základ v rozličnom chápaní národa. Občiansky nacionalizmus považuje za príslušníka národa každého, kto má štátoobčiansky vzťah k danému národnému štátu, teda je jeho občanom. Etnický nacionalizmus sa sústreďuje na kultúru, pôvod, jazyk, náboženstvo, od ktorých závisí príslušnosť k národu. Občiansky nacionalizmus môže fungovať prakticky zrejme len v už existujúcom národnom štáte, naopak etnický nacionalizmus môže samozrejme existovať aj bez štátu. Ak sa teda bezštátny národ usiluje o vlastnú štátnosť, musí sa vymedzovať aspoň čiastočne na etnickej (natívnej, kultúrnej, náboženskej, lingvistickej a pod.) báze.

Je možné konštatovať, že nacionalizmus nie je jednotvárný a existuje veľké množstvo variácií jeho definície. Dokáže poľahky koexistovať s rôznymi inými ideológiami (jadrová doktrína nacionalizmu), čo dokazuje i historická prax.²⁹

Škótska národná strana ako predstaviteľ škótskeho nacionalizmu

V druhej časti nášho príspevku budeme diskutovať o škótskom nacionalizme. Pre politickú vedu je zaujímavé pozorovať politickú stranu

²⁷ Prvykrát toto členenie načrtol česko-americký filozof a historik *Hans Kohn* v roku 1944, keď rozlišoval medzi západoeurópskym nacionalizmom a východoeurópskym nacionalizmom, v ktorom bol národ vnímaný ako organické, transcendentálne a silne exkluzívne spoločenstvo, založené nie na občianstve, ale na etnickom princípe. (Smith, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 42).

²⁸ SMITH, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 42-44.

²⁹ SMITH, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 27.

ako ideového nositeľa nacionalizmu, v našom prípade Škótskej národnej strany, ktorá sa snaží o dosiahnutie nezávislosti Škótska, prostredníctvom vytvorenia samostatného štátu. V stránickej ústave z roku 1948, SNP sama deklarovala „že primárnym cieľom strany je obnovenie škótskej národnej suverenity vytvorením demokratickej škótskej vlády, slobodne zvolenej škótskym ľuďom“³⁰. Z tohto pohľadu, je možné konštatovať, že nacionalizmus SNP v podstate zodpovedá definícii nacionalizmu podľa Gellnera, ktorý konštatuje, že „nacionalizmus je pôvodne politický princíp, ktorý tvrdí, že politická a národná jednotka sa zhodujú“.³¹ Rovnaký argument používa aj Hobsbawm, ktorý tvrdí, že „politickou podstatou moderného nacionalizmu je požiadavka na „sebaurčenie,“³² pričom ďalej dodáva, že táto „požiadavka na „sebaurčenie“ je v podstate požiadavkou na vytvorenie suverénneho „národného štátu“ a homogénnej územnej jednotky, ktorá je obývaná členmi „národa“ ako občanmi“.³³

Nacionalizmus, ktorý predstavuje SNP, je možné označiť za občiansky nacionalizmus. To znamená, že strana neprístupuje ku škótskemu národu na základe pôvodu alebo rasy ako je to pri etnickom nacionalizme. SNP vníma škótsky národ ako všetkých tých, ktorí na území Škótska žijú a nikoho z národa – ako spoločenstva - nevyklučuje. Občiansky nacionalizmus SNP je založený na slobode, tolerancii, rovnosti, individuálnych právach a samozrejme aj práva na sebaurčenie štátu.³⁴ Dôvodom je, že táto politická strana spája svoju mobilizačnú stratégiu prioritne s politickou a ekonomickou nezávislosťou, a nie s kultúrnou identitou, či jazykom teda „ethniom.“³⁵

³⁰ SNP: *Constitution and Rules of the Scottish National Party*. Glasgow: The Scottish National Party, 28th and 29th May 1949. Bod 2, Part One.f., [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://d3n8a8pro7vlhm.cloudfront.net/thesnp/>>

³¹ GELLNER, E.: *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 2.

³² HOBBSAWM, E. J.: *Národy a nacionalizmus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 3.

³³ HOBBSAWM, E. J.: *Národy a nacionalizmus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 3.

³⁴ AUER, S.: *Liberal Nationalism in Central Europe*. Routledge, 2004, s. 5.

³⁵ SMITH, A.D.: *National Identity*. Londýn: Penguin Books, 1991, s. 21.

Na druhej strane je možné konštatovať, že SNP sa odkazu na škótsku históriu s využitím historických alebo národných symbolov nevzdala. Tieto národné symboly a odkazy na históriu používa strana predovšetkým na agitačné účely, pričom nimi zdôrazňuje škótske národné záujmy. To sa týka, napríklad, odkazovania na škótske víťazstvo v bitke pri Bannockburne³⁶ z roku 1314, kedy boli porazené anglické snahy o ovládnutie Škótska. SNP sa po vzájomnej dohode s britskou vládou, podarilo v roku 2013 presadiť usporiadanie prvého referenda o nezávislosti v Škótsko. Termín usporiadania referenda bol predstaviteľmi SNP ustanovený na rok 2014, nakoľko tento rok symbolizoval 700-ročné výročie konania bitky pri Bannockburne a oslavy škótskeho víťazstva nad Anglickom. Ako ďalší odkaz na históriu SNP často používa aj *Deklaráciu z Arbroath*³⁷ z roku 1320, v ktorej bola tiež zdôraznená dôležitosť nezávislosti Škótska od Anglicka. Ako príklad môžeme uviesť rok 2014, kedy tesne pred konaním samotného referenda o škótskej nezávislosti, navštívili poprední predstavitelia SNP na čele s *Alexom Salmondom*, vtedajším prvým ministrom Škótska a predsedom SNP, škótske mesto Arbroath. Pri tejto príležitosti *Salmond* zopakoval prísľub o škótskej nezávislosti z roku 1320 uvedený v dokumente *Deklarácia z Arbroath*, ktorú si prezeral počas návštevy opáctva Arbroath.

³⁶ Bitka pri Bannockburne (23.-24. jún 1314) bola významná bitka, v rámci tzv. vojen o škótsku nezávislosť medzi Škótskom a Anglickom, ktorá definitívne ukončila snahu anglického kráľa *Eduarda II.* o ovládnutie Škótska a urobila *Róberta Brucea* nezávislým škótskym kráľom. Drvivá porážka, ktorú Angličania v bitke utrpeli, neznamovala len stratu škótskeho hradu Stirling, ale všetky anglické snahy ovládnutia Škótska vyšli nazmar. *Robert Bruce* získal pozíciu, akú žiadny ďalší škótsky vodca nemohol spochybníť, a stal sa úplne nezávislým škótskym kráľom ako *Róbert I. Škótsky* až do roku 1329. Rok pred smrťou sa dočkal aj právneho potvrdenia nezávislosti svojej krajiny. (WORLDMAND, J.: *Dějiny Skotska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 346.)

³⁷*Deklarácia z Arbroath* bol dokument, ktorý predstavoval súčasť širšej diplomatickej kampane usilujúcej sa o presadenie postavenia Škótska ako nezávislého kráľovstva. Bol to list napísaný v latinčine skupinou škótskych šľachticov pápežovi *Jánovi XXII.*, týkajúci sa nezávislosti Škótska od Anglicka. (Declaration of Arbroath. [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nrscotland.gov.uk/research/learning/features/the-declaration-of-arbroath>>.)

Rovnako súčasné logo politickej strany v sebe spája tvar kríža *sv. Ondreja* a bodliaka ako škótskeho národného symbolu. SNP využíva národné symboly i odkazy na škótsku históriu aj v rámci organizovania demonštrácií a protestných zhromaždení. V roku 1981 strana organizovala demonštráciu na mieste sídla zrušeného Škótskeho parlamentu v roku 1707 (Calton Hill). SNP dokonca využíva hranie neoficiálnej škótskej hymny *Scots Wha Hae* (*Škóti, ktorí majú*) na svojich výročných konferenciách, ktorej text zložil významný škótsky básnik *Robert Burns* na hudbu, ktorá sa hrala po víťaznej bitke pri Bannockburne.

V roku 1999 bol znovu založený Škótsky parlament ako dôsledok úspešného referenda o škótskej devolúcii konaného v roku 1997³⁸. Na otváracom ceremoniáli Škótskeho parlamentu tiež zaznela pieseň, ktorej text zložil *Burns* s názvom *A Man's A Man For A' That*³⁹ (*Za čestnú chudobu alebo za to a to*). SNP dokázala zvíťaziť v tretích voľbách do Škótskeho parlamentu, ktoré sa uskutočnili v roku 2007. Strana síce tvorila menšinovú vládu, ale britským politickým stranám tak vyslala zreteľný signál, že „*je čas posunúť sa vpred, je čas pre SNP.*“⁴⁰ Od roku 2011 tvorí SNP neprerušene v Škótskom parlamente väčšinovú vládu.

Vo voľbách do Britského parlamentu je SNP tiež úspešná. Svoj najlepší úspech vo svojej existencii politickej strany, zaznamenala SNP vo voľbách 2015, kedy získala 56 kresiel z 59 možných získaných kresiel. V minuloročných voľbách v roku 2019 získala 48 mandátov.⁴¹

I napriek tomu, že pred konaním referenda o nezávislosti Škótska predstavitelia SNP tvrdili, že „*takéto dôležité referendum sa koná „len raz*

³⁸ Prvé referendum o škótskej devolúcii sa konalo v roku 1979, avšak skončilo neúspešne.

³⁹*The Scottish Parliament*. [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.parliament.scot/index.aspx>>.

⁴⁰SNP: *Manifesto 2007*. [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.politicsresources.net/area/uk/ass07/man/scot/snp.pdf>>.

⁴¹ BBC. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.co.uk/news/election-2019-50766014>>.

za generáciu,⁴² strana sa neustále snaží presadzovať independistické riešenie Škótskej Otázky.

Vďaka referendu o tzv. Brexite, respektíve vystúpení Spojeného kráľovstva z Európskej únie, ktoré sa konalo v roku 2016 škótski nacionalisti neúnavne pokračujú v ceste k dosiahnutiu samostatného Škótska. Vzhľadom na to, že v referende každá z tridsiatich dvoch správnych oblastí v Škótsku hlasovala za zotrvanie Británie v EÚ,⁴³ rozhodnutie o odchode Spojeného kráľovstva z EÚ, ktoré prinieslo celobritské referendum, malo už na druhý deň obrovský dopad na celistvosť britskej únie.⁴⁴N. Sturgeonová, súčasná prvá ministerka Škótska a líderka SNP, vo svojom prvom po-referendom prejave avizovala reálnu možnosť vyhlásenia druhého referenda o nezávislosti Škótska. „Vyzerá to tak, že Škótsko, bude vytrhnuté z EÚ proti svojej vôli. Považujem to za demokraticky neprijateľné. (...) Škótsko teraz čelí tejto skutočnosti - jedná sa o významnú a podstatnú zmenu okolností - a je teda zrejmé, že musí byť na stole možnosť druhého referenda. A takáto možnosť na stole už je.“⁴⁵Je evidentné, že SNP sa tak bezprostredne od oznámenia výsledkov referenda snaží realizovať politické kroky k usporiadaniu druhého referenda o nezávislosti Škótska. I keď je badateľné, že podpora škótskych nacionalistov pre dosiahnutie nezávislosti Škótska narastá, je nutné zdôrazniť, že voliť SNP automaticky neevokuje podporu nezávislosti Škótska a rovnako podpora samostatnej existencie Škótska neznamena automaticky

⁴² BBC. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/av/uk-scotland-29196661>>.

⁴³The Electoral commission. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum/eu-referendum-results-region-scotland>>.

⁴⁴ Pri volebnej účasti, ktorá dosiahla 72,2 %, vyjadrilo podporu odchodu z európskeho integračného zoskupenia 51,9 % voličov. Výsledkom referenda bolo, že Anglicko (53,4 %) a Wales (52,5 %) podporili vystúpenie, pričom Severné Írsko (55,8 %) a Škótsko (60 %) hlasovali za zotrvanie v EÚ. (BBC NEWS. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <https://.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results>.)

⁴⁵ BBC NEWS. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/uk-scotland-36620375>>.

hlasovanie za SNP. I keď u väčšiny voličov sa podpora SNP a hlasovania za nezávislosť Škótska prelínajú, je možné konštatovať, že v roku 2020, na začiatku novej dekády, sú v škótskej spoločnosti prítomné dva dôležité aspekty, ktoré ovplyvňujú v rámci škótskeho elektorátu podporu SNP a podporu druhého referenda o nezávislosti Škótska, spôsobom, akým to presadzuje SNP.

Prvým atribútom je Brexit. Je prekvapivé, že okolo 30 % voličov SNP hlasovalo za odchod Spojeného kráľovstva z EÚ⁴⁶, pričom SNP vo svojom straníckom programe presadzuje členstvo Škótska v EÚ.⁴⁷ Na druhej strane je zaujímavé, že niekoľko tisíc voličov Konzervatívnej strany v Škótsku hlasovalo vo voľbách do Britského parlamentu v roku 2019 za SNP, práve z toho dôvodu, že SNP podporuje členstvo v EÚ.⁴⁸ Profesor politiky *Sir John Curtice* pôsobiaci na Strathclyde University konštatuje, že v poslednom období došlo k zvýšeniu podpory nezávislosti Škótska medzi voličmi, ktorí boli za zotrvanie v EÚ aj tými, ktorí podporovali vystúpenie z EÚ.⁴⁹

Doktorka *Kirsty Hughesová*, riaditeľka Škótskeho centra na výskum európskych vzťahov v Edinburghu, dodáva, že „niektorí voliči, ktorí hlasovali za zotrvanie v EÚ, ktorí boli proti nezávislosti Škótska v referende 2014, teraz podporujú škótsku nezávislosť a chcú ostať v EÚ, čo je politika presadzovaná škótskou vládou.“ Druhým fenoménom je situácia ohľadom koronavírusu, ktorá výrazným spôsobom zmenila pohľad ľudí žijúcich

⁴⁶ KEATING, M. *The SNP'S Brexit dilemma*. In UK, 11, Október 2019. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <https://ukandeu.ac.uk/the-snps-brexit-dilemma/>.

⁴⁷ SNP. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.snp.org/policy-area/europe-international-affairs/>>.

⁴⁸ SMITH, M. *Inside the minds of the unionists who voted SNP – and what it means for 2021*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.heraldscotland.com/news/18103707.mark-smith-inside-minds-unionists-voted-snp---means-2021/>>.

⁴⁹ BROOKS, L.: *How the covid crisis is changing minds on Scottish independence*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/politics/2020/sep/13/covid-crisis-changing-minds-scottish-independence>>.

v Škótsku na škótsku nezávislosť. Aktuálna kríza koronavírusu je najzávažnejším problémom, s ktorým sa verejná politika musí vysporiadať od spustenia devolúcie v roku 1999. Profesor *Curtice* konštatuje, že 70 % - 75 % obyvateľov Škótska je presvedčených o tom, že škótskej vláde pod vedením premiérky a líderky Škótskej národnej strany *Nicolay Sturgeonovej* sa darí zvládať krízu koronavírusu lepšie ako britskej vláde. V Škótsku prebieha niekoľko prieskumov verejnej mienky, ktoré zisťujú, či by bol koronavírus lepšie alebo horšie zvládnuteľný, ak by bolo Škótsko nezávislou krajinou. Iba 4 % respondentov, ktorí v roku 2014 hlasovali za nezávislosť Škótska sa domnievajú, že by bol koronavírus náročnejšie zvládnuteľný v nezávislom Škótsku, pričom 20 % tých, ktorí v referende hlasovali proti nezávislosti Škótska si myslia, že by bol koronavírus v samostatnom Škótsku zvládaný lepšie. Rovnaký názor ohľadom vplyvu koronakrízy na kladný prístup obyvateľov Škótska k nezávislosti zdieľa i doktorka *Hughesová*.⁵⁰

Je možné konštatovať, že podpora škótskeho nacionalizmu rastie. Je zjavné, že v roku 2020, na začiatku novej dekády, je už zbytočné klásť si rovnakú otázku ako si položil škótsky novinár *J.M. Reid* v polovici 20. storočia - ohľadom toho, či by škótsky národ mohol existovať v samostatnom štáte. Podľa najnovšieho prieskumu spoločnosti Ipsos zverejneného 14. októbra 2020 by totiž v druhom referende o nezávislosti Škótska podporilo Scoxit 58 % respondentov, čo je historicky najvyššia podpora nezávislosti Škótska vyjadrená v prieskume verejnej mienky. Rovnako by podľa tohto prieskumu v budúcoročných voľbách do Škótskeho parlamentu volilo SNP 58 % voličov, čo by strane opäť umožnilo udržať si väčšinovú vládu. Takmer dve tretiny Škótov (64 %) sa domnievajú, že britská vláda by mala umožniť uskutočnenie druhého referenda o nezávislosti Škótska v priebehu nasledujúcich piatich ro-

⁵⁰Euronews. [online], [cit. 16/10/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.euronews.com/2020/10/16/support-for-scottish-independence-soars-to-58-in-new-poll>>.

kov, v prípade, ak by SNP získala väčšinu kresiel v týchto budúcoročných voľbách do Škótskeho parlamentu.⁵¹ Z uvedeného vyplýva, že dnes je zbytočné diskutovať o tom, či by škótsky národ mohol existovať vo vlastnom samostatnom štáte. Evidentné je, že by mohol a idea tzv. Scoxitu má značnú podporu u svojho vlastného národa. Dnes by bolo preto vhodnejšie polemizovať o tom, či škótsky národ existovať vo svojom vlastnom nezávislom štáte chce.

Literatúra:

- ANDERSON, B.: *Představy společnosti: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008.
- ANDERSON, B.: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 2016.
- AUER, S. 2004.: *Liberal Nationalism in Central Europe*. Routledge, 2004.
- BBC. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.co.uk/news/election-2019-50766014>>.
- BBC. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/av/uk-scotland-29196661>>.
- BBC NEWS. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results>.
- BREUILLY, J.: *Nationalism and the state*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- BROOKS, L.: *How the covid crisis is changing minds on Scottish independence*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/politics/2020/sep/13/covid-crisis-changing-minds-scottish-independence>>.
- DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 2001.
- Euronews. [online]. [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.euronews.com/2020/10/16/support-for-scottish-independence-soars-to-58-in-new-poll>>.
- GELLNER, E.: *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.

⁵¹ IPSOS Mori. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/record-public-support-scottish-independence>>.

- GELLNER, E.: *Národy a nacionalizmus*. Praha: Hříbal, 1993.
- GELLNER, E.: *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- GING, J.: *Support for Scottish independence soars to 58% in new poll*. Euro-news. 16. október 2020. [cit. 2020-08-11]. Dostupné na internete: <<https://www.euronews.com/2020/10/16/support-for-scottish-independence-soars-to-58-in-new-poll>>.
- HOBBSAWM, E. J.: *Národy a nacionalizmus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.
- HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON, 2009.
- HROCH, M.: (ed.) *Pohledy na národ a nacionalizmus*. Čítanka textu. Praha Sociol. Nakl., 2003.
- IPSOS Mori: [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/record-public-support-scottish-independence>>.
- KARLSSON, I.: *Európa a národy – európsky národ alebo Európa národov*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998.
- KEATING, M.: *Nations against the State. The New Politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Londýn: Macmillan Press, 1998.
- KEATING, M.: *The SNP's Brexit dilemma*. In UK. 11, Október 2019. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://ukan-deu.ac.uk/the-snps-brexit-dilemma/>>.
- MITCHELL, J.: *The Scottish Question*, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- REID, J. M.: *Scotland Past and Present*. Oxford: University Press, 1959.
- SMITH, A. D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge: Polity Press, 2010.
- SMITH, A. D.: *National Identity*. Londýn: Penguin Books, 1991.
- SMITH, M.: *Inside the minds of the unionists who voted SNP – and what it means for 2021*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.heraldscotland.com/news/18103707.mark-smith-inside-minds-unionists-voted-snp---means-2021/>>.
- SNP: *Manifesto 2007*. [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.politicsresources.net/area/uk/ass07/man/scot/snp.pdf>>.

- SNP: *Constitution and Rules of the Scottish National Party*. Glasgow: *The Scottish National Party, 28th and 29th May 1949. Bod 2, Part One*. [online], [cit. 11/04/2020]. Dostupné na internete: <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/thesnp/pages/9765/attachments/original/1503997101/CONSTITUTION_OF_THE_SCOTTISH_NATIONAL_PARTY_%28updated_Oct_2015%29.pdf?1503997101>.
- SNP: *Europe and International Affairs*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.snp.org/policy-area/europe-international-affairs/>>.
- The Declaration of Arbroath*. [online], [cit. 24/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.nrscotland.gov.uk/research/learning/features/the-declaration-of-arbroath>>.
- The Electoral commission*. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.electoralcommission.org.uk/who-we-are-and-what-we-do/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/results-and-turnout-eu-referendum/eu-referendum-results-region-scotland>>.
- The Scottish Parliament*. [online], [cit. 4/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.parliament.scot/index.aspx>>.
- WORLMAND, J.: *Dějiny Skotska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

Znaky národného populizmu v administratíve *Donald* *J. Trumpa*¹

Patrik Furik

The topic of the paper is an evaluation of the policy of the President of the United States of America, Donald Trump, during the 2017-2021 election period from the point of view of the definition of national populism. The article deals with the defining of characteristic criteria of national populism and their subsequent application to US policy in the given period. The first part of the paper consists of the delineation of significant features of national populism, on the basis of which it is possible to identify populism as such. We use categories such as anti-elitist rhetoric, the image of politics as one of the people, the suppression of pluralism, the polarized view of society, the fight against the political establishment, the fight against the external enemy threatening the stability of the status quo in society as pillars in defining national populism. In the second part of the article, we imply the characteristic features of national populism through the realized politics and rhetoric of Donald Trump. The aim of the paper is to evaluate the activities of the incumbent president in terms of national populism.

Charakteristiky národného populizmu

Cieľom príspevku je hodnotenie politiky *Donald* *Trumpa* počas jeho predvolebnej kampane a trvania jeho mandátu ako prezidenta Spojených štátov amerických z pohľadu charakteristických črt národného populizmu. Motiváciou k tomuto príspevku sa stal trend nárastu ideovo vyprázdnenej politiky v štátoch západoeurópskeho civilizačného okruhu, ktorá má tendenciu skĺzavať do jednoduchých riešení podporujúcich nárast polarizujúcich prvkov v spoločnosti. Postup, ktorý sme sa rozhodli aplikovať pri tomto článku bude popísanie charakteristických črt národného populizmu. Následne uvedieme príklady, ktoré

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 014UPJŠ-4/2020 Inovatívny model vzdelávania vedúceho k aktívnemu občianstvu ako prevencii pred nárastom politického extrémizmu u študentov. Hlavný riešiteľ: Mgr. Gabriel Eštok, Ph.D. Doba riešenia: 2020-2022.

ponúkajú pohľad na naplnené znaky národného populizmu v politike *Donalda Trumpa*.

Ako jednu z hlavných príčin vzniku národného populizmu môžeme označiť evolúciu všeobecného volebného práva z hľadiska zvyšovania inkluzivity. Na základe zapojenia viacerých socioekonomických a sociokultúrnych skupín do volebného procesu, sa stáva politický proces diverzifikovanejší z pohľadu zastúpenia politických ideológií a svetonázorových koncepcií. Hypotéza je postavená na mocenských ambíciách, ktoré motivujú zástupcov, snažiacich sa v periodickom boji o moc, k určitému konaniu. Politika založená na ideologických koncepciách, ktorá si uvedomuje nutnosť ako populárnych, tak aj nepopulárnych riešení, má tendenciu zužovať konanie politikov len na aktivity, ktoré umožňujú zisk politického kapitálu v nasledujúcej volebnej perióde. V prípade národného populizmu hovoríme o špecifikách pre konkrétny štát, ktorý na základe vlastnej demografickej štruktúry určuje charakteristické špecifiká „populárnej“ politiky.

V ďalšej časti príspevku vytýčime charakteristické črty signifikantné pre národný populizmus, aby sme vytvorili klasifikáciu, ktorá nám umožní pomenovať politický subjekt ako národno-populistický. Konfliktnú líniu pri demaskovaní národného populizmu by sme mohli vytýčiť pri miere napĺňania signifikantných črt pre národný populizmus. V princípe je nutné rozlišovať pragmatické aplikovanie populistických krokov v rámci štandardných politických riešení aplikovaných za účelom zatraktívnenia systémových zmien a hodnotovo vyprázdnenej politickej aktivity slúžiacej len na zisk politického kapitálu. Ucelená a finálna definícia populizmu podľa *N. Werza* nie je pravdepodobne možná, pretože populizmus nehodnotí ako ideový smer ale ako jednotlivé prejavy v rámci iných ideológií. *J. H. Puhle* definoval ako hlavnú príčinu vzniku populistických tendencií všeobecné volebné právo, teda

ako nástroj na legitímáciu politiky, ktorá potrebuje všeobecnú podporu verejnosti aby naplnila svoj mocenský potenciál.²

Keď však analyzujeme národný populizmus skrz optiku ideológie a vytýčíme jej charakteristické črty, odkryjú sa nám hlavné definičné kritériá, ktoré umožnia jednoznačné demaskovanie populistu. Za prvý indikátor začiatku posunu od štandardného demokratického politického subjektu na lineárnom grafe demokracia-autokracia, považujeme rétoriku postavenú na obviňovaní politického establišmentu a štandardnej politiky. Národný populista pri svojom prezentovaní využíva naratív diferenciácie od etablovaných politických subjektov za účelom vytvorenia kompaktnej skupiny politických subjektov, od ktorých sa práve on líši. Rétorikou vytvára démonizovaný obraz o skupine štandardných politických subjektov za účelom vytvorenia bipolárneho vnímania politiky. Na jednu stranu kladie etablované politické subjekty, ktoré z pohľadu populistu je možné démonizovať na základe rovnakých charakteristických črt, na stranu druhú kladie nespokojných občanov s politickým establišmentom, ktorí potrebujú v mocenských štruktúrach zástupcu zo svojich radov. Politický establišment je v mnohých prípadoch označovaný ako skorumpovaná elita, ktorá sa dlhodobo drží pri moci, pričom je zodpovedná za súčasný stav spoločnosti. Národný populista vo svojej rétorike premazáva ideologické rozdiely medzi ekonomickou pravicou a ľavicou a stavia spoločnosť do čierneho-bieleho vnímania sveta. Na jednej strane existuje len štandardná politika, ktorá hľadá na vlastné záujmy, poprípade záujmy ekonomických elít, a na strane druhej politika pre ľudí, ktorá prinesie utopický zvrät v oblasti zabezpečovania potrieb majoritného obyvateľstva.

Ďalším významným znakom národného populizmu je antielitizmus, ktorý je úzko spätý práve s démonizovaním štandardných politických elít. V tomto prípade hodnotíme politický subjekt z hľadiska

²MÜLLER, J. W.: *Čo je populizmus? Populisti tvrdia: "My sme ľud!" Ale myslia tým: "My - a jedine my - zastupujeme ľud!"*. Krásno and Kysucou: Kalligram, imprint vydavateľstva Absynt, 2018, s. 29-30.

toho, aký má podiel na výkone moci. Ak je v opozícii, národný populista prichádza s rétorikou, že etablované elity nevnímajú potreby spoločnosti ale vytvárajú politiku v prospech ekonomických či mocenských subjektov. Nastolená komunikácia smerom k potenciálnym voličom vytvára dojem, že konfliktné zóny medzi jednotlivými socioekonomickými triedami štandardná politika vyriešiť nedokáže. A teda, v zjednodušenom jazyku národných populistov je nutné aby sa moci ujali občania skrz svojho zástupcu a zabezpečili nápravu situácie. V prípade, že národný populista sa už moci ujal, vytvára strach z možného opätovného návratu predchádzajúcich vládnych garnitúr, ktoré nanovo získajú moc a vrátia starý „prehnitý skorumpovaný systém vlády“.

Predchádzajúce použitie dysfemizmov bolo zámerné, nakoľko má symbolizovať nasledujúcu charakteristiku populizmu. Jednoduchosť jazyka v podaní populistov je veľmi častý jav používaný práve v mediálnych vystúpeniach. Dôvodom rétorickej jednoduchosti je široký diapazón socioeconomickej a sociokultúrnej diverzity volebného elektorátu. Pri popisovaní volebného elektorátu národných populistov v spoločnosti často zaznieva naratív úzko špecifickej demografickej skupiny vyznačovanej nízkou úrovňou vzdelania, slabou ekonomickou situáciou, a majoritnou príslušnosťou k rasovej, etnickej, sexuálnej či náboženskej skupine. Ak sa však pozrieme na volebné výsledky v súčasnosti, nemôžeme deklarovať, že táto charakteristika by mala jednoznačný charakter. Do sietí národno-populistických subjektov je lapený široký diapazón zástupcov rôznych sociokultúrnych skupín. Nakoľko sekundárny analfabetizmus³ je problém prerastený naprieč celou spo-

³Podľa Eštoka vnímame sekundárny analfabetizmus „na jednej strane ako odmietanie účasti na politike a nezáujem o politický život, teda priama snaha občana odpútať sa od politiky samotnej, ignorácia procesov prebiehajúcich v politike a výsledná apatia voči veciam verejným. Na druhej strane budeme pod sekundárnym analfabetizmom rozumieť sklamanie z politiky a nedostatok vedomostí o procesoch odohrávajúcich sa v každodennom politickom živote, teda reakcia občana na

ločnosťou a všetkými demografickými skupinami. V súvislosti s rozmachom komunikačných prostriedkov môžeme hovoriť taktiež o dobe, kedy majoritná spoločnosť pozitívnejšie reaguje na krátke jednoduché a úderné heslá ako na zložitú odbornú analýzu, ktorej je potrebné venovať viac času, energie a vyžaduje istú úroveň kultúrneho kapitálu pre porozumenie. Práve vplyvom informačných technológií ako sú sociálne siete sa komunikácia medzi politickým subjektom a občanom zjednodušila. Politické vyjadrenia, ktoré sa dajú prakticky realizovať v hocikakom časopriestore, dávajú možnosť pre impulzívne, iracionálne a citovo zafarbené vyjadrenia pred racionálnymi analýzami. Keďže práve takéto výstupy pútajú mediálnu aj verejnú pozornosť, môžeme hovoriť o dobe škandalózných vyjadrení. Aj negatívna reklama je reklama, čo v prípade politika zvyšuje jeho poznateľnosť naprieč verejnosťou. Práve preto radíme jednoduchosť jazyka k základným vonkajším prejavom národného populizmu.

Ako sme už načrtli, s jednoduchým jazykom a impulzívnymi reakciami prichádzajú aj nepresnosti z hľadiska komunikácie. Okrem iného jednoduchý jazyk neponúka také množstvo vyjadrovacích prostriedkov ako odborný, a teda vyjadrenia národných populistov častokrát oponujú realite. Nepresnosti v podávaní informácií, dezinformácie a hoaxy sú častokrát zneužívané ako spôsob ovplyvňovania mienky voličov. Vytváranie alternatívnej reality umožňuje jednoduchšiu manipuláciu voliča. Ak sa pozrieme na ucelený obraz z hľadiska ovplyvňovania spoločnosti, národný populista využíva tieto fenomény cielene, za účelom maximalizácie svojho politického zisku. Ohýbanie verejnej mienky prostredníctvom hoaxov vytvára nežiadúce spoločenské defor-

politický proces, charakter politiky a jeho vplyv na vnímanie občanov, resp. ako dôsledok nedostatočnej informovanosti o politike a o javoch, ktoré s ňou úzko súvisia". Viac pozri v EŠTOK, G.: Problematika volieb v kontexte sekundárneho analfabetizmu. In: GLOŠÍKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E. (eds.): Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie. 2010, s. 34.

mácie. Tento jav pozorujeme napríklad pri dôveryhodnosti obyvateľstva v štandardné zdravotníctvo, súdnictvo, silové zložky, politické elity, alebo dokonca spochybňovanie základného vedeckého progresu v oblasti prírodných vied. Ak sme zastupiteľskú demokraciu vnímali ako na výber najchopenejších kandidátov zastupujúcich naše záujmy na základe princípov meritokracie, ako potom môžeme hodnotiť spoločnosť z pohľadu spôsobilosti, ak nedokáže rozhodnúť o relevancii a objektivite podsúvaných informácií? Pre formovanie národno-populistického subjektu sú jedným z dôležitých charakteristických znakov aj psychologické črty ústrednej postavy politického subjektu. Medzi základné aspekty definujúce národného populistu môžeme zaradiť charakteristické vystupovanie, egocentrizmus, prejavy narcizmu alebo mesiášsky komplex.

Nasledujúci významný znak národného populizmu, ktorý budeme definovať, je bipolárny pohľad na realitu, či už politickú alebo svetonázorovú. Bipolarita stavia spoločnosť do situácie, kedy má na výber len z dvoch možností: prijatie názorového prúdu ponúkaného národným populistom alebo zaradenie sa do časti spoločnosti, ktorá podporuje demonizovanú skupinu – či už ide o spomínané elity alebo politický establišment. V závislosti od témy, situácie alebo aktuálneho „vonkajšieho nepriateľa“ si populista vyberá rétorickú prešmyčku, aby docielil, že majoritná časť spoločnosti bude súhlasiť s cieľom, ktorý chce dosiahnuť. Druhá ponúkaná možnosť by znamenala, že sa z názorového oponenta stáva oponent úplný. Ak sa však pozrieme na odlišnosť jednotlivých názorov nezaujate, tie sa môžu líšiť iba v marginálnych dôvodoch. Národný populizmus neponúka strednú cestu alebo kompromis a konsenzus tak žiadúci v heterogénnej demokratickej spoločnosti, ale vytvára dojem, že realita je postavená na princípe buď – alebo. Antipluralizmus vnímame ako metódu v komunikácii národných populistov, kedy populistický politický subjekt využíva ilúziu výberu. Čiernobiele vnímanie sveta stavia verejnosť pred falošnú dilemu, kde si musí vybrať medzi pravdou z dielne národno-populistického

subjektu, alebo reality, kde populista vyberie vopred démonizovanú voľbu, ktorá je v spoločenskom diskurze už vopred odmietaná. „Čiernobiela dilema“ sa tak stáva v spoločnosti jedinou východiskovou pozíciou, pričom pluralita ponúkaných možností je zatracovaná. Práve v súvislosti s polarizáciou spoločnosti je vytváraný dojem, že ak jednotlivec chce realizovať svoju potrebu po integrácii do „správnej“ časti spoločnosti zastupujúcej ľud, nie elity, a pociťovať pasívnu identitu s „bežnými ľuďmi“, vyberie si práve populistické realizovanie politiky.

V tejto myšlienkovvej rovine sa môžeme presunúť k poslednej charakteristike, a tou je boj proti vonkajšiemu nepriateľovi. Populista pracuje s naratívom, že ak jednotlivec alebo skupina ľudí nepodporuje populista v ním ponúkaných riešeniach, vedie diskusiu v zmysle hesla: „ak nie si s nami, si s nimi“. Vzhľadom na potláčanie myšlienky pluralizmu sa dostávame do roviny, kedy je spoločnosť polarizovaná do dvoch táborov. Táboru „tých správnych“, a teda tých, ktorí súhlasia s národným populistom, a tých, ktorí sú za spomínanú démonizovanú možnosť. To vytvára priestor pre nálepkovanie oponentov ako vonkajších nepriateľov ideálnych riešení zo „správneho“ tábora. Populista si tak vytvára priestor pre obetného baránka, ktorý bude stáť za neúspechmi spoločnosti. *Goldsteina* z románu *1984*, zodpovedného za útrapy spoločnosti a jej rozvrat, proti ktorému je potrebné viesť nikdy nekončiaci boj. V prípade, že daný oponent stratí relevanciu, alebo boj proti tejto persóne/skupine prestane vynášať politický kapitál, populista si nájde novú obeť rétorických útokov.

Národný populizmus považujeme za hrozbu demokracie a základných demokratických princípov. Miera nebezpečenstva pre základné demokratické hodnoty sa odvíja od vplyvu, ktorý má populistický subjekt nad spoločnosťou z hľadiska jej ovplyvňovania a vytvárania spoločenského diskurzu, ktorý nevyhnutne vedie k polarizácii spoločnosti. Odstraňovanie pluralizmu, vytváranie démonizovaných skupín a nálepkovanie vedie k spoločnosti, ktorá má tendenciu stať sa autoritatívnou, v extrémnych teoretických prípadoch až spoločnosťou totalitnou.

Aplikácia charakteristických znakov národného populizmu na politiku Donalda Trumpa

Donald J. Trump sa stal prezidentom Spojených štátov amerických 20. januára 2017. Vo voľbách 2016 zvíťazil s heslom „*Make America Great Again*“. V tomto duchu viedol aj svoju politickú agendu, kedy sa snažil podporovať občanov USA pri zisku zamestnania a podporovaní kupovania produktov domácej výroby. Zvyšovanie HDP a posilňovanie ekonomickej sily štátu je samozrejme cieľom každej vládnej garnitúry, avšak cesta, akou sa snažila *Trumpova* administratíva dosiahnuť tento cieľ, častokrát sklzávala do xenofóbnej až dehumanizujúcej kampane voči imigrantom. Heslo *America First*, pod ktorého záštitu celé riešenie patrilo, mal okrem iného snahu o zamedzenie legálnej a nelegálnej migrácie, vybudovanie hraničnej steny s Mexikom, znižovanie počtu žiadateľov o azyl a znižovanie imigrácie ako takej. V konečnom dôsledku však môžeme hovoriť o hre na najnižšie pudy v spoločnosti, ktorých výsledkom je posilňovanie rasizmu a xenofóbie. V prípade *Donalda Trumpa* môžeme pomenovať jeho rétoriku až za dehumanizujúcu, keď označil imigrantov za „*zvieratá*“.⁴ Polarizovanie spoločnosti však môžeme vnímať len ako cestu za politickým kapitálom. Symbolom predvolebnej kampane sa stala stena na hranici s Mexikom, ktorá mala zabrániť migrácii z latinskoamerického prostredia. V zásade môžeme pozorovať pri tomto kroku súčasne dva body z teoretického vymedzenia národného populizmu. Boj proti vonkajšiemu nepriateľovi znamená boj proti skupine ľudí, ktorá môže za nedostatok práce pre domáce obyvateľstvo a vyhľadáva prácu „načierno“, teda mimo daňový

⁴Trump: Immigrant gangs 'animals, not people'. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-44148697>>.

system. Pre národného populistu teda v zásade platí: odstránenie skupiny ľudí, ktorá spôsobuje situáciu nepriaznivú pre majoritu, znamená to, že spoločnosť sa ozdraví.

Práve heslo *America First*, ktoré využíval *Donald Trump* počas jeho inauguračnej reči,⁵ vysvetľovalo, akým smerom sa USA počas jeho administratívy bude uberať. Smerovanie ekonomickej sily USA k podpore amerických rodín, firiem a pracovníkov vytvorilo zo zmluvných partnerov USA vonkajšieho nepriateľa, ktorý ubližuje ekonomickým záujmom štátu. Práve deň pred stretnutím s ruským prezidentom *Vladimírom Putinom* *Donald Trump* označil Európsku úniu ako nepriateľa číslo jeden, a to práve kvôli ekonomickým záujmom.⁶ Za dôležitý považujeme časový a situačný kontext, pri ktorom toto vyhlásenie bolo uvedené, a teda stretnutie prezidenta USA s prezidentom Ruskej federácie, ktorú definujeme ako silne autoritatívnu (v roku 2019 sa umiestnila na 134. mieste na základe miery demokracie).⁷ Vytýčenie EÚ ako najväčšieho nepriateľa USA považujeme za jeden zo zlomových bodov úpadku demokracie ako hodnoty v Spojených štátoch amerických. Ak sa pozrieme na liberálnu demokraciu ako základný hodnotový systém, môžeme deklarováť, že z hľadiska realizácie vox populi vo verejnom živote je jedným z najbližších spojencov USA práve EÚ. Démonizovanie Únie ako takej nás privádza na myšlienku, či práve snaha polichotiť *Vladimírovi Putinovi* pred stretnutím neudávalo vývojový trend v politike *Donalda Trumpa* a smerovaní USA od demokratických hodnotových princípov práve k autoritárskemu režimu.

⁵*Donald Trump: „America first, America first“*. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete:

<<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-38698654>>.

⁶*Trump: Eu is one of United States biggest foes*. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/donald-trump-putin-russia-europe-one-of-united-states-biggest-foes/>>.

⁷*Global democracy has another bad year*. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>>.

Rozvrat demokracie nastáva práve pri zdanlivo nedôležitých rétorických vyjadreniach, ktoré atakujú základné princípy, inštitúcie a organizácie v rámci demokratického zriadenia, ktoré majú slúžiť systému bŕzd a protiváh. Práve tento systém má za úlohu rozdeľovať moc medzi viaceré inštitúcie za účelom zabránenia prebratiu absolútnej moci jednotlivcom alebo úzkou skupinou osôb. Ak sa pozrieme na USA, *Donald Trump* po inauguračnom procese pokúšal prebrať moc v spravodajských agentúrach, aby ovplyvnil vyšetrovanie jeho osoby v súvislosti s vplyvom z Ruska.⁸ Snaha o diskreditáciu prebiehala najprv rétorickým spôsobom a následne sa zmenila na takzvaný hon na čarodejnice za účelom odstrániť ohrozenie Trumpovej prezidentúry. Ovplyvňovanie inštitúcií, ktoré majú za úlohu dohliadať na dodržiavanie pravidiel v právnom štáte a personálne čistky na pozíciách, ktoré ohrozovali *Donalda Trumpa*, vyhodnocujeme ako autoritatívne správanie, nakoľko podľa nášho názoru práve takéto zásahy sú kritické v zmysle zachovania demokratického zriadenia.

Charakteristický prvok u *Donalda Trumpa* je taktiež spôsob vyjadrovania. Využívanie jednoduchej, údernej a častokrát bulvárnej rétoriky dokazuje snahu o priblíženie sa menej vzdelanému voličskému elektorátu. Potlačovanie názorovej plurality v zmysle rétorických atakov sme mohli pozorovať priamo po nástupe *Donalda Trumpa* do úradu, a to v súvislosti s informáciami o vplyve Ruskej federácie na prezidentskú kampaň. Útoky na médiá, ktoré sa v 70 percentách vyjadrovali o *Trumpovi* v negatívnom zmysle, označil ako útok establishmentu proti jeho administratíve.⁹ Nastavenie komunikačnej stratégie, kedy sa sám *Donald Trump* označuje ako obeť, vytvára v očiach spoločnosti obraz martýra, ktorý bojuje proti establishmentu a médiám. Práve útoky na politický establishment a médiá podporujú rozvinuté konšpiračné teórie

⁸LEVITSKY, S.; ZIBLATT, D.: *Jak umírá demokracie*. Praha: Prostor, 2018, s. 251.

⁹LEVITSKY, S.; ZIBLATT, D.: *Jak umírá demokracie*. Praha: Prostor, 2018. s.250.

operujúce s tajnými elitárskymi spolkami riadiacimi všetky aspekty života spoločnosti.

Záver

Na základe teoretického vymedzenia a následného zasadenia konkrétnych krokov a rétoriky *Donalda Trumpa* do kontextu národného populizmu, môžeme prehlásiť, že volebné obdobie 2017-2021 devalvovalo liberálnu demokraciu v jej základných princípoch a hodnotách. Na základe rozsahu stanoveného pre tento príspevok sme zvolili jeden príklad pre každú vybranú oblasť, avšak konkrétnych krokov za administratívy *Donalda Trumpa*, ktoré by zapadali do schémy národného populizmu, nájdeme podstatne viac. Dôkazom je aj index demokracie z dielne týždenníka *The Economist*, ktorý vykazuje, že od začiatku *Trumpovej* administratívy sa USA zaradili medzi *Flawed democracies*.¹⁰ Klesajúci trend indexu demokracie vytvára priestor pre deklarovanie, že politika *Donalda Trumpa* je ohrozením pre demokratické hodnoty. Dovoľme si predikovať, že v prípade ďalšieho volebného obdobia ešte stále úradujúceho prezidenta by na základe precedensov významných pre jeho prezidentúru index demokracie ešte klesol. Do akej miery by sa miera demokracie v USA prepadla však už nezistíme, nakoľko 20. januára 2021 nastúpi na jeho miesto *Joe Biden*.

Literatúra:

- EATWELL, R.; GOODWIN, M.: *National Populism The Revolt Against Liberal Democracy*. London: A Pelican book, 2018.
- EŠTOK, G.: *Problematika volieb v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GLOSIKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E. (eds.): *Výsledky výskumu: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, Inštitút politológie. 2010, s. 33 – 40.
- LEVITSKY, S.; ZIBLATT, D.: *Jak umírá demokracie*. Praha: Prostor, 2018.

¹⁰*Global democracy has another bad year*. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>>.

Global democracy has another bad year. [online], [cit. 17/11/2020].
Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>>.

Inaugural address: Trump's full speech. [online], [cit.17/11/2020].
Dostupné na internete:<<https://edition.cnn.com/2017/01/20/politics/trump-inaugural-address/index.html>>.

Trump says no president has been treated more unfairly. [online], [cit.17/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.washingtonpost.com/politics/2017/live-updates/trump-white-house/trump-comes-and-russia-how-key-washington-players-are-reacting/trump-says-no-president-has-been-treated-more-unfairly/>>.

Donald Trump: „America first, America first“. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete:
<<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-38698654>>.

Trump: Immigrant gangs 'animals, not people'. [online], [cit. 17/11/2020]. Dostupné na internete:
<<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-44148697>>.

Médiá - aktéri legitimizujúci kroky prezidentov, prípadová štúdia USA a RF

Nástrahy a riziká sociálnych sietí v demokratických spoločnostiach

Dávid Gajdoščík

The media, which are among the strongest formators of public opinion, are able to correct social minds for the benefit of specific subjects. Despite the different political and media developments in the Russia and USA, we see several similarities in the media sphere. In the case of Russia Today and Fox News, we see that the absence of objectivity or independence, bends the public opinion of the world's population according to the will of political authorities. The media presentation of presidential activities and use of manipulative techniques in selected news channels indicate strong support for the heads of state. Social ignorance of these negatives not only reduces the ability of critical thinking or media literacy, but exposes the addressees of distorted information to the open threat of manipulation. This situation poses real risks of the future developments in the political, social and media fields.

Úvod

S manipuláciou a ovplyvňovaním verejnej mienky sa v médiách stretávame už od ich samotného vzniku. Za najväčších manipulátorov verejnej mienky, predovšetkým skrze mediálny priestor, môžeme už dlhodobo považovať rôzne politické subjekty, ktoré stoja v úlohe názorových vodcov. Podmaňovanie mediálneho priestoru či nástup internetu, ukázali politikom nové možnosti ako ovládať ľudské mysle.

Hoci je v Ruskej federácii (RF) spoločensko-politická situácia odlišná, v mediálnej sfére nájdeme so Spojenými štátmi americkými (USA) niekoľko podobností. Šírenie klamstiev a dezinformácií zo strany prezidentov oboch štátov našlo svoju podporu u vybraných mediálnych aktérov. Keďže sú médiá centrálnym ukazovateľom toho, čo bude v spoločnosti považované za dôležité, obratné a účelové prezen-

tovanie demagógie a populizmu prezidentov RF a USA, pomohlo vytvoriť zmätené obecnstvo, ktoré stráca schopnosť rozlišovať medzi faktom a fikciou.

V súčasnosti nájdeme veľa ponaučení a paralel, z ktorých je potrebné vychádzať pri definovaní vzťahu vytýčených prezidentov a médií. *Vladimír Putin* však počas svojho pôsobenia pri moci nakumuloval omnoho viac moci, než v akú *Donald Trump* kedy dúfal.

Z dôvodu pochopenia aplikácie manipulatívnych praktík médií voči vybraným cieľovým skupinám je potrebná charakteristika nie len vývoja samotných médií od ich vzniku po súčasnosť, ale aj spoločensko-politického prostredia, v ktorom sa vyvíjali. Centrálny zámer, ktorý nás viedol k výberu konkrétnych médií, vychádzal z ich silnej väzby na politické authority vlastných štátov a takisto unikátneho dosahu, skrze ktorý dokážu osloviť široké masy nielen domáceho obyvateľstva.

Mediálny vývoj v RF

Súčasný stav mediálnej slobody je pomerne vzdialený od práv zakotvených v ruskej ústave z roku 1993. Spočiatku neexistovali prakticky žiadne obmedzenia, ale potom sa veľmi rýchlo ukázalo, že existujú rôzne centrá moci vo vláde, rôzne centrá vplyvu či rôzne záujmové skupiny, ktoré sa snažia o kontrolu toho, čo sa dá oznámiť v súkromných alebo štátom podporovaných médiách.¹ Mediálna podpora prezidentského kandidáta *Borisa Jeľcina* v roku 1996 ukázala, akú dôležitú úlohu budú médiá v Rusku zohrávať. Po nástupe *Vladimíra Putina* do

¹ COBUS, P. et. al.: *Russian Media Fights for Survival Under Putin*. In: *Press Freedom*. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.voanews.com/press-freedom/russian-media-fights-survival-under-putin>>.

prezidentského kresla v roku 2000, sa tlak štátu na médiá ešte viac zintenzívnil.² Jednou z prvých vecí, ktorú nový prezident urobil, bolo podmanenie si všetkých hlavných televíznych kanálov, ktoré sú dodnes najvýkonnejším médiom v Rusku. Pred koncom druhého funkčného obdobia bola pod kontrolou prezidenta RF väčšina významných ruských médií.

Dnes sú takmer všetky regionálne i štátne médiá v Rusku, vrátane tých printových, priamo alebo nepriamo financované Kremľom. Ruský štát tak ľahko kontroluje väčšinu informácií, ktoré prúdia do mediálneho priestoru. Zo stretnutí *Putinovho* komunikačného stratéga s riaditeľmi najdôležitejších médií vzíde agenda, ktorá sa veľmi rýchlo transformuje na propagandu.³ Tú médiá ochotne preberajú a podsúvajú určeným adresátom.

Zložitú situáciu novinárskej činnosti v RF dopĺňa aj vysoká úmrtnosť tamojších novinárov. Od príchodu nového milénia prišlo v Rusku údajne o život minimálne 25 žurnalistov.⁴

Putin a Russia Today – jeden organizmus?

RT je jednou z najznámejších ruských spravodajských televízií súčasnosti. Ak vychádzame z informácie, že televíziu v Ruskej federácii sleduje minimálne 90% obyvateľstva⁵, v tom prípade majú informácie

² COMITEE TO PROTECT JOURNALISTS.: *Putin's Media War*. 2000. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://cpj.org/reports/2000/03/russia-analysis-march00/>>.

³ KOVALEV, A.: *In Putin's Russia, the hollowed-out media mirrors the state*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 2/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/24/putin-russia-media-state-government-control>>.

⁴ COBUS, P. et. al.: *Russian Media Fights for Survival Under Putin*. In: *Press Freedom*. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.voanews.com/press-freedom/russian-media-fights-survival-under-putin>>.

⁵ DOUGHERTY, J.: *How the Media Became Putin's Most Powerful Weapons*. In: *The Atlantic*. [online], [cit. 2/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/>>.

šírené spravodajským kanálom RT skutočne ďalekosiahly dopad a dokázu zasiahnuť veľké množstvo ľudí. Tento dosah však v žiadnom prípade nie je limitovaný hranicami Ruskej federácie.

Samotná agentúra na svojej stránke tvrdí, že týždenne priťahuje k obrazovkám 100 miliónov divákov po celom svete, v Európe 43 miliónov.⁶ Ešte väčší dosah má však RT prostredníctvom sociálnych sietí, kde v súčasnosti s viac ako 10 miliardami vzhliadnutí dominuje hlavne na platforme Youtube.⁷

Hlavným zámerom vzniku RT v roku 2005 bolo priniesť ucelenejší obraz o Rusku najmä preto, že západné chápanie RF bolo koncentrované na 3 pojmy: „komunizmus, sneh, chudoba.“⁸ V súčasnosti je RT celosvetovou spravodajskou sieťou ôsmich kanálov, ktoré prinášajú ľudstvu spravodajstvo v šiestich svetových jazykoch. Navyše RT pôsobí vo viac ako 100 štátoch sveta na piatich kontinentoch. Samotná RT tvrdí, že „*pokrýva príbehy prehliadané bežnými médiami, poskytuje alternatívny pohľad na aktuálne udalosti a oboznamuje medzinárodné publikum významnom globálnom dianí ruskou optikou.*“ Dôležitou skutočnosťou je, že celá spoločnosť RT je financovaná výlučne z rozpočtu Ruskej federácie. Túto tézu potvrdil aj prezident RF, *Vladimír Putin*. „*Iste, kanál je financovaný vládou*“ [...] „*ale stále platí, že odráža oficiálnu pozíciu ruskej vlády na udalosti v krajine aj vo zvyšku sveta.*“ Finančné prostriedky určené na podporu činnosti RT nie sú v žiadnom prípade zanedbateľné. Ako uvádza *Dávid Gajdoščík*, v roku 2015 bola RT zo strany ruskej vlády podporená sumou 330 miliónov dolárov.⁹ Pre *Putina*, ako sám uviedol, je tento projekt oveľa viac než len márnosťou

⁶ RUSSIA TODAY. ABOUT US. 2005. [online], [cit. 03/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.rt.com/about-us/>>.

⁷ RUSSIA TODAY. ABOUT US. 2005. [online], [cit. 03/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.rt.com/about-us/>>.

⁸ GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 46. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

⁹ GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 47. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

v ére, keď sú digitálne médiá. Podľa neho ide o „impozantnú zbraň umožňujúcu manipuláciu verejnej mienky“.¹⁰ Skutočnosť, že ruský prezident má absolútny prehľad o dianí v RT potvrdzujú aj niektorí bývalí zamestnanci. Sara Firthová, ktorá od roku 2014 v RT nepracuje, deklaruje, že výkon tejto profesie prebieha pod dohľadom prezidentskej kancelárie. „Pracujeme pre Putina. Každý deň nás žiadajú, aby sme úplne ignorovali, resp. zakryli pravdu.“¹¹

Prívrženci RT, ktorí potvrdzujú jej zaujatosť, zdôrazňujú, že aj západné médiá sú rovnako zaujaté. R. Dowling uvádza, že RT je koncipovaná na to, aby „zmútila informačné vody“ a tým pádom nechala svoje obecnstvo úplne zmätené a dezorientované. Hoci samotná RT o sebe tvrdí, že prináša objektívny a komplexný ruský pohľad na svetové udalosti, obsah reportáží tomu celkom nenasvedčuje. Ústredná pozornosť smeruje k prezentácii negatívneho vývoja na Blízkom východe, v európskom priestore či v Spojených štátoch amerických, pričom sa samozrejme neopomína ani pozitívne vykresľovanie prezidenta RF.¹² Už v jednom z článkov magazínu *Christian Science Monitor* v roku 2007 nájdeme zmienku o tom, že RT informovala o dobrej práci, ktorú Putin vo svete robí.¹³ K tomuto tvrdeniu sa o tri roky neskôr pridáva aj bristký denník *The Independent*, podľa ktorého žurnalisti RT sami tvrdia, že priama kritika *Vladimíra Putina* povolená nikdy nebola.¹⁴

¹⁰ SHUSTER, S.: *Inside Putin's on-air machine*. 2015. In: *Time*. [online], [cit. 29/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://time.com/rt-putin/>>.

¹¹ GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 48. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

¹² DOWLING, T.: *24-hour Putin people: my week watching Kremlin 'propaganda channel' RT*. In *The Guardian*. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2017/nov/29/24-hour-putin-people-my-week-watching-kremlin-propaganda-channel-rt-russia-today>>.

¹³ WEIR, F.: *Russian bid to counter Western criticism*. In: *THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.csmonitor.com/2007/0308/p07s02-woeu.html>>.

¹⁴ WALKER, SH.: *Russia today, tomorrow the world*. In: *The Independent*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-today-tomorrow-the-world-2083869.html>>.

Putinovo pozitívne vykresľovanie v RT prebieha takmer neustále, najviac však zrejme pred voľbami, kedy je dôraz kladený na imidž omnoho silnejší. Počas predošlej prezidentskej kampane medzi hlavnými spravodajskými programami dominovalo o *Putinovi* pozitívne spravodajstvo, pričom najčastejšie boli využívané informácie zamerané na podnecovanie emócií a pocitov.¹⁵ Centrálnym zámerom prezentácie prezidenta RF počas plnenia jeho povinností a aktivít, bolo vykreslenie *Vladimíra Putina* ako najkompetentnejšieho, relatívne liberálneho kandidáta.

Túto tézu potvrdzuje aj *Timothy Snyder*, ktorý dodáva, že imidž a sláva prezidenta *Vladimíra Putina* je vysoko závislá na televíznom vysielaní. Základom je obraz víťazstva ruského prezidenta nad západnou dominanciou.¹⁶

Hoci skutočný vzťah štát a spravodajstvo, konkrétne v našom prípade Rusko a RT, zrejme nebude nikdy úplne odhalený, viacerí odborníci a žurnalisti sa zhodujú v tom, že RT je pre Rusko, a najmä *Vladimíra Putina*, v súčasnosti nenahraditeľná.

Ďalšie pochybnosti vyvoláva skutočnosť, že v reportážach RT reflektujeme výpovede odborníkov, o ktorých sme nikdy dovtedy nepočuli. V konečnom dôsledku sa väčšina kritikov RT zhoduje v tom, že „je to globálna dezinformačná služba, ktorá bojuje proti jednej verzii pravdy s druhou, v snahe oslabiť celú predstavu o empirickej pravde.“¹⁷Tieto nové dezinformačné kampane využívajú zvýšené preťaženie informácií, ktoré zažívajú ľudia v digitálnom svete. Zahlcujú informačný priestor

¹⁵ TOLZ, V.; CHATTERJE-DOODY. P.N.: *Four things you need to know about Russian media manipulation strategies*. In: *THE CONVERSATION*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://theconversation.com/four-things-you-need-to-know-about-russian-media-manipulation-strategies-94307>>.

¹⁶ WEISS, M. *Russia's Propaganda Blitzkrieg*. In *The Daily Beast*. [online], [cit. 11/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.thedailybeast.com/russias-propaganda-blitzkrieg>>.

¹⁷ GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 48-49. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

množstvom lží, poloprávď či absurdných správ pričom nejde vôbec o šírenie nových poznatkov ale skôr o znepokojenie občanov vyvolávaním dezinformačného chaosu.

Mediálny vývoj v USA

Na rozdiel od RF, mediálne pôsobenie v Spojených štátoch amerických je relatívne slobodné a tým pádom oslobodené od oficiálneho politického vplyvu. Žurnalisti tvoria nezávisle a môžu prezentovať rozmanité, občas aj protichodné postoje. Americké súkromné médiá, odkázané na príjmy od svojich čitateľov, resp. súkromných inzerentov, však musia prichádzať s obsahom, ktorý osloví čo možno najväčší počet prívržencov. Keďže *Donald Trump* nikdy nemal toľko mediálnej moci ako *Vladimír Putin*, svoje rozhodnutia musel legitimizovať inak. K tomu mu výborne poslúžila americká spravodajská stanica Fox News (FN), ktorá sa už tradične stala hlasnou trúbou nielen vyhlásení republikánskych politikov, ale aj samotného prezidenta USA.

Ako uvádza *D. Gajdoščík*: „pri definovaní súčasnej podoby mediálneho priestoru Spojených štátov je takisto potrebné vychádzať z historického kontextu, ktorý tento stav determinoval. Zatiaľ čo ruské médiá boli od počiatku silne koncentrované v rukách mocenských elít, mediálny priestor USA sa vyvíjal v úplne inom duchu. Na druhej strane Atlantického oceánu neexistovali spoločenské štruktúry šľachticov a poddaných viazaných na pôdu.“ Fenomény slobody a rovnosti boli jedny z kľúčových determinantov, ktoré vplývali na samotný vznik a vývoj mediálneho prostredia USA. Dokonca ochrana novinárskej činnosti bola zakomponovaná aj do Ústavy USA, len dva roky po jej vstupe do platnosti.¹⁸

Mediálna transformácia, ktorá je príznačnou najmä pre obdobie 20. storočia, neobišla ani územie Spojených štátov amerických. Jednoduch-

¹⁸GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 52-53. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

šia dostupnosť šírených informácií bola doplnená kratšou vzdialenosťou medzi informačným zdrojom a adresátmi. Táto situácia však občas výrazne znižovala kvalitu vysielaných informácií. Mediálni aktéri sa napokon postupne stali neodmysliteľnou súčasťou politických kampaní USA. V súčasnosti je už ich úloha, ako hlavného podporovateľa jednotlivých politických subjektov, nezastupiteľná.

Túto mediálnu silu pochopil aj súčasný americký prezident *Donald Trump*. Zneužívaním tradičných demokratických prostriedkov, ktoré vychádzali zo slobody prejavu a demokratických volieb sa *Trump* stal prvým autokratickým prezidentom. Niektorí žurnalisti, ktorí dokonca prirovnávajú prezidenta USA k fašistovi, zdôrazňujú, že za jeho progres v roku 2016 nesie podiel viny aj káblová televízia FN.¹⁹

Spojené štáty americké sú demokratickým zriadením so slobodným postavením a pôsobením médií, no i napriek tomu je v tomto prostredí citeľná diverzifikácia mediálnej sféry, ktorá zodpovedá ideologickej a politickej klasifikácii americkej spoločensko-politickej scény. Americký väčšinový volebný systém podmieňuje vznik bipartizmu, ktorý do istej miery ovplyvňuje aj mediálne smerovanie USA. Zatiaľ čo napríklad CNN sa vyznačuje liberálnym a progresívnym náhľadom, nami vybrané Fox News je primárne vyhľadávané konzervatívne a pro-republikánsky zmýšľajúcim človekom.

Fungovanie Fox News a *Donalda Trumpa* - súhra alebo disharmónia?

Fox News, ktorú založil *Rupert Murdoch*, začala svoje vysielanie v roku 1996. Menovanie republikánskeho konzultanta, *Rogera Ailesa*, za riaditeľa tejto novej televíznej stanice naznačilo, na ktorú stranu politického spektra bude nová stanica naklonená. Podobné tvrdenia zastávajú aj niektorí zamestnanci Foxu, ktorí sa zhodli v tom, že „*Fox News*

¹⁹ MELE, N.; KALB, M.: *How Trump owns the media: Column*. In: USA TODAY. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://eu.usatoday.com/story/opinion/2016/08/08/trumpism-media-fascist-fox-news-newspapers-television-showman-business-column/88001176/>>.

(Ailes) vybudoval na svoj obraz a podľa svojej vízie.“ Bývalý šéf FN zbieral svoje skúsenosti počas pôsobenia popri bývalých amerických prezidentoch akými boli *Richard Nixon*, *Ronald Reagan* či *Georg Bush st.* Ako uvádza *D. Gajdoščík*: „Vďaka práci a vedeniu pána Ailesa sa *Fox News* stala stabilným hráčom americkej mediálnej scény, ktorý sa skôr uberá konzervatívnejším smerom. Na druhej strane je jej politická orientácia a nedostatok objektivity často krátko predmetom kritiky. *Fox* vraj vyjadrujú svoje osobné predsudky príliš konzervatívne.“²⁰ Ich pravicové názory, ktoré sú ukryté pod rúškom novinových príbehov, vystupujú do popredia predovšetkým v prípade podpory republikánskych politikov, resp. samotného prezidenta USA.

V roku 2016, v časoch prezidentskej kampane *Donalda Trumpa*, sa *Fox News* stala najpopulárnejším káblovým spravodajským kanálom. V tomto období sa jej dokonca podarilo zlomiť svoj vlastný rekord, keď v debate kandidátov na prezidenta republikánov ju sledovalo až 24 miliónov divákov.²¹ Po nástupe *Donalda Trumpa* do prezidentského úradu, sa *Fox News Channel* stala najlepšie hodnotenou káblovou spravodajskou televíziou v primetime počas celého dňa. Okrem toho táto spoločnosť dominovala aj v otázke sledovanosti posledného desaťročia.²²

Donald Trump, podobne ako mnohí iní republikáni, spoliehajú na skutočnosť, že väčšina republikánskych sympatizantov dôveruje informáciám šíreným televíznou stanicou FN.

²⁰ GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 57-58. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

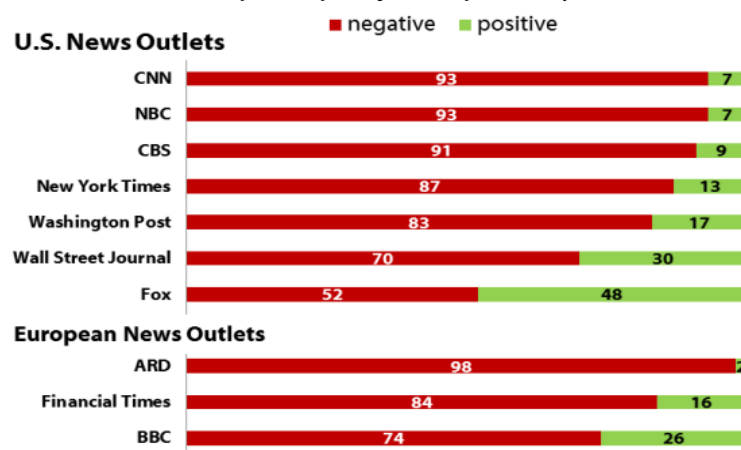
²¹ BARKER, A.; NICOLAOU, A.: *Trump vs Fox News: this time, it's existential*. In: *FINANCIAL TIMES*. [online], [11/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/c13efd7f-9431-406f-a114-ec6b2f12f8c5?fbclid=IwAR0ILbfnQ_uI3yVEG0JDmsuM518yiPw4Z2H0c4_Aj9dj3b6SO5kfv2yK0t0>.

²² GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. [online], [cit. 30/11/2020], s. 53. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.

Prieskum z dielne Pew Research Center, ktorý bol realizovaný na vzorke 12 043 Američanov v období od 29.10. – 11.11.2019 uvádza, že republikáni a ich prívrženci považujú množstvo dôveryhodných zdrojov za nedôveryhodné. Väčšia časť republikánov vyjadruje v prieskume nedôveru v prípade 2/3 zdrojov. Vyššiu dôveru majú republikáni len v sedem médií, medzi ktorými nechýba Fox News. Okrem toho, iba FN, použila minulý týždeň najmenej 30 % republikánov na vyhľadávanie politických a volebných správ.²³

S mediálnou preferenciou *Donalda Trumpa*, začala FN okamžite po jeho nástupe do prezidentského úradu. Počas prvých 100 dní bol prezident USA v národnej televízii témou 41 % všetkých správ. Toto číslo predstavuje trojnásobok obvyklého množstva.

Graf č. 1: Tón Trumpovho pokrytia v spravodajstve (2017, %)²⁴

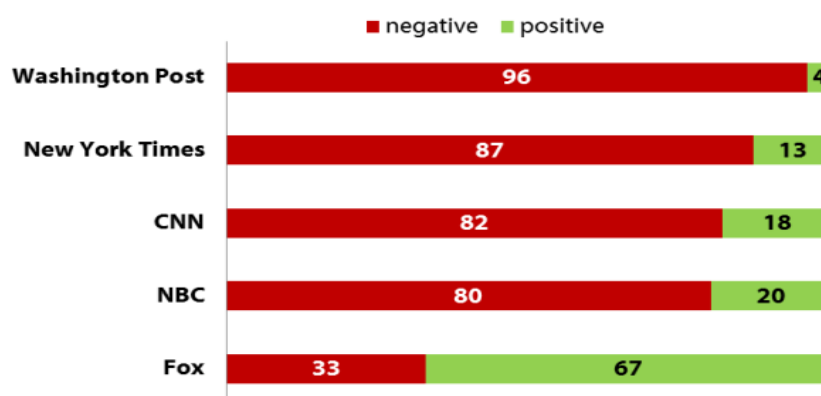
²³ JURKOWITZ, M. et. al.: *U.S. Media Polarization and the 2020 Election: A Nation Divided..* In: *Pew Research Center Journalism & Media*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.journalism.org/2020/01/24/u-s-media-polarization-and-the-2020-election-a-nation-divided/>>.

²⁴ PATTERSON, T. E.: *News Coverage of Donald Trump's First 100 Days*. In: *SHORENSTEIN CENTER on Media, Politics and Public Policy*. [online], [cit.20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://shorensteincenter.org/news-coverage-donald-trumps-first-100-days/>>.

V sledovanom období evidujeme enormné množstvo negatívnych správ o *Donaldovi Trumpovi* na rôznych iných mediálnych platformách. Podľa štúdie Harvardskej univerzity malo až 8 z 10 správ o americkom prezidentovi negatívny charakter. V prípade Fox News toto pravidlo neplatilo. Táto stanica bola totiž jediným televíznym médiom, kde sa celkové pokrytie *Trumpa* v negatívnom a pozitívnom vnímaní takmer vyrovnalo (Graf č. 1)

Trumpova vhodnosť pre prezidentský úrad bola tiež témou, kde sa Fox News rozchádzala s tým, čo hlásili ostatné kanály. Jej spravodajstvo bolo jediné, ktoré vykresľovalo pôsobenie *Donalda Trumpa* vo funkcii prezidenta USA veľmi pozitívne.

Graf č. 2: *Trumpova* vhodnosť pre funkciu prezidenta USA (2017, %)²⁵

Fox News sa počas pôsobenia *Donalda Trumpa* v úrade prezidenta stala jeho vlastnou reality show. Prezident USA sa do novembra 2017

²⁵PATTERSON, T. E.: *News Coverage of Donald Trump s First 100 Days*. In: SHORENSTEIN CENTER on Media, Politics and Public Policy. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://shorensteincenter.org/news-coverage-donald-trumps-first-100-days/>>.

objavil v rozhovoroch Fox News až 19 krát, pričom iba 6 krát dohromady sa jeho tvár vyskytla na ostatných spravodajských staniciach.²⁶ Navyše, v priebehu hlavného vysielacieho času kritika, ktorá by *Trumpa* dehonestovala, takmer úplne absentovala.

Podľa anglického medzinárodného denníka *Financial Times*: „sa doteraz žiadny iný americký prezident tak neprepletol v riadení národa s mediálnou organizáciou“, ako prezident USA, *Donald Trump*.²⁷ FN bola dlhodobo kritizovaná za zaujaté názory v prospech republikánov a prezidenta USA, *Donalda Trumpa*.

Niektorí žurnalisti nielen že prirovnávajú priateľský vzťah Fox News a *Donalda Trumpa* k štátnej propagande, ale označujú ju dokonca za *Trumpovu* verziu RT. Ako uvádza denník *The Guardian*, mnohí pozorovatelia zastávali názor, že FoxNews kedysi fungovala ako „štátne médiá“.²⁸ Zatiaľ čo iné siete prinášali viacero správ o *Trumpových* neúspechoch či škandáloch, Fox vytvorila alternatívnu realitu, v ktorej pán *Trump* vystupoval takmer ako neomylný jedinec. V konečnom dôsledku sa z Foxu stalo neobjektívne, v určitých prípadoch zmätočné mediálne spravodajstvo, ktoré legitimizovalo populistické a demagogické vyhlásenia amerického prezidenta.²⁹

Dezinformačná kampaň na podporu prezidenta USA pokračovala aj v závere jeho funkčného obdobia. Posledné predvolebné obdobie

²⁶ LUCKHURST, T.: *Why the Stormy Daniels-Donald Trump story matters*. In: BBC. [online], [20/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43334326>.

²⁷ BARKER, A.; NICOLAOU, A.: *Trump vs Fox News: this time, it's existential*. In: FINANCIAL TIMES. [online], [11/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/c13efd7f-9431-406f-a114-ec6b2f12f8c5?fbclid=IwAR0ILbfnQ_ul3yVEG0JDmsuM518yiPw4Z2H0c4_Aj9dj3b6SO5kfv2yK0t0>.

²⁸ BECKETT, L.: *'Fox News sucks!': Trump supporters decry channel as it declares Biden wins*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2020/nov/05/fox-news-sucks-trump-supporters>>.

²⁹ BOOT, M.: *Fox News Has Completed Its Transformation Into Trump TV*. In: *ForeignPolicy*. [online], [cit. 18/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://foreignpolicy.com/2017/08/08/fox-news-has-completed-its-transformation-into-trump-tv/>>.

bolo v nočnom vysielaní televíznej stanice Fox News plné *Trumpových* sporných vyjadrení a pochybností o legitímnosti prezidentských volieb. Niekoľko moderátorov šírilo ničím nepodložené tvrdenia amerického prezidenta o tom, že demokrati sa snažia samotné voľby zmanipulovať.³⁰ Navyše, keď sa 4 spravodajské televízie rozhodli začiatkom novembra zastaviť jeden z prejavov prezidenta USA z dôvodu šírenia veľkého množstva klamstiev, Fox News odvysielala jeho výstup do samého konca.

Záver

Súčasná liberálna demokracia zostáva zraniteľná a nedostatočne pripravená reagovať na mediálne manipulačné stratégie rastúceho počtu neoautoritárskych režimov na celom svete. V globalizovanom mediálnom kontexte poznačenom klesajúcou dôverou v tradičné médiá a zvýšenou multimedialnou konkurenciou viacerými platformami, vymýšľajú politické systémy rôzne spôsoby, ako využiť štátom, prípadne bohatými jedincami, financované médiá na posilnenie svojej vlastnej legitimity. Podľahnutie vplyvu médií, ktoré neobjektívne zdôrazňujú kroky svojich priamych alebo nepriamych finančných podporovateľov, možno legitímne považovať za jednu z najväčších hrozieb demokracie. Ako sa ukazuje, podobné praktiky môžu neraz viesť k voľbe autokrata, ktorý ovplyvňuje nielen domácu, ale aj zahraničnú politiku.

Budúcnosť národnej psychiky v dvoch veľkých svetových štátoch, USA a RF, zostáva nejasná. V jednom prípade vychádza ľudská dezorientácia a zmätenosť z dopadu štvorročného pôsobenia notorického klamára vo funkcii prezidenta USA. V tom druhom, čelí ruské i svetové obyvateľstvo silnej dezinformačnej kampani vlády RF, prezidenta RF

³⁰STIEB, M.: *How Fox News Covered Trump's Election Defeat*. In: *Intelligencer*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://nymag.com/intelligencer/2020/11/how-fox-news-covered-trumps-2020-election-defeat.html>>.

a spravodajskej stanice RT. Zneužívanie mediálnej sféry na vylepšovanie prezidentského imidžu a dehonestáciu liberálnych demokracií, zapríčiňuje spoločenskú manipuláciu a zmätok. Tento trend bude náročné zvrátiť nielen vo vytýčených štátoch, ale aj vo zvyšku sveta, kde pochybné argumenty pomaly zatieňujú relevantné fakty. *Gabriel Eštok* prizvukuje, že v súvislosti s pôsobením vytýčených mediálnych deformít, sa ľudstvo ocitlo v tzv. postaktuálnej dobe, kedy už v konšpirátorských médiách a ani samotnej politike, nie sú hodnotné kvalitné informácie a pravda, ale skôr príťažlivé posolstvá, ktoré prinášajú širokému publiku jasných vinníkov zložitých celospoločenských problémov.³¹

Začiatok dekády zmien?

Pri uskutočňovaní ovplyvňujúcich operácií, ktorých hlavným cieľom je manipulovať spoločenské diskusie v demokratických štátoch, neváhajú autoritatívne krajiny zneužívať možnosti „otvorenej spoločnosti“.³² Lož je bežnou pracovnou metódou prezidenta USA takmer počas celej doby jeho funkčného obdobia. Od nástupu Prezidenta *Trumpa* do prezidentského úradu zaznamenal denník *The Washington Post* viac ako 22 000 jeho klamstiev.³³

Pozitívnym poznáním je fakt, že dlhoročné používanie klamstiev a neoverených informácií spustilo v prípade 4 televízií pud sebazáchovy. Spravodajské kanály CBS, ABC, NBC aj MSNBC počas jedného z *Trumpových* rozhovorov pristúpili na prerušenie jeho vystúpenia, pričom okamžite začali s vyvracaním klamstiev, ktoré americký prezident

³¹ EŠTOK, G.: *Euroskepticizmus v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Sekundárny analfabetizmus alebo o príčinách a dôsledkoch nízkeho záujmu verejnosti o politiku na Slovensku*. Košice: Šafárik Press, UPJŠ v Košiciach, 2018, s. 110.

³² SCOTT, M.: *Inside Russia's state-media propaganda machine*. In: *POLITICO*. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/russia-propaganda-disinformation-rt/>>.

³³ LOCKHART, J.: *Why Trump can't fox the 2020 media like he did in 2016*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://edition.cnn.com/2020/09/19/opinions/donald-trump-media-election-2020-lockhart/index.html>>.

širil.³⁴ Na nepodložené tvrdenia reagovali aj sociálne platformy, keď upozorňovali vlastných používateľov na skutočnosť, že *Trumpove* príspevky obsahujú nepravdivý obsah.³⁵

Slobodné médiá mali pre osobnosti akým je napríklad *Donald Trump*, takmer vždy slabosť. Mediálne kanály, závislé od financií svojich pozorovateľov, sú zaujaté voči extrémom, ktoré lákajú pozornosť. Americké médiá zasypali pána *Trumpa* pozornosťou, aj napriek absencií politických skúseností pretože vedeli, že jeho poburujúce poznámky prilákajú široké publikum. *Brian Stelter*, hlavný mediálny korešpondent CNN uvádza, že „*najväčším podvodom za posledných pár rokov bolo, keď Trump a Fox spolupracovali na odpútaní pozornosti verejnosti od prezidentových skutočných škandálov zameraním skôr na vymyslené kontroverzie a konšpirácie*“.³⁶

Ako sa ukázalo, jeho posolstvo priťahovalo milióny Američanov a svojimi ľúbeznými vyhláseniami, ktoré efektívne cielili na city amerického ľudu, dospel k víťazstvu vo voľbách.

Nebezpečenstvá vychádzajúce zo štátu ležiacom na druhom brehu Tichého oceánu sú iného charakteru. Mediálna propaganda ruskej dezinformačnej mašinerie nielenže zdôrazňuje rétoriku vládnej garnitúry RF na čele s prezidentom *Putinom*, ale zároveň podkopáva demokratické piliere v západných štátoch. Skresľovanie skutočných udalostí je čiastočne pozostatkom sovietskych čias, keď súčasťou práce bolo písa-

³⁴ VASILKO, T.: *Televízie vypli Trumpa a upozornili, že klame. Mnohí republikáni za ním stoja*. In: *DENNÍK N*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://denikn.sk/2130298/trumpove-slova-o-podvodoch-televizie-vypli-mnohi-republikani-s-nim-vsak-suhlasia>>.

³⁵ NOCIAR, M.: *Prezident Trump neprekvapil, bol hlavným dezinformátorom*. In: *Antipropaganda.sk*. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://antipropaganda.sk/prezident-trump-neprekvapil-bol-hlavnym-dezinformatorom/>>.

³⁶ STELTER, B.: *How Donald Trumps Presidency Has Changed The Media*. In: *NPR*. [online], [cit. 30/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.npr.org/2020/10/25/927564446/how-donald-trumps-presidency-has-changed-the-media?t=1605392673980>>.

nie na propagáciu oficiálnej politickej línie. V dnešnom Rusku poskytuje kontrola médií obrovskú politickú moc a *Putinova* administratíva sa stala odborníkom na manipuláciu s agendou. Súčasnosť naznačuje, že finančné dotácie majú vplyv na mediálny obsah bez ohľadu na ich historický vývoj či súkromné alebo štátne vlastnícke pozadie.

Nie je čas na plachosť alebo oneskorenie. Je naliehavo potrebné, aby médiá odvážne nazvali veci pravými menami. Svetová populácia potrebuje umocňovanie schopnosti rozlišovať medzi pravdou a fikciou, ako ešte nikdy. Jediným spôsobom, ako zabrániť dezinformáciám a pochybným naratívom, je tvrdohlavo sa držať faktov. Podobne, ako to predviedli niektoré spravodajské kanály v prípade predvolebného vystúpenia *Donalda Trumpa*. Vzhľadom na dlhodobé štátne zásahy v ruskom mediálnom priestore zrejme v RF podobnú zmenu očakávať nemožno.

Literatúra:

- BARKER, A.; NICOLAOU, A.: *Trump vs Fox News: this time, it's existential*. In: *FINANCIAL TIMES*. [online], [11/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/c13efd7f-9431-406f-a114-ec6b2f12f8c5?fbclid=IwAR0ILbfnQ_uI3yVEG0JDmsuM518yiPw4Z2H0c4_Aj9dj3b6SO5kfv2yK0t0>.
- BECKETT, L.: *'Fox News sucks!': Trump supporters decry channel as it declares Biden wins*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete:<<https://www.theguardian.com/media/2020/nov/05/fox-news-sucks-trump-supporters>>.
- BOOT, M.: *Fox News Has Completed Its Transformation Into Trump TV*. In: *ForeignPolicy*. [online], [cit. 18/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://foreignpolicy.com/2017/08/08/fox-news-has-completed-its-transformation-into-trump-tv/>>.
- CENTER FOR STRATEGIC & INTERNATIONAL STUDIES.: *Russia 's War, Ukraine 's History and the West 's Options*. 2014. In *YouTube*. [online], [cit. 1/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.youtube.com/watch?v=xpOpnFzTfVQ>>.

- COBUS, P. et. al.: *Russian Media Fights for Survival Under Putin*. In: *Press Freedom*. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.voanews.com/press-freedom/russian-media-fights-survival-under-putin>>.
- COMITEE TO PROTECT JOURNALISTS.: *Putin's Media War*. 2000. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://cpj.org/reports/2000/03/russia-analysis-march00/>>.
- DOUGHERTY, J.: *How the Media Became Putin's Most Powerful Weapons*. In: *The Atlantic*. [online], [cit. 02/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/>>.
- DOWLING, T.: *24-hour Putin people: my week watching Kremlin propaganda channel* RT. In *The Guardian*. [online], [cit. 11/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2017/nov/29/24-hour-putin-people-my-week-watching-kremlin-propaganda-channel-rt-russia-today>>.
- EŠTOK, G.: *Euroskepticizmus v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GBÚROVÁ, M. et. al. 2018. *Sekundárny analfabetizmus alebo o príčinách a dôsledkoch nízkeho záujmu verejnosti o -politiku na Slovensku*. Košice: Šafárik Press, UPJŠ v Košiciach, 2018, 85-117.
- GAJDOŠČÍK, D.: *Médiá a ozbrojený konflikt v Sýrii*. UPJŠ Košice, 2018. 89 s. [online], [cit. 30/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000B4F1F>>.
- JURKOWITZ, M. et. al.: *U.S. Media Polarization and the 2020 Election: A Nation Divided..* In: *Pew Research Center Journalism & Media*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.journalism.org/2020/01/24/u-s-media-polarization-and-the-2020-election-a-nation-divided/>>.
- KOVALEV, A.: *In Putin's Russia, the hollowed-out media mirrors the state*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 2/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/commentis-free/2017/mar/24/putin-russia-media-state-government-control>>.

- LOCKHART, J.: *Why Trump can't fox the 2020 media like he did in 2016*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://edition.cnn.com/2020/09/19/opinions/donald-trump-media-election-2020-lockhart/index.html>>.
- LUCKHURST, T.: *Why the Stormy Daniels-Donald Trump story matters*. In: *BBC*. [online], [cit. 22/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43334326>>.
- MELE, N.; KALB, M.: *How Trump owns the media: Column*. In: *USA TODAY*. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://eu.usatoday.com/story/opinion/2016/08/08/trumpism-media-fascist-fox-news-newspapers-television-showman-business-column/88001176/>>.
- NOCIAR, M.: *Prezident Trump neprekvapil, bol hlavným dezinformátorom*. In: *Antipropaganda.sk*. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<http://antipropaganda.sk/prezident-trump-neprekvapil-bol-hlavnym-dezinformatorom/>>.
- PATTERSON, T. E.: *News Coverage of Donald Trump s First 100 Days*. In: *SHORENSTEIN CENTER on Media, Politics and Public Policy*. [online], [cit.20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://shorensteincenter.org/news-coverage-donald-trumps-first-100-days/>>.
- RUSSIA TODAY. ABOUT US. 2005. [online], [cit. 03/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.rt.com/about-us/>>.
- SCOTT, M.: *Inside Russia's state-media propaganda machine*. In: *POLITICO*. [online], [cit. 15/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/russia-propaganda-disinformation-rt/>>.
- SHUSTER, S.: *Inside Putin's on-air machine*. 2015. In: *Time*. [online], [cit. 29/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://time.com/rt-putin/>>.
- STELTER, B.: *How Donald Trumps Presidency Has Changed The Media*. In: *NPR*. [online], [cit. 30/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.npr.org/2020/10/25/927564446/how-donald-trumps-presidency-has-changed-the-media?t=1605392673980>>.

- STIEB, M.: *How Fox News Covered Trump's Election Defeat*. In: *Intelligencer*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://nymag.com/intelligencer/2020/11/how-fox-news-covered-trumps-2020-election-defeat.html>>.
- TOLZ, V.; CHATTERJE-DOODY. P.N.: *Four things you need to know about Russian media manipulation strategies*. In: *THE CONVERSATION*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://theconversation.com/four-things-you-need-to-know-about-russian-media-manipulation-strategies-94307>>.
- VASILKO, T.: *Televízie vypli Trumpa a upozornili, že klame. Mnohí republikáni za ním stoja*. In: *DENNÍK N*. [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/2130298/trumpove-slova-o-podvodoch-televizie-vypli-mnohi-republikani-s-nim-vsak-suhlasia>>.
- WALKER, SH.: *Russia today, tomorrow the world*. In: *The Independent*. [online], [cit. 10/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-today-tomorrow-the-world-2083869.html>>.
- WEIR, F.: *Russian bid to counter Western criticism*. In: *THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR*. [online], [cit. 12/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.csmonitor.com/2007/0308/p07s02-woeu.html>>.
- WEISS, M.: *Russia's Propaganda Blitzkrieg*. In *The Daily Beast*. [online], [cit. 11/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.thedailybeast.com/russias-propaganda-blitzkrieg>>.

Fenomény slovenského facebooku: možnosti rozvoja participaçnej kultúry v prostredí sociálnych sietí

Andrea Olejárová

This contribution reflects upon chosen changes of content production and consummation in regard to unprecedented shift in public communication towards to the environment of new media. It deals with changed grasp of recipient whose position within information ecosystem is transforming under the influence of convergence principle into spreading of participatory initiatives. The author is exploring potential development of participatory culture in the context of productive and distributive possibilities of social network.

Prologoména k diskusii o participaçnej kultúre

Komunikačný teoretik *Kevin Robins* sa ako jeden z mnohých na sklonku 20. storočia zaoberal otázkou významu a dôležitosti virtuálnych technológií v živote spoločnosti, ako aj užitočnosti vízií o elektronických komunitách. Konštatoval, že propagátori revolúcie virtuálnych technológií majú tendenciu hovoriť o nových alternatívnych realitách, akoby sa nám snažili podsunúť myšlienku, že dokážeme jednoducho vystúpiť z otravnej a neuspokojivej nedokonalosti našej prítomnosti. Podľa *Robinsa* ide však o prosté utopické pokušenie.¹ Aj keď je pravdou, že v čoraz väčšej miere dochádza k procesom všeobecnej dematerializácie či delokalizácie informácií, a naše bytie je vystavené vplyvu paradigmy nových médií, transhumanistický koncept virtuálnej reality nedošiel k svojmu naplneniu. Niet však pochyb o tom, že interaktivita a participácia sú často radené k dominantným princípom nových médií, pričom tieto aspekty výrazne prerastajú mediálne systémy, implikujúc komplexné zmeny kultúrnych a spoločenských hodnôt, očakávaní a stratégií ich naplňovania. Výsledkom súbežného fungovania online a off-line sa stal navzájom previazaný ekosystém, ktorý determinuje našu každodennosť, v dôsledku čoho nie vždy dokážeme

¹ ROBINS, K.: *Kyberprostor a svet, v ktorom žijeme*, 2003, s. 2.

jasne vytýčiť hranice medzi oboma prostrediami. Striktná dichotómia reálneho a virtuálneho dnes stráca opodstatnenie, avšak ranné snahy teoreticky uchopiť problematiku nových médií či virtuálnych komunít charakterizuje orientácia na budúce smerovanie práve v medziach tohto rozdelenia. V iníciačných diskurzoch rezonoval predovšetkým kontext technologického determinizmu, ktorý akcentoval dramatické premeny spoločnosti pod vplyvom digitálnych technológií a interakčných rozhraní nových médií. Odborná aj laická verejnosť sa vymedzovala na základe perspektívy technooptimizmu alebo technopessimizmu. Kým jedna skupina vyzdvihovala napr. obrodenie verejnej sféry, naplnenie princípov demokracie, potenciál prekonať prirodzené limity ľudskej existencie alebo obnovenie tradície živých kolektívov s príležitosťou revitalizovať význam pojmu komunita a obnoviť tie aspekty spoločnosti, ktoré postupne vymizli; druhá skupina prorokovala rozpad sociálnych zväzkov, povrchnosť vzťahov, vykorenenosť a slabnúce väzby na lokálnu kultúru, či rozštiepenie identity a atomizáciu jedinca. Ako konštatuje mediálny teoretik *Jakub Macek*: „Časným snahám o teoretické podchycení sociálných implikací nově se šířící technologické inovace lze jen těžko mít za zlé, že jaksi nedokázaly předjímat pozdější 'zralou' situaci [...] Příčinou je, že ranné diskurzy o virtuálních komunitách, z části vycházejí z jaksi neoborového či neakademického prostředí – rozmanité oborové inspirace (zahrnující jak technologické, tak společenskovedné a humanitní diskurzy) se v nich mísí s výpověďmi, jež mají povahu vernakulárních teorií.“² Aj keď ani jeden z uvedených protipólov sa nenaplnil, súčasný vedecký diskurz namiesto odpovedí objavuje ďalšie nové otázky. *Macek* pripomína, že máme pred sebou ustavične sa premieňajúce, nestále diverzifikované prostredie, ktorému ešte vždy úplne nerozumieme.

Verejná komunikácia prešla v priebehu dvoch desaťročí bezprecedentnou zmenou, ktorá vyvstáva z posunu „vysielacieho“ modelu *one-*

² MACEK, J.: *Poznámky k teoriím virtuálních komunit*. In: *Biograf*. [online], [cit. 7/1/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5001>>.

to-many ku komunikačnej schéme *many-to-many*. Verzia webu 2.0 v roku 2004 poskytla dynamickú platformu pre decentralizovanie štruktúry, komunitný prístup a demokratizáciu tvorby internetového obsahu. Do popredia sa dostal koncept wiki systémov, umožňujúci vytvárať stránky zapojením všetkých na princípe užívateľsky prístupného rozhrania editácie, ktoré sa neobmedzuje len na registrovaných užívateľov. Prvotné nadšenie z komunitných projektov ako je *Wikipedia*, však mnohí odborníci nezdediajú a v slobodnom editovaní vidia nemalé riziká. Oproti flexibilitě, otvorenosti či novým uhlom pohľadu, ktoré prinášajú stovky hodín práce dobrovoľníkov, kritici stavajú napríklad zníženie kvality obsahu, nedôveryhodnosť či diktát masovosti.

Je však potrebné zdôrazniť, že niekdajší hierarchický systém organizovania informácií nahradila *peer to peer*³infraštruktúra, ktorá anticipuje nie len novú technologickú paradigmu a spôsob distribuovania, ale tiež vyjadrenie postoja k samotnej produkcii. Sociálne hnutia sa pod zastrešujúcim pojmom *Free culture movement* začali dovoliavať po voľnom prístupe k informáciám, poznatkom i dielam, protestujúc proti reštriktívnym obmedzeniam stojacim v ceste kreativite a rozširovaniu všeobecného vedenia. Kým v minulosti dostupnosť informácií a diel obmedzovali finančné, geografické, sociálne či kultúrne prekážky, dnes sa tieto bariéry jedna za druhou rozpadávajú a pre mnohých súčasníkov je sloboda distribuovať či pozmeňovať diela s využitím nových médií samozrejmom podmienkou života v digitálnej dobe. V istom zmysle ide o dôležitý míľnik na ceste od konzumenta k prozumentovi resp. recipientovi, ktorý sa podieľa na tvorbe mediálnych produktov.⁴ Integrácia individuálnej kontroly nad obsahom totiž dala užívateľom moc nad mediálnymi aktivitami a časovou organizáciou, vďaka čomu mohli samostatne zostavovať a zefektívniť štruktúru konzumácie. Už

³ Pozn. aut.: Peer to peer alebo klient-klient predstavuje model, v ktorom sú všetky uzly siete rovnocenné resp. každý užívateľ je schopný prijímať a odosielať dáta.

⁴ Pozn. aut.: termín prozument pochádza od amerického futurológa *Alvina Tofflera*.

len samotná otvorenosť prístupu k dátam a princípy hypertextu implikujú nelineárne čítanie a užívateľskú skúsenosť, ktorá dovoľuje jedincovi rozhodovať o sprístupňovaní jednotlivých segmentov obsahu. Počítačová revolúcia navyše znamenala zvrät v zdôrazňovaní dôležitosti profesionálov a posunula spoločnosť do akéhosi „zlatého veku amatérov“. Inými slovami sa laickej verejnosti dostali do rúk profesionálne postupy, nástroje a know-how z rôznych oblastí spoločenskej produkcie, čo malo za následok neustále rozrastanie sa stratégií a princípov DIY –*do it yourself* (urob si sám). S pribúdajúcimi možnosťami sa tiež zvyšovala kvalita výstupov recipientov, pričom ako uvádza Macek nové médiá vniesli do vzťahu medzi korporátnymi vysielateľmi a publikami novú nerovnováhu. Konštatuje, že: „[...] publika na jednu stranu začínajú od konce 90. let ve vztahu k vysílatelům vystupovat stále aktivněji a sebevědoměji a narušují jejich monopol na kontrolu nad šířením obsahů. Korporátní média na stranu druhou přizpůsobují své strategie nové situaci a snaží se ji více či méně úspěšně využít k tomu, aby nejenže neztratila, ale ve výsledku naopak posílila svou pozici.“⁵ Podľa mediálneho teoretika Henriho Jenkinsa sme svedkami prebiehajúcej zmeny označovanej ako *kultúra konvergenencie*, v rámci ktorej sú mediálne obsahy šírené naprieč rozmanitými kanálmi a konštruované paralelne pre rôzne mediálne platformy.⁶ Táto skutočnosť teda prispieva k zvýšeniu závislosti jednotlivých komunikačných systémov a stále komplexnejším vzťahom medzi hierarchicky štruktúrovanými korporátnymi médiami a kolaboratívnou participatívnou kultúrou.⁷ Aj keď Jenkins pripomína, že tieto mediálne korporácie navzdory zásadným zmenám ešte stále disponujú väčšou mierou vplyvu a moci než ktorýkoľvek prozument, nemožno opomenúť, že podľa novo nastavených pravidiel sa publikum emancipuje a tiež zdô-

⁵ MACEK, J.: *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011, s. 50.

⁶ MACEK, J.: *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011, s. 51.

⁷ JENKINS, H.: *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York: NYU Press, 2006, s. 243.

razňuje potrebu vlastnej seba prezentácie. Spomedzi mnohých potenciálnych vlastností kyberpriestoru môžeme teda vyzdvihnúť nie len interaktivitu, ale aj na ňu nadväzujúcu publikačnú „samoobsluhu“ užívateľov, širokú dostupnosť, nízke náklady a horizontálnu štruktúru komunikácie.

Revolúcia v spätnej väzbe dala publikám hlas a podnietila proces zdieľaného „spolurozhodovania“, resp. kreovania priestoru, v ktorom masy aktívnejšie vystupujú vo vzťahu k spoločenským elitám. V konečnom dôsledku však nejde o celkom nové princípy, ktoré by boli výsledkom technologického prielomu. Je dôležité pripomenúť, že mediálne systémy sú úzko previazané s politickým, ekonomickým a spoločenským životom, čo nevyhnutne odkazuje aj k myšlienke verejnej sféry. Tento termín je obvykle odvodzovaný z práce filozofa *Jürgena Habermasa* a ako uvádza komunikačný teoretik *Denis McQuail*, išlo o skutočné miesta kde sa od 18. storočia stretávali buržoázni intelektuáli aby diskutovali a rozvíjali svoje myšlienky vzťahujúce sa k politickým témam. Medzi podmienky existencie verejnej sféry patrili okrem slobody prejavu a existencie prostriedkov k zverejňovaniu myšlienok, aj dostatok vzdelaných a informovaných občanov.⁸ Ide teda o výmenu informácií na základe spoločného záujmu, avšak dôraz sa kladie aj na existenciu občianskej spoločnosti s otvorenosťou a názorovou pluralitou. Práve tieto myšlienky totiž považuje *McQuail* za vhodné rámce pre ukotvenie prínosu nových médií, pretože umožňujú aby medzi občanmi, politikmi i odborníkmi kolovalo ďaleko viac informácií a: „[...] usnadňujú nové formy (virtuálneho) shromažďovania a získavania podpory pro různé kauzy.“⁹

Môžeme konštatovať, že aj keď sa technooptimistická vízia, ktorá akcentovala takpovediac utopické rozmery nových médií nenaplnila,

⁸ MCQUAIL, D.: *Žurnalistika a společnost*. Praha: Karolinum, 2016, s. 58.

⁹ MCQUAIL, D.: *Žurnalistika a společnost*. Praha: Karolinum, 2016, s. 59.

zachoval sa určitý emancipačný potenciál na vytvorenie veľmi špecifického druhu verejnej sféry. Ako upozorňuje *Macek*, virtuálne komunity nie sú v protiklade s komunitami „skutočným“.¹⁰ Podľa jeho slov je kyberpriestor pevnou súčasťou sociálnej reality a len ťažko naň môžeme nahliadať ako na dimenziu spoločenského konania, ktorá je nezávislá od zvyšku sociálneho sveta.

Vďaka priaznivým podmienkam internetových rozhraní vznikajú zárodoky občianskej žurnalistiky a dozrieva blogosféra či špecializované webové stránky, v ktorých prozumenty využívajú novinárske postupy a nástroje, podporujú proces deprofesionalizácie žurnalistiky. Je pravdou, že aj tieto participačné iniciatívy sa štiepia po línii progresívnych a represívnych prístupov, pričom značne problematická je otázka relevancie informácií, kredibilita, gramaticko-štylistická kvalita a v neposlednom rade aj vysoká miera subjektivity. Na druhej strane ide o priestor, ktorý umožňuje realizovať alternatívu voči obsahu a postupom hlavného prúdu mediálnej produkcie, ako aj voči dominantnému spoločensko-ideologickému diskurzu. Potenciál týchto projektov tkvie v schopnosti prirodzene dopĺňať mediálny mainstream a udržiavať rovnováhu medzi agendou inštitucionalizovaného spravodajstva a „nezávislou“ perspektívou publika. Môžeme sem zahrnúť záujem o marginálne témy, prejavy subkultúrnej identity, entuziazmus občianskych novinárov a aktivistov, ako aj vyjadrenie kritického postoja k rezonujúcim spoločenským udalostiam či k samotnému pokrytiu tém zo strany médií.

Digitalizácia verejného života v súčasnosti nachádza uplatnenie v tzv. dátovej žurnalistike, ktorá sa zakladá na princípe práce s otvorenými zdrojmi akými sú napríklad obchodný register, poľnohospodárska platobná agentúra či centrálny register zmlúv. Otvorenosť týchto informácií spočíva v tom, že sú zadarmo dostupné pre všetkých bez rozdielu. Nejde však len o tieto „tvrdé dáta“, pretože tzv. metóda

¹⁰ MACEK, J.: *Poznámky k teórii virtuálnych komunit*, 2009.

OSINT (open-source intelligence) sa opiera v podstate o akákoľvek verejne dostupné informácie a teda aj fotografie, videá, satelitné snímky alebo profily na sociálnych sieťach. Demonstráciou využitia tohto postupu u prozumentov môže byť príklad blogera a občianskeho aktivistu *Jána Benčíka*. *Benčík* nachádza zdroj informácií práve na sociálnej sieti Facebook, pomocou ktorej monitoruje a odhaľuje osoby inklinujúce k radikálnym a extrémistickým myšlienkam či hnutiam. Konštatuje, že: „*Ak niekto dobrovoľne zverejní status tak, že ho môžu vidieť všetci, je to na úrovni verejného vyhlásenia. Ak niekto napíše svoj názor a nastaví jeho viditeľnosť pre všetkých, logicky si ho môže prečítať aj chlapík z africkej chatrče. A podľa pravidiel sociálnej siete môže ten názor aj ďalej šíriť. Ja nerobím nič iné, len zbieram verejné vyhlásenia konšpirátorov a extrémistov a dávam ich do článkov, aby ľudia videli, čo sú zač.*“¹¹

V konečnom dôsledku však môžeme konštatovať, že pôsobením vyššie popísaných posunov dnes nemožno jednoznačne vytýčiť dištinatívne hranice mediálnych infraštruktúr a ich aktérov. Obsah sa totiž neviaže na jeden druh kanálu a ani na jeden typ textuality. Okrem toho je fundamentálnym predpokladom konštrukcie mediálnych artefaktov v digitálnom veku prítomnosť remixu alebo tzv. remixovanej kultúry. Ide o zjednotený princíp tvorby, v ktorom sa konštantne pretvárajú a rekombinujú už existujúce obsahy, koncepty, diela, myšlienky, či segmenty iných médií, pričom tieto fragmenty remixu sa rekontextualizujú vo fúziách alebo kolážach. Spôsob využitia už existujúcich materiálov a kultúrnych artefaktov predstavuje predpoklad pre ich ďalšie zdieľanie resp. vzniká materiál pre ďalších remixerov. Podľa teoretika *Eduarda Navasa* je remixovaná kultúra globálna činnosť pozostávajúca

¹¹ SUDOR, K.: *Ján Benčík: konšpirátorov a extrémistov nepribúda, sú iba hlučnejší*. [online], [cit. 7/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/1369569/jan-bencikkonspiratorov-a-extremistov-nepribuda-su-iba-hlucnejši/>>.

z tvorivej a efektívnej výmeny informácií, umožnenej digitálnymi technológiami na princípe „cut/copy/paste“ (vystrihnúť/kopírovať/vložiť).¹²

Prozumenti v sociálnej sieti

V kontexte vývoja informačno-komunikačných technológií sa interakcia človeka a kybernetických systémov stala predmetom záujmu antropológov. Keď došlo v 90. rokoch k expanzii internetu začali jeho užívatelia vytvárať spoločenstvá diferencovaných záujmov, ktoré vykazovali znaky subkultúr. Základy tzv. kyberantropológie položil v roku 1994 Arturo Escobar v článku s názvom *Welcome to Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture (Vítejte v Kybérii: Poznámky k antropologii kyberkultury)*. Escobar totiž uviedol, že stále viac ľudí žije a utvára svoju osobnosť v technokultúrnom prostredí informačných technológií a biotechnológií.¹³ Takéto vzájomné prepojenie jedincov z jednej sociálnej reality, ale i navzdory odlišným reáliám napokon vedie ku generovaniu vlastných folklórnych prejavov. Rôzne podoby tzv. kybernetického folklóru, akými sú vtipy, mémy alebo reťazové správy predstavujú mimo iného aj platformu, v rámci ktorej prozumenti komentujú aktuálne dianie. Takýto počin má informačnú a čiastočne ideologickú hodnotu s prímou osobitej ľudovej tvorivosti. Jedným z príkladov obdobného internetového obsahu je paródia scény z filmu *Pád Tretej ríše* (2004), ktorá sa často označuje ako „*Hitler Finds Out...*“ alebo „*Hitler Reacts To...*“. Ide o moment, kde sa Adolf Hitler pôvodne dozvedá o zlyhaní plánov na ofenzívu v bitke o Berlín, ktorý je však doplnený nekorespondujúcimi titulkami týkajúcimi sa súdobých udalostí alebo triviálnych situácií (napr. *Hitler reacts to Chelsea's loss against Arsenal*). V československom prostredí môžeme nájsť mutácie ako *Adolf Hitler sa*

¹² NAVAS, E.: *Remix theory: the aesthetics of sampling*, New York: Springer, 2012, s. 65.

¹³ SOUKUP, V.: *Kyberantropologie a kyberkultúra*, 2010, s. 16.

dozvedel, že Británia opúšťa EÚ alebo Hitler reaguje na prezidentské voľby v Česku.

Rozvoj participačnej kultúry v súčasnosti vytyčuje svoje súradnice okrem blogosféry najmä v prostredí sociálnych sietí, ku ktorým patrí Facebook, Twitter alebo YouTube. Medzi pôvodné funkcie týchto platforiem spadalo najmä udržiavanie spojenia medzi ľuďmi, avšak v súčasnosti sa do popredia dostáva aj potreba „byť permanentne v obraze“. V istom zmysle dochádza k zmene foriem a stupňov spoločensko-politickej angažovanosti na základe interakcie a mobilizácie aktérov. Takzvané nové médiá totiž poskytujú užívateľom nástroje na selektívne vyhľadávanie, zdieľanie a vytváranie obsahu v takom rozsahu, ktorý nikdy predtým nebol možný. Na tomto mieste je ale potrebné pripomenúť aj exploatátorský vplyv sociálnych sietí, v rámci ktorých síce vzniká priestor pre rozvoj vlastnej kreativity a šírenie diel či myšlienok, ale taktiež dochádza ku komodifikácii pozornosti, aktivity alebo údajov užívateľov. Jedným z problémov tejto komunikácie je fakt, že významnú rolu pri odbere noviniek zo sociálnych sietí zohrávajú vlastné preferencie resp. faktory ako história vyhľadávania a frekvencia opakovania alebo počet predchádzajúcich interakcií. K slovu sa pochopiteľne dostáva aj platený obsah, PR články a reklama. S tým súvisí neschopnosť týchto platforiem regulovať obsah svojich užívateľov a zamedziť šíreniu dezinformácií aj napriek rozmanitým iniciatívam revízie faktov.

Sociálne siete nie sú globálne považované za dôveryhodný zdroj, ale napriek tomu sú stále najrýchlejšou cestou k aktuálnym informáciám, hoci často diskutabilnej kvality. Dôležitú rolu zhrávajú najmä pokiaľ ide o tzv. mimoriadne udalosti, pri ktorých si verejnosť vyžaduje okamžité informácie. Počas prírodnej katastrofy, pandémie, teroristického

útoke či výbuchu násilia sa nezriedka stávajú zdrojom oznamov o bezpečnostných opatreniach¹⁴, hoci bezpochyby dokážu komplikovať prácu rôznym orgánom. Nekontrolovateľné šírenie informácií, či dokumentačných materiálov akými sú fotky a videá môžu pozdvihnúť vlnu emócií, pritiahnúť nechcenú pozornosť alebo oslabiť dôveru verejnosti v štátne inštitúcie a zvláštne zložky. Nie je však výnimočné, že tradičné médiá vyzývajú recipientov, aby sa sami stali príležitostnými novinármi a pomohli tak rýchlejšie a efektívnejšie aktualizovať spravodajstvo.

Práve stránky na sociálnych sieťach sa neraz dostávajú k informácii ešte skôr ako profesionáli žurnalisti. Napríklad v júli roku 2019 sa v centre Bratislavy odohral agresívny stret futbalových fanúšikov, o ktorom ako prvá informovala satirická facebooková stránka *Zomri*. Tá zverejnila zábery z miesta činu, na ktoré neskôr odkazovala väčšina médií, pričom jeden z anonymných administrátorov stránky uviedol: „V podstate sme z celej verejnosti vyrobili relatívne funkčnú redakciu.“¹⁵ Stránke sa podarilo predbehnúť médiá v rýchlosti aj rozsahu informovania a všetky zverejnené materiály získala od svojich sledovateľov. Nebolo to ale prvý krát, kedy konkrétne mienkotvorné médiá čerpali obsah z tejto stránky. V novembri 2018 bola zdrojom záberov požiaru na Vianočných trhoch, v marci 2019 informovala o incidente, pri ktorom muž v obci Medzany zničil volebnú urnu a narušil priebeh volieb, v januári 2019 upozornila na viac než dvojhodinový záznam ustanovu-

¹⁴Pozn. aut.: Napr. Po výbuchu plynu v panelovom dome v Prešove (6. decembra 2019), ktorý si vyžiadal obeť i evakuáciu okolitých domov, Facebook aktivoval funkciu Krízové centrum. Tá slúžila ako prehľadné miesto, kde ľudia mohli zdieľať informácie alebo si navzájom oznamovať či sú v bezpečí.

¹⁵STRUHÁRIK, F.: *MediaBrífing: Stránka Zomri nie je len o vtipoch, niekedy prináša správy rýchlejšie ako médiá*. [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné online: <<https://e.denikn.sk/1525407/stranka-zomri-nie-je-len-o-vtipoch-niekedy-prinasa-spravy-rychlejsie-ako-media/?ref=tit&fbclid=IwAR3jtY0vjvagWI51gAQ43eioJ-jmewbgbsCOPVSv8lsiqp5BhcS1B9QoelJ4>>.

júceho rokovania obecného zastupiteľstva obce Fekišovce. Tento záznam verejnosť pobúril predovšetkým nevhodným správaním starostky, kandidátky strany SMER-SD, voči svojim poslancom. Stránka vyhotovila 12 minútový zostrih, ktorý okomentovala popisom: „*Tu, priatelia, je zachytená skutočná sonda do duše nášho národa, nášho myslenia a celej našej krajiny.*“¹⁶

Administrátori pravidelne poskytujú osobitý komentár spoločenského diania s nezanedbateľným vplyvom na verejnú mienku a nastoľovanie tém. Novinárka *Iva Mrvová* vo svojej reportáži zo stredoškolského prostredia informuje, že prvovoliči často vnímajú politiku práve cez prizmu tejto stránky. Navyše konštatuje, že mladí ľudia sa kolíšu medzi apatiou a rebéliou a s nimi sa kýva aj krehká sociálna demokracia.¹⁷ Novinárka *Eva Mihočková* zasa označuje Zomri za jeden z faktorov, ktorý pomohol prezidentke *Zuzane Čaputovej* osloviť emocionálnu stránku voličov, ktorá sa viaže s humorom. V príspevkoch stránky je totiž podľa nej prezidentka vykresľovaná pozitívne a hoci je zdrojom vtipov, pointa pre ňu pôsobí lichotivo.¹⁸

Stránka zverejňuje široký diapazón informácií a v niektorých konkrétnych prípadoch vykazuje znaky charakteristické pre pôsobenie tzv. participatívnej žurnalistiky. Jej definícia nie je jednotná, no zvykne sa o nej hovoriť tam, kde existuje predpoklad nespokojnosti recipientov s mediálnym obsahom, tak ako aktívna účasť koncových príjemcov na zbere či dokonca analýze a zdieľaní informácií. Inými slovami

¹⁶ HNonline: *Starostka obce Fekišovce šikanuje poslancov. Bývalá gestapáčka či esesáčka, reagujú ľudia.* [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://strategie.hnonline.sk/media/1871468-fekisovce-starostka-miloslava-fedorova>>.

¹⁷ MRVOVÁ, I.: *Pohľad do duše prvovoliča: Čítame Zomri, o Harabinovi sme nepočuli, Danko je zábavný (reportáž).* [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/661423/pohlad-do-duse-prvovolica-citame-zomri-o-harabinovi-sme-nepoculi-danko-je-zabavny-reportaz/>>.

¹⁸ MIHOČKOVÁ, E.: *Ako funguje fenomén Čaputová.* [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2019/cislo-9/ako-funguje-fenom-en-caputova.html>>.

za participatívnu žurnalistiku môžeme považovať taký druh komunikátu, pri ktorom publikum v procese vzniku posolstva zastáva dominantné postavenie. Popri obsahu a forme je však nemenej zaujímavou otázkou etický rozmer, ktorý sa v súvislosti s autonómiou takýchto participačných iniciatív môže stať kameňom úrazu. Zmienená stránka Zomri napríklad podľa šachového veľmajstra *Jána Markoša* v minulosti demonštrovala aj prejavy dehumanizácie na základe nevkusného zobrazenia poslanca *Jána Richtera*. *Markoš* stránku kritizuje za používanie vulgárneho slovníka administrátorov, ktorý sa podľa jeho slov príliš nelíši od nimi kritizovaných sympatizantov extrémistických skupín. *Marošovými* slovami, dané prejavy dehumanizácie vedú „ [...] len k sladkému (a falošnému) pocitu nadradenosti čitateľov stránky.“¹⁹

Neodmysliteľnou súčasťou kolaboratívnej participácie na sociálnych sieťach je aspekt humoru a potreba dodať akémukoľvek aktuálnemu materiálu punc vlastnej originality, ktorý sa manifestuje v reakciách virtuálnych komunit na spoločensko-politické udalosti. *Vzrastajúci* význam foriem online participácie sa preukazuje aj prostredníctvom príslušnosti k skupine na sociálnej sieti. Napríklad ohlasom na incident z januára 2010, kedy príslušník polície pri aktivačnom cvičení služobného psa pribalil do batožiny nič netušiaceho slovenského cestujúceho do Írska vzorku výbušniny, bol vznik skupín s názvami: „*Obťažuje ma, keď mi slovenská polícia dáva výbušniny do batožiny*“ alebo „*Chceme demisiu Róberta Kaliňáka, za teroristický útok na Dublin*“. Práve tu sa však za humorom môže skrývať *Markošom* zmienená dehumanizácia. Iná udalosť z roku 2010 a síce zemetrasenie na Haiti napríklad podnietila vytvorenie skupiny *POMOC PRE HAITI- Pošleme zo SR 200 000 nových Haiťanov*, ktorá podľa *Ireny Bihárovej*, predsedníčky združenia Ľudia proti rasizmu, niesla jasné antirómske posolstvo.²⁰ Zaujímavé je, že ako uvádza novinár a publicista *Roland Kyška*, väčšina členov by sa

¹⁹ MARKOŠ, J.: *Sila rozumu v bláznivej dobe*. Bratislava: N Press, 2019, s. 17.

²⁰ KYŠKA, R.: *Všetci sme nahý na facebooku*. Český Tešín: FORZA MUSIC, 2010, s. 55.

aktívne nepodieľala na rasistických demonštráciách, no príslušnosť k internetovej skupine na Facebooku im nevadí. *Kyška* konštatuje, že: „Monitoring cyberhatu, teda nenávisťných prejavov na internete, ukázal, že aj v slovenskom priestore mnohé takéto skupiny vznikajú ako reakcie na spoločenské a politické dianie. Veď na Facebooku často len jednoduchým kliknutím myšou môžeme demonštrovať svoj postoj či názor, ohodnotiť skutočnosť.“²¹

Participácia v duchu memetickej kultúry

Sociálne siete fungujú ako sprostredkovatelia väzieb, ktorých relevantnosť rastie na princípe sieťového efektu. Inými slovami sa hodnota danej platformy zvyšuje s rastúcim počtom užívateľov a teda je pochopiteľné, že tie najväčšie z nich sa stávajú základom šírenia určitých kultúrnych symbolov. Užívatelia zdieľajú obsah ako pre účely sociálne tak aj na základe potreby sebaaprezentácie. Humor vo virálne zdieľanom internetovom obsahu je v istom zmysle prirodzeným vyústením tendencie k pozitívnym emóciám (úžas, smiech, pobavenie), ktoré sú podľa všetkého najúčinnjším stimulom k prebudeniu záujmu.²²

Jedným z najčastejších prejavov prozumentov sú internetové mémy, ktoré predstavujú kultúrne entity postavené na extenzívnom rozsahu svojich mutácií. Tieto tematické výtvary môžu, ale nemusia mať dlhú životnosť, pričom sa vzájomne odlišujú štruktúrou, štylistickými prvkami, motívom aj cieľovou skupinou. Podľa slov mediálnej teoretičky *Simony Šoltésovej* má však istá skupina mémov vplyv na priebeh politických kampaní a verejnú mienku. Uvádza že: „Používatelia aktívne vytvárajú obsahy, ktoré ironizujúcim spôsobom odhaľujú chyby

²¹ KYŠKA, R.: *Všetci sme nahí na facebooku*. Český Tešín: FORZA MUSIC, 2010, s. 55.

²² *Emócie spôsobujú virálny obsah na sociálnych sieťach*. [online], [cit. 10/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.kremsa.sk/emocie-sposobuju-viralny-obsah-na-socialnych-sietach/>>

v systéme, prirovnávajú politikov k (anti)hrdinom populárnej tvorby a atraktívnym spôsobom vďaka virálnym mémom menia verejnú mienku.“²³ Politické vystúpenia, kauzy a rétorické lapsusy predstaviteľov štátu sú konštantným zdrojom satirických zobrazení a paródie. Politické subjekty, odborní rečníci a verejné osobnosti sú však v súčasnosti vystavení nie len hodnoteniu svojich výsledkov, ale aj neustálemu posudzovaniu súkromného života. Ten sa často stáva rovnakým terčom vtipov. Memetický trik pomocou humoru zaujme aj ľudí, ktorí danej téme pôvodne nevenovali pozornosť a vo svetle týchto skutočností, je zistenie novinárky *Mrvovej* o prvovoličoch hodné zamyslenia. *Šoltésová* pokračuje tvrdením, že za vytváraním memetického obsahu stojí komunita užívateľov, ktorá si takto vymieňa svoje skúsenosti a videnie sveta. Konštatuje, že v rámci subkultúr populárnych internetových mémov vznikajú osobité spôsoby komunikácie ako aj okruhy tvorby, ktorých elementy sa postupne presúvajú k väčšinovému publiku.²⁴

Z mnohých príkladov toho ako fungujú dané fenomény môžeme vybrať mém s názvom „*Ako veľmi si plakal?*“, ktorý sa vzťahuje k populárnej slovenskej relácii *Modré z neba* a jej moderátorovi *Viliamovi Rozborilovi*. Reláciu v rokoch 2008-2013 vysielala televízia Markíza a od septembra 2014 existuje podobný formát s rovnakým moderátorom na televízii JOJ. Podľa oficiálneho textu distribútora je základnou premisou relácie *Modré z neba* zobrazovať neobyčajne obyčajných ľudí a plniť ich sny formou prekvapenia. Kulturologička *Erika Moravčíková* však uvádza, že hoci úsilie tvorcov posilňovať empatiu či vytvárať pozitívne vzory pre mladých ľudí možno oceniť, spôsob výroby a dramatisácie relácie zachádza do neprijateľnej krajnosti.²⁵ Výrok „*Ako veľmi si plakal?*“ teda odkazuje na kritiku moderátora v kontexte budovania

²³ŠOLTÉSOVÁ, S.: *Memetické texty a digitálne médiá*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s. 74.

²⁴ŠOLTÉSOVÁ, S.: *Memetické texty a digitálne médiá*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s.76.

²⁵MORAVČÍKOVÁ, E.: *Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, s. 62

vlastného imidžu na úkor nešťastia iných. Mém paroduje aspekt, ktorý *Moravčíková* popisuje ako parazitovanie na emocionálnom rozpoložení protagonistov a divákov, pričom podľa jej slov moderátor často využíva práve deti na to, aby sa ich v priamom prenose pýtal na najtragickejšie okamihy v živote. Tieto psychologické zásahy do detských duší, ako tvrdí *Moravčíková*, takmer vždy končia plačom.²⁶

Na tomto základe sa však sformoval presah mému do oblasti politickej satiry, pričom vedľa moderátora sa zakaždým objavuje vybraný politik „čeliaci“ formulácii „ako veľmi si plakal keď...“ (Obr.1) *Šoltésová* pripomína, že populárne internetové mémy vytvárajú celú sieť kontextov, formujúc komplex, v ktorom jeden atraktívny mém podporuje druhý. Užívateľ potom dokáže na základe popkultúrnej skúsenosti mém dekódovať a ďalej kombinovať pomocou novších a starších kultových alebo „overených“ virálnych obsahov (snímky alebo video segmenty z filmov, seriálov, reklám, videoklipov, relácií, rôzne frázy, výroky, postery).“²⁷

V konečnom dôsledku faktom ostáva, že participačná kultúra v prostredí sociálnych sietí a nových médií všeobecne podporila nie len premenu mocenských vzťahov publika a oficiálnych vysielateľov, ale aj prístup recipientov k politickej a spoločenskej realite. Podoba participatívnej kultúry siete nekorešponduje s predstavami technooptimizmu o kolektívnej mysli v kyberpriestore, ale v konečnom dôsledku predstavuje manifestáciu individuálnych prejavov ľudskej kreativity, fantázie, emocionality, inteligencie, túžby a nepredvídateľnosti. To však zároveň znamená aj prijať možnosť, že takáto podoba slobody prejavu sa v mnohých prípadoch posúva do krajností, či dokonca anarchoprimitivismu. Kultúre sformovanej pod vplyvom technologického prielomu,

²⁶ MORAVČÍKOVÁ, E.: *Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, s.64 -65.

²⁷ŠOLTÉSOVÁ, S.: *Memetické texty a digitálne médiá*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s.73.

poskytujúceho informácie a kultúrne artefakty na dosah ruky, dominuje užívateľ, ktorý je motivovaný potrebou sebaujadrnenia viac než finančným ziskom. Digitálny priestor preto vníma predovšetkým ako šancu na seberealizáciu a sociálnu interakciu, čo však prispôsobuje najmä vlastným požiadavkám. Je nepravdepodobné, že by alternatívne prístupy k informáciám v blízkej budúcnosti nahradili tradičnú žurnalistiku, no aktuálny vývoj naznačuje budúcnosť, v ktorej bude ich postavenie nezanedbateľné. Vzťahy medzi súkromným a verejným získavajú novú dynamiku, čo paradoxne tradične chápanú predstavu verejnej sféry v podstate ohrozuje. Medzi najhlavnejšie prekážky totiž patrí rozsiahla fragmentarizácia užívateľov, ako aj infomačná presýtenosť a s ňou spojená neschopnosť jedincov efektívne vyhodnocovať informácie. „Virtuálna verejnosť“ však vo všeobecnosti využíva platformy otvorené participácii na vznik inkluzívneho prostredia, v ktorom došávajú priestor napríklad marginalizované témy a v istom zmysle vyššie popísané prejavy participačnej kultúry môžu potenciálne zamedziť vzniku špirály mlčania. Zdá sa, že práve sociálne siete majú výrazný vplyv na verejnú mienku a prispievajú k formovaniu osobitej nehierarchizovanej komunikačnej siete a teda osobitému druhu novej verejnej sféry. Nazdávame sa, že by sa tomuto javu mala venovať náležitá pozornosť. Na základe doterajšie vývoja totiž môžeme predpokladať, že v horizonte nasledujúcich rokov tento trend ešte zosilnie.

Obr. č. 1

Literatúra:

- JENKINS, H.: *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York: NYU Press, 2006.
- KYŠKA, R.: *Všetci sme nahí na facebooku*. Český Tešín: FORZA MUSIC, 2010.
- MACEK, J.: *Poznámky k teórii virtuálnych komunit*. [online], [cit. 7/1/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5001>>.
- MACEK, J.: *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011.
- MARKOŠ, J.: *Sila rozumu v bláznivej dobe*. Bratislava: N Press, 2019.
- MCQUAIL, D.: *Žurnalistika a spoločnosť*. Praha: Karolinum, 2016.
- MIHOČKOVÁ, E.: *Ako funguje fenomén Čaputová*. [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2019/cislo-9/ako-funguje-fenomen-caputova.html>>.
- MORAVČÍKOVÁ, E.: *Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013.
- MRVOVÁ, I.: *Pohľad do duše prvovoliča: Čítame Zomri, o Harabinovi sme nepočuli, Danko je zábavný (reportáž)*. [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/661423/pohlad-do-duse-prvovolica-citame-zomri-o-harabinovi-sme-nepoculi-danko-je-zabavny-reportaz/>>.
- NAVAS, E.: *Remix Theory: The Aesthetics of Sampling*. New York: Springer, 2012.
- ROBINS, K.: *Kyberprostor a svet, ve ktorom žijeme*. In: *Revue pro média*, roč. 3, 2003, č. 5, s. 15 – 23.
- SOUKUP, V.: *Kyberantropologie a kyberkultúra*. In: *Antropologia integra*, roč. 1, 2010, č. 2, s. 215 – 222.
- STRUHÁRIK, F.: *MediaBrífing: Stránka Zomri nie je len o vtipoch, niekedy prináša správy rýchlejšie ako médiá*. [online]. [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://e.dennikn.sk/1525407/stranka-zomri-nie-je-len-o-vtipoch-niekedy-prinasa-spravy-rychlejsie-ako-media/?ref=tit&fbclid=IwAR3jtY0vjvagWI51gAQ43eioJ-jmewbgbsCOPVSv8lsiqp5BhcS1B9QoelJ4>>.

- SUDOR, K.: *Ján Benčík: konšpirátorov a extrémistov nepríbúda, sú iba hlučnejší.* [online], [cit. 7/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://denikn.sk/1369569/jan-bencikkonspiratorov-a-extremistov-nepribuda-su-iba-hlucnejši/>>.
- ŠOLTÉSOVÁ, S.: *Memetické texty a digitálne médiá.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016.
- Emócie spôsobujú virálny obsah na sociálnych sieťach.* [online], [cit. 10/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.kremsa.sk/emocie-sposobuju-viralny-obsah-na-socialnych-sietach/>>.
- Starostka obce Fekišovce šikanuje poslancov. Bývalá gestapáčka či esesáčka, reagujú ľudia.* [online], [cit. 9/1/2020]. Dostupné na internete: <<https://strategie.hnonline.sk/media/1871468-fekisovce-starostka-miloslava-fedorova>>.

Trend online streamovania prostredníctvom sociálnych sietí v slovenských médiách

Radoslav Marek

The paper deals with the issue of current trends in live transmission of audiovisual content through services provided by social networks, and a test of its use by selected Slovak media. As the popularity of social networking platforms in the last decade of storytelling, and for part of our society, especially the younger generation, these sources of information about social events, we consider the current use of this trend to be important and identify its current nature. In our paper we focus on the analysis of ways, forms and content of online streaming through social networks used by the Slovak media.

Úvod

V roku 2015 spoločnosť Facebook predstavila novú službu pre svoju platformu, Facebook Live, ktorou umožnila celebritám a overeným užívateľom živý prenos audiovizuálneho obsahu z ich zariadení priamo prostredníctvom sociálneho média. Služba Facebook Live je dodatočná funkcia pre platformu Facebook, ktorá umožňuje užívateľom možnosť živého prenosu video obsahu.¹ V apríli roku 2016 sa stala táto služba prístupná všetkým registrovaným účtom na platforme Facebook. Užívatelia najrozšírenejšej sociálnej platformy tak prostredníctvom danej služby dostali príležitosť na zvýraznenie obsahov a ich emocionálnej stránky prostredníctvom audiovizuálnej formy, spočívajú-

¹ HORSMAN, G.: *Reconstructing streamed video content: A case study on YouTube and Facebook Live stream content in the Chrome web browser cache*. In: *Digital Investigation*. Vol. 26, No., 2018, s. S33. [online], [cit. 8/11/2008]. Dostupné na internete: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1742287618301932?via%3Dihub>>.

júcej predovšetkým vo forme dlhých záberov, používania ručných kamier a inscenačných prostriedkov.² Služba umocnila tieto aspekty súčasne s prínosom simplifikácie priameho prenosu audiovizuálneho obsahu s bezprecedentným dosahom. Mobilné aplikácie ako Facebook Live, Periscope a Instagram Live predstavujú pre užívateľov možnosť jednoducho vysielat' ich aktivity potenciálne globálnemu publiku.³ Globálny dopad je zásadnejší v spojení s ďalším dôležitým aspektom, ktorým popularita a vysoká frekvencia využívania služby. Platforma Facebook po zavedení funkcie Facebook Live energicky tlačila novú službu cez svoje technické a komerčné infraštruktúry, dokonca nastavila svoje algoritmy noviniek tak, aby uprednostňovali živé video.⁴ Služba po technickej stránke využíva v dnešnej dobe bežné procesy, no zaujímavou pre výskumu sa stáva najmä vďaka kontextu a prostrediu, v ktorom prebieha jej využívanie. Je pravda, že aplikácie na prenos videa v reálnom čase cez internet nie sú nové, napríklad počítačové videokonferencie existujú už roky, no vysielanie živého videa ako sociálne médium je fenomén poslednej doby.⁵ Preto je na jeho konkrétne označenie využívaný termín *živé sociálne vysielanie*, ktorý vystihuje práve sociálny aspekt služby Facebook Live. Fenomén označujeme uvedeným termínom a odlišujeme ho od tradičnejších foriem priameho prenosu, foriem nezaložených na sociálnych platformách a nie sú ovplyvnené

² ROSSETTI, G.: *Matteo Salvini and the potentials of Facebook live-stream*. In: *Masters of Media*. 2018. [online], [cit. 30/11/2020], s. 3. Dostupné na internete: <<http://mastersofmedia.hum.uva.nl/blog/2018/09/24/matteo-salvini-and-the-potentials-of-facebook-live-stream/>>.

³ RAMAN, A.; TYSON, G.; SASTRY, N.: *Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts?*. In: *IW3C2*. Lyon: WWW 2018, 2018, s. 1491.

⁴ REIN, K.; VENTURINI, T.: *Ploughing digital landscapes: How Facebook influences the evolution of live video streaming*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 9, 2018, s. 3361.

⁵ REIN, K.; VENTURINI, T.: *Ploughing digital landscapes: How Facebook influences the evolution of live video streaming*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 9, 2018, s. 3361.

rôznymi kultúrnymi a demografickými dôsledkami doručenia na základe sociálneho grafu.⁶ Živé sociálne vysielanie sa tak stalo novým fenoménom poslednej dekády, ktorého spoločenská relevancia je signifikantná a rozoznávaná. Aj vďaka algoritmickej prioritizácii obsahu vysielaného naživo sa zvyšuje jeho relevancia na sociálnych sieťach a vyžaduje uznanie váhy, ktorú má v súčasnej politickej reprezentácii a kritický prístup.⁷ Živé vysielanie dosiahlo značnú popularitu medzi užívateľmi, no nie prirodzeným rozvojom, ale účelovým pôsobením poskytovateľov technológií.⁸ Služba Facebook Live sa stala dominantným distribútorom audiovizuálnych obsahov v reálnom čase. Ide o obzvlášť silnú platformu vzhľadom na prítomnosť profesionálnej a amatérskej produkcie s distribúciou v reálnom čase, ale aj z archívu, ktorej kľúčovou vlastnosťou je schopnosť divákov komunikovať s vysielateľmi formou lajkov, zdieľaní a komentárov, predstavujúcich alternatívu merania popularity počtom divákov.⁹ Prepojenie priameho prenosu s chatom podporuje vysokú mieru zapojenia a je taktiež kľúčovou vlastnosťou aj živého sociálneho sledovania.¹⁰ Posledná dekáda sa tak stala počiatočným bodom existencie nového spoločenského fenoménu s vysokou mierou interakcie s publikom, ktorý predstavuje nový trend na poli priameho prenosu audiovizuálneho obsahu. V kombinácii s rastúcou popularitou a počtom užívateľov sociálnych médií, ktoré sú domo-

⁶ RAMAN, A.; TYSON, G.; SASTRY, N.: *Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts?*. In: *IW3C2*. Lyon: WWW 2018, 2018, s. 1491.

⁷ ROSSETTI, G.: *Matteo Salvini and the potentials of Facebook live-stream*. In: *Masters of Media*. 2018. [online], [cit. 30/11/2020], s. 4. Dostupné na internete: <<http://mastersofmedia.hum.uva.nl/blog/2018/09/24/matteo-salvini-and-the-potentials-of-facebook-live-stream/>>.

⁸ REIN, K.; VENTURINI, T.: *Ploughing digital landscapes: How Facebook influences the evolution of live video streaming*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 9, 2018, s. 3374.

⁹ RAMAN, A.; TYSON, G.; SASTRY, N.: *Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts?*. In: *IW3C2*. Lyon: WWW 2018, 2018, s. 1498.

¹⁰ REIN, K.; VENTURINI, T.: *Ploughing digital landscapes: How Facebook influences the evolution of live video streaming*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 9, 2018, s. 3361.

vom týchto audiovizuálnych služieb, ide o nástroj so signifikantnou silou a dopadom. Rovnako možno hodnotiť aj sociálnu platformu, ktorá disponuje najväčším počtom užívateľov, Facebook, a jej službu Facebook Live. Tá má totiž globálny dosah.¹¹ Pokiaľ sa bude trend rozvíjať nastoleným tempom rozvíjať aj naďalej, počas nasledujúcej dekády môže svoju signifikantnú prítomnosť ešte posilniť.

Facebook live a žurnalistika

Spustenie služby Facebook Live a nový trend živého sociálneho vysielania prostredníctvom, ktorého príznačným domácim prostredím je práve platforma Facebook, svojou existenciou ovplyvnili aj novinárske remeslo. Ide o dôležitý nástroj využívaný spravodajskými organizáciami¹². Z americkej štúdie percepcie publika živého vysielania prostredníctvom rôznych platforiem, vrátane Facebooku, predstavuje pohlcujúci zážitok pre diváka¹³. Nový trend v (nielen) slovenských médiách, ktorý rýchlo akceleroval a stále prevláda. Facebook Live je pre úlohu videa v žurnalistike ďalšou aktualizáciou, keďže televízne spravodajské siete sú v situácii, ktorej sa musia opäť prispôbiť.¹⁴ Služba je pre žurnalistiku výhodná aj vďaka svojej jednoduchšej možnosti archivácie vysielaného obsahu. Video ostáva k dispozícii aj po skončení

¹¹ RAMAN, A.; TYSON, G.; SASTRY, N.: *Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts?*. In: *IW3C2*. Lyon: WWW 2018, 2018, s. 1492.

¹² STEPHANIS, B.: *Journalism in the Digital Age: The Adaptation of Facebook Live in News Organizations*. 2017. Syracuse University Honors Program Capstone Projects. 1009. [online], [cit. 30/11/2020], s. 2. Dostupné na internete: <https://surface.syr.edu/honors_capstone/1009/?utm_source=surface.syr.edu%2Fhonors_capstone%2F1009&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages>.

¹³ HAIMSON, O. L.; TANG, J. C.: *What Makes Live Events Engaging on Facebook Live, Periscope, and Snapchat*. In *Proceedings of the 2017 CHI Conference on human factors in computing systems*, 2017, s. 56. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1145/3025453.3025642>>.

¹⁴ TANDOC, E. C.; MAITRA, J.: *News organizations' use of Native Videos on Facebook: Tweaking the journalistic field one algorithm change at a time*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 5, 2018, s. 1683.

živého vysielania (závisí na odstránení alebo úprave nastavení prezera-
rania autorom) a je prístupné aj neskôr.¹⁵ Samotné sociálne médiá už
nie sú pre žurnalistické remeslo novinkou, resp. ojedinelým úkazom.
V oblasti žurnalistiky je využívanie sociálnych médií široko akcepto-
vané ako nové východisko pre informácie pre spravodajstvo.¹⁶ Nový
koncept živého sociálneho vysielania však predstavuje relatívne mladý
fenomén, ktorý sa stal zreteľným trendom. Ide o jav aktuálny, signifi-
kantne rozoznatel'ný v ekosystéme médií, ktorého analýzu v kontexte
našej domácej žurnalistiky považujeme za relevantný. Za najpozoru-
hodnejšie prostredie, v ktorom tento jav prebieha, považujeme prostre-
die internetových alter eg domácej periodickej tlače. Ide o médiá, ktoré
vo svojej originálnej, základnej, respektíve tradičnej podobe nepriná-
šajú publiku informácie v podobe audiovizuálneho obsahu. Internet
a sociálne médiá pre nich predstavujú priestor, v ktorom môžu svoj ob-
sahu publiku dodávať vo všetkých podobách. Živé sociálne vysielanie
a silná služba Facebook Live, ktorá ho ešte posilňuje, dovoľuje médiám
obohatiť svoje portfólio aj o obsah vysielaný v reálnom čase, s interak-
ciou publika v reálnom čase. Tieto bezprecedentné výhody im ponúka
výmenou za základnú technickú gramotnosť a splnenie nízkych tech-
nických nárokov.

Metodika výskumu

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť akým témam venujú internetové
alter egá slovenských tlačových periodík najviac priestoru v obsahoch,
ktoré šíria živým sociálnym vysielaním prostredníctvom služby Face-
book Live. Ďalším cieľom, ktorý nám čiastočne slúžil pri hľadaní odpo-
vedí, bolo identifikovať aj ďalšie frekventované témy vo vymedzenom

¹⁵ HORSMAN, G.: *Reconstructing streamed video content: A case study on YouTube and Facebook Live stream content in the Chrome web browser cache*. In: *Digital Investigation*. Vol. 26, No., 2018, s. S33. [online], [cit. 8/11/2008]. Dostupné na internete: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1742287618301932?via%3Dihub>>.

¹⁶ KNIGHT, M.: *The accused is entering the courtroom: the live-tweeting of a murder trial*. In: *Journal of Media Practice*, Vol. 18, No. 3, 2017, s. 1.

mediálnom priestore. Zároveň sme našim skúmaním chceli zistiť intenzitu využitia živého sociálneho vysielania hodnotením množstva príspevkov tohto charakteru vzhľadom na konkrétne médium.

Výskumný problém, ktorému sme sa v tomto príspevku venovali, je nedostatok dát vypovedajúcich o danom fenoméne v domácom kontexte. Keďže ide o aktuálny a stabilný fenomén, pričom nie je vylúčené, že aj o fenomén s potenciálom postupnej eskalácie, je potrebné získavanie dát v tejto oblasti potrebné. Jeho previazanosť so sociálnymi médiami, ktorých užívateľská základňa sa trvalo nachádza v štádiu nárastu¹⁷ taktiež zaručuje živému sociálnemu sledovaniu priaznivé prostredie. S narastajúcou váhou postavenia daného fenoménu v spoločnosti a vo sfére žurnalistiky ekvivalentne narastá aj potreba vedeckého bádania v tomto prostredí. Prístupovaním k tejto problematike exploratívnym spôsobom sme získali potrebné dáta na identifikáciu trendov vo vymedzenej žurnalistickej komunikácii, čo pre nás predstavuje hodnotný základ pri výbere smerovania ďalšieho skúmania.

Vzhľadom na audiovizuálny charakter fenoménu, považujeme využívanie služby Facebook Live printovými médiami za najpozoruhodnejšie prostredie realizácie výskumu. Ide frakciu mediálnej sféry, ktorej primárny charakter neposkytuje možnosť šírenia audiovizuálneho obsahu. Preto sme sa rozhodli zistiť ako využili jednotliví vydavatelia a média možnosť technicky zjednodušeného priameho prenosu dostupného všetkým užívateľom sociálnej platformy Facebook. Výskumu sme podrobili sedem najčítanejších slovenských médií s dennou periodicitou. Archív živého vysielania periodík na sociálnej platforme Facebook, sme podrobili obsahovej analýze. Do výskumného materiálu sme zaradili príspevky z roku 2019, aby sme sa pri hľadaní vzorcov eliminovali anomálie spôsobené výnimočnou epidemiologickou situáciou, keďže hodnotenie jej vplyvu na daný fenomén predstavuje samostatný

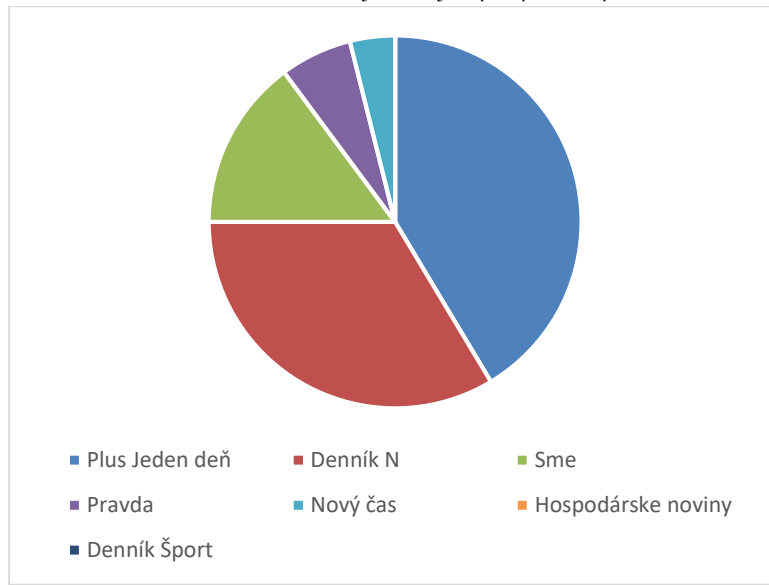
¹⁷ CLEMENT, J.: Number of global social network users 2017-2025. [online], [cit. 1/12/2020.]. Dostupné na internete: <<https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>>.

výskumný problém, ktorý nie je súčasťou nášho bádania. Vzhľadom na veľké množstvo dát a absenciu komplexnej programovej štruktúry sme obsahovej analýze podrobili zámernú vzorku pozostávajúcu z jednej desatiny naživo odvysielaných audiovizuálnych príspevkov každého periodika osobitne. Do výskumnej vzorky sme teda zaradili každé desiate na živo odvysielané video z archívu každého z vybraných periodík. Takýmto selektovaním sme eliminovali vplyv atribútov ako sledovanosť, zdieľanie a interakcia zo strany publika, na zostavenie výskumného materiálu a vytvorili sme reprezentatívnu vzorku obsahu šíreného danými médiami. Výskumná vzorka podrobená vedeckému bádaniu teda predstavuje prierez celého zvoleného časového úseku. Vo výskume sme pracovali s textovou časťou jednotlivých príspevkov. Kvantitatívnej obsahovej analýze sme podrobili sprievodné texty vybraných príspevkov, informujúce o obsahu príspevkov. V prípade absencie sprievodného textu pri malom množstve príspevkov zaradených do výskumnej vzorky (4,7 %) sme priradili dané príspevky do kategórií na základe obsahu. Analyzovali sme frekvenciu jednotlivých tém, ktorým sa vybrané média venujú a identifikovali sme informačné trendy, ktoré je možné pozorovať pri realizácii sociálneho živeho vysielania v kontexte slovenských printových médií.

Analýza a interpretácia výsledkov výskumu

Kvantitatívnej obsahovej analýze sme podrobili sedem najčítanejších printových denníkov na Slovensku: *Nový Čas*, *Plus Jeden Deň*, *Pravda*, *SME*, *Denník Šport*, *Hospodárske noviny* a *Denník N*. Naša výskumná vzorka, teda jedna desatina naživo vysielaných audiovizuálnych príspevkov, predstavuje 128 príspevkov. Celkový počet príspevkov z tejto kategórie za rok 2019 na účtoch všetkých siedmich vybraných periodík tak predstavuje počet približne 1280 videí, čo znamená, že na jeden deň pripadá priemerne 3,5 príspevku.

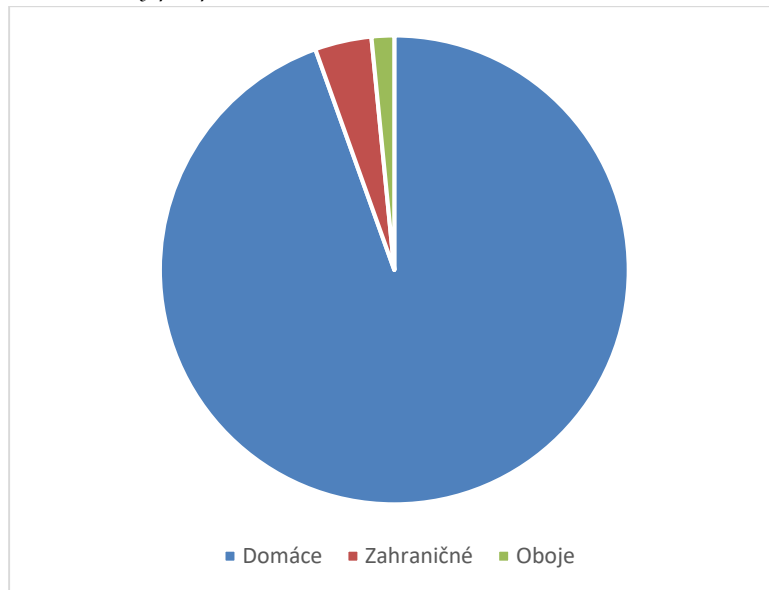
Graf č. 1: Množstvo naživo odvysielaných príspevkov podľa média.¹⁸

Z grafu č.1. vyplýva, že najväčší podiel v naživo odvysielaných príspevkoch v skúmanom období patrí denníku *Plus Jeden Deň*, a to 41,4 %. Na druhom mieste je periodikum *Denník N*, ktorého podiel tvorí 33,6 %. Príspevky denníka *SME* tvoria 14,8% vzorky a príspevky denníka *Pravda* tvoria 6,3 %. Najmenší počet príspevkov odvysielal naživo prostredníctvom služby Facebook Live denník *Nový Čas*, a to 3,9 %. V archívoch účtov periodík *Denník Šport* a *Hospodárske noviny* na sociálnej platforme sa nenachádzali naživo odvysielané audiovizuálne príspevky zo skúmaného obdobia. (Facebook, 2020) Tým sa do výskumnej vzorky dostali materiály predovšetkým z univerzálnych, spoločensko-politicko-ekonomických médií, a to z dvoch periodík bulvárneho charakteru a troch periodík mienkotvorného charakteru.

¹⁸ Zdroj: Vlastné spracovanie

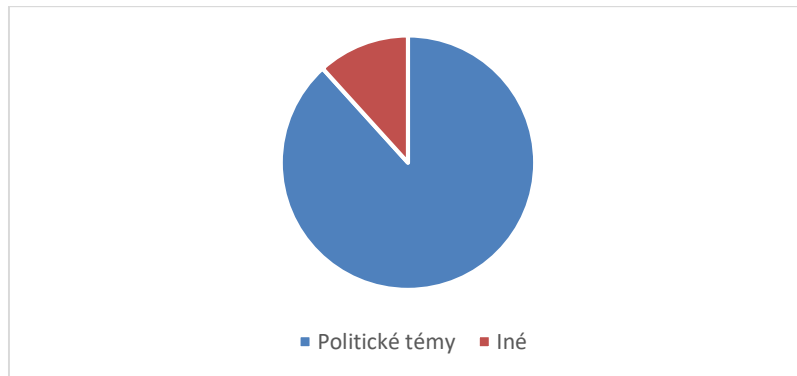
Graf č. 2: *Témy príspevkov - rozdelenie vzhľadom na domov a zahraničie.*¹⁹

Pri pohľade na rozdelenie tém podľa domáceho a zahraničného kontextu sme zistili, tak ako ukazuje graf. č.2, že vo väčšine prípadov (94,5 %) sa témy týkali domáceho kontextu. Len v 3,9 % išlo o témy týkajúce sa zahraničného a medzinárodného kontextu. Minimum príspevkov (1,6 %) sa venovalo témam z oboch strán spektra.

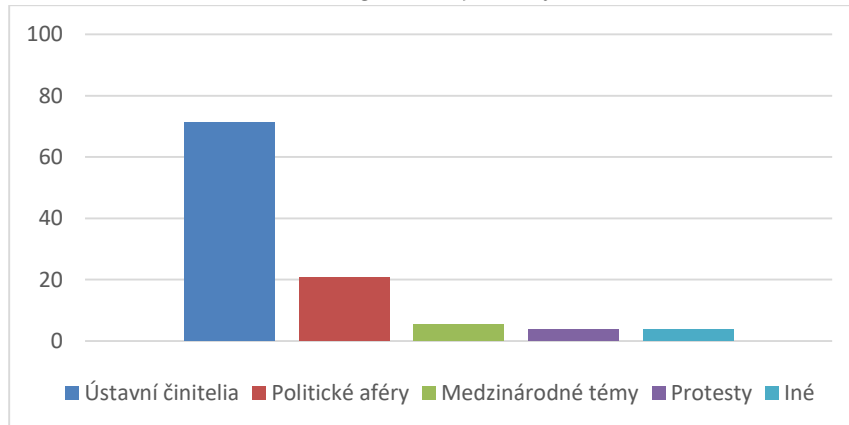
¹⁹ Zdroj: Vlastné spracovanie

Graf č. 3: Tematické zameranie.²⁰

Zistili sme, že vo väčšine prípadov príspevky sociálneho živého vysielania z výskumnej vzorky odkazovali na témy týkajúce sa politického diania. Iba 12 % skúmaných príspevkov sa venovalo iným témam než politickým (kultúra, šport, ekológia).

Graf č. 4: Kategorizácia politických tém²¹

²⁰ Zdroj: Vlastné spracovanie

²¹ Zdroj: Vlastné spracovanie

V grafe č. 4 vyobrazujeme zastúpenie jednotlivých tém v rámci príspevkov venujúcich sa politickému daniu. Najvyšší počet príspevkov sme zaradili do kategórie ústavných činiteľov. Spadá sem až 71,4 % príspevkov. Najdominantnejším aspektom tejto kategórie je práve faktor ústavných činiteľov (poslanci NRSR, prezident, ústavní sudcovia, prokurátori, kandidáti na tieto funkcie, bývali ústavní činitelia), pričom často opakovaným prvkom v príspevkoch tejto kategórie boli ich vyjadrenia a tlačové konferencie. Druhou najčastejšou kategóriou, no zároveň kategóriou s výrazne nižšou frekvenciou tém, je kategória príspevkov, ktorých dominantným faktorom je predovšetkým téma politických afér (20,5 %). Medzinárodné témy sa objavili v 5,4 % príspevkov a témy protesty a iné boli zhodne zastúpené v 3,6 % príspevkov.

Z analýzy dostupných dát v našej výskumnej vzorke vyplýva, že slovenské univerzálne printové denníky využívajú službu Facebook Live pomocou svojich účtov na sociálnej platforme Facebook v rozličnej miere. Zároveň sociálne živé vysielanie využívajú takmer výhradne na šírenie audiovizuálneho obsahu z domáceho kontextu. Najviac priestoru venujú politickým témam, pričom výrazné je zameranie na ústavných činiteľov a ich vyhlásenia.

Záver

Poznatky, ktoré výskum priniesol považujeme za relevantné dáta informujúce o využívaní služby Facebook Live a trendu sociálneho živého vysielania v slovenských médiách. Hoci výber výskumného materiálu sme považovali za vhodnú voľbu, zároveň sme tým náš výskum značne limitovali. Vzhľadom na to, že po selekcii na základe stanovených kritérií boli do výskumných materiálov zaradené predovšetkým obsahy vysielané univerzálnymi printovými denníkmi, naše výsledky sú aplikovateľné na špecifickú sféru mediálneho priemyslu. Aj napriek tomu však ukazujú existenciu istých komunikačných trendov v živom sociálnom vysielaní v prostredí slovenských médií, resp. v ich časti.

Naše výsledky ukazujú, že audiovizuálnej tvorbe slovenských tlačenných denníkov širenej živým sociálnym sledovaním prostredníctvom služby Facebook Live dominujú predovšetkým politické témy, pričom v najväčšej miere predstavujú vyhlásenia a tlačové konferencie ústavných činiteľov. Na nadobudnutie informácií o celkovom stave využívania služby v prostredí slovenských médií je nutné naše výsledky v budúcnosti podrobiť komparácii s dátami o sociálnom živom vysielaní z prostredia médií rozmanitejšieho zamerania a z prostredia iných druhov médií. V našom výskume sme sa presvedčili, že bádanie v tejto oblasti je relevantné, keďže v nej prebieha frekventovaná aktivita, ktorá za relatívne krátke obdobie svojej existencie z pohľadu médií začala produkovať komunikačné trendy. Zároveň realizácia výskumu v tejto oblasti predstavuje nekomplikovaný prístup k potrebným dátam a má potenciál priniesť hodnotné výsledky.

Literatúra:

- CLEMENT, J.: *Number of global social network users 2017-2025*. [online], [cit. 1/ 12/ 2020.]. Dostupné na internete: <<https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>>.
- HAIMSON, O. L.; TANG, J. C.: *What Makes Live Events Engaging on Facebook Live, Periscope, and Snapchat*. In *Proceedings of the 2017 CHI Conference on human factors in computing systems*, 2017, s.48-60. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1145/3025453.3025642>>.
- HORSMAN, G.: *Reconstructing streamed video content: A case study on YouTube and Facebook Live stream content in the Chrome web browser cache*. In: *Digital Investigation*. Vol. 26, No., 2018, s. S30 - S37. [online], [cit. 8/11/2008]. Dostupné na internete: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1742287618301932?via%3Dihub>>.
- KNIGHT, M.: *The accused is entering the courtroom: the live-tweeting of a murder trial*. In: *Journal of Media Practice*. Vol. 18, No. 3, 2017, s. 186-211.

- RAMAN, A.; TYSON, G.; SASTRY, N.: *Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts?*. In: *IW3C2*. Lyon: WWW 2018, 2018, s. 1491 – 1500.
- REIN, K.; VENTURINI, T.: *Ploughing digital landscapes: How Facebook influences the evolution of live video streaming*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 9, 2018, s. 3359 – 3380.
- ROSSETTI, G.: *Matteo Salvini and the potentials of Facebook live-stream*. In: *Masters of Media*. 2018. [online], [cit. 30/11/2020]. Dostupné na internete: <http://mastersofmedia.hum.uva.nl/blog/2018/09/24/matteo-salvini-and-the-potentials-of-facebook-live-stream/>.
- STEPHANIS, B.: *Journalism in the Digital Age: The Adaptation of Facebook Live in News Organizations*. 2017. Syracuse University Honors Program Capstone Projects. 1009. [online], [cit. 30/11/2020]. Dostupné na internete: https://surface.syr.edu/honors_capstone/1009/?utm_source=surface.syr.edu%2Fhonors_capstone%2F1009&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.
- TANDOC, E. C.; MAITRA, J.: *News organizations' use of Native Videos on Facebook: Tweaking the journalistic field one algorithm change at a time*. In: *New Media and Society*. Vol. 20, No. 5, 2018, s. 1679-1696.

The Instrumentalization of History and the Formation of Collective Memory by ĽSNS

Štefan Ižák

The paper The Instrumentalization of History and the Formation of Collective Memory by ĽSNS deals with the use of history to legitimize the current political objectives of Slovak extreme right party Kotlebovci - People's Party Our Slovakia (ĽSNS). The party's newspaper issues since 2016 until 2020, is analyzed in the paper. The paper's main aim is to reveal and analyze how this party works with history. How it uses historical arguments and how it constructs the Slovak nation's image in the selected historical events and periods. ĽSNS shapes collective memory in Slovak society by the selection and interpretation of the historical events. Discourse analysis was chosen as a text analysis¹ method. In the paper, history is understood as an important factor in the nation's legitimation. The nation is a result of the discursive construction of reality and must be systematically legitimized and reproduced. The analysis shows that the historical events are mostly used in the form of analogy or contrast between the past and the present. History is used as a tool for criticism of the current political system.

Methodology

ĽSNS is the most dominant Slovak extreme right party. This party obtained 7,97 % and 17 parliamentary mandates in the 2020's Slovak parliamentary election.¹ The party uses its position to spread its ideology consisting of various discourses. The paper's primary aim is to analyze the references to history in the party's long-term discourse. I am interested in the way, how ĽSNS portrays historical events, processes, personalities, periods etc. The secondary objective is to find out how the historical references are used in the relation to the present. Special attention is paid to the ways, how is the Slovak nation presented in these references. The paper's aim is not to decide if the used historical claims are true or false. I assume that ĽSNS uses the selected references

¹ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR.: *Voľby do národnej rady Slovenskej republiky 2020*. [online]. [cit. 21/11/2020]. Available at: <<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>>.

for the legitimation of their current political views and continual existence of the Slovak nation.

The analysis of discourse and the applied historical references can help to understand how the nation's image and the national identity is constructed and what role can history and political parties play in this process.

Political scientist *Cas Mudde* writes that the extreme right parties' public documents should attract voters and enhance their profiles. He also argues that extreme right parties have "back-stage" ideology (internal communication between members) that is more radical than (relative) moderate "front-stage" ideology (political program).² I analyze the external LSNS discourse, and I do not assume that the whole ideology with all arguments is presented in the external discourse intended for the public. This discourse is offered for mass population and can influence their behavior. That is the reason, why I find it important to analyze it.

The nation and its collective memory are understood as social constructs in this paper. These constructs must be systematically reproduced and legitimized through discourse (historical analogies belong among commonly used discursive strategies). Thus, method of discourse analysis was chosen for text analysis. The LSNS newspaper is tool for the presentation of the party's activities and worldviews. I have collected all the available newspaper issues since 2016 until 2020 from the party's former website *naseslovensko.net*. The website is currently inactive.³ My sample includes 18 newspaper issues.

²MUDDE, C.: *The Ideology of the Extreme Right*: Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 212.

³The website has started to be inactive during the trial with the *Marián Kotleba* (founder and head of LSNS). Prosecutor has started to collect the evidence and proofs from the party's website against *Kotleba*. On 12th Oktober 2020, *Marián Kotleba* was sentenced to four years and four months for supporting and promoting movements aimed at suppressing fundamental rights and freedoms.

The term discourse is important in this paper. It is widely used concept with many definitions in humanities and social sciences. According to Michal Bočák, discourse is "a systematic knowledge articulation naturalizing the social power of its originators through the naturalization of knowledge that gives legitimacy to power".⁴

Discourse analysis was chosen in this paper. It can identify and describe linguistic practices used in the LSNS discourse. Argumentation strategies are one of the five categories of discursive strategies that Wodak and Reisigl identify. Discourse analysis reveals argumentation strategies in the text. The argumentation strategies aim is "justification and questioning of claims of truth and normative rightness".⁵

Argumentation strategies are typical for using topoi. "Topos is an old rhetorical notion referring to content related warrants which connect premises with conclusion".⁶ One of the commonly used topoi is *topos of history*, which says that history teaches us that specific actions have specific consequences, and one should perform or omit a specific action in a specific situation.⁷

Collective memory and the instrumentalization of history

The paper's aim is to find out how are the references to history used in a process of the social construction and reproduction of the nation.

⁴BOČÁK, M.: *Diskurz – koncept kritický: nerefléktované riziká používania výrazu mediálny diskurz*. In: *Jazyk a Kultúra*, 3/2012, p. 4.

⁵REISIGL, M.; WODAK, R.: *The Discourse-Historical Approach (DHA)*. In: MEYER, M.; WODAK, R. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: SAGE, 2009, p. 95.

⁶ABDEL KADER, N.: *A Critical Analysis of Anti-Islamisation and Anti-immigration Discourse: The Case of The English Defence League and Britain First*. In: *International Journal for Innovation, Education and Research*, 4/2016, p. 34.

⁷WODAK, R.: *Critical Discourse Analysis, Discourse-Historical Approach*. In: TRACY, K.; ILLIE, C.; SANDEL, T. (eds.). *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Chichester: John Wiley and Sons, 2015, p. 1-14.

The nation's image and the national identity are constructed by discursive strategies through discourse.⁸ The nation plays an important role in the people's understanding of the world. The national criteria have become widespread for self and other identification. Every nation uses the historical references to legitimize its own unique existence. Political scientist *Étienne Balibar* argues that the nation must be systematically reproduced in everyday life. The nation's uniqueness is formed by the systematical references to history.⁹ Nationalism must concentrate on the common origin and the past to create a feeling of exclusivity among the nation's members.¹⁰ *Wodak* pays attention to the role of the historical narratives, which emphasize origins, continuity, tradition, and nation's timelessness. Every nation needs the myth of origins and ancestry, the belief that the national community has a purpose or a mission, the fantasy of the pure, original and homogenous people of ancestral homelands and the golden age memories and glorious heroes, who are celebrated and commemorated.¹¹

The image of the national history is needed in the national identity legitimation. This image is embedded in the national collective memory (or memories), which is/are formed also by political parties. According to *Wodak*, identity politics is a core of right-wing populist politics (extreme right politics as well). Most of these parties re-imagine and re-write their national histories to justify their present politics and future

⁸DE CILIA, R.; LIEBHART, K.; REISIGL, M.; WODAK, R.: *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009, p. 276.

⁹BALIBAR, E.: *Národ jako forma: dejiny a ideologie*. In HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, p. 217-239.

¹⁰STRÁŽAY, T.: *Prejavy nacionalistického populizmu: kontinuita a zmeny v politickom diskurze postkomunistického Poľska a Slovenska*. In: DRÁL, P.; FINDOR, A. (eds.). *Ako skúmať národ?* Brno: Tribun EU, 2009, p. 158-189.

¹¹WODAK, R.: *Discourses about Nationalism*. In RICHARDSON, J.E.; FLOWERDEW, J. (eds.). *Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London: Routledge, 2017, p. 403-420.

visions.¹² The folk and the nation are crucial categories for extreme right parties. They want to protect national interests. The nation is perceived as a homogeneous group of the people without internal differences. The national interests stand above all other interests.¹³

The historical references are one of the most common strategies for the legitimation of the nation's existence. *Wodak* writes that right-wing populist (extreme right as well) understand the nation as "a limited and sovereign community that exists and persists through time and is tied to a specific territory (space), inherently and essentially constructed through and in/out (member/non-member) opposition and its out-groups".¹⁴

Collective memory is "a comprehensive historical information, respectively reconstruction of components of the past (historical events, processes, personalities), who more or less consciously seek their legitimacy, relevance in that it brings contemporaries current political, moral, cultural lessons about the past, or that has its educational message. The claim to legitimacy implicitly contains the division that the reconstruction of the past took place in such a way that it corresponded to the idea of the spiritual or other need of the present".¹⁵ Collective memory is always related to a community, it is socially conditioned. This memory is created by individual memories and they are adapted to the group's ideas and norms. The society uses collective memory to select some elements from the past, to create and strengthen a group identity.¹⁶ It is important to realize that the LSNS discourse and its references to history do not form only one collective

¹²WODAK, R.: *Discourses about Nationalism*. In RICHARDSON, J.E.; FLOWERDEW, J. (eds.). *Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London: Routledge, 2017, p. 403-420.

¹³ŠTEFANČÍK, R. - HVASTA, M.: *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: Ekonóm, 2019, p. 269.

¹⁴WODAK, R.: *Discourses about Nationalism*. In RICHARDSON, J.E.; FLOWERDEW, J. (eds.). *Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London: Routledge, 2017, p. 415.

¹⁵ HROCH, M.: *Paměť a historické vědomí očima historika*. In: MASLOWSKI, N.; ŠUBRT, J. (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, p. 47-48.

¹⁶ŠUBRT, J. - PFEIFEROVÁ, Š.: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: *Historická sociologie*. 2/2010, p. 9-29.

memory. It is one of many discourses and form various (and heterogeneous) collective memories in the Slovak society.

Collective memory plays a crucial role in the nation's legitimation. "*Collective memory serves as a tool of materialization of the ethnic community, proof of its independent and constant existence*".¹⁷ Collective memory creates narratives, which describe reason, place, or nation's mission in the world.

The fully recovery of the past is impossible because memory is always a selection. It selects only some events from the past, usually events that serve for the current purposes of the community.¹⁸ Collective memory is always instrumentalized for political purposes. Social and political elites are collective memory's custodians, especially in the crisis periods.¹⁹ Politicians and social elites have wide opportunities and power (resulting from their authorities) to influence collective memory.

Collective memory is created by the collective activities just like the national identity. It is constant remembering and forgetting process, it is always open for modification and reconstruction.²⁰ Therefore, collective memory is always the social construct of the present. The construct that can be changed.

We can observe the difference between history and collective memory. History is full of changes and discontinuities. On the other hand, collective memory tries to reverse changes and it is based on continuity (for example the national continuity). The bearers of collective

¹⁷KUSÁ, D.: *Úloha kolektívnej pamäte v procese etnickej mobilizácie*. In: DRÁL, P.; FINDOR, A. (eds.). *Ako skúmať národ?* Brno: Tribun EU, 2009, p. 62.

¹⁸ŠUBRT, J.: *Antinomie sociálnej paměti*. In *Sociológia*, 43/2011, p. 133-157.

¹⁹MARUŠIAK, J.; HALÁSZ, I.; GNIAZDOWSKI, M.: *(Dez)integračná síla stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov vyšehradskej skupiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, p. 220.

²⁰KUSÁ, D.: *Úloha kolektívnej pamäte v procese etnickej mobilizácie*. In: DRÁL, P.; FINDOR, A. (eds.). *Ako skúmať národ?* Brno: Tribun EU, 2009, p. 57-79.

memory are people's groups in concrete time and space.²¹ The history's aim is to objectively understand, and analyze historical events, processes, personalities. The collective memory's aim is to categorize and evaluate historical processes for the present aims of certain community.²²

The specific national history can influence the forms and topics of the political parties in the concrete country. The Slovaks have experienced several political systems during the 20th century and all of them have influenced the national collective memory (or memories).

The historical references in the ĽSNS discourse

The paper's analytical part is divided into the several chapters according to mentioned historical period. The period before the Second World War is not often mentioned in the party's newspaper. That is the reason why I do not devote separate chapters to individual historical periods before 1939. The war Slovak state period (1939-1945), the socialist Czechoslovakia period (1948-1989) and the Slovak independence, democracy, and market economy period (1989, resp. 1993-) are analyzed in the separate chapters.

ĽSNS characterizes itself as a national and Christian party which wants to protect the traditional Slovak values. For this purpose, ĽSNS refers to Cyril and Methodius Christian tradition and presents itself as a defender of this tradition. According to this party, this Christian tradition forms the Slovak constitution: "*We will protect traditional values! Spiritual heritage of Cyril and Methodius is the basic building element of constitution of the Slovak Republic*".²³ Except the Cyril and Methodius authority, ĽSNS uses authority of another historical personalities (politicians)

²¹ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo. Vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001, p. 320.

²²MASLOWSKI, N.; ŠUBRT, J.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, p. 320.

²³KOTLEBOVCI - LUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Noviny Ľudovej strany Naše S-lovensko*. February, 2020.

from the Slovak national revival movement like *Ludovít Štúr* (1815-1856) and *Andrej Hlinka* (1864-1938). The party uses Štúr authority and his rejection of the western liberalism as an argument to criticize current liberalism: "*Ludovít Štúr has warned us before the western liberalism and his destructive impact on family and the whole Slovak society*".²⁴

The historical analogy is used to mobilize the nation against contemporary migration to Europe. LSNS draws connection between this migration and the battle of Vienna in 1683, where Turks were defeated: "*More than three centuries ago, our heroic ancestors with the help of Holly Mary were fighting on dead and life in the battle of Vienna to stop the invasion of Muslim Turks into the Christian Europe... History is repeating today. The hordes of the Muslim extremists are rolling into Europe and many European politicians have betrayed and support the side of foreigners*".²⁵ Politicians are blamed for betrayal of group *we*. LSNS warns people that group *we* (Slovaks and Europeans) should learn from history because it is repeating, and Christian Europe should defend itself against "the invasion of Muslim Turks" just like her ancestors did in 1683.

The war Slovak state period (1939-1945)

LSNS expresses its positive attitude toward the war Slovak state (1939-1945) for the long time. The war Slovak state was dictatorship collaborating with Nazi Germany. The party's members organize annually commemorative actions on the date of the Slovak war state establishment (14th March 1939). It pays respect to its president (Roman-Catholic priest) *Jozef Tiso* and share positive narratives about this Slovak state. *Tiso* is presented as: "*The first and the only truly Slovak president and the martyr of the faith*".²⁶ The party tries to justify *Tiso* as a legitimate

²⁴KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2018.

²⁵KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. September, 2019.

²⁶KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2017.

president. According to ĽSNS, he is the only president that represented Slovak interests ("truly Slovak president"). He is not presented as a war criminal (he was executed as a war criminal in 1947) but as a "martyr of the faith" to create his positive image.

The party is openly positive toward the war Slovak state. ĽSNS says that it must be proud on the Slovak state because it was the first state of Slovaks. *"Every nation commemorates the day it gained historically first independence with respect. In Slovak history, such an unquestionable milestone is 14th March 1939, the day of the establishment of the first Slovak Republic. ĽSNS is the only parliamentary party to publicly and proudly supports this historical milestone... Unlike other parliamentary parties, we will not be carried away by the anti-Slovak interpretation of history".*²⁷ The party excludes itself from other political parties and presents itself as an only real national party which respects the Slovak history and publicly declares its support for the Slovak state. All critical mentions about the war Slovak state are presented as the "anti-Slovak interpretation of history". This logic reduces possible acceptable historical interpretations of the war Slovak state into binarity. Positive mentions are acceptable and negative mentions are anti-Slovak. The pride on the war Slovak state is justified by identifying it with the whole Slovak history and evoke that people should be proud on every period of the national history.

In this context, the pride on the national history is presented as argument against alleged repressive character of the present political system. The Slovak police is compared to unfamous Nazi Germany police Gestapo: *"Gestapo persecutes our deputies for the expression of the political law".*²⁸ The present political system is portrayed as undemocratic and hostile toward free speech by this argument.

²⁷KOTLEBOVCI - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu.* May, 2017.

²⁸KOTLEBOVCI - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu.* May, 2017.

The party pays respect to positive things of the Slovak state but mentions one negative thing in the next sequence. According to LSNS, one negative thing about the Slovak state is the participation on the attack on the Soviet Union: "*We appreciate many positive things that our ancestors achieved in the difficult war period. At the same time, however, we do not turn a blind eye to the negatives that accompanied the existence of the Slovak Republic. We consider participation in the attack on the Soviet Union to be the biggest mistake*".²⁹ LSNS declares that it does not see Slovak state only on in positive light. The national continuity is demonstrated by referring to "our ancestors".

The war Slovak state is in the party's discourse presented in a positive light as the first Slovak independent state. This state deserves respect because it is a part of the national history, no matter of its character and activities. Although this argument is used only in the references about the war Slovak state. President *Jozef Tiso* is presented positive as the first and the only truly Slovak president in history. LSNS does not mention any negative characteristics of the war Slovak state, except attack on the Soviet Union.

The socialist Czechoslovakia period (1948-1989)

LSNS compares the present political system to the Czechoslovak political system in the 1950's. The 1950's was the most repressive period of socialist dictatorship. Especially, the period between 1948-1953 is characterized by political terror and staged political trials with real or imagined enemies of the new dictatorship.³⁰

According to LSNS, the 1950's atmosphere of fear is present today. The party presents itself and people with different opinion as political persecution's victims: "*Today, the regime typical for the 1950s is returning*

²⁹KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. April, 2018.

³⁰RYCHLÍK, J.: *Československo v období socialismu 1945-1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, p. 280.

*slowly... They will execute the first for opinion and political views. Then others. Then all who support them. And then...? Let's learn from the past".*³¹ The party's members appeal on the Slovak collective memory, where the 1950's represent repressive period. At the end, they challenge to learn from history and do not let it happen again.

The invasion of the Warsaw pact armies to former Czechoslovakia in 1968 to stop the Czechoslovak communist reform movement and the following occupation by the Soviet army is used as an argument against NATO and USA: "*After the break-up of the Warsaw pact in 1991, politicians promised that there will not be any foreign armies in Slovakia and Slovak army will not serve for the superpower interests. Everything is different now. They have deceived us again. They will establish NATO military base with American soldiers soon*".³² LSNS tries to connect these events in the Slovak collective memory and portray USA and NATO as a same threat as the Soviet Union. Current politicians are accused of lies and blamed for the refusing to learn from the past. These arguments blur the differences between the democratic and the socialist political system and create conclusion that both are equally bad, undemocratic, and hypocritical.

The socialist political system and its approach to human rights is criticized as repressive. The socialist economic and the social policies are praised and put in the contrast to the democratic political system: "*Slovakia was self-sufficient in the past. Agriculture and food industry were employing thousands of people. Domestic production has been replaced with low-quality food from abroad due to liquidation politics of all former governments*".³³ The topics of agriculture and industry are presented as examples of the effective socialist policies and the ineffective market policies in the LSNS discourse. Another common topic is the socialist social care

³¹KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. February, 2018.

³²KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. October, 2016.

³³KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2017.

for the people in former Czechoslovakia: "*Slovakia was state which supported young families and provided decent conditions for people in deserved retirement in the past*".³⁴ SNS forms collective memory in a favor of socialism and wakes the nostalgia among some groups in the Slovak population.

SNS openly questions the official historical science and scientific knowledge in the several places. We can read that the official historical information about the Czechoslovak Velvet Revolution in 1989 are not correct. The party understands the Velvet Revolution as a conspiracy of the West, communist representatives, and Czechoslovak dissidents. The Velvet Revolution was not a spontaneous expression of the people's disagreement with socialism but: "*pre-arranged coup, involving not only agents of the Western powers hiding behind the dissidents of Charter 77, but also the communist officials and their institutions, including the ŠTB secret police, Czechoslovak equivalent of the soviet KGB*".³⁵

The socialist period is presented in an ambivalent way. The socialist political system is presented in a negative way as repressive. The socialist economic and social conditions are presented in a positive way as stable, modern, and fair. The negative traits of the socialist political system are used as analogies with the present to criticize the present capitalist and democratic political system. The positive traits of socialism are put in the contrast with the negative traits of the present political system for the same purpose.

The period of democracy and capitalism in former Czechoslovakia (1989-1993) and independent Slovakia (1993-)

The period since the fall of socialism in former Czechoslovakia is presented as the dark times full of corruption and theft. The time when

³⁴KOTLEBOVCI - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2017.

³⁵KOTLEBOVCI - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. December, 2019.

the whole national wealth was sold to oligarchs and abroad. All governments since 1989 and 1993 (when Slovakia gained independence) are blamed for their incompetence. The result of democracy and capitalism period is the nation in decline. The people are presented as victims of unfair system (built by democratic politicians) who suffer in poor conditions. On the other hand, LSNS presents Slovaks as the strong people who can survive in these hard conditions. There is no positive mention about democracy's period and politicians who represent that period. Despite the socialist restrictive human rights policy, it is presented as the modernizing period of high social standards. Capitalism ruined all achievements of the past: *"Since 1993, "the greatest experts", blue and red, left and right were shifting in all governments. And what is the result today? Slovakia has such a high state debt that even the smallest baby today owes more than 8,500 euros, even though it has never borrowed anything. Young people are being driven abroad and those who remain are enslaved by loans for life. And our parents and grandparents, retirees? Those who have worked honestly all their lives, paid taxes and built this state? Governments have literally turned all of them into beggars which have to watch over their spending on medicine and housing".*³⁶ Irony (term "experts") is used to mock the whole political representation since the Slovak independence in 1993. The party excludes itself from this political representation of various ideological background ("left", "right") at the same time. LSNS appeals to emotions and shows the unfairness of the current political system by mentioning the suffer of babies and the honest people. The expressive terms like "beggars", "enslaved" are used to emphasize the Slovak nation's hard time.

The strategic businesses privatization is considered as the biggest post-socialist era crime. According to LSNS, these businesses were the most important national and state property. The term "crime" is used

³⁶KOTLEBOVCI - LUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Noviny Ľudovej strany Naše Slovensko*. February, 2020.

for the privatization to delegitimize and homogenize it as something principally bad. Foreigners are blamed for this "crime" as well: "*The biggest crime is the privatization of strategic companies and their transfer to foreigners. Only in this way we lose property of incalculable value*".³⁷ The party uses a hypothesis that the property in Slovakia should belong to the nation, not foreigners. Foreigners have no interest to manage the property well and in the national interest. It is one of the ways how to construct enemies in the ĽSNS discourse.

The Slovak socialist industry is glorified as one of the best in the world to emphasize the damage capitalism has done to Slovakia. One of the best industries in the world is compared to the present state of importing the products from abroad. It is understood as the sign of dependency: "*Slovak industry was once one of the world's best. Považie, Detva or Martin, were developing and producing everywhere. We just import today. It started with Havel. Standard politicians and their companions continued to destroy and steal these businesses. Slovakia thus became an economic colony of the West*".³⁸ "Standard politicians" are accused of the state property theft. ĽSNS uses the term with negative connotations "colony" to name the Slovak relation with the West. This term should characterize the decline of the (once developed and independent) Slovak state since 1989, resp. 1993. Politicians, the West are identified as culprits of this decline. Special attention is paid to the European Union (EU). The EU is blamed for ruining the Slovak economy: "*The EU has ruined our agriculture and food industry*".³⁹ The EU and the West are presented as the Slovak's enemies because they threaten the national economy and sovereignty.

³⁷KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. February, 2016.

³⁸KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Noviny Ľudovej strany Naše Slovensko*. February, 2020.

³⁹KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. October, 2016.

Conclusion

This paper deals with the formation of collective memory by the Slovak extreme right party LSNS. The paper's aim is to identify and analyze the historical references in the party's discourse. The nation is the crucial term in this discourse. The references to the national history serve as the legitimation of the nation's existence and purpose. History is, in this context, used for the legitimation of the present political objectives. Collective memory is the process of understanding the past, the present and the future in the context of some social group, in our case, the Slovak nation. Political parties shape the national collective memory (or memories) by their historical references.

I look for the political use of history in the party's newspaper from 2016 until 2020. The newspaper is the party's official communication channel. For the text analysis, I use discourse analysis, which allows me to reveal how are various historical periods presented in the relation with the present.

LSNS uses mainly the historical references to the 20th and 21st centuries. The war Slovak state period (1939-1945) is presented in a positive light as the first independent state of the Slovaks. This period and personalities related to it are adored, despite the fact, that the war Slovak state collaborated with Nazi Germany.

The socialist Czechoslovakia period (1948-1989) is presented in an ambivalent way. The political system is presented in a negative way as repressive. The socialist economic and the social system is praised as fair and able to take care of the Slovak people. The contrast is used to compare "the great past" with "the horrible present". The historical analogies are mostly used to connect negatives from the past with negatives in the present to reject current political representatives and their policies.

The period since the fall of socialism in former Czechoslovakia in 1989 or establishing the Slovak independence in 1993 is presented as

a period of decline. The Slovak nation is presented as a victim of corrupted politicians, financial groups, and the West or the EU.

The historical references are used to delegitimize the current democratic political system and its representatives. It adores the dictatorship political systems like socialism or the war Slovak state. LSNS shapes the Slovak collective memory (or memories) and creates certain representations about the historical periods. The creation of the various Slovak enemies is justified with the historical arguments. The party contributes to the understanding of the Slovak history, legitimizes the Slovak national existence with the historical references and justifies own policies.

Literatúra:

- ABDEL KADER, N.: *A Critical Analysis of Anti-Islamisation and Anti-immigration Discourse: The Case of The English Defence League and Britain First*. In: *International Journal for Innovation, Education and Research*, 4/2016, p. 26-53.
- ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo. Vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.
- BALIBAR, E.: *Národ jako forma: dejiny a ideologie*. In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: SLON, 2003, p. 217-239.
- BOČÁK, M.: *Diskurz – koncept kritický: nereflektované riziká používania výrazu mediálny diskurz*. In: *Jazyk a Kultúra*, 3/2012, p. 1-12.
- DE CILIA, R.; LIEBHART, K.; REISIGL, M.; WODAK, R.: *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- HROCH, M.: *Paměť a historické vědomí očima historika*. In: MASLOWSKI, N.; ŠUBRT, J. (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014, p. 46-67.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. February, 2016.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. October, 2016.

- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2017.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. February, 2018.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. April, 2018.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. May, 2018.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. September, 2019.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Naše Slovensko. Noviny politickej strany Mariana Kotlebu*. December, 2019.
- KOTLEBOVCI – ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO: *Noviny Ľudovej strany Naše Slovensko*. February, 2020.
- KUSÁ, D.: Úloha kolektívnej pamäte v procese etnickej mobilizácie. In: DRÁL, P.; FINDOR, A. (eds.). *Ako skúmať národ?* Brno: Tribun EU, 2009, p. 57-79.
- MARUŠIAK, J.; HALÁSZ, I.; GNIAZDOWSKI, M.: *(Dez)integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov vyšehradskej skupiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015.
- MASLOWSKI, N.; ŠUBRT, J.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkam*. Praha: Karolinum, 2014.
- MUDDE, C.: *The Ideology of the Extreme Right*: Manchester: Manchester University Press, 2000.
- REISIGL, M.; WODAK, R.: *The Discourse-Historical Approach (DHA)*. In: MEYER, M.; WODAK, R. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: SAGE, 2009, p. 87-121.
- RYCHLÍK, J.: *Československo v období socialismu 1945-1989*. Praha: Vyšehrad, 2020.
- STRÁŽAY, T.: *Prejavy nacionalistického populizmu: kontinuita a zmeny v politickom diskurze postkomunistického Poľska a Slovenska*. In: DRÁL, P.; FINDOR, A. (eds.). *Ako skúmať národ?* Brno: Tribun EU, 2009, p. 158-189.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR.: *Voľby do národnej rady Slovenskej republiky 2020*. [online]. [cit. 21/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>>.

- ŠTEFANČÍK, R. – HVAŠTA, M.: *Jazyk pravicového extrémizmu*. Bratislava: Ekonóm, 2019.
- ŠUBRT, J. – PFEIFEROVÁ, Š.: *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*. In: *Historická sociologie*. 2/2010, p. 9-29.
- ŠUBRT, J.: *Antinomie sociální paměti*. In *Sociológia*, 43/2011, p. 133-157.
- WODAK, R.: *Critical Discourse Analysis, Discourse-Historical Approach*. In: TRACY, K.; ILLIE, C.; SANDEL, T. (eds.). *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Chichester: John Wiley and Sons, 2015, p. 1-14.
- WODAK, R.: *Discourses about Nationalism*. In: RICHARDSON, J.E.; FLOWERDEW, J. (eds.). *Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. London: Routledge, 2017, p. 403-420.

(Anti)speciecizmus ako politická otázka budúcnosti?

Mgr. Henrich Fačkovec

The paper deals with the treatment of species inequality. It points to historical starting points, philosophical and theological justifications of human sovereignty over animals and analyzes the position of the animal in the so-called consumer society. It reflects the extent to which the actions of modern civilization towards animals are justified and justifiable.

Anglický filozof *Jeremy Bentham* pred viac ako dvesto rokmi skonštatoval, že: „Môže nastať doba, kedy zvieratá nadobudnú tie práva, ktoré by im, nebyť tyranie, neboli nikdy upreté.“¹ To čo naznačil *Bentham* je dnes ústrednou tézou hnutia, ktoré môžeme označiť pojmom „antispeciecizmus“, teda hnutie proti druhovej nerovnosti, ktoré spochybňuje oprávnenosť ľudskej nadradenosti nad inými tvormi. *Leonardo da Vinci* ešte tri storočia pred *Benthamom* naznačil, že je možné, že sa na vraždenie zvierat budú raz ľudia dívať rovnako, ako jeho súčasníci na vraždenie ľudí.²

Už domestikovanie zvierat, neolitická revolúcia, podľa *Rousseaua* priniesli „vedomie človečenskej zvrchovanosti nad ostatnými živočíchmi“.³ Ešte pri lovcoch-zberačoch vzťah istej spolupatričnosti dokladujú mnohé mýty pôvodných národov, naprieč celým svetom, kde častokrát svoj pôvod (alebo aj pôvod vesmíru⁴) odvodzujú od zvierat, považujú sa za potomkov zvierat, alebo ich príbuzných. Archaickí ľudia so zvieratami splývali, v rôznych vyobrazeniach sa miešali ľudské a zvieracie rysy, neexistovala pevne určená hranica medzi ľuďmi a živočíšnou

¹ BENTHAM, J.: *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1789). In: *The Extended Circle: A Commonplace Book of Animal Rights*, Jon Wynne-Tyson edition. New York: Paragon House, 1989, s. 16.

² PATTERSON, Ch.: *Věčná Treblinka*. Praha: Práh, 2003, s. 127.

³ ROUSSEAU, J. - J.: *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 72.

⁴ V Brihadaranyackej upanišáde je počiatkom vesmíru rituálna obeť koňa. Rôzne časti a funkcie jeho tela sú stotožňované so silami kozmu, resp. prírodnými javmi.

ríšou. Zviera bolo často „kultúrnym hrdinom“. E. Kohák spomína, že napr. americkí indiáni verili v národy medveďov, vlkov i hadov, t. j. považovali ich prinajmenšom za rovnocenných.⁵ Podobných príkladov je aj podľa Dubničku celý rad, a svoj totemický vzťah napríklad práve k spomínaným medveďom je typický pre množstvo kmeňov zo Sibíri (Evenkovia mali rovnaký výraz pre starca/starenu ako pre medveďa/medvedicu) či Severnej Ameriky.⁶ „Duchovný a teda aj etický vzťah archaických ľudí k zvieratám pravdepodobne formovali dve základné predstavy: prvá, že odvodzovali svoj pôvod od zvierat a druhá, že všetko čo ľudia činia zvieratám (aj privodenie smrti) nezáleží od ľudí, ale od dobrej vôle zvierat, resp. od Pána zvierat. Obe predstavy formovala prostá skutočnosť, že lovcovo prežitie je priamo závislé od smrti zvierata. Táto skutočnosť je príčinou toho, že medzi človekom a jeho korisťou existuje veľmi úzky duchovný vzťah. Preto všetku hospodársku činnosť lovcov, predovšetkým lov, sprevádzali celé systémy náboženských obradov, v ktorých sa snažili uctiť si príslušné zvieracie božstvo, uzmiert' si ich, zabezpečiť si ich náklonnosť.“ Sibírski Evenkovia napr. počas lovu medveďa spievali, čo malo vzbudiť jeho súcit, americkí Winnebagovia pred lovom stavali pre ducha medveďa chyžu, kde mu prichystali misku s obľúbenými jedlami, na severe Kanady zasa lovci dávali zabitému medveďovi ceremoniálne fajčiť zo svojich fajok.⁷

Najzásadnejšie tvrdenie pre legitimizáciu panovania človeka nad zvieratami a prírodou poskytuje starozákonná kniha *Genezis*. „Boh ich požehnal a povedal im: Plodte sa a množte sa, naplňte zem a podmaňte si ju! Panujte nad morskými rybami, nad nebeským vtáctvom a nad všetkou zverou, čo sa pohybuje na zemi!“⁸ Podľa viacerých autorov, k najznámejším patria historici Lynn White Jr. či A. J. Toynbee, práve tieto zjavené pravdy svä-

⁵KOHÁK, E.: *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 29.

⁶DUBNIČKA, I.: *Mravy, šelmy a vegetariáni*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007, s. 31 – 32.

⁷DUBNIČKA, I.: *Kultúra a environmentálna kríza*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007, s. 356-357.

⁸BIBLIA: *Kniha Genezis – Sväté písmo*. [online], [cit. 13/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.mojabiblia.sk/svatepismo/1/kniha-genezis-1/>>.

tého písma poskytli základy utlačovateľského modelu západnej civilizácie vo vzťahu k zvieratám a prírode. Treba ale povedať, že v tej istej dobe, *Budha* a *Mahavíra* (gin) hlásali neublížovanie žiadnym živým tvorom (ani hmyzu).

Myslitelia klasického staroveku vystavali, podľa *Pattersona*, medzi ľuďmi a zvieratami hrubú stenu. V diele *Politika Aristoteles* napísal, že zvieratá existujú iba kvôli človeku a príroda sa postarala, aby mu všetky boli na úžitok.⁹ Podobnú tézu o prírode zastávali i stoikovia. V prvom storočí pred Kristom zasa tvrdil rímsky filozof a štátnik *Cicero*, že všetko na svete bolo stvorené k prospechu iného a práve preto boli rastliny a ovocie rastúce zo zeme stvorené pre zvieratá a zvieratá pre človeka. Postava v jednom z jeho spisov hlása, že ľudia môžu využívať zvieratá pre svoje vlastné účely, bez toho, že by činili nespravodlivosť. Podobné naratívy neskôr vidíme aj u mnohých kresťanských mysliteľov. Napr. *Sv. Augustín* tvrdil, že prikázanie „nezabiješ“ sa netýka iracionálnych tvorov – zvierat, ktoré nepatria do nášho spoločenstva a teda sú podriadené našim záujmom.

Mimoriadne zásadnou je v tejto problematike tzv. „myšlienka veľkého reťazca bytia“, ktorú po prvý krát formuloval *Aristotelov* učiteľ *Platón*. Tá mala formovať vieru Grékov, že sú postavení vyššie ako iné národy, ženy, otroci a samozrejme zvieratá. *Platón* interpretuje úplnosť sveta ako hierarchický reťazec zostupujúci od nesmrteľných bohov cez ľudí ku zvieratám, rastlinám, kameňom a prachu úplne naspodku. Rovnako hierarchicky je zoradená aj ľudská časť reťazca od Grékov navrchu po otrokov naspodku. Stredoveké kresťanstvo *Platónovu* predstavu upravilo v rebríček, kde úplne navrchu stojí *Boh* a na nasledujúcej najvyššej priečke sú európski kresťania s božským mandátom spravovať životy ostatných tvorov pod nimi. Takáto predstava teda posväcuje podriadené postavenie zvierat voči človeku. Predstava, že (európsky)

⁹ PATTERSON, Ch.: *Věčná Treblinka*. Praha: Práh, 2003, s. 127.

človek, akokoľvek skazený a hriešny, zaujíma na zemi rovnaké postavenie ako *Boh* vo vesmíre sa stala ústrednou predstavou náboženského a filozofického myslenia západnej civilizácie o mieste človeka v prírode. Tým nadobudol tento (európsky) človek v podstate neobmedzenú autoritu, aby vládol prírodnému svetu ako „vicegarant a zástupca všemohúceho Boha“.

Tomáš Akvinský tvrdil, že zabíjanie zvierat je správne, pretože ich život nemá zmysel pre ne samotné, iba pre človeka. Nie sú podľa neho rozumovými bytosťami. Nielenže uprel zvieratám schopnosť myslieť, ale uprel im aj posmrtný život – pri zvieratách i rastlinách je v *Akvinského* interpretácii duša inherentnou, zaniká zároveň s hmotou (telom) naproti substinentnej ľudskej duši, ktorá nezaniká s telom. Rovnako ako *Aristoteles* (ktorého dielo začlenil do svojej filozofie) veril, že po smrti žije iba rozumná časť duše a keďže zvieratá nemajú schopnosť myslieť, ich duše na rozdiel od ľudských po smrti nežijú. Tým, že *Akvinský* de facto uprel zvieratám existenciu posmrtného života, chránil kresťanov pred znepokojivou vyhlídkou nato, že by sa po smrti mohli stretnúť s pomstychtivými dušami zvierat, ktoré za Zemi zabili. Jeho názor, podľa *Pattersonovho* tvrdenia, pomohol kresťanskej Európe utvrdiť sa v presvedčení, že nie je dôvod sa morálne zaoberať inými tvormi, či cítiť vinu za ich využívanie a zabíjanie. Dokonca reinterpretoval už vyššie zmienené tvrdenia Starého zákona, ktoré aspoň v malej miere navádzali k súcitu so zvieratami, aby posilnil svoje tvrdenie, že ľudia k nim nemajú žiadne morálne záväzky.¹⁰

Stredoveký právnik *Sir John Fortescue* pokladal hierarchické usporiadanie všetkých vecí za odraz dokonalého Božieho vesmírneho poriadku v ktorom sú v nebeskom kráľovstve postavení niektorí anjeli nad inými anjelmi, jedna hodnosť nad druhou, na zemi, vo vzduchu a v mori sú niektorí ľudia postavení nad iných ľudí, niektorí vtáci nad

¹⁰ PATTERSON, Ch.: *Věčná Treblinka*. Praha: Práh, 2003, s. 32-33.

iných vtákov a niektoré ryby nad iné ryby. Medzi nebeskými bytosťami, rovnako ako medzi ľuďmi a pozemskými živými tvormi neexistovala od anjelov až po červov v zemi jediná entita, ktorá by nemala zároveň bytosť nadriadenú i podriadenú.¹¹ Aj najprostejší sedliak môže mať aspoň pri zvieratách pocit moci, možnosť rozhodovať o živote a smrti. Na svojom hospodárstve je voči zvieratám *Bohom*, stojí na vrchole hierarchie. Samotné slovo „hierarchia“, pochádzajúce zo starogréckeho označenia pre „vládu veľkňaza“, pôvodne označovalo nebeské rády anjelov, až neskôr rozvrstvený poriadok duchovného alebo svetského panovania.¹² Vrchol svetských hierarchických usporiadaní spoločnosti bol podľa *Nialla Ferguson*a dosiahnutý v polovici 20. storočia.¹³

Veľký reťazec bytia vysvetľoval prečo boli niektoré spoločenské triedy podriadené iným a prečo má každá spoločenská trieda *Bohom* určené miesto. Tento vesmírny poriadok skrátka vysvetľoval celé rigidné usporiadanie stredovekých spoločností. *John Weiss* podotýka, že sa to odrážalo aj v umení a na stredovekých maľbách vidíme vpredu vládcov a kňazov, za nimi šľachticov, ešte ďalej obchodníkov, remeselníkov a roľníkov a úplne vzadu žobrákov, hercov, prostitútky a Židov.¹⁴

Posledný, a podľa *P. Singera*, najbizarnejší a pre zvieratá najbolestivejší výsledok kresťanskej doktríny sa objavil v polovici 17. storočia, vo filozofii *Reného Descarta*. Tento mysliteľ, považovaný za otca modernej filozofie a analytickej geometrie (z ktorej vychádza značná časť modernej matematiky) bol ale zároveň kresťanom a jeho predstavy o zvieratách vznikli ako prienik týchto dvoch aspektov jeho myšlienok. Pod vplyvom novej vedy – mechaniky, *Descartes* veril, že všetko čo je tvorené hmotou je riadené mechanistickými zákonmi a funguje ako napr.

¹¹ PATTERSON, Ch.: *Věčná Treblinka*. Praha: Práh, 2003, s. 32-33.

¹² FERGUSON, N.: *Věž a náměstí*. Praha: Argo-Dokořán, 2019, s. 36.

¹³ FERGUSON, N.: *Věž a náměstí*. Praha: Argo-Dokořán, 2019, s. 244.

mechanické hodiny. Ľudské telo je tvorené hmotou a tá je súčasťou fyzikálneho vesmíru, ľudia by teda mali byť stroje, ktorých chovanie je ovládané zákonmi vedy. Podľa *Singera* sa *Descartes* cez túto vtedy sotva spoločensky stráviteľnú a kacírsku myšlienku, že ľudia sú stroje, preniesol tým, že pripojil myšlienku duše. Vo vesmíre podľa takejto teórie existujú dve entity, jednak duševné a jednak fyzické. Ľudia majú podľa neho vedomie a vedomie nemá pôvod v hmote. *Descartes* vedomie spája s nesmrteľnou dušou, ktorá prežije rozklad fyzického tela a vyhlásil, že dušu stvoril *Boh* a zo všetkých materiálnych bytostí ňou disponujú iba ľudia. *Singer* dodáva, že teda v *Descartovej* filozofii má kresťanská doktrína, že zvieratá nemajú nesmrteľnú dušu mimoriadne následky – zvieratá nemajú vedomie. V karteziánskom ponímaní sú teda obyčajnými strojmi, automatmi. Necítia radosť ani bolesť, ani čokoľvek iné. Hoci môžu vydávať zvuky a vzpierať sa, keď sa ich chystajú zarezáť či ciachovať, neznamená to, že v tých situáciách cítia bolesť. Podľa tohto výkladu sú ovládané rovnakými princípmi ako spomenuté hodiny a ak je ich chovanie zložitejšie ako chovanie hodín, má to byť tým, že hodiny sú stroj vytvorený človekom a zviera stroj vytvorený *Bohom*. Tento spôsob vnímania (hoci nám dnes môže pripadať absurdný) spolu s kresťanskou náboženskou tradíciou ešte na veľmi dlhú dobu determinovali postoje ľudí k zvieratám a urobili ich ľahostajnými a krutými.

Či už na základe určitých evolučných daností, s významnou oporou v myslení náboženskom alebo filozofickom, a s možným prihliadnutím na množstvo sociálnych a kultúrnych faktorov, možno dospieť k záveru, že dejinný vývoj vyústil v mohutnú a všeobecne tolerovanú druhovú nerovnosť. Od 70. rokov 20. storočia sa začal pre tento typ nerovnosti používať pojem *speciesism*, pochádzajúci od psychológa *Richarda Rydera* a spopularizovaný najmä, aj vyššie citovaným, *Petrom Singerom*. Voľne by sme ho mohli preložiť ako „druhovosť/druhizmus“, ale vhodnejší bude pojem *speciecizmus*, hoci sa na Slovensku používa zatiaľ iba veľmi zriedka. Voči takejto druhovosti vzniklo protihnutie,

ktoré sa označuje pojmom antispeciecizmus. Jeho ústrednou tézou je, že stanovovať hodnotu života akéhokoľvek živého tvora iba na základe príslušnosti k druhu, či jednoducho nadradovať práva človeka nad všetky ostatné živočíšne druhy a tie považovať iba za predmety vlastníctva človeka a beztrestne ich vykorisťovať, trápiť a zabíjať je iracionálne, nemorálne a neobhájiteľné. Vedcom napríklad speciecizmus dovoľuje aby sa na zvieratá, ktoré používajú pri pokusoch, dívali iba ako na vybavenie a laboratórne pomôcky a nie ako na živé bytosti schopné cítiť bolesť a nám ostatným zasa ako na druh potravy, na ktorú máme prirodzené a nescudziteľné právo.

Viacerí teoretici prirovnávajú speciecizmus konceptuálne k rasizmu či sexizmu, je podľa nich postavený na rovnakom modeli. Rasisti aj sexisti porušujú zásadu rovnosti, voči ľuďom inej farby pleti alebo voči ženám vo svoj vlastný prospech, podobne ako v prípade speciecizmu takmer celé ľudstvo voči zvieratám. *Jeremy Bentham* kladie vo svojej práci *Úvod k princípom morálky a práva* (1780) azda najzásadnejšiu otázku k tejto problematike. Otázkou totiž podľa neho nie je či zvieratá môžu myslieť, ani či vedieť rozprávať, správnu otázkou je, či sú schopné trpieť? *Bentham* je v tomto kontexte zrejme jeden z prvých, ktorí nabúravajú legitimitu nadvlády človeka nad zvieratami a považuje tento vzťah skôr za tyraniu.

Speciecizmus sa často ospravedľňuje napríklad vyššou inteligenciou. Vzápätí sa však potom natíska otázka, že ak zabitie legitimizuje výrazne vyššia inteligencia, prečo sú takým problémom potraty nenarodených plodov alebo či by potom nemala byť legitímnou aj eutanázia ťažko mentálne chorých (niekto môže argumentovať, že nejde o inteligenciu, ale samotnú ľudskú podstatu/človečenstvo – vieme však, že takýto argument ešte aj v úplne nedávnej minulosti neznamenal nič). *Carl Sagan* sa pýta: „*Ako inteligentný musí byť šimpanz, aby mohol byť niekto obžalovaný z jeho vraždy?*“¹⁵ Rovnako je vhodné spomenúť aj *Harariho*

¹⁵ SAGAN, C.: *Dragons of eden*. Random House: New York, 1977, s. 120.

myšlienkový experiment, kde tvrdí, že ak na základe vyššej inteligencie nadobúdame právo zaobchádzať s inými druhmi ako sa nám zachce, prečo by potom nejaká superinteligencia, po dosiahnutí tzv. technologickej singularity (ku ktorej – zdá sa – už nemáme veľmi ďaleko) nemala k ľudskému druhu, na základe našich vlastných noriem, pristupovať rovnako a nevyhubiť nás?

V diskusii s P. Singerom v roku 2007 Richard Dawkins uviedol: „*To čo robím, súvisí so skutočnosťou, že žijem v spoločnosti, kde je konzumácia mäsa zavedenou normou. Žiada si istú dávku odvahy sa z tejto normy vymaniť a ja som ju ešte nenašiel. Zodpovedá to tak trochu situácii, v ktorej sa množstvo ľudí ocitlo pred niekoľkými storočiami v prípade otroctva. Množstvo z nich otroctvo morálne znepokojovalo, ale napriek tomu ho podporovali, pretože na ňom záviselo celé hospodárstvo amerického Juhu.*“¹⁶

Prevažná väčšina zabíjania zvierat sa odohráva organizovane na veľkofarmách a bitúnkoch. Za zatvorenými dverami. A v podstate ide stále o to isté, čo popísal Sinclair v románe *Džungľa*, akurát sa zabíjanie zrýchľilo, zmodernizovalo a zmnohonásobilo. Psychológiu tohto konzumerizmu popísal Jan Keller na konkrétnom príklade takto: „*Podniky McDonalds servírujú mäso a krv v podobe novodobého boha konzumnej prosperity. Noví veriaci tu prijímajú hamburger a Coca-colu a celý kult sa točí okolo zážitkov zažitých pri konzumovaní v týchto príslubom neošednosti prevoňaných priestoroch. Nablýskané sklá a naleštený mramor jedálenských chrámov im pritom bezpečne bráni poznať, čo vlastne povznáša ich večný apetít. McDonaldizácia vzdiaľuje ľudí od skutočného sveta a prenáša ich do sveta starostlivo naaranžovaných ilúzií. Prevádzky McDonalds sú akýmsi fit centrom, kde si každý môže natrénovať vo zolášť ústretovej atmosfére všetky príjemnosti života v lži. Bolesť, strach a úžasný údiv vojensky, strojovo likvidovaných zvierat sú tu šikovne premenené v pohodu, elegantnosť a nezáväznosť príjemného posedenia.*“¹⁷Dubnička dodáva, že „*Keller veľmi presne diagnostikuje nebezpečenstvo, ktoré vyplýva z transformácie veľkého utrpenia na estetický*

¹⁶DAWKINS, R.: *Science and the New Atheism*, December 7, 2007.

¹⁷ KELLER, J.: *McDonalds – mäsiarčina vo fraku*, In: *Ekolisty* 2/1999.

zážitok.“¹⁸ Neviazaný, ba dovolíme si tvrdiť, patologický konzum, typický pre západné spoločnosti nepochybne naráža na skutočnosť, že pre oné spoločnosti je typická aj určitá precitlivosť, práve preto vytvára rôzne takéto obranné mechanizmy, vďaka ktorým si ľudia môžu zavrieť oči a nevidieť kauzálne väzby medzi ich „slobodou konzumu“ a utrpením iných živých tvorov. Typickou je preto eufemizácia krutosti. Príklad nám poskytuje aj televízny dokument *Klamstvo o mlieku* (2012), ktorý poukazuje na kontrast medzi často forsírovaným obrazom pôvodu mlieka, kde ho alpská pastierka dojí do dreveného vedierka uprostred zelenej lúky v protiklade k úbohým podmienkam dojnic na priemyselných veľkofarmách. Grafika jedného reklamného letáku európskeho nákupného reťazca zasa znázorňovala usmiatu, pasúcu sa kravu na začiatku a od nej vedúcu šípku až ku krásne vákuovo zabaleným kusom mäsa z nej. Akoby uprostred procesu už nič iné nebolo.

Táto obrovská vraždiaca mašinéria funguje na základe akéhosi kolektívneho úzusu o nevyhnutnosti takeého konania a jediný imperatív, ktorým sa riadi je imperatív večného ekonomického rastu, ziskom riadeného biznisu, resp. globálnou paradigmou o nutnosti konzumerizmu, čo je dovedené do nepredstaviteľných rozmerov. V súčasnosti sa podľa portálu *sentientmedia.org* zabíja ročne zhruba 50 – 65 miliárd sliepok, 500 miliónov oviec, 300 miliónov kusov hovädzieho dobytku a 1,5 miliardy prasiat. Podľa *thevegancalculator.com* až 150 miliárd hospodárskych zvierat je ročne porazených. Často sa v súvislosti s vykonávaním týchto porážok používa výraz „humánne zabíjanie“. Naratív globálnej kapitalistickej spoločnosti chápe nutnosť zabíjania zvierat pre plnenie patologickej potreby produkovať nadprodukcii, teda nepochybňuje túto potrebu (napriek tomu, že je zrejmé, že živočíšny priemysel veľkou mierou prispieva okrem iného i k zvyšovaniu množstva skleníkových plynov v atmosfére), zároveň to ospravedlňuje svojou veľkorysosťou, že ak je to možné, je v jej najvyššom záujme zabíjať

¹⁸ DUBNIČKA, I.: *Kultúra a environmentálna kríza*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007, s. 386-387.

zvieratá humánne. Podobne, nacistický naratív nespochybňoval potrebu zabíjania niektorých skupín ľudí, ale zdôrazňoval, že je v jeho najvyššom záujme, aby boli zabíjaní humánne. Tu sa vynára myšlienka poľsko-amerického spisovateľa židovského pôvodu *I. B. Singera* o tom, že sme vo vzťahu ku zvieratám všetci nacistami, ak to potichu tolerujeme. Ak by sme použili interpretáciu otázky viny podľa *Karla Jaspersa*, mohli by sme prísť ku konštatovaniu, že (takmer) celé ľudstvo sa voči zvieratám dopúšťa prinajmenšom metafyzickej viny – teda takej, kde neurobia všetko, aby zločinom na zvieratách zabránili.

Peter Singer napísal esej, kde tvrdí, že dlhoročná tradícia nášho (a zďaleka nie len západného) prístupu k zvieratám spôsobila pandémiu koronavírusu, s čím nemôžeme nesúhlasiť (vírus sa objavil na mokrých trhoch v čínskom Wu Chane). V zmysle *Singerovho* varovania sa vyjadrili neskôr aj ďalší vedci, upozorňujúci, že podobných vírusov môže byť čoraz viac a súvisia s čoraz väčším zasahovaním ľudí do prírodného prostredia divokých zvierat a s intenzifikáciou ich lovu. Len za posledné storočie bolo niekoľko vážnych vírusových epidémií práve v dôsledku intenzívnejších zásahov do prírody prenesených zo zvierat na ľudí (okrem koronavírusov SARS, MERS a Covid 19, napr. aj HIV), a pri populačnom raste a súvisiacom raste dopytu po obžive možno takýchto zoonóz oprávnene očakávať stále viac. Parálza celého sveta z roku 2020 nám ukazuje aké krehké sú „samozrejmosti“ globálnej priemyselnej civilizácie a ako málo sme skutočne nezávislí od prírodného sveta.

Kohák zdôrazňuje, že aj inštitút otroctva bol považovaný za prirodzený a nespochybniteľný, za patriaci k základom civilizácie a tí, ktorí hlásali slobodu pre otrokov boli považovaní za radikálov alebo bláznov. Obrancovia otroctva sa dožadovali predovšetkým vlastníckych práv, kde sa – tak ako pri zvieratách – nárok *mať* nadrad'oval nároku *byť*. Cituje *Singera*, vychádzajúceho z radikálneho pojatia rovnoprávnosti všetkého života; tvrdiaceho, že „*žiadny z rozdielov medzi človekom a jeho mimoludskými blížnymi nie je morálne relevantný*“ a hoci môžeme

mať odlišné potreby, právo na ich naplnenie máme rovnaké. Schopnosť trpieť, je pre *Singera* dostatočným motívom pre ohľaduplnosť – tu cítiť prítomnosť už vyššie zmienenej *Benthamovej* otázky o schopnosti utrpenia. Akýkoľvek život má podľa *Koháka* hodnotu sám o sebe – pre seba. „Nikto nemá právo svojvoľne týrať či zabiť, pretože pre všetko čo žije, je život vlastnou hodnotou“. *Singer* je presvedčený o úplnej biotickej rovnosti, človek nie je podľa neho „vyššia bytosť“.¹⁹

Kladíme si na záver takúto otázku: ak po drvivú väčšinu dejín neexistoval jasný predel medzi zvieratami a ľuďmi (pri využívaní, bezpráví, otroctve a priemyselnom zabíjaní), nemohol by tento predel v budúcnosti zmiznúť aj v opačnom prípade, teda pri otázke práva na život ako neodňateľného? Len v nedávnej histórii bolo nepredstaviteľné, že by boli niektoré práva (vrátane práva na život) platné pre väčšinu, či nebudaj všetkých ľudí. Morálne normy sa však majú tendenciu veľmi rýchlo meniť, sú elastické. Nie je teda vylúčené, že o pár storočí sa budú ľudia na správanie našej generácie ku zvieratám dívať tak, ako sa my dnes dívame na otrokárov, conquistadorov a nacistov. Napokon – už dnes existujú prístupy, napr. v budhizme a ešte výraznejšie v džinizme, ktoré obsahujú antispeciecký prístup *ahimsa* – neublížuj/ ne nechaj zahynúť.

Literatúra:

BENTHAM, J.: *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*(1789). In: *The Extended Circle: A Commonplace Book of Animal Rights*, Jon Wynne-Tyson edition. New York: Paragon House, 1989, 436 s.

DUBNIČKA, I.: *Kultúra a environmentálna kríza*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007.

DUBNIČKA, I.: *Mravy, šelmy a vegetariáni*. Nitra: FF UKF v Nitre, 2007.

FERGUSON, N.: *Věž a náměstí*. Praha: Argo-Dokořán, 2019.

¹⁹KOHÁK, E.: *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 43-47.

- HARARI, Y. N.: *Sapiens – stručná história ľudstva*. Bratislava:Aktuell, 2018.
- KOHÁK, E.: *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.
- PATTERSON, Ch.: *Věčná Treblinka*. Praha: Práh, 2003, 260 s.
- ROUSSEAU, J. - J.: *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010.
- SAGAN, C.: *Dragons of eden*. Random House: New York, 1977.
- SINGER, P.: *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001.
- BIBLIA: *Kniha Genezis – Sväté písmo*. [online], [cit. 13/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.mojabiblia.sk/svate-pismo/1/kniha-genezis-1/>>.

Liberálna demokracia. Garant pokroku?

Benita Feketeová

The concept of globalization, in essence, evokes positive connotations associated with a greater number of possibilities and opportunities. At present, however, it is particularly unpredictable and dynamic. A uniform definition of the term itself is a problematic category. If we want to define globalization, we can not avoid the term process. Globalization perceived in this way points to its nature which brings new challenges that liberal democracy must face at the global level.

Pokiaľ vnímame globalizáciu ako proces, môžeme ju spájať so zmenou priestorovej formy ľudskej organizácie a činnosti k transkontinentálnemu alebo transregionálnemu charakteru interakcií a výkonu moci. Je sprevádzaná rozvíjaním a prehĺbovaním sociálnych interakcií a inštitúcií, čo znamená, že každodenné činnosti sú čoraz viac ovplyvňované udalosťami, ktoré sa odohrávajú v inom regióne, alebo dokonca na inom kontinente. Takáto intenzita sociálnych, ekonomických a politických interakcií vedie k vzájomnému prepojeniu praktík a rozhodnutí miestnych komunít s medzinárodnými. Globalizácia je charakteristická rozsahom sietí, vzťahov a väzieb, intenzitou prúdov a úrovni jednotlivých činností a dopadu týchto javov na konkrétne spoločenstvá v globálnom svete.¹

D. Held definuje globalizáciu ako priestorový jav, ktorý spája lokálnu oblasť s globálnou. Označuje ňou zmenu vo forme organizácie ľudstva a jej činností, ktoré smerujú k transkontinentálnym alebo medziregionálnym interakciám a výkonu moci. Globalizáciu vníma

¹ SHAPIRO, S. H.; PURPEL, E. D.: *Critical Social Issues in American Education: Democracy and Meaning in a Globalizing World*. London: Routledge. 2004. s. 451.

v dvoch rovinách. Ako prejav politickej, sociálnej či hospodárskej činnosti na medziregionálnej úrovni a ako zintenzívnenie interakcií a vzájomného prepojenia jednotlivých subjektov medzinárodných vzťahov.²

Okrem spomenutej dimenzie, globalizáciu možno vnímať tiež ako kultúrne prepojenie, ktoré vnáša do spoločnosti novosť a zblízuje občanov na ceste ku globálnej civilizácii, ale ovplyvňuje aj ďalšími aspektmi, medzi ktoré možno zahrnúť globálny trhový fundamentalizmus, ekonomický imperializmus či obchodný globalizmus. Z pohľadu ekonomického imperializmu hovoríme predovšetkým o uprednostnení zisku na úkor všeobecného blaha či základných ľudských práv.³

Ako uvádza R. Dahl: „veľmi priaznivou podmienkou pre činnosť demokratických inštitúcií je trhová ekonomika, v ktorej jednotlivé podniky sú v súkromnom vlastníctve a nie vo vlastníctve štátu. Napriek tomu v sebe toto tesné prepojenie demokracie a trhového kapitalizmu skrýva jeden paradox – trhovo-kapitalistické hospodárstvo zákonite vytvára nerovnosť, pokiaľ ide o politické zdroje, ku ktorým jednotliví občania majú prístup. Preto trhová ekonomika vážne narušuje politickú rovnosť – občania, ktorí si nie sú ekonomicky rovní, si nebudú rovní ani politicky.“⁴

Ekonomický rast však podľa R. Dahla napomáha rozvoju demokracie v spoločnosti, keďže sa vďaka nemu zvyšuje životná úroveň občanov a v spoločnosti sa posilňuje široká stredná vrstva. Tá je dôležitá pre zachovanie legitimacy a legality z pohľadu právneho štátu. V spoločnosti rastie dopyt po vzdelaní, čo vedie k lepšiemu pochopeniu procesov v spoločnosti. Takto vytvorené podmienky podporujú a posilňujú

²ARCHIBUGI, D.; HELD, D.; KOHLER, M.: *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 1998. s. 13.

³ČIPKÁR, J.; ČERVENÁ, K.: *Globalizácia a koniec demokracie?* In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M. (a kol.): *Politika v kultúre, kultúra v politike*. Košice: ŠafárikPres, 2014. s. 107.

⁴DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001. s. 142.

princípy otvorenej spoločnosti ako toleranciu, dialóg, právne metódy zabezpečenia občianskych práv a slobôd a kritickú diskusiu.⁵

Podľa R. Ingleharta samotný hospodársky rozvoj vedie k určitým zmenám, ktoré vedú k demokracii. Ekonomický rozvoj transformuje sociálnu štruktúru v spoločnosti, keďže vedie k urbanizácii, podporuje vzdelávanie, profesijnú špecializáciu, väčšiu rovnosť príjmov a podnecuje procesy, ktoré mobilizujú účasť občanov v politike. Profesionálny rozvoj a podpora vzdelávania vedú k vytvoreniu takej pracovnej sily, ktorá disponuje vyjednávacou silou voči politickým elitám. Hospodársky rozvoj vedie tiež ku kultúrnym zmenám, ktoré pomáhajú demokraciu stabilizovať. Rozvíja medziľudskú dôveru a toleranciu, vedie k vyššej životnej úrovni, ktorá pomáha udržať demokratické inštitúcie v nepriaznivých obdobiach. Rovnako prináša masovú podporu pozitívnych výstupov politických procesov, ktoré posilňujú legitimitu demokratického politického systému.⁶

Ekonomická činnosť však posledné storočia naberá obrovskú rýchlosť. Rozdelenie spoločnosti na nízku, strednú a vyššiu vrstvu už dávno nie je platné v takom význame, v akom sme ho poznali v 90. rokoch 20. storočia.

Paradox ktorý sa ukazuje spočíva vo vyššej neschopnosti národných štátov či už starých alebo nových demokracií, riadiť vlastnú národnú ekonomiku, v dôsledku globálneho prepojenia.⁷

Stredná trieda sa od začiatku 90. rokov 20. storočia vyrovnáva s čoraz väčším náporom. Ekonomická činnosť v západnej spoločnosti neustále rastie, no životná úroveň strednej triedy prinajlepšom stag-

⁵ Korpášová, L.: *Demokracia – vláda ľudu*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M. (a kol.): *Politika v kultúre, kultúra v politike*. Košice: ŠafárikPres, 2014. s. 381-382.

⁶ INGLEHART, R.: *Culture and democracy*. In: HARRISON, L. E.; HUNTINGTON, S. P.: *Culture Matter, How values Shape Human Progress*. New York: Basic Books, 2000. s. 92.

⁷ CAMMACK, P.: *Globalization and the Death of Liberal Democracy*. In: *European Review*. Vol. 6, No. 2, 1998. s. 249.

nuje. Často sa ich rozhodujúcim faktorom v živote stáva finančná neistota. Vo Veľkej Británii si táto skupina obyvateľov vyslúžila nelichotivé pomenovanie, a to „left behinds“, alebo v preklade tí, ktorých sme nechali „za sebou“, alebo na „ktorých sa zabudlo“. V Spojených štátoch amerických sa môžeme stretnúť s pomenovaním „squeezed middle“, alebo v preklade „vyšľavený stred“.⁸ Takýto pocit osobnej ekonomickej stagnácie vedie k vyčerpanosti ľudského ducha. Následky neochoty investovať do prítomnosti z dôvodu straty viery v budúcnosť sú nebezpečné.⁹ Najmä pre demokraciu ako politické zriadenie, usporiadanie spoločnosti ale aj spôsob života.

Sociológ J. Keller píše: „to, čo sa deje v posledných dvadsiatich rokoch v Spojených štátoch, teda rastúca nerovnosť, vzostup biedy a sociálnej exklúzie, môžeme podľa Manuela Castellsa považovať za veľmi pravdepodobný predozobraz pomerov aj v ďalších štátoch vrátane Európy, pokiaľ trhové sily pôsobiace prostredníctvom sietí nebudú ničím obmedzené.“¹⁰ M. Castells za zdroj narastajúcej nerovnosti a polarizácie považuje okrem iného oslabenie sociálneho štátu a narastajúcu priepasť medzi vysoko kvalifikovanou prácou a ostatnými manuálnymi a nemanuálnymi formami práce. Kým prvá skupina stojí pred otvárajúcimi sa dverami ďalších možností smerujúcich ku konzumu, príslušníci druhej skupiny bojujú o prežitie.¹¹

O dôležitosti strednej triedy v spoločnosti sa zmiňoval už Arisoteles. Spoločnosť so širokou strednou triedou je podľa neho lepšie spravovaná. Podľa L. Thurowa je stredná trieda pre spoločnosť nevyhnutnou, pretože zabezpečuje zdravú demokraciu. Sociálne nepokoje sú v takejto spoločnosti nižšie, pretože nie je polarizovaná. R. Barro tvrdí, že čím vyšší je podiel príjmov strednej triedy, tým vyšší je demokratický index štátu. Takto možno považovať kvalitu a veľkosť strednej

⁸ LUCE, E.: *Súmrak západného liberalizmu*. Praha: Argo, 2019. s. 19.

⁹ LUCE, E.: *Súmrak západného liberalizmu*. Praha: Argo, 2019. s. 42.

¹⁰ KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004. s. 414.

¹¹ KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004. s. 414.

triedy v spoločnosti za zdroj sociálnej a politickej stability, ktoré napomáhajú rozvíjaniu demokracie v tom ktorom štáte.¹²

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (ďalej iba *OECD*) vypracovala v roku 2019 štúdiu s názvom „*Pod tlakom: obmedzená stredná trieda*“. Štúdia používa ako referenčnú hodnotu pre definovanie strednej triedy pojem „trieda stredného príjmu“. Pri analýze sa opiera o národný medián, pričom triedu stredného príjmu definuje ako domácnosti, ktorých príjmy sa pohybujú v rozmedzí 75% až 200% hodnoty národného mediánu.¹³ Štúdia pracuje s príjmovou hranicou, ktorá je určená referenčným ukazovateľom. Ten nám umožňuje merať, nakoľko sa veľkosť strednej triedy líši v ostatných krajinách v konkrétnom čase.¹⁴

Na základe uvedeného postupu sa dospelo k záveru, že kým v 80. rokoch 20. storočia predstavovala stredná trieda v štátoch *OECD* v priemere 64%, o tri desaťročia, teda v roku 2010, šlo v priemere o 61% populácie. Obyvateľstvo, ktoré zaradila *OECD* do kategórie chudoby, skupiny s nízkym príjmom, predstavovala v 80. rokoch 20. storočia 28%, kým v roku 2010 ide v priemere o 30%.¹⁵

Pokiaľ sa pozrieme na politický vplyv zmenšujúcej sa strednej triedy v spoločnosti, môžeme spomenúť štúdiu *Larryho M. Bartelsa*, ktorý vo svojom článku „*Ekonomická nerovnosť a politická reprezentácia*“

¹² PRESSMAN, S.: *The Decline of the Middle Class: An International Perspective*. In: *Journal of Economic Issues*, Vol. XLI, No. 1, 2007. s. 181.

¹³ OECD: *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Paris: OECD Publishing, 2019. s. 19. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page1>.

¹⁴ OECD: *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Paris: OECD Publishing, 2019. s. 42. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page1>.

¹⁵ OECD: *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Paris: OECD Publishing, 2019. s. 49. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page1>.

píše, že občania s vyššími príjmami majú lepšie vzdelanie ako skupina občanov s nízkymi príjmami. To sa odráža aj na politickej participácii, či už vo forme účasti na voľbách alebo vo forme nepriamej, teda uchádzania sa o hlasy voličov. Larry M. Bartles ďalej píše: „*hospodársky a politický vývoj v súčasných Spojených štátoch pravdepodobne prehľbil dlhotrvajúce nerovnosti v politickom vplyve. Na jednej strane sa rozdelenie príjmu za posledné dve desaťročia¹⁶ výrazne zmenilo, pričom podstatné zisky v reálnych príjmoch prebehli zisky v strednej či nižšej triede. Napríklad, priemerný reálny príjem najbohatšej pätiny amerických rodín sa medzi rokmi 1980 a 2000 zvýšil o viac ako 50 000 dolárov (viac ako 50%), zatiaľ čo priemerný reálny príjem najchudobnejšej pätiny sa zvýšil o necelých 1000 dolárov (asi 6%).*“¹⁷

V podmienkach Európy je tento trend podobný. A. Gallego vo svojej štúdií o politickej participácii v Európe dospela k záveru, že rovnako ako v Spojených štátoch amerických, tak aj v Európe, príslušnosť k spoločenskej triede predurčuje určité správanie občanov vo vzťahu k politickým procesom. Štúdiá pojednáva o tom, že občania, ktorí majú menší prístup k vzdelaniu, sa v menšej miere zúčastňujú na politickom živote než tí, ktorí patria do spoločenskej triedy s vyšším príjmom. Na základe toho autorka vyvrátila hypotézy o tom, že v západnej Európe nejestvuje korelácia medzi dosiahnutým vzdelaním a volebnou účasťou, či o tom, že vzdelanie nedokáže predpokladať účasť vo voľbách vo väčšine štátoch západnej Európy.¹⁸

Danú problematiku potvrdzuje ďalší výskum, ktorý pojednáva o sociálnej nerovnosti v politickej účasti. Výsledkami tohto výskumu boli závery, že rozdiely v politickej participácii sú citeľné medzi skupi-

¹⁶ Štúdiá bola publikovaná v roku 2002.

¹⁷ BARTELS, L. M.: *Economic Inequality and Political Representation*. 2002. s. 1. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://www.russellsage.org/sites/all/files/u4/Bartels_Economic%20Inequality%20%26%20Political%20Representation.pdf>.

¹⁸ GALLEGO, A.: *Unequal Political Participation in Europe*. In: *International Journal of Sociology*. Vol. 37, No. 4, 2007. s. 20-23.

namí občanov s nižším a vyšším vzdelaním. Autori výskumu potvrdzujú, že sociálno-ekonomická nerovnosť, ktorej vplyv je pozorovateľný vo volebnej účasti v štátoch západnej Európy, za posledné obdobie niekoľkých desiatok rokov vzrástol. Rovnako potvrdzujú tézu, že rozdiely v spoločenskom postavení majú v dnešnom období väčší vplyv na politickú participáciu, ako v 70. rokoch 20. storočia.¹⁹

Opísaný trend je sprevádzaný neistými pracovnými miestami, technologickým rozvojom a automatizáciou. Časť zamestnancov s menšími zručnosťami tak čelí ešte väčšej neistote. Zdá sa, že automatizácia bude v budúcnosti predstavovať väčšiu hrozbu, než podmienky vytvorené medzinárodným obchodom. Očakáva sa, že niektoré lukratívne pracovné miesta sa zo štátov Západu presunú do rozvojových štátov.²⁰ Podľa spoločnosti McKinsey, ktorá poskytuje strategické a manažérske poradenské služby, jedna pätina, až jedna tretina pracovníkov v štátoch západného sveta pôsobí ako samostatne zárobkovo činná osoba. Pracovná pozícia týchto pracovníkov je vnímaná ako neistá, keďže ide prevažne o krátkodobé pracovné pomery bez pravidelného príjmu. Časť pracovníkov si tento spôsob pracovného pomeru volia dobrovoľne, ide však o zhruba jednu tretinu z nich, pričom ďalšie dve tretiny sa preň rozhodli kvôli finančnej tiesni.²¹

Trh samotný je amorálny a určité pravidlá, ktorými sa riadi, by sa mali zmeniť minimálne z dvoch dôvodov. Prvým je účelnosť, ktorá ohrozuje samotný systém kapitalizmu, ale tiež demokraciu, ktorá podľa neho nie je verným spoločníkom kapitalizmu. Druhým závažným dôvodom je narušenie morálky, keďže univerzálna komodifikácia

¹⁹ARMINGEON, K.; SCHADEL, L.: *Social Inequality in Political Participation: The Dark Sides of Individualisation*. In: *West European Politics*. Vol. 38, No. 1, 2015. s. 19.

²⁰LUCE, E.: *Súmrak západného liberalizmu*. Praha: Argo, 2019. s. 65-70.

²¹MANYIKA, J.; LUND, S.; BUGHIN, J. (et al.): *The McKinsey Global Institute examines all the ways people are earning income, as well as the challenges independent work present*. [online] [cit. 20/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy#>>.

narušila individuálne aj spoločenské hodnoty. Všetko má cenu, no máločo je naozaj cenné. Keďže samotné trhy sa z rovnováhy²² často odchyľujú, riešenie by mohli predstavovať prísnejšie regulácie globálneho trhu. Trhový fundamentalizmus z pohľadu globálneho kapitalistického systému je neudržateľný a nestabilný. Z pohľadu schopnosti naplnenia potrieb, rozlišuje potreby individuálne a sociálne. Trh dokáže naplniť individuálne potreby, ale nie sociálne. Samotný trhový fundamentalizmus môže predstavovať hrozbu, keďže odcudzuje ľudí, rozkladá štát a rozdeľuje spoločnosť.²³

M. Gbúrová píše, že princípy, na ktorých je postavený trhový kapitalizmus nevedú k vyrovnanému prerozdeleniu zdrojov. Svoje tvrdenie opiera o myšlienky iných osobností, ktorí sa danou problematikou zaoberajú. Uvádza G. Sorosa, H. Kissingera a J. Stiglitzu. Tento jav vníma dokonca ako pôvod mnohých problémov v ekonomickej, politickej, hospodárskej, ale aj sociálnej oblasti nielen na národnej úrovni, ale aj globálnej, najmä v jej ekonomickej dimenzii.²⁴ Vychádza z predpokladu, že: „*deformity kvality demokratického prostredia a ich komponentov sú chorobné javy, ktoré pochádzajú primárne z prostredia nadnárodného kapitálu a nadnárodných politických a ekonomických organizácií, ktoré majú najväčší vplyv na formovanie pravidiel a procesov globálnej ekonomiky a politiky.*“²⁵

²²Všeobecná teória rovnováhy hovorí o rovnováhe všetkých trhov za podmienok kedy sú voľné, bez vládnych zásahov. Nezahŕňa existenciu oligopolov či časovú premennú. Zdroj: BUNGE, M.: *The Crisis of Global Capitalism (Open Society Endangered)* by George Soros. In: *Journal of Socio-Economics*. Vol. 28, No. 4, 1999. s. 543.

²³BUNGE, M.: *The Crisis of Global Capitalism (Open Society Endangered)* by George Soros. In: *Journal of Socio-Economics*. Vol. 28, No. 4, 1999. s. 533-535.

²⁴GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Sloboda - rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: ŠafárikPress, 2012. s. 13.

²⁵GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Sloboda - rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: ŠafárikPress, 2012. s. 8.

Nadnárodné korporácie vzhľadom na umiestnenie svojho kapitálu vo viacerých štátoch podľa výhod a stimulov, ktoré sa im ponúkajú, oslabujú národné štáty ako samostatné jednotky schopné regulovať svoju vnútroštátnu ekonomiku a politiku.²⁶

Záveru Ekonomického svetového fóra v roku 2015 sa niesli v duchu hľadania odpovedí na ekonomický populizmus. Absencia dôvery medzi štátnymi aktérmi vedie totiž k neschopnosti regulovať medzinárodný trh. V čase silnejúceho tlaku nadnárodných spoločností a zároveň uprednostnenie národných záujmov je zodpovednosť tak na strane politických aktérov, spotrebiteľov a medzinárodných spoločností.²⁷ E. Luce vníma výsledky stretnutia ako príliš univerzálny prostriedok pre riešenie ekonomických globálnych problémov, ktoré presahujú politickú sféru a vzdialuje sa realite. Kľúčom k úspechu má byť intenzívnejšia spolupráca, potlačenie národných záujmov a spolupráca s nadnárodnými korporáciami.²⁸

V takomto prostredí sa nám otvára problematika sociálnej spravodlivosti. Otázka, ktorá sa nám vynára znie, ako je možné v globálnom systéme dospieť k spravodlivému prerozdeleniu statkov? D. Dobias vníma spravodlivosť iba ako jedno z mnohých hľadísk: „*podľa ktorých môžeme posudzovať, či všetci ľudia dostávajú to, na čo majú právo a či všetci plnia povinnosti, ktoré majú jeden voči druhému. Ide o platformu spravodlivosti ako požiadavky, aby ľudia dostali to, čo im patrí – spravodlivosť je v tomto kontexte veľmi úzko spätá s povinnosťou, teda s tým, čo si morálne hľadisko vyžaduje, čo som povinný konať!*“²⁹

²⁶GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Sloboda - rovnosť - poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: ŠafárikPress, 2012. s. 8.

²⁷*World Economic Forum: Global Risks Arising from the Accelerated Interplay between Geopolitics and Economics*. [online] [cit. 18/4/2021] Dostupné na internete: <<https://reports.weforum.org/global-risks-2015/part-2-risks-in-focus/2-2-global-risks-arising-from-the-accelerated-interplay-between-geopolitics-and-economics/>>.

²⁸LUCE, E.: *Súmrak západného liberalizmu*. Praha: Argo, 2019. s. 71-72.

²⁹DOBIAŠ, D.: *K problému dichotómií v dejinách politického myslenia. (Vybrané kapitoly)*. Košice: ŠafárikPress, 2014. s. 68.

Literatúra:

- ARCHIBUGI, D.; HELD, D.; KOHLER, M.: *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 1998. 352 s.
- ARMINGEON, K.; SCHADEL, L.: *Social Inequality in Political Participation: The Dark Sides of Individualisation*. s. 1-27. In: *West European Politics*. Vol. 38, No. 1, 2015.
- BARTELS, L. M.: *Economic Inequality and Political Representation*. 2002. s. 1. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://www.russellsage.org/sites/all/files/u4/Bartels_Economic%20Inequality%20%26%20Political%20Representation.pdf>.
- BUNGE, M.: *The Crisis of Global Capitalism (Open Society Endangered)* by George Soros. s. 533-539. In: *Journal of Socio-Economics*. Vol. 28, No. 4, 1999.
- CAMMACK, P.: *Globalization and the Death of Liberal Democracy*. s. 249-263. In: *European Review*. Vol. 6, No. 2, 1998.
- ČIPKÁR, J.; ČERVENÁ, K.: *Globalizácia a koniec demokracie?* s. 105-116. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M. (a kol.): *Politika v kultúre, kultúra v politike*. Košice: ŠafárikPres, 2014.
- DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001. 192 s.
- DOBIAŠ, D.; DOBIAŠOVÁ, S.: *O (ne)produktívnosti dichotómií v evolúcii liberálnej demokracie pri hľadaní lepšieho človeka a sveta*. s. 35-46. In: *Studia Politica Slovaca*. Roč. XI, č. 1, 2018.
- GALLEGO, A.: *Unequal Political Participation in Europe*. s. 10-25. In: *International Journal of Sociology*. Vol. 37, No. 4, 2007.
- GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. s. 7-24. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.: *Sloboda - rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: ŠafárikPress, 2012.
- INGLEHART, R.: *Culture and democracy*. s. 80-97. In: HARRISON, L. E.; HUNTINGTON, S. P.: *Culture Matter, How values Shape Human Progress*. New York: Basic Books, 2000.
- KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004. 529 s.
- KORPÁŠOVÁ, L.: *Demokracia – vláda ľudu*. s. 377-388. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M. (a kol.): *Politika v kultúre, kultúra v politike*. Košice: ŠafárikPres, 2014.

- LUCE, E.: *Súmrak západného liberalizmu*. Praha: Argo, 2019. 192 s.
- MANYIKA, J.; LUND, S.; BUGHIN, J. (et al.): *The McKinsey Global Institute examines all the ways people are earning income, as well as the challenges independent work present*. [online] [cit. 20/11/2020] Dostupné na internete: <<https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy#>>.
- OECD: *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Paris: OECD Publishing, 2019. 173 s. [online] [cit. 10/11/2020] Dostupné na internete: <https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page1>.
- PRESSMAN, S.: *The Decline of the Middle Class: An International Perspective*. s. 181-200. In: *Journal of Economic Issues*. Vol. XLI, No. 1, 2007.
- SHAPIRO, S. H.; PURPEL, E. D.: *Critical Social Issues in American Education: Democracy and Meaning in a Globalizing World*. London: Routledge. 2004. 520 s.
- World Economic Forum: *Global Risks Arising from the Accelerated Interplay between Geopolitics and Economics*. [online] [cit. 18/4/2021] Dostupné na internete: <<https://reports.weforum.org/global-risks-2015/part-2-risks-in-focus/2-2-global-risks-arising-from-the-accelerated-interplay-between-geopolitics-and-economics/>>.

Trestanie mladistvých

Michaela Ševčíková

The article points out the causes of juvenile delinquency and also draws attention to possible ways of reducing, resp. elimination of these negative phenomena. The aim is to point out the importance of special - derogating criminal law for juvenile offenders, the main feature of which is the education and prevention, in contrast to the repression that punishment is usually associated with in the society. It is necessary to investigate and identify the causes of delinquent behavior of juvenile offenders and, by analyzing them, to ensure a sufficient number of appropriate and effective means and measures to help reduce the adverse trend of growing juvenile delinquency. That is why it is important to observe and take over proven institutes from the legislation of other countries and to introduce them into our criminal law in a modified form.

Úvod

Medzi negatívne protispoločenské javy nesporne patrí kriminalita. V súvislosti s potláčaním kriminality je potrebné zvýšenú pozornosť venovať osobitne protispoločenskej činnosti mládeže. Široký záujem o výchovu a ochranu mládeže podnecuje stúpajúca kriminalita tejto sociálnej skupiny, osobitne i brutalita ňou páchaných trestných činov.

Kriminalita mládeže a preventívno-výchovné pôsobenie

Zložitá a spoločensky závažná problematika antisociálneho správania detí a mladistvých je objektom skúmania viacerých vied:

- kriminológia,
- penológia,
- pedagogiky,
- sociálnej pedagogiky,
- psychológie,
- psychiatrie a
- sociológie.

Výsledky ich bádania smerujú v súčasnej dobe k presvedčeniu, že tieto prejavy narušeného vývoja osobností jedincov vznikajú vzájomným pôsobením viacerých rôznych vnútorných a vonkajších faktorov.¹

Všetky tri typy porúch správania sa líšia z hľadiska spoločenskej závažnosti, škodlivosti pre spoločnosť i následnej starostlivosti.²

Disociálne poruchy správania

Ako dokladajú štatistiky, sú najpočetnejšiu skupinu porúch správania. Sú deti a mladiství, ktorí sú ťažšie zvládnuteľní, osvojili si nesprávne alebo spoločensky nevhodné návyky, spôsobilosti či vedomosti, názory, postoje, prípadne si z rôznych dôvodov neosvojili niečo, čo sa mali a mohli naučiť, alebo sa nemohli naučiť pre nedostatok priaznivých vplyvov a vhodného prostredia.

Takéto správanie sa objavuje iba na podklade nesprávnej výchovy, nesprávnej socializácie - nesprávneho začleňovania jedinca do spoločnosti. V dôsledku ďalšieho negatívneho pôsobenia, prekonaných chorôb, úrazov či duševných tráum sa disociálne poruchy môžu rozvinúť do porúch správania druhého alebo aj tretieho typu.

Asociálne poruchy správania

Tieto poruchy sa dajú charakterizovať ako činy nespoločenské, t.j. vymykajúce sa normám spoločenského súžitia. Správanie jedinca nezodpovedá spoločenskej morálke. Intenzita jeho poruchy ešte nedosahuje charakter priameho poškodzovania spoločnosti, zdravia či života občanov, teda nepresahuje právne normy spoločnosti.

Asociálni jedinci vo svojej podstate svojím správaním škodia a ubližujú predovšetkým sami sebe, a to poškodzovaním svojej osoby alebo

¹ LABÁTH, V. a kol.: *Riziková mládež*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 58.

² BEHŮNOVÁ, V.: *Niektoré aspekty prevencie trestnej činnosti detí a mládeže*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie 2.3.2.1994*. Prešov: Manacon, 1994, s. 52.

rozvíjáním svojej de-fektivy.³ V mnohých prípadoch však práve takéto správanie býva tým prelomovým bodom, ktoré neskôr vyúsťuje do trestnej činnosti. U detí a mladistvých sa najčastejšie vyskytujú tieto asociálne poruchy správania:

- priestupky proti školskému poriadku,
- klamstvo,
- výtržníctvo,
- vzdorovitosť,
- negativizmus,
- záškoláctvo,
- úteky a tuláctvo,
- seba poškodzovanie,
- toxikománia.⁴

Antisociálne poruchy správania

Tieto poruchy môžeme definovať ako činy protispoločenské (anti = proti). Pôvodca antisociálneho správania už priamo poškodzuje spoločnosť, ničí spoločenské hodnoty až po tie najvyššie, teda ohrozuje život. Ide o porušovanie právnych noriem spoločnosti. Asociálne poruchy by mali byť odstraňované v rámci špeciálneho pedagogického pôsobenia, antisociálne prejavy vyžadujú ústavnú starostlivosť, pretože mladiství a maloletí nemôžu nastúpiť priamo výkon trestu tak ako dospelí páchatelia.⁵

Medzi najčastejšie antisociálne činy môžeme zaradiť:

- krádeže,
- lúpeže,
- výtržníctvo,
- ublíženie na zdraví,

³ BURT, C.: *Subnormal mind*. London:Oxford University Press, 1955, s. 143.

⁴ VÁLKOVÁ, H.: *Souhrn opatření k prevenci criminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992, s.28.

⁵KLÍMA, P.; KLÍMA, J.: *Základy etopedie*. Praha: SPN, 1978, s. 74.

- sexuálne trestné činy,
- znásilnenie.

Ostatné činy, napr. podpaľačstvo, vraždy, nie sú svojím výskytom typické pre vekovú kategóriu detí a mladistvých.

Druhy antisociálneho správania z hľadiska veku mladistvého páchatelia

V súvislosti s mládežou a trestnou činnosťou je potrebné rozlišovať niekoľko pojmov. V prípade činov, ktoré by boli za obvyklých podmienok trestné v zmysle trestnoprávných noriem a dopustia sa ich deti vo veku od 6 do 14 rokov, nehovoríme o kriminalite maloletých, ale o tzv. preakriminalite. V súvislosti s kategóriou mladistvých a osôb blízkych veku mladistvých hovoríme o kriminalite (trestnej činnosti) v súvislosti s takým konaním, ktoré je postihnutelné v zmysle trestno-právných noriem.

Tab. 1: Kategória osôb patriacich pod pojem mládež

MLÁDEŽ			
Kategória osôb	1. Maloletí (od nar. do 14 rokov)	2. mladiství (od 14 resp. 15 do 18 rokov)	3. osoby blízke veku mladistvých (od 18 do 21 rokov)
Trestnoprávne hodnotenie	Preakriminalita (detská, juvenilná delikvencia, delikvencia maloletých)	Kriminalita mladistvých	Kriminalita dospelých

Pod pojem mládež v našich spoločenských podmienkach zaraďujeme z kriminologického hľadiska tri kategórie osôb. Prvou kategóriou sú osoby maloleté, to znamená detí vo veku 6-14 rokov, ktoré nie sú podľa nášho platného právneho systému trestne postihnuteľné za žiadnych podmienok. Osobitnú kategóriu tvoria mladiství vo veku viac ako 14 rokov a menej ako 15 rokov, ktorý spáchali trestný čin sexuálneho zneužívania, za ktorý nie sú trestne zodpovedný.

Ďalej sú to mladiství vo veku 14-18 rokov a mladí dospelí alebo osoby blízke veku mladistvých 18-21 rokov, ktoré sú trestne zodpovedné, za spáchané trestné činy.

Delikvencia maloletých

Celú túto vekovú skupinu môžeme rozdeliť na dve podskupiny maloletých:

- maloletý od 10. do 12. roku a
- maloletý od 12. do 14. roku.

V prvej podskupine ide väčšinou o prvopáchateľov, intenzita škody je nižšia, v druhej vekovej podskupine sa vyskytujú závažnejšie činy s vyššou recidívou i s neporovnateľne vyšším počtom detí s antisociálnymi prejavmi.

Vzhľadom na vek nositeľov antisociálnych prejavov i na predpoklad, že väčšinou ide o ich prvé porušenie právnych noriem spoločnosti, zdôrazňuje sa v starostlivosti vybratie z patologického prostredia, prevýchova a preventívne opatrenie proti samotným recidívam.⁶ Tieto činy maloletých nie sú trestané tak, ako keby ich spáchali dospelí, deti - maloletí nie sú trestne zodpovední. Ich konanie napriek tomu, že vykazuje znaky skutkovej podstaty niektorého trestného činu, trestným činom nie je. Súd im preto nariaďuje tzv. ústavnú alebo ochrannú výchovu, ktorá prebieha v špeciálnych pedagogických zariadeniach.

⁶ VÁJSÁBLOVÁ, J.: *Vývoj detskej delikvencie v SR, jej príčiny a prevencia*. Bratislava: FF UK, 1994, s. 36.

Kriminalita mladistvých (juvenilná kriminalita)

Táto skupina zahŕňa mladistvých vo veku od 14. roku do 18. roku, ktorí páchajú trestné činy. Odlíšenie tejto kategórie bolo uskutočnené i v medzinárodnom meradle, aj keď sú rozdiely v stanovení hornej hranice vekového rozpätia, ktoré je viazané na dosiahnutie veku plnoletosti. V európskych krajinách je rôzne upravená hranica veku, po dovŕšení ktorej možno páchatel'a postaviť pred súd a možno voči nemu uplatňovať trestnú zodpovednosť. Predpokladom je taký fyzický, rozumový a psychický vývoj osoby, že si môže plne uvedomiť dôsledky svojho konania. U nás sú páchatelia trestných činov nad hranicou 18 rokov hodnotení ako dospelí.

Osoby mladistvé, vo veku od 14 do 18 rokov, sú už za svoje protizákonné konanie trestne zodpovedné. Spôsoby následnej starostlivosti sú buď výchovné opatrenia resp. ochranné opatrenia najmä ochranná výchova, alebo uloženie adekvátneho trestu. V prípade uloženia trestu sú v tejto kategórii špecifiká, ktoré znamenajú obmedzenú možnosť ukladania jednotlivých druhov trestov a ich výmerov (viď kapitola 5).

Praxou súdov, ktorá vyplýva z dikcie zákona, je ukladať takýmto osobám nepodmienečné tresty odňatia slobody len vo výnimočne závažných prípadoch a v prevažnej miere sa ukladajú podmienečné tresty odňatia slobody resp. alternatívne tresty, ale aj ochranné a výchovné opatrenia. Ukladané tresty odňatia slobody sú v podstate v polovičnej výške a výkon trestu prebieha podľa odlišných predpisov a v zariadeniach oddelených od ústavov pre dospelých.

Z procesného hľadiska je mladistvý zvýhodnený tým, že vždy musí mať pri každom procesnom úkone obhajcu, môžu sa ho zúčastňovať zákonní zástupcovia, teda rodičia a sociálny kurátor pre deti a mládež.⁷

⁷ BEHÚNOVÁ, V.: *Niektoré aspekty prevencie trestnej činnosti detí a mládeže*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie 2.3.2.1994*. Prešov: Manacon, 1994, s. 57.

Kriminalita osôb blízkyh veku mladistvým

Treťou kategóriou sú osoby blízke veku mladistvých, kde v našich podmienkach ide o osoby vo veku od 18 do 21 rokov. Vek v tomto prípade môže poslúžiť ako poľahčujúca okolnosť. Vychádza sa teda z predpokladu, že ani v tejto kategórii nie je ešte neskoro na prevýchovu, a tým zníženie predpokladu vzniku recidívy.

Fenomenológia trestnej činnosti mládeže

Podiel mládeže na páchaní trestnej činnosti pozorujeme prakticky vo všetkých druhoch kriminality, t. j. majetkovej, násilnej, mravnostnej, ekonomickej drogovej i inej. Výnimku tvorí ekonomická kriminalita, ktorá je takmer výlučne doménou dospelých a skúsených páchatel'ov, a niektoré druhy násilnej kriminality.

Majetková trestná činnosť mládeže

Najväčší podiel má mládež na páchaní majetkovej trestnej činnosti. I tu je spôsob jej páchania, miesto, ako aj predmet záujmu, značne rozdielny a závislý od veku a psychickej i fyzickej vyspelosti jednotlivca. U maloletých osôb prevládajú predovšetkým drobné krádeže v škole (najmä predmetov, ktoré sú atraktívne, resp. pre nich nedostupné, a drobných finančných čiastok, desiat a pod.), ďalej krádeže v obchodoch, vreckové krádeže, krádeže bicyklov a pod. Globálne možno tvrdiť, že u maloletých v rámci majetkovej praekriminality prevládajú obyčajné krádeže. Predmet záujmu je pomerne špecifický, najmä vlastníctvo veci, ktorá sa dieťaťu páči a nie je preň dostupná, rôzne sladkosti, resp. finančné čiastky na ich zakúpenie.⁸

U osôb mladistvých a blízkyh veku mladistvých prevládajú s ohľadom na ich fyzické predpoklady a psychické danosti krádeže vlámaním, predovšetkým do pivníc, motorových vozidiel, bytov, ale aj objektov rôznych obchodov a firiem. Cieľ býva rôznorodý, predovšetkým

⁸ MIKUŠ, P.: *Kriminalita mládeže*. Bratislava: Katedra kriminológie APZ, 1995, s. 6.

získať majetkový prospech a finančné prostriedky pre vlastnú spotrebu, túžba vlastniť cenovo drahšie veci a v mnohých prípadoch i túžba po dobrodružstve.⁹

Násilná trestná činnosť mládeže

Násilná trestná činnosť sa vo všetkých vekových skupinách mládeže prejavuje predovšetkým v rôznych formách vydierania, šikanovania, ktoré bolo doteraz typické najmä pre učňovské školstvo a kolektívy, avšak v dnešnej dobe sa vo zvýšenej miere vyskytuje hlavne na základných školách. Lúpežné prepadnutia sú doménou predovšetkým rómskej mládeže. Nie je zriedkavosťou, že tejto trestnej činnosti sa dopúšťajú aj dievčatá, či už v spoločnosti chlapcov, ale aj samostatne. Žiaľ, vyskytli sa už aj prípady najzávažnejšej trestnej činnosti, a to ťažkých ublížení na zdraví a vraždy, ktorých sa dopustili maloletí a mladiství.

V tejto trestnej činnosti je zaujímavý predovšetkým motív spáchania. Motív konania pri násilnej trestnej činnosti spáchanej mládežou je jednak získanie majetkového alebo iného prospechu (výkon rôznych služieb a pod.), snaha preukázať silu a odvahu pred ostatnými členmi partie, ponížovanie slabších jedincov, ale aj riešenie konfliktných a ťaživých osobnostných a rodinných problémov.¹⁰

Mravnostná trestná činnosť mládeže

Mravnostná trestná činnosť sa v minulosti len vo veľmi ojedinelých prípadoch objavovala u maloletých a v prevažnej miere ju vykonávali mladiství a osoby blízke veku mladistvých, avšak trendom dnešných

⁹ VÁJSÁBLOVÁ, J.: *Vývoj detskej delikvencie v SR, jej príčiny a prevencia*. Bratislava: FF UK, 1994, s. 48.

¹⁰ MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998, s. 62.

školákov sa stáva sexuálna aktivita, čo sa vo zvýšenej miere odzrkadľuje aj na raste podielu maloletých páchatel'ov na páchaní mravnostnej trestnej činnosti.

Do mravnostnej trestnej činnosti zaraďujeme predovšetkým pohlavné zneužitia (často s orientáciou na osoby toho istého pohlavia), ďalej znásilnenia (typické predovšetkým pre rómsku mládež, súvisí to zrejme so zvýšeným temperamentom tohto etnika a zníženou mierou sebakontroly, často spojenou so zníženým intelektom). U dievčat je to najmä prostitúcia, kde motívom konania je predovšetkým majetkový zisk.¹¹

Trestná činnosť v súvislosti s drogami

Osobitným druhom trestnej činnosti, ktorý je však veľmi úzko prepojený na všetky predchádzajúce druhy trestnej činnosti, je trestná činnosť v súvislosti s drogami (výroba, držanie, prechovávanie, distribúcia...).

Najmä po otvorení hraníc a liberalizácii cestovania od roku 1990 sa mládež stála predmetom záujmu obchodníkov s drogami, hlavne občanov bývalej Juhoslávie, ktorí mladých ľudí získavajú ako kuriérov na prevoz drog v rámci celej Európy.¹² Na druhej strane sa mládež stáva predmetom záujmu distribútorov drog s cieľom vyvinúť u nich drogovú závislosť a následne vytvoriť si sieť odberateľov a konzumentov drog. Mládež častokrát začína brať drobnú finančnú hotovosť z domácnosti bez dovolenia rodičov, neskôr začínajú odpredávať veci z domácnosti a potom, aby sa závislosť neprejavila, smerujú aktivity k získavaniu finančných zdrojov mimo domácnosti.¹³

Z dlhodobého hľadiska je možné konštatovať, že rastie podiel mládeže najmä na páchaní násilnej kriminality, osobitne lúpežných prepadnutí. Podiel mládeže na páchaní trestnej činnosti i z hľadiska jej

¹¹ MIKUŠ, P.: *Kriminalita mládeže*. Bratislava: Katedra kriminológie APZ, 1995, s. 17.

¹² GÖHLER, F. CH.; KÜHN, F.: *Falošné vedomie*. Bratislava: Ikar, 2001, s.101.

¹³ MIKUŠ, P.: *Kriminalita mládeže*. Bratislava: Katedra kriminológie APZ, 1995, s.42.

štruktúry sa zásadne nemení, narastá však jej podiel na trestnej činnosti súvisiacej s drogami, ale i s novými javmi, ako je chorobná závislosť od hracích automatov - týchto prípadov už v súčasnej dobe evidujeme na desiatky až stovky.

Prevenia kriminality mladistvých a delikvencie maloletých

Prevenia by sa mala uskutočňovať na všeobecnej a individuálnej úrovni. Pri všeobecnej ide o vplyv makroprostredia na utváranie morálnych postojov a konanie jednotlivca, pri individuálnej (špecifickej) ide o konkrétne zásahy mikroprostredia (rodiny, školy, pracoviska, vrstovníkov a pod.).¹⁴

Všeobecná prevencia

Najúčinnejšou formou boja proti trestnej činnosti vo všeobecnosti, ale aj trestnej činnosti mládeže, je predchádzanie a odstraňovanie príčin a podmienok, ktoré ju umožňujú, resp. uľahčujú, a to formou preventívnych aktivít, ktoré sú menej ekonomicky náročné ako represívne opatrenia (finančne náročná výstavba a údržba nápravno-výchovných zariadení pre mládež, diagnostických a výchovných zariadení, liečební pre drogovú a alkoholovú závislosť atď.).

Preto treba do boja proti trestnej činnosti mládeže zapojiť nielen orgány činné v trestnom konaní (súdy, prokuratúru, väzenstvo a políciu), ale aj ďalšie inštitúcie, ako školstvo, zdravotníctvo, orgány miestnej štátnej správy a samosprávy, aktivizovať neštátne orgány a organizácie (cirkev, charitatívne organizácie) a predovšetkým zapojiť do tohto procesu samotných občanov. Prevencia pritom musí vychádzať z podrobného poznania všetkých faktorov, ktoré sa môžu podieľať na vzniku delikvencie. Účinná je najmä prevencia zameraná na vonkajšie činitele vzniku, pretože mnohé z endogénnych príčin nie je možné ovplyvniť. Prevenciu možno rozlíšiť na:

¹⁴ ZOBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov 1998, s. 97

- primárnu,
- sekundárnu a
- terciárnu.

Primárna prevencia má zabrániť delikventnému vývinu mládeže, preto je hlavným cieľom práce s mládežou zabrániť vzniku a rozvoju delikventného správania už v jeho raných štádiách, aby mladý Človek nemusel byť umiestnený vo výchovných ústavoch ministerstva školstva alebo v nápravných výchovných zariadeniach ministerstva spravodlivosti.

To si však vyžaduje tímový a systémový komplexný prístup nielen k náprave, ale aj k prevencii, čo najužšiu spoluprácu psychológov s rodinami, školami, s okresnou starostlivosťou o deti a rodinu, s políciou i súdmi pri výchovnom pôsobení na mladého človeka. Dôležité je pomáhať „rizikovým a ohrozeným“ rodinám, z ktorých môžu pochádzať budúci delikventi, napr. formou skupinovej práce počas letných prázdninových letných táborov (tábory pre deti, pre rodiny postihnuté alkoholizmom), zriaďovaním klubových zariadení pre ohrozenú mládež, ktoré by mohli svojou činnosťou odvieť týchto jedincov „z ulice“.¹⁵

Sekundárna prevencia má odhaliť prvé štádiá maladjustácie¹⁶ a delikventného správania. Do sekundárnej prevencie by sa okrem odborníkov, ktorí sa zaoberajú touto problematikou, mali ešte vo väčšej miere zapájať učitelia, osvetoví pracovníci, vychovávatelia, pretože vo svojej každodennej práci môžu spozorovať mnohé príznaky porúch správania mladistvých a maloletých. Rodičia by tiež nemali tieto príznaky zakrývať, ale čo najskôr vyhľadať odbornú pomoc. Cieľom sekundárnej prevencie je zabrániť vzniku porúch sociálneho a psychického vývinu, zachytiť ich v počiatočnom štádiu a okamžite zabezpečiť potrebné opatrenia pre ohrozených jedincov. Na tejto úrovni by sa mali najviac

¹⁵ ZOBKOVÁ, I.: *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov 1998, s. 99

¹⁶ Maladjustácia - opak adjustácie. Zlé, nedostatočné prispôsobenie orgánu, organizmu alebo jedinca požiadavkám vonkajšieho prostredia

angažovať psychologické, zdravotnícke a sociálne služby i výchovné inštitúcie, vrátane školy a rodiny.

Terciárna prevencia má zabrániť stigmatizácii¹⁷ zistených delikventov. V terciárnej prevencii okrem výchovných zložiek - rodiny, školy a spoločenských organizácií hrajú dôležitú úlohu sociálni kurátori mládeže, ktorých činnosť zahŕňa sociálnu starostlivosť o mravne narušené deti a mládež do 18 rokov. Pri prevýchove narušenej mládeže vo výchovných a diagnostických ústavoch sa využívajú diskusné skupiny, arteterapeutické¹⁸, muzikoterapeutické, psychodramatické a iné techniky. Experimentuje sa tiež s letnými sústreďeniami táborevého typu, v ktorých sú aplikované systémy skupinovej terapie a komunitný režim.¹⁹

Individuálna - špecifická prevencia

Pri individuálnej - špecifickej prevencii ide o konkrétne zásahy do mikroprostredia (rodiny, školy, pracoviska, vrstovníkov a pod.).

Medzi opatrenia v spoločnosti, ktoré sú nevyhnutné na zníženie kriminality mladistvých patria:

- demokratizovať spoločnosť,
- humanizovať, povýšiť hodnotu človeka, jeho vzdelania, tvorivosti,
- preskúmať a zlepšiť možnosti spoločnosti v motivovaní a aktivizovaní ľudí, t. j. vypracovať autoregulačný mechanizmus spoločnosti, aby sa ľuďom oplatilo robiť dobro, pracovať poctivo, tvorivo myslieť, a nie aby sa oplatilo kraďnúť, klamať a nepracovať.

V oblasti školstva by to mali byť tieto koncepčné opatrenia:

- zvýšiť kognitívnu reguláciu správania detí a mládeže, to v praxi znamená nielen dať im vzdelanie (najmä úroveň vzdelania slabších

¹⁷Stigmatizácia - nálepkovanie - postup, pri ktorého je človeku s deviantným správaním pridelená nálepka - stigma. Tá predurčuje ako s ním bude potom v spoločnosti zaobchádzané.

¹⁸Arterterapia - je riadená cieľená činnosť, pri ktorej sa používajú prevažne výtvarné vyjadrovacie prostriedky

¹⁹SVOBODA, M.: *Aplikace sociální psychologie*. Praha: SPN, 1977, s. 36.

žiakov, rizikových z hľadiska delikvencie), ale komplexne rozvíjať vzdelanie Človeka, čo znamená

- viac ich rozvíjať v oblasti tvorivého myslenia, tvorivého riešenia problémov,
- viac ich pripravovať na riešenie životných situácií cez konkrétne uplatnenie hodnotiaceho myslenia, a to od prvých ročníkov až po dospelosť,
- zlepšiť najmä citovú, motivačnú, hodnotovú a socializačnú výchovu (postaviť ich viac na vedeckú bázu),
- v konečnom dôsledku demokratizovať školu, ale aj riadenie školstva, presunúť hodnoty z formálnych a rezultatívnych na hodnoty kvality a ľudského vzťahu, motivácie k tvorivej práci.²⁰

V súčasnosti má školstvo vybudovanú sieť osobitných výchovných zariadení a diagnostických ústavov. Do týchto ústavov sú umiestňované deti na základe nariadení súdu.

Ústavná starostlivosť je opatrenie nariadené súdom v občiansko-právnom konaní podľa ustanovenia § 54 a 55 zákona č.36/2005 Z.z. o rodine maloletým. Dôraz sa tu kladie najmä na prvok prevencie. Nariaduje sa deťom a mládeži mravne ohrozeným, ktorí žijú v patologickom prostredí, kde je zanedbaná riadna rodičovská výchova a ohrozený normálny vývoj detí.

Ochranná výchova je ochranné opatrenie uložené súdom v trestnom konaní, alebo i v občianskoprávnom konaní a ukladá sa iba mladistvým od 14 do 18 rokov, resp. od 12 rokov. Ukladá sa napr. v prípadoch, keď súd upustil od potrestania mladistvého, resp. mladistvý sa dopustil trestného činu, bol odsúdený, ale mu nebol uložený trest (viď kapitola 5).

²⁰ZELINA, M.; PAVLOVKIN, M.: *Genéza delikvencie. Prehľadovanie a skvalitňovanie systému prevencie detí a mládeže pred negatívnymi javmi*. Zborník materiálov z medzirezortnej interdisciplinárnej konferencie konanej v Bratislave 27.-28. októbra 1988. Ministerstvo spravodlivosti SSR.

Hlavným cieľom a zmyslom reedukačnej práce výchovných zariadení je resocializácia detí a mladistvých, ich všestranná príprava na plné začlenenie medzi ostatných občanov. Kľúčom k prevencii sociálnej patológie je podpora zdravého a harmonického spôsobu života rodiny a napodobňovanie dobrých skúseností. V prípade, ak sa vyskytnú problémy, je nutné bezodkladne prijať vhodné opatrenia, a to najmä u detí. Kriminologické výskumy potvrdzujú, že poruchy správania a protispoločenské konanie u detí predstavuje dôležitý predpoklad neskoršej kriminality. Štruktúra, fungovanie a stabilita rodiny zohráva hlavnú úlohu pri formovaní správania detí a je zdrojom účinnej socializácie a spoločenskej integrácie.

Vo vyspelých európskych krajinách sú vypracované programy zamerané na podporu rodiny. Nejde však len o finančnú (materiálnu) podporu, ale poskytujú služby starostlivosti o dieťa, núdzovú dennú starostlivosť o dieťa, zdravotnú pomoc, poradenstvo, poskytnutie úľav atď.

V rámci preventívnych programov je dôležité venovať sa aj otázke voľného času, pretože nevhodne trávený voľný čas sa považuje za závažný kriminogénny faktor. Úlohou preventívnych aktivít by malo byť naplňovať voľný čas ohrozených jedincov tak, aby činnosť, ktorej sa venujú, im poskytovala sebauspokojenie a zároveň korigovala často nevhodné hodnotové orientácie.²¹

Vplyv demografického prostredia, v ktorom jednotlivec žije, sa obzvlášť nepriaznivo prejavuje vo veľkých mestách, mestských aglomeráciách a na veľkých sídliskách, kde na jednej strane vysoká koncentrácia a migrácia obyvateľstva spôsobuje značnú anonymitu a na druhej strane nedostatočná vybavenosť najmä sídliskovej zástavby nevytvára dostatok možností na sebarealizáciu mládeže. Preto je dôležité urobiť nevyhnutné opatrenia zamerané na humanizáciu sídlisk a celkového

²¹ ZOBKOVÁ, I.: *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 1998, s. 113.

demografického prostredia, ktoré môže v negatívnom smere ovplyvniť mládež a predovšetkým jej kriminálne sklony.

Záver

Keďže sa na vzniku delikvencie a kriminality mladistvých podieľajú viaceré činitele, u každého jednotlivca môžu byť dominantné iné faktory, treba pochopiť najmä vývinové zvláštnosti obdobia dospievania a adolescencie. Ide o obdobie, keď sa formujú názory, postoje, hodnoty mladého človeka a jeho celkové správanie i mravné návyky. Preto je potrebné, aby sme brali do úvahy možnosť nápravy delikventného antisociálneho správania, neodsúdili a nezatratili mladého človeka skôr, než sme vyčerpali všetky možné spôsoby jeho prevýchovy alebo ovplyvnenia cestou úsilia rodičov, školy, vychovávateľov a širšieho prostredia.

Vplyvom spoločenských zmien i väčšej konkurencie na trhu práce je mládež konfrontovaná s takými životnými situáciami, ako je nezamestnanosť, nedostatok finančných prostriedkov a zároveň tieto situácie vedú vo svoj prospech využiť napríklad dealeri drog, kriminálne podsvetie, inzeráty ponúkajúce vysoké zárobky, prostitúcia, sieť organizovaného zločinu a iné.

Napriek tomu alebo práve preto treba pristupovať ku práci s mládežou s poruchami správania a s kriminálnymi skúsenosťami s pedagogickým optimizmom, pretože práve v tomto období máme ešte možnosť zastaviť kriminálnu kariéru mladistvého účinnými metódami prevýchovy. V dospelosti je už zmena v myslení, správaní, v životnom štýle len málo pravdepodobná. Preto nemožno zabúdať predovšetkým na výchovu mladých ľudí aj cestou výchovných a osvetovo-výchovných zariadení, škôl a skúsených odborníkov, ktorí vhodným naplnením voľného času mládeže môžu dať účinnú alternatívu jedincom žijúcim v rizikovom prostredí, ktoré im ponúka a bude ponúkať dostatok pokušenia a možností, ako „ľahšie“ žiť.

Na záver si dovoľím vysloviť niekoľko návrhov a odporúčaní, ktorých reálne uplatnenie podľa môjho názoru je nástrojom k zefektívneniu riešenia problematika kriminality mládeže, jej prevencie a trestania, ako aj ochrany práv detí vôbec. Za jednu z priorít považujem sústrediť sa na predchádzanie trestnej a inej protispoločenskej činnosti. Nevyhnutné je aplikovať zákony a iné právne predpisy orgánmi súdnej, prokurátorskej a vyšetrovacej praxe a ďalšími dotknutých inštitúcií tak, aby bola čo najväčšia jednotnosť pri ich aplikačnej činnosti. Dôležitým nástrojom je zdokonalenie vzájomnej koordinovanosti všetkých subjektov podieľajúcich sa na výchove mládeže s cieľom dosiahnuť kvalitatívne vyššiu úroveň ich aktivity, spolupráce i spoločenskej zodpovednosti s cieľom účelného využitia všetkých špecifických možností a prostriedkov ich preventívneho pôsobenia a odstránenia vzájomnej duplicity. Nemožno podceňovať vytváranie predpokladov pre ovplyvňovanie právneho vedomia občanov a ich zapájanie do realizácie preventívnych programov, osobitne aj ich spoluprácou s políciou, súdmi a orgánmi prokuratúry i ďalšími orgánmi a inštitúciami, budovanie dôvery občanov v tieto orgány a ich reformné kroky i cestou verejnej diskusie o pripravovaných návrhoch právnych noriem. V neposlednom rade je nevyhnutné dbať pri výchove mládeže na prehlbovanie právnej, morálnej výchovy, ale aj výchovy k národnej hrdosti, k výchove ku kultúrnemu bohatstvu, na podporu rodiny, predškolskú, školskú i mimoškolskú výchovu, od využívania voľného času až po výchovné pôsobenie médií, ďalej na zvyšovanie adekvátnej sociálnej starostlivosti i hľadanie a rozširovanie pracovných príležitostí pre mladých ľudí.

Kriminalita sa pomaly stáva trvalým javom modernej spoločnosti. Je to jav, ktorý potlačuje práva a slobody človeka i základné hodnoty spoločnosti a ktorý nemožno potlačiť a zlikvidovať, ba možno predpokladať, že sa bude ešte viac rozširovať.

Literatúra:

- BEHÚNOVÁ, V.: *Niektoré aspekty prevencie trestnej činnosti detí a mládeže*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie 2.3.2.1994*. Prešov: Manacon, 1994.
- BURT, C.: *Subnormal mind*, London: Oxford University Press, 1955.
- Göhler, F. CH.; Kühn, F.: *Falošné vedomie*. Bratislava: Ikar, 2001.
- KLÍMA, P.; KLÍMA, J.: *Základy etopedie*. Praha: SPN, 1978.
- LABÁTH, V. a kol.: *Riziková mládež*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Portál: Praha, 1998.
- MIKUŠ, P.: *Kriminalita mládeže*. Bratislava: Katedra kriminológie APZ 1995.
- SVOBODA, M.: *Aplikace sociální psychologie*. Praha, SPN 1977.
- VAJSÁBLOVÁ, J.: *Vývoj detskej delikvencie v SR, jej príčiny a prevencia*. Bratislava: FF UK, 1994.
- VÁLKOVÁ, H.: *Souhrn opatření k prevenci criminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992.
- ZELINA, M.; PAVLOVKIN, M.: *Genéza delikvencie. Prehlbovanie a skvalitňovanie systému prevencie detí a mládeže pred negatívnymi javmi*. In: *Zborník materiálov z medzirezortnej interdisciplinárnej konferencie konanej v Bratislave 27.-28. októbra 1988*. Ministerstvo spravodlivosti SSR.
- ZOBKKOVÁ, I.: *Kontrola kriminality mládeže*, Pelhřimov: Aleš Čeněk, 1998.

Núdzový stav a čas na zmenu

Katarína Lešková

The current time is undesirably marked by the COVID - 19 pandemic. In this connection, a state of emergency has been declared several times in the Slovak Republic. The paper deals with the analysis of the legal regulation of the state of emergency in the conditions of the Slovak Republic with reference to the circumstances and conditions of its declaration since the outbreak of this pandemic and also points out the interpretation and legal problems that occurred and tries to outline possible solutions.

Úvod

Pandémia COVID-19 zasiahla výrazným spôsobom do našich životov, a jej pôsobenie sa často krát negatívne prejavuje v každej sfére nášho bytia. Na zabránenie šírenia tohto koronavírusu jednotlivé štáty prijali a stále prijímajú rôzne opatrenia. Mnohé z nich pristúpili aj k vyhláseniu núdzového stavu s cieľom efektívnejšie reagovať na aktuálnu pandemickú situáciu. K vyhláseniu núdzového stavu pristúpila aj Slovenská republika. Od vypuknutia pandémie tak urobila už dvakrát. Vyhlásenie tejto krízovej situácie bolo sprevádzané rôznymi interpretáciami ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov a jej chaotickým prevedením do praxe, čo spôsobilo vlnu nevoľe a rozprúdilo diskusiu laickej aj odbornej verejnosti k jej zákonnému priebehu, čoho výsledkom boli aj dva návrhy na konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky.

Cieľom príspevku je poukázať na nedostatočnú právnu úpravu regulujúcu tak závažnú krízovú situáciu akou je núdzový stav, v krátkosti analyzovať kroky smerujúce k jeho vyhláseniu resp. aj ukončeniu, poukázať pritom na právne a interpretačné problémy, ktoré sa pritom vyskytli a načrtnúť možné riešenia do budúcnosti.

Vyhlásenie pandémie COVID-19

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vyhlásila dňa 11. marca 2020, vzhľadom na vysoký počet zasiahnutých krajín a nečinnosť niektorých štátov, pandémiu COVID-19 a vyzvala krajiny, aby prijali okamžité opatrenia na zastavenie šírenia tohto vírusu¹ a riešenia tejto zdravotnej krízy. V Európe niektoré krajiny pristúpili k vyhláseniu núdzového stavu, vrátane Slovenskej republiky, a iné zvolili iný prístup prostredníctvom iného rovnocenného opatrenia.²

Právna úprava núdzového stavu v právnom poriadku Slovenskej republiky

Pojem núdzový stav, ako aj okolnosti, ktoré by ho mohli spôsobiť a spôsob jeho vyhlásenia resp. ukončenia sa riadia primárne pravidlami vnútroštátneho práva toho ktorého štátu. Tieto pravidlá by mali byť jasné, dostupné a zrozumiteľné. V ideálnom prípade by mali byť zahrnuté základné ustanovenia o núdzovom stave a o núdzových právomociach v ústave, predovšetkým z dôvodu, že tieto špecifické právomoci v čase núdzového stavu často obmedzujú základné ústavné princípy ako sú základné práva a slobody, demokracia a právny štát.

Právna úprava núdzového stavu je v podmienkach Slovenskej republiky upravená v *ústavnom zákone č. 227/2002 Z.z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov* (ďalej aj ako „*ústavný zákon č. 227/2002 Z.z.*“), na ktorý odkazuje čl. 51 ods. 2 *Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992*

¹WHO. [online], [cit. 11/3/2020]. Dostupné na internete:<<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19--11-march-2020>>.

²Štrnásť členských štátov EÚ počas krízy COVID-19 nevyhlásilo de iure núdzový stav napr. Rakúsko, Belgicko, Chorvátsko, Dánsko. Bližšie pozri Predbežnú správu o opatreniach prijatých v členských štátoch Európskej únie v dôsledku krízy COVID-19 a ich vplyv na demokraciu, právny štát a základné práva, stanovisko Benátskej komisie č. 995/2020, CDL(2020)018 zo dňa 8. októbra 2020 (ďalej aj ako „Stanovisko Benátskej komisie č. 995/2020, CDL(2020)018 zo dňa 8. októbra 2020“).

Zb.v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „Ústava Slovenskej republiky“), v zmysle ktorého „podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase ... núdzového stavu ustanoví ústavný zákon“.³

Podľa čl. 1 ods. 1 *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.* „Slovenská republika vykonáva štátnu moc s cieľom zachovať mier a bezpečnosť, najmä ... chrániť život a zdravie osôb ... vyhlásiť núdzový stav možno len za podmienok ustanovených v tomto ústavnom zákone.“⁴ V zmysle tohto ústavného zákona je bezpečnosť stav, v ktorom sú okrem iného chránené životy a zdravie osôb a krízová situácia je naopak obdobie, počas ktorého je ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu a preto môžu ústavné orgány po splnení podmienok ustanovených v tomto ústavnom zákone vyhlásiť núdzový stav.

Podľa čl. 5 ods. 1 *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.* môže vláda vyhlásiť núdzový stav len za podmienky, že došlo alebo bezprostredne hrozí, že dôjde k ohrozeniu života a zdravia osôb, a to aj v príčinnej súvislosti so vznikom pandémie. Núdzový stav možno vyhlásiť len na postihnutom alebo na bezprostredne ohrozenom území. Podľa odseku 2 tohto článku ho možno vyhlásiť v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas, najdlhšie na 90 dní.

Základné ustanovenia o núdzovom stave a tzv. núdzové právomoci sú teda obsiahnuté v ústavnom zákone, čo vzhľadom na výnimočnosť situácie a odlišné fungovanie a rozdelenie právomocí za účelom vyriešenia krízovej situácie je vhodnejšie, keďže štát funguje v odlišnom režime ako za bežnej situácie. Problematickejšie je to už pri otázke zrozumiteľnosti a jasnosti týchto pravidiel, ktorá sa ukázala vo svojej nahote až pri uplatňovaní tejto regulácie v praxi a sprevádzala doposiaľ každé vyhlásenie núdzového stavu od vypuknutia tejto pandémie a na ktorú

³Bližšie pozri čl. 51 ods.2 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

⁴Pozri ústavný zákon č. 227/2002 Z.z.

zameriame pozornosť poukázaním na interpretačné problémy, ktoré sa pri vyhlásení núdzového stavu vyskytli.

Prvé vyhlásenie núdzového stavu v Slovenskej republike od vypuknutia pandémie

Slovenská republika vyhlásila v súvislosti s bojom proti koronavírusu dňa 12. marca 2020 mimoriadnu situáciu⁵ a o tri dni neskôr schválila vláda návrh na vyhlásenie núdzového stavu podľa čl. 5 *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. uznesením vlády č. 114 z 15. marca 2020*⁶, ktorý trval od 16. marca 2020 do 13. júna 2020⁷ nepretržite. Tento núdzový stav bol spočiatku vyhlásený len pre poskytovateľov ústavnej zdravotnej starostlivosti uvedených v prílohe tohto uznesenia pre vymedzené územné obvody a neskôr rozšírený na celé územie Slovenskej republiky a nie len pre poskytovateľov ústavnej zdravotnej starostlivosti, ale všeobecne pre všetkých.⁸

Už pri tomto prvom vyhlásení núdzového stavu vznikli prvé interpretačné problémy tohto ústavného zákona, keď vláda vyhlásila núdzový stav bez uvedenia času, na ktorý sa núdzový stav vyhlasuje, napriek tomu, že podľa jazykového výkladu ustanovenia čl. 5 ods. 2 *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.* mala vláda už v čase jeho vyhlásenia uviesť na aký dlhý čas sa núdzový stav vyhlasuje a zároveň mala byť zdôvodnená jeho nevyhnutnosť. No napriek tomu sa vláda časovým úsekom vyhlásenia núdzového stavu ani zdôvodnením jeho nevyhnutnosti vôbec nezaoberala a zvolila výklad, podľa ktorého môže núdzový

⁵Uznesenie vlády SR č. 111 z 12. marca 2020.

⁶Uznesenie vlády SR č. 114 z 15. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 45/2020.

⁷Uznesenie vlády SR č. 366 z 10. júna 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 147/2020.

⁸Bližšie pozri Uznesenie vlády SR č. 114 z 15. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 45/2020, Uznesenie vlády SR č. 115 z 18. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 49/2020, Uznesenie vlády SR č. 169 z 27. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 64/2020, a ešte ďalšími uzneseniami vlády boli rozšírené opatrenia v rámci vyhláseného núdzového stavu napr. uznesenie vlády SR č. SR č. 207 zo 6. apríla 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 72/2020

stav trvať maximálne 90 dní a neskôr začala presadzovať myšlienku, že núdzový stav predĺži resp. po jeho skončení ho o minútu vyhlási znovu.⁹Napriek tomu, že ústavný zákon predĺženie núdzového stavu neupravuje, hoci napr. pri výnimočnom stave túto možnosť vyslovene pripúšťa.¹⁰ Z logického ale aj jazykového výkladu potom vyplýva, že núdzový stav sa predĺžiť nemôže, ale výnimočný stav sa predĺžiť môže. Nakoniec vďaka zlepšujúcej sa zdravotnej a epidemiologickej situácii vláda od úvah o predĺžení núdzového stavu resp. o jeho opätovnom vyhlásení upustila a núdzový stav zrušila.¹¹Pochybnosti o spôsobe a formulácii vyhlásenia núdzového stavu však zostali.

Druhé vyhlásenie núdzového stavu v Slovenskej republike od vypuknutia pandémie a jeho predĺženie

Po letnom uvoľnení opatrení došlo znovu k zhoršeniu epidemiologickej situácie a vláda opätovne schválila vyhlásenie núdzového stavu *uznesením vlády č. 587z 30. septembra 2020 zverejneného v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 268/2020*. Po predchádzajúcej skúsenosti už vláda zvolila iný výklad a vyslovene vyhlásila núdzový stav na obdobie 45 dní na postihnutom území Slovenskej republiky.¹²Zdôvodnenie nevyhnutnosti vyhlásenia núdzového stavu opätovne opomenula. Nú-

⁹Pozri napr. *Úrad vlády SR*. [online], [cit. 27/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk/premier-nevylucil-zrusenie-ani-opatovne-vyhlasenie-nudzoveho-stavu/>>., *topky.sk*. [online], [cit. 02/06/2020]. Dostupné na internete: <https://www.topky.sk/cl/10/1912949/KORONAVIRUS-Skonci-sa-nudzovy-stav--Matovic-pod-palbou-kritiky--Nazory-odbornikov-sa-lisia>>., BOŠKOVIČOVÁ, A.: *Pravda*. [online], [cit.28/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/552811-matovic-sa-pohrava-s-myslienkou-pokracovania-nudzoveho-stavu/>>.

¹⁰Na rozdiel od Slovenskej republiky napr. Česká republika predĺženie núdzového stavu pripúšťa a vyslovene uvádza v čl.6 ods. 2 ústavného zákona č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky.

¹¹Uznesenie vlády SR č. 366 z 10.júna 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 147/2020.

¹²Uznesenie vlády SR č. 587 z 30. septembra 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 268/2020.

dzový stav tak mal trvať od 1. októbra 2020 do 14. novembra 2020. Medzitým prebehlo prvé kolo „dobrovoľného“ celoplošného testovania (30.10. – 01.11.2020), ktoré odhalilo 1,06 % pozitívne testovaných na ochorenie COVID-19 z celkového počtu otestovaných osôb¹³ a druhé kolo testovania (07.11.2020 – 08.11.2020), ktoré odhalilo 0,66 % pozitívne testovaných z otestovaných ľudí v 45 okresoch.¹⁴ A po tomto pretestovaní sa vláda rozhodla predĺžiť núdzový stav tak, aby trval celkovo od jeho vyhlásenia 90 dní, t.j. od 01. októbra 2020 do 29. decembra 2020.¹⁵ Vzhľadom k tomu, že *ústavný zákon č. 227/2002 Z.z.* nepozná predĺženie núdzového stavu, tak to urobila spôsobom, že nepoužila formuláciu predlžuje núdzový stav, ale v *uznesení vlády č. 718 z 11. novembra 2020 zverejneného v Zbierke zákonov pod číslom 315/2020* uviedla, že schvaľuje návrh na zmenu času trvania núdzového stavu a číslo 45 nahradila číslom 90 v *uznesení vlády č. 587 z 30. septembra 2020*.¹⁶ Je otázne, či je tento spôsob predĺženia núdzového stavu, možné považovať za súladný so zákonom, keďže podľa čl. 2 ods. 2 ústavy môžu štátne orgány konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. V súvislosti s predĺžením núdzového stavu ministerka spravodlivosti *M. Kolíková* už oznámila, že chystá zmenu

¹³Pozri Ministerstvo vnútra SR. [online], [cit. 02/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=prve-kolo-celoplosneho-testovania-bolo-uspesnou-operaciou>>.

¹⁴Bližšie pozri HIN Slovensko. [online], [cit. 09/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://slovensko.hnonline.sk/2244958-druhe-kolo-plosneho-testovania-z-vyse-dvoch-milonov-ludi-bolo-13-500-pozitivnych>> a tlačovú konferenciu o hodnotení 2. kola plošného testovania prostredníctvom účtu na facebook.com: Úrad vlády SR. [online], [09/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.facebook.com/UradyVladySR/videos/hodnotenie-2-kola-plo%C5%A1n%C3%A9ho-testovania/381698909847019/>>.

¹⁵Bližšie pozri Úrad vlády SR. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk//vlada-nudzovy-stav-na-slovensku-sa-predlzi-o-dalsich-45-dni/>>.

¹⁶Uznesenie vlády SR č. 718 z 11. novembra 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 315/2020.

ústavného zákona, ktorý by mal priniesť možnosť aj ďalších opatrení pre vládu.¹⁷

Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky o súlade rozhodnutia o vyhlásení núdzového stavu s Ústavou SR

Prvé vyhlásenie núdzového stavu vyvolalo diskusie ohľadne interpretácie ustanovení *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.* v časti týkajúcej sa núdzového stavu, ktoré zostali nezodpovedané, preto sa dalo očakávať, že pri druhom vyhlásení núdzového stavu vzniknú ďalšie podobné pochybnosti, ktoré už v záujme ich odstránenia viedli k podaniu návrhu na Ústavný súd SR voči vyhlásenému núdzovému stavu zo strany generálneho prokurátora ako aj skupiny poslancov Národnej rady SR. Ústavný súd SR spojil oba návrhy do jedného spoločného konania. Napadnuté bolo *uznesenie vlády o vyhlásení núdzového stavu č. 587 z 30. septembra 2020 uverejnené v Zbierke zákonov pod číslom 268/2020* a naň nadväzujúce *nariadenie vlády č. 269/2020 Z.z.* a nesúlad niektorých opatrení Úradu verejného zdravotníctva SR. Ústavný súd SR prijal na ďalšie konanie napadnuté vyššie uvedené uznesenie vlády a naň nadväzujúce nariadenie vlády v celom rozsahu a namietaný nesúlad opatrení Úradu verejného zdravotníctva SR pre nedostatok právomoci odmietol. Ďalej sa zameriame len na *Uznesenie vlády o vyhlásení núdzového stavu*. Obidvaja navrhovatelia namietali, okrem iného, nedodržanie procedurálnych štandardov pri prijímaní napadnutého uznesenia vlády, a to absenciu dôvodov vyhlásenia núdzového stavu v uznesení vlády a nedostatok písomných vecných podkladov, ktoré by odôvodňovali vyhlásenie núdzového stavu, resp. by umožnili poznať jeho účel, ďalej namietli neurčité vymedzenie územia, na ktoré sa núdzový stav vzťahuje a neurčité vymedzenie rozsahu núdzového stavu z for-

¹⁷ Úrad vlády SR. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk//vlada-nudzovy-stav-na-slovensku-sa-predlzi-o-dalsich-45-dni/>>.

málneho aj vecného hľadiska, preto nie je zrejmé akú povahu má núdzový stav a kde až siaha. Jeho znenie je natoľko strohé, že z neho nie sú zrejmé jeho účinky a preto je podľa navrhovateľov protiústavné. Navrhovatelia rovnako spochybnili dôvodnosť jeho vyhlásenia. Ústavný súd SR skonštatoval, že napadnuté uznesenie vlády bolo prijaté na návrh predsedu vlády vládou podľa čl. 119 písm. n) *ústavy* v spojení s čl. 5 a čl. 11 *ústavného zákona* č. 227/2002 Z.z. na 39. schôdzi vlády 30. septembra 2020, toto uznesenie bolo v zmysle tohto ústavného zákona vyhlásené v tlači a vo vysielaní rozhlasu a televízie a jeho vydanie bolo oznámené v *Zbierke zákonov Slovenskej republiky* pod č. 268/2020 Z.z. Z napadnutého uznesenia vlády vyplýva, že núdzový stav bol vyhlásený „na postihnutom území Slovenskej republiky“ a je obmedzený na obdobie 45 dní.¹⁸ K formulácii nejasne vymedzeného postihnutého územia ako pomôcka poslúžila formulácia v prechádzajúcich uzneseniach vlády (prvé vyhlásenie núdzového stavu a uznesenia vlády, z ktorých vyplýva rozšírenie núdzového stavu na celé územie Slovenskej republiky), pričom rovnakú formuláciu používa aj napadnuté uznesenie, preto v tomto zmysle považoval Ústavný súd SR napadnuté uznesenie za zrozumiteľné. Ďalej Ústavný súd SR skonštatoval, že z vyššie uvedeného ústavného zákona výslovne nevyplýva príkaz, aby bol v uznesení výslovne ustanovený dôvod vyhlásenia núdzového stavu, na druhej strane je však pri takomto akte vlády žiaduce, v záujme právnej istoty, aby z textu uznesenia vlády vyplýval aspoň stručný dôvod vyhlásenia núdzového stavu. Návrh na vyhlásenie preskúmaného núdzového stavu predložil predseda vlády vláde ústnou formou, čo právny poriadok nevylučuje. Zo záznamu z neverejného zasadnutia vlády je zrejmé, že dôvod vyhlásenia núdzového stavu je pandémie COVID-19

¹⁸Ústavný súd SR sa nezaoberal uznesením vlády č. 718 z 11. novembra 2020, ktorým vláda predĺžila núdzový stav na 90 dní od jeho vyhlásenia, keďže návrhy na konanie podľa článku 129 ods. 6 ústavy boli podané a samotné rozhodnutie Ústavného súdu SR v tejto veci vydané ešte pred prijatím tohto uznesenia vlády, preto táto otázka predĺženia núdzového stavu zostala nezodpovedaná.

a jej vplyv na život a zdravie obyvateľov, pričom vláda brala do úvahy aktuálnu epidemiologickú situáciu, zvažovala dĺžku núdzového stavu a jej rozsah. O vyhodnotení celej situácie rozhoduje kolektívny orgán – vláda, ktorá zisťuje rozhodujúce skutkové okolnosti a zvažuje riešenia vážneho spoločenského problému, preto je na vláde, aby zvažila potrebu vyhlásenia núdzového stavu. Ústavný súd SR dospel k záveru, že vláda je v lepšej pozícii posúdiť potrebu vyhlásiť núdzový stav, pretože vláda a nie súdna moc nesie primárnu zodpovednosť za bezpečnostnú situáciu v krajine. Na základe týchto zistení dospel Ústavný súd SR k záveru, že napadnuté *uznesenie vlády o vyhlásení núdzového stavu č. 587 z 30. septembra 2020* je v súlade s referenčnými článkami *ústavy a ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.*¹⁹ Ani rozhodnutie Ústavného súdu SR neprispelo k riešeniu podstatných problémov plynúcich z nedostatočnej a strohej právnej úpravy núdzového stavu, pretože množstvo otázok s tým spojených nebolo ani predmetom tohto konania a na druhej strane nie je to ani v jeho kompetencii nahrádzať chýbajúcu právnú úpravu.

Núdzový stav a čas na zmenu

Vzhľadom na pretrvávajúce problémy nie len s interpretáciou súčasnej právnej úpravy núdzového stavu ale aj vzhľadom na jej nedostatočné a strohé znenie, vyvstáva jednoznačne potreba novelizovať súčasný stav. Túto naliehavosť si začala uvedomovať aj vláda a už 11. novembra 2020 avizovala, že pracuje na príprave zmeny ústavného zákona.²⁰ V akom znení bude vyzeráť výsledná podoba ešte nie je známe. Minimálne je však potrebné jednoznačne špecifikovať v súčasnej úprave čas, na aký sa vyhlasuje núdzový stav tak, aby jeho dĺžka bola jasne stanovená už v čase jeho vyhlásenia vládou a doplniť možnosť

¹⁹Bližšie pozri Nález Ústavného súdu SR PL. ÚS 22/2020-104 zo dňa 14. októbra 2020.

²⁰Pozri napr. Úrad vlády SR. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk//vlada-nudzovy-stav-na-slovensku-sa-predlzi-o-dalsich-45-dni/>>.

jeho predĺžovania, ale len v nato odôvodnených prípadoch aj to na nevyhnutný čas, prípadne jeho opakované vyhlásenie v prípade podstatných zmien okolností, za akých došlo k jeho ukončeniu. Každé vyhlásenie núdzového stavu, jeho predĺženie resp. opakované vyhlásenie by malo byť riadne zdôvodnené s odkazom na stanovisko resp. stanoviská odborníkov, z ktorých vychádza. Tieto stanoviská by mali mať písomnú formu. Na zavedenie možnosti predĺženia núdzového stavu je potrebné reflektovať aj v úprave konania pred Ústavným súdom SR podľa čl. 129 ods. 6 *ústavy*, ktorú je potrebné doplniť aj o možnosť preskúmania rozhodnutia o predĺžení núdzového stavu. Návrh na začatie konania pred Ústavným súdom SR by malo byť možné podať kedykoľvek počas jeho trvania a nie len do 5 dní od jeho vyhlásenia, ako je to teraz.²¹ Súčasná úprava tak neumožňuje podať návrh na konanie o súlade *uznesenia vlády č. 718 z 11. novembra 2020*, ktorým „predĺžila“ núdzový stav, pretože od vyhlásenia núdzového stavu uplynula dlhšia doba, napriek tomu, že v tomto smere vláda prekročila svoje kompetencie. Taktiež je potrebné v ústavnom zákone jednoznačne stanoviť, kto je oprávnený obmedziť v čase núdzového stavu základné práva a slobody, akým spôsobom a rozlišovať pri tom bežný stav od stavu, akým je núdzový stav. Táto úprava v súčasnosti absentuje. Pre vyváženú právomocí vládou a parlamentom by malo byť stanovené, že vyhlásenie núdzového stavu vládou resp. jeho predĺženie príp. opakované vyhlásenie by malo byť kontrolované parlamentom. Parlament by mal byť oprávnený núdzový stav schváliť alebo ukončiť. Podobná úprava je napr. v Českej republike, kde vláda môže predĺžiť núdzový stav len po predchádzajúcom súhlase Poslaneckej snemovne.²² Aké zmeny sa nakoniec v úprave núdzového stavu reálne presadia bude záležať od súčasnej vlády, ktorá má v parlamente ústavnú väčšinu.

²¹§ 193 zákona č. 314/2018 Z.z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²²Čl. 6 ods. 2 ústavného zákona č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky.

Záver

Súčasná právna úprava s reálnym vyhlásením núdzového stavu pravdepodobne vôbec nepočítala, čo sa odzrkadľuje v jej strohej a nedotiahnutej právnej regulácii, čoho dôsledkom sú interpretačné problémy a chýbajúce možnosti adekvátne reagovať na súčasnú krízovú situáciu. Tieto právne ale aj praktické problémy vedú k nevyhnutnej potrebe zmeny súčasnej úpravy, predovšetkým k jej spresneniu a doplneniu, či už v oblasti otázky času núdzového stavu resp. iných oprávnení s tým spojených. Pandémia COVID-19 by sa za takýchto okolností ale nemala využívať ako príležitosť na zvýšenie právomoci vlády, resp. ako príležitosť pre technokratický prístup k riešeniu problémov a k voľeniu neformálnych postupov. Zmeny, ktoré sa žiadajú, by mali prispieť k riešeniu súčasných problémov, ale zároveň aj k upokojeniu situácie, ktorá vznikla z chaotického postupu pri aplikovaní nielen *ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. v súvislosti s núdzovým stavom*. Vláda by mala pri zavádzaní zmien pamätať aj na systém vzájomnej kontroly a vyváženia medzi zložkami moci a neopomenúť fakt, že aj parlament by mal mať určitú kontrolu a že núdzový stav je stav dočasný a jeho ukončenie by malo mať za následok návrat k normálnemu stavu. Zároveň by mala pamätať na to, že Slovenská republika má svoje medzinárodné záväzky v oblasti ľudských práv, ktoré sa uplatňujú aj v čase núdzovej situácie, preto zmeny by mali byť uvážlivo premyslené a zavedené rozumne.

Literatúra:

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov .

Zákon č. 314/2018 Z.z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Ústavní zákon č. 110/1998 Sb. o bezpečnosti České republiky.

Uznesenie vlády SR č. 111 z 12. marca 2020.

Uznesenie vlády SR č. 114 z 15. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 45/2020.

Uznesenie vlády SR č. 366 z 10. júna 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 147/2020.

Uznesenie vlády SR č. 115 z 18. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 49/2020.

Uznesenie vlády SR č. 169 z 27. marca 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 64/2020.

Uznesenie vlády SR č. SR č. 207 zo 6. apríla 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 72/2020.

Uznesenie vlády SR č. 366 z 10. júna 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 147/2020.

Uznesenie vlády SR č. 587 z 30. septembra 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 268/2020.

Uznesenie vlády SR č. 718 z 11. novembra 2020 zverejnené v Zbierke zákonov pod č. 315/2020.

Nález Ústavného súdu SR PL. ÚS 22/2020-104 zo dňa 14. októbra 2020. Predbežná správa o opatreniach prijatých v členských štátoch Európskej únie v dôsledku krízy COVID-19 a ich vplyv na demokraciu, právny štát a základné práva, stanovisko Benátskej komisie č.995/2020, CDL(2020)018 zo dňa 8. októbra 2020.

WHO. [online], [cit. 11/03/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>>.

Úrad vlády SR. [online], [cit. 27/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk//premier-nevylucil-zrusenie-ani-opatovne-vyhlasenie-nudzoveho-stavu/>>.

topky.sk. [online], [cit. 02/06/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.topky.sk/cl/10/1912949/KORONAVIRUS-Skonci-sa-nudzovy-stav--Matovic-pod-palbou-kritiky--Nazory-od-bornikov-sa-lisia>>.

BOŠKOVIČOVÁ, A.: Pravda. [online], [cit.28/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/552811-matovic-sa-pohrava-s-myslienkou-pokracovania-nudzoveho-stavu/>>.

Ministerstvo vnútra SR. [online], [cit. 02/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=prve-kolo-celoplosneho-testovania-bolo-uspesnou-operaciou>>.

HN Slovensko. [online], [cit. 09/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://slovensko.hnonline.sk/2244958-druhe-kolo-plosneho-testovania-z-vyse-dvoch-milionov-ludi-bolo-13-500-pozitivnych>>.

Úrad vlády SR. [online], [09/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.facebook.com/UradyVladySR/videos/hodnotenie-2-kola-plo%C5%A1n%C3%A9ho-testovania/381698909847019/>>.

Úrad vlády SR. [online], [cit. 11/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.vlada.gov.sk//vlada-nudzovy-stav-na-slovensku-sa-predlzi-o-dalsich-45-dni/>>.

Modernizácia SR v kontexte celospoločenskej zmeny

Lucia Hlavatá

Changes, we can currently observe in every aspect of the human's life, are not only the short-term consequences of the last decade. The entrance to the last decade of the 20. century has meant complex redesign and transformation to the new type of the political, civic, and social life of Slovakia, where the new challenges and risks are cumulated under the influence of the global events. The processes we analyse with regards of the concepts of modernisation and transformation in that period are being crucial for the long-term goals we can observe until today. Observation of the individual relations and the reflection of the risks of the globalising world remains as the object of the analyses of the political praxis and major political theories predicting the changes of the uncomparable dimensions.

Úvod

V období, ktorému dnes čelíme, je postavenie vedy čoraz významnejšie a zásadnejšie, napriek tomu často nedokáže ovplyvniť priame politické rozhodnutia súčasnosti ani minulosti, ktorá pre dnešný stav vecí vytvorila určité predpoklady. Tak prírodné a technické smery, ako i spoločenské a humanitné, kladú dôraz na vysvetlenie dejov, ktoré boli viac či menej predvídané, napriek tomu má ich dnešný rozsah nedorozumené následky. Záver minulého storočia ponúkal bohaté prostredie pre analýzy a predikcie toho, kam nová Slovenská republika smeruje, ako je na výzvy globalizujúceho sa sveta pripravená a do akej miery reflektuje riziká, ktorým bude svet v nasledujúcom období čeliť. Témy kumulujúcich sa rizík v ére novej informačnej spoločnosti sa opierali o teoretické práce *Ulricha Becka*, *Zygmunda Baumana* či *Anthonyho Giddensa*. V nasledujúcom príspevku načrtneme línie, či a ako dnes vnímané zmeny ovplyvnili reflexie záveru 20. storočia v politickej diskusii novo-vytvárajúcej sa Slovenskej republiky. V spoločenskom diskurze dnes často zaznievajú otázky, do akej miery bola Slovenská republika pripravená na dopady a zároveň riziká globalizácie, do akej miery boli

reflektované potreby nového spoločenského poriadku v jej prvých rokoch a či a ako naše dnešné fungovanie ovplyvnila politická prax prvých rokov vlastnej samostatnej štátnosti. Tieto témy sú nevyhnutne spojené s civilizačnou zmenou, ktorú moderná spoločnosť 20. storočia zažívala a v kontúrach novovznikajúcej Slovenskej republiky sa viažu k procesu napredovania, modernizácie a transformácie politického, ekonomického a spoločenského života. Slovom *Ulricha Becka* sme sa posunuli do stavu, kedy sa behom exponenciálneho nárastu výrobných síl, otvára doteraz nepoznanou mierou cesta rizikám a potenciálnemu sebaohrozeniu. Ak teda dnes hovoríme o dekáde zmien, ktorú zažívame, reflektujeme v nej aj nárast rizík ekonomickej, politickej i celospoločenskej povahy, stupňujúci sa s nárastom nášho vedenia o svete, technologického progresu, individualizácie a vytvárania informačnej spoločnosti. Cieľom nasledujúceho príspevku je poukázať na javy spojené s reflexiou zmeny a nástupom rizík v kontexte budovania nového štátu a jeho začlenenia sa do turbulentného vývoja stále užšie prepojených globálnych súvislostí.

Modernizácia ako teoretický zámer

Situácia, ktorá v Strednej Európe nastala po roku 1989, si vyžiadala komplexnú zmenu na všetkých úrovniach života a vo vedeckom diskurze sa začala hodnotiť ako modernizácia. Zároveň je označovaná ako obdobie postkomunistickej transformácie, ktorú však nemožno vnímať bez širších a častokrát spletených súvislostí s minulosťou.

Jan Křen ju popisuje pomocou tzv. teórie path dependence. Niektorí ju označujú za „najmocnejšiu teóriu postkomunistickej transformácie, pretože ukazuje „na silu kontinuity spoločenského vývoja, na ťaživosť minulého dedičstva, na iluzórnosť toho, že môžeme prejsť z jedného režimu do druhého tak jednoducho, ako sa presadá z vlaku na vlak“¹, pričom jej súvislosť s tým, ako vedecké texty vysvetľujú teóriu modernizácie je častokrát ťažko

¹ KŘEN, J.: *Čtvrt století střední Evropy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, s. 201.

rozlíšiteľná. Spoločným menovateľom oboch zmienených je snaha, na ktorú by sme sa mali pri výskume zameriavať, a to potreba skúmať samotný prechod, priebeh zmeny a jej určujúce faktory. Pojem transformácie² a tranzície k demokracii sa pritom v uvedenom horizonte používa na vyznačenie prechodu z nedemokratického režimu k demokratickému³ v procese modernizácie a dopadov globalizovaného sveta.

Spočiatku sa skúmanie modernizácie a „tranzície k demokracii“ zameriavalo na tri skupiny štátov⁴. Po roku 1989 sa k nim pridali krajiny bývalého sovietskeho bloku po páde socializmu, prechádzajúce komplexnou spoločenskou, politickou a hospodárskou zmenou. Nástup na cestu k trhovému hospodárstvu, demokratizácii, formovaniu vlastnej tradície parlamentarizmu a neskôr snáh o prijatie do EÚ bol však od uvedených v mnohom odlišný. *Claus Offe* uvádza predovšetkým dva základné rozdiely: teritoriálnu nesúrodosť poznačenú vnútornou migráciou, konfliktným postavením národnostných menšín a túžbou po oddelení sa a na druhej strane potreba zmeny nie len v politickej ale i ekonomickej rovine, tzv. dobiehajúca revolúcia⁵ a s ňou spojené budovanie novej spoločenskej triedy vo vzťahu k majetku, ktorá v danom priestore dovtedy absentovala⁶. Modernizácia potom v stredoeurópskom regióne súvisela s vnútornou premenou v spoločnosť už skutočne kapitalistickú, v ktorej prevládalo súkromné podnikanie⁷. V kon-

² KOPEČEK, L.: *Sociálně politické podmínky demokracie*. In: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 133.

³ *Samuel Huntington* ho napríklad v práci *Tretia vlna* využíva pre popis tretej vlny demokratizácie, kedy jednotlivé režimy prechádzajú procesom zmeny systému buď formou transformácie, nahradenia alebo presunu.

⁴ Vznik povojnových demokracií (Japonska, Talianska a NSR), následne demokratizácia krajín stredozemia (Grécko, Portugalsko a Španielsko) a v 80. rokoch pád autoritárskych režimov v Južnej Ameriky.

⁵ „Nachholende Revolution“, tento pojem používa napr. *Jürgen Habermas*.

⁶ OFFE, C.: *Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe*. In: *Social Research*, 58/1991, s. 869.

⁷ KŘEN, J.: *Čtvrt století střední Evropy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, s.186.

traste s ostatnými západnými regiónmi je špecifikom procesov prebiehajúcich v strednej Európe ich vzájomná simultánnosť. *Offe* hovorí o trojnásobnej tranzícii, keď poukazuje na vývoj národného štátu, budovanie ústavného systému a zároveň formovanie „normálnej politiky“ v zmysle rozdelenia právomocí a inštitúcií. Zatiaľ čo v iných krajinách sa dané prvky vyvíjali v horizonte desaťročí, v stredoeurópskych, špecificky v česko-slovenských podmienkach, je to proces, ktorý prebieha simultánne⁸.

Vytvorenie samostatného štátu v roku 1992, zároveň komplikuje prípad Slovenska o ďalšiu rovinu, budovanie národného štátu a národnej integrácie ako premenu predmodernej fragmentovanej a diferencovanej spoločnosti na masovú⁹. Zároveň sa otvára otázka potreby dobudovania občianskej spoločnosti¹⁰, občianskeho národa. Rovina zložitosti porevolučných modernizačných procesov pritom v slovenských podmienkach leží v jeho historicko-politickom ukotvení. Na jednej strane súvisí so slabou demokratickou skúsenosťou Slovenska a na druhej strane s komplikovaným procesom hľadania vlastnej identity. Všetky spomínané procesy potom doľahli na tvorbu politiky i občianskej spoločnosti Slovenska v prvej polovici 90. rokov. Dôležitými sa stáva otázka hodnôt, zdieľaných ideí a vytváranie nového sociálneho kapitálu. Apeluje sa na prehĺbovanie historickej pamäte a vedomia pri formovaní občianskej spoločnosti, ktorá v nových krízach čelí individualizácii a strate dôvery vo verejné inštitúcie.

Nasledujúci výskum v oblasti ponovembrového vývoja modernej Slovenskej republiky by preto mala tvoriť snaha poukázať na vývoj ob-

⁸ OFFE, C.: *Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe*. In: *Social Research*, 58/1991, s. 873.

⁹ SZOMOLÁNYI, S.: *Cesta Slovenska k demokracii: Od „devianta“ k štandardnej novej demokracii*. s. 24. In: *Slovensko: desať rokov samostatnosti a rok reforiem*. Bratislava: IVO, 2004, s.12.

¹⁰ ROŠKO, R.: *Postkomunistické Slovensko a obnova občianstva*. In: *Slovak Sociological Review*, 1996, s. 2.

čianskej spoločnosti, verejných inštitúcií, riziká a dopady individualizácie ľudského života, otázka sociálnej spravodlivosti a ekologické dopady ako jeden z atribútov *Beckovej* rizikovej spoločnosti.

Modernizácia Slovenska ako program dlhodobej zmeny

Pri tvorbe jednotlivých programových vyhlásení a strategických cieľov sa vždy zohľadňuje ich krátkodobý, strednodobý a dlhodobý účinok. Ak dnes hovoríme o dekáde zmien, potrebe reagovať na turbulentný vývoj v otázkach politických, ekonomických a dnes predovšetkým ekologických, počiatky formovania týchto reakcií možno hľadať už v záverečnej dekáde predchádzajúceho storočia. To, do akej miery boli nadchádzajúce zmeny reflektované v debatách a stratégiách politických aktérov 90. rokov a či existuje prienik medzi predikciami rizík nastupujúcej postindustriálnej spoločnosti a tvorbou politického programu pre Slovenskú republiku (ďalej iba SR) v raných rokoch jej samostatnosti, je súčasťou zamyslení sa v predložennom príspevku.

Programové vyhlásenia vlády, ktoré by mali tvoriť akúsi stratégiu smerovania danej vlády v rozmedzí volebného obdobia (s ambíciou dlhodobých cieľov), tvoria prehľad zamýšľaných krokov a reflexiu stavu, v akom sa krajina nachádza. Častokrát však končia v rovine teoretického pomenovania jednotlivých problémov a výziev, bez ambície jej riešenia na politickej úrovni. Koncom 80. rokov minulého storočia, sa vo vedeckom diskurze čoraz viac skloňovali pojmy globalizácie, individualizácie, postindustriálnej spoločnosti a rizík vedecko-technického pokroku. Priekopníkom myšlienky rizikovej spoločnosti bol práve *Ulrich Beck*, ktorý v správnom čase pomenoval, že „ľudská spoločnosť dokáže svojim vývojom ohroziť samu seba“¹¹. Predpoklady určitého zlyhania v dôsledku nefunkčnosti systému sú tak nahrádzané opačným prístupom, tvorba a kumulácia rizík sa zvyšuje práve s úspechom

¹¹ BECK, U. *Riziková spoločnosť: na ceste k jinej moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2011, s. 419.

a napredovaním modernej spoločnosti a líniou kľúčových megatrendov spoločnosti. To zároveň prináša výzvu spoločenským vedám, ktoré generujú viacero prístupov označenia vývoja spoločnosti alebo tzv. modernizácie. Tie sa zameriavajú na prechod modernej spoločnosti, industriálnej k spoločnosti znalostnej, ktorá je v súvislosti postkomunistických krajín akcentovaná predovšetkým po roku 1989, v období tzv. prechodu, transformácie.

Modernizácia často vnímaná ako idea technického a ekonomického vývoja doplnená o koncept spoločenskej modernizácie, má, popri svojich úspechoch, v podmienkach SR po roku 1993, niekoľko limitov. Ukázalo sa, že ekonomický rast nevedie automaticky k zvyšovaniu kvality života, a ani automaticky nedochádza k žiaducej adaptácii sveta sociálnych vzťahov a hodnôt na podmienky diktované technologickým a ekonomickým rozvojom¹². Podľa *Becka* podobne ako feudálna šľachta žila kedysi z hospodársky aktívneho meštianstva a vo vlastnom záujme ho podporovala a neúmyselne a nutne si tak živila mocného budúceho nástupcu, tak sa i rozvinutá industriálna spoločnosť živí z rizík, ktoré produkuje a vyvoláva tak situácie sociálneho ohrozenia a politický potenciál spochybňujúci základy doterajšej modernizácie¹³. Medzi základné riziká, ktorým modernizujúci sa globálny svet čelí, možno rozoznať mimo iného v politickej, sociálnej a ekologickej rovine.

Po páde komunistických režimov v roku 1989 sa krajiny bývalého Sovietskeho zväzu ocitli pred neľahkou úlohou, a to, transformovať dovtedajšiu politiku, ekonomiku a spoločenské prostredie na demokratickú krajinu s trhovým hospodárstvom v rámci funkčnej občianskej spoločnosti. *Machonin* v teoretickej rovine odlišuje sociálnu transformáciu a samotnú modernizáciu v dopadoch ich pôsobenia, a preto považuje modernizáciu za všeobecný proces vývoja na všetkých úrovniach,

¹²*Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2008, s. 25.

¹³BECK, U. *Riziková spoločnosť: na ceste k jinej moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2011, s. 75.

ktorý znamená zmeny vo všetkých dôležitých sférach spoločenského života, vrátane ekológie, demografického správania, zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, vedy, technológií, infraštruktúry, množstva kvalitatívneho štandardu služieb a produkcie¹⁴, spolu so štandardnými črtami modernizácie, v zmysle prehľbovania racionalizácie, trhu a rozvinatej pluralitnej demokracie. Preto považujeme za osožné, hodnotiť modernizáciu cez prizmu jej hlbokých dopadov na premenu krajiny, v období, ktoré v prostredí postsocialistických krajín označujeme za transformačné. Kľúčovými znakmi, ktoré sledujeme, sú formy a diskusie ekonomickej, politickej a sociálnej transformácie v otázkach privatizácie, ekonomických dopadov na sociálnu situáciu obyvateľstva, priebeh demokratizácie krajiny a zámery v tvorbe sociálnej politiky.

Zmienené krajiny sa po konci Studenej vojny ocitli v geopolitickom i ekonomickom vákuu a celospoločenskou objednávkou sa stalo politické a ekonomické priblíženie k Západu¹⁵. Z hľadiska skúmania uvedených javov je dôležité spomenúť výskumy, ktoré zdôrazňovali, že prechod k trhovej ekonomike je určitým hypotetickým konštruktom orientovaným na dosahovaný cieľ, zatiaľ čo transformácia je analýzou daného prechodu, ktorý môže mať v jednotlivých krajinách úplne odlišné podmienky a následne aj priebeh. Označenie transformácia sa tak začalo používať takmer s okamžitou platnosťou, pričom scenáre jej uskutočnenia však boli odlišné. Z teoretického hľadiska môžeme v danom období vo svete pozorovať čoraz väčší ústup vplyvu národného štátu a zároveň nástup procesov globalizácie. Národný štát, ktorý na rozdiel od predchádzajúcich foriem štátu¹⁶, na seba v 20. storočí prebral nové typy zodpovednosti, sľubuje svojim občanom prevzatie zodpo-

¹⁴MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS PUBLISHERS, 1999, s. 48.

¹⁵KŘEN, J.: *Čtvrt století střední Evropy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, s. 103.

¹⁶Mestský, kráľovský,...

vednosti za ekonomickú bezpečnosť a verejné statky (určitú mieru štátneho blahobytu a kultúrnu integritu). Svoje limity však dosahuje už ku koncu 20. storočia, kedy podľa *Philippa Bobbitta* nedokáže svoj prísľub naplniť a zlyháva. V dôsledku tzv. Long war¹⁷, „Dlhey vojny“, čelí novým výzvam, ktoré delegitimujú jeho schopnosť ich riešiť, napr. jadrové zbrane, medzinárodná komunikácia a technológie na báze matematických výpočtov¹⁸. Možno pozorovať úpadok legitimacy národného štátu, na druhej strane i regeneráciu samotnej inštitúcie štátu v novej forme, a to v tzv. trhovom štáte¹⁹, ktorý sa tak stal ústredným pojmom politického smerovania v transformačnom období Česko-Slovenska a následnej samostatnej Slovenskej republiky.

Trhový štát môžeme definovať ako post-krízovú podobu inštitúcie štátu, ktorá podobne ako v minulosti nahrádza svojho predchodcu. Jeho rozvoj možno podľa *Bobbitta* pozorovať v celom globálnom svete, ktorý sa postupne začne etablovať podľa vzoru USA. Je charakteristický výraznými zmenami oproti národnému štátu, predovšetkým ústrednej a dominantnej role trhu, ústupu od zodpovednosti štátu za ekonomickú bezpečnosť, sociálne práva, zamestnanosť a tiež inštitútu právneho štátu. Zatiaľ, čo *Beck*, *Giddens*, *Baumann* a v domácom prostredí na nich nadväzujúci *J.Keller* vnímajú riziká daného stavu, *Bobbitt* poukazuje na vysokú úspešnosť daného štátu, príležitosti pre jednotlivca a stratifikáciu jednotlivých trhových štátov podľa miery ich transparentnosti²⁰. Zároveň však jeho analýza prechodu k trhovému štátu nie je jediná, ktorá v politologickom diskurze rezonuje.

Priestor EÚ sa označuje ako manažérsky trhový štát s vysokou mierou hegemonie vnútorného ekonomického priestoru, pričom dôraz je kladený na riadenie prostredníctvom organizácii EÚ a OSN. Ideálnou

¹⁷ Autor ako „Long war“ označuje obdobie od začiatku 1. svetovej vojny, až po rok 1990.

¹⁸ BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003, s. 214.

¹⁹ Market state.

²⁰ Podnikateľský, manažérsky a merkantilistický.

formou trhového štátu je však podľa neho podnikateľský typ, prisudzujúc ho dnešným USA. Spoločné charakteristiky trhových štátov sú jednotné, v porovnaní s doterajším konštitučným typom sa štát zbavuje zodpovednosti, minimalizujú sa jeho zásahy a hlavnou ekonomickou arénou sa už nestáva továreň ale trh²¹. Je pravdepodobné, že sa autor nemýlili v predpoklade, že nastupujúci typ štátu má vysokú šancu na úspech a prežitie, nakoľko miera jeho zodpovednosti je obmedzená len na zabezpečenie príležitostí a možností jednotlivcom uspieť. Jeho legitimita je tak limitovaná stratou určitej morálnej kredibility, viery zo strany občanov, na druhej strane im však tento minimálny typ štátu nič viac nezaručuje. Stáva sa súťažnou arénou víťazov a porazených s ilúziou bezhraničných neobmedzených možností. Zatiaľ, čo národný štát mal za cieľ dosahovať vysokú zamestnanosť, rozširovať sociálnu spravodlivosť a stával sa v daných bodoch neúspešným, trhový štát prekračuje hranice teritórií, je zameraný na efektivitu medzinárodných kapitálových trhov a počíta s vysokou mierou nezamestnanosti, v ktorej však nevidí prekážku, pokiaľ nebráni efektívite trhu a akumulácii kapitálu. Zároveň sa však budúcnosť trhového štátu ilustruje v troch paradoxoch.

Vyžadovaním väčšej centralizácie autorít, pričom ale samotné vlády budú čoraz slabšie²². Predpokladá sa čoraz vyššia participácia neziskových organizácií, rôznych think-thankov a predovšetkým korporácii a ich rastúcej role na riadení štátu.

Podobne bude možné pozorovať vyššiu participáciu občanov a verejného sektora na riadení štátu, avšak ich význam bude menší²³. Z občana sa stáva divák.

²¹ BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003, s. 230.

²² BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003, s. 234.

²³ BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003, s.234.

Posledným paradoxom, ktorý je možné pozorovať v aktuálnom politickom dianí je ústup sociálneho štátu, avšak tlak na bezpečnosť, epidemiologický dohľad a ochranu životného prostredia²⁴, je väčší než kedykoľvek predtým.

Trhový štát v cieľoch samostatnej Slovenskej republiky

Vláda v programovom vyhlásení v roku 1993, po vytvorení samostatnej Slovenskej republiky, zaradila posilňovanie trhového štátu v ekologických limitoch k hlavným cieľom vládneho programu. V strednodobom horizonte zamýšľala v podmienkach samostatného štátu naďalej pokračovať vo vytváraní trhovej ekonomiky so sociálnym a ekologickým zameraním. Predpokladalo sa postupné redukovanie úlohy štátu v ekonomike len na podpornú, prostredníctvom urýchlenia privatizácie, posilnenia funkcií trhu a zefektívnenia sociálnej siete. Týmto spôsobom sa sledovalo dosiahnutie zlepšenia alokačného mechanizmu a zhodnocovania zdrojov²⁵. Spôsob, ktorý vláda zvolila bol cestou „*prihliadania k ekologickej únosnosti hospodárskeho rozvoja*“. Zároveň sa jednoznačným spôsobom naštartovania a stabilizácie ekonomiky krajiny stávali „*priame predaje časti podnikov zahraničným investorom, priame zahraničné investície, vládne a bankové zdroje vyplývajúce z bilaterálnych zmlúv, finančné zdroje získané z medzinárodných finančných inštitúcií a likvidácia neefektívnych podnikov. Kapitálová účasť štátneho rozpočtu v tomto období bude len doplnková a jeho zdroje budú zamerané skôr na sociálno-stabilizačné funkcie*“²⁶.

Ekonomická transformácia sa stala ústredným motívom prakticky hneď po novembri 1989. Podľa *Machonina* mal však prakticky každý prvok radikálnych ekonomických reforiem svoje slabé miesto, napriek

²⁴ BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003, s.234.

²⁵ KELLER, J.: *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 93.

²⁶ Aktualizácia úloh Programového vyhlásenia vlády po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky č. 1729/1993 z apríla 1993, s. 6.

tomu však už prechod od dirigizmu k riadeniu ekonomiky podobajúcej sa trhovému hospodárstvu, bol podstatným modernizačným kormom²⁷. Potreba zavedenia trhovej ekonomiky, ako základná podmienka prechodu od socialistickej ku trhovej spoločnosti, však nebola hneď spájaná s etablovaním kapitalizmu, až postupne sa dostala do programových vyhlásení vlád ako jej oporná zložka. Z programového vyhlásenia vlády pre štvorročné obdobie od roku 1992 zahŕňala prechod k trhovej ekonomike pričom jej hlavnými zložkami sa stali liberalizácia cien a zahranično-obchodných vzťahov, uplatňovanie princípov menovej stability a úspornosti v rozpočtových výdajoch²⁸. Vyhlásenie nadväzovalo na dovtedy prijaté dokumenty, stratégie a zámery vyplývajúce už v rámci *Scenáru ekonomickej reformy* už z roku 1990²⁹. Následne boli prijaté rozhodnutia o prerozdelení štátneho majetku v rámci malej a veľkej privatizácie a v rámci reštitúcií. Proces privatizácie sa postupne stal dominantným hýbateľom ekonomickej transformácie a modernizácie vznikajúcej SR. Spôsoby a formy jeho uplatnenia sa však medzi politickými predstaviteľmi líšili. Dôsledky transformácie dovtedy direktívne riadeného hospodárstva na trhové so zavádzaným súkromným vlastníctvom, mali podľa *Machonina*, charakter plnohodnotnej modernizácie až vtedy, keď dochádza k pochopeniu nevyhnutnosti kooperácie kultivovaného trhu s kultivovaným ekonomickým a sociálnym pôsobením štátu³⁰.

²⁷ MACHONIN, P.: *Uplatnění teorie modernizace na postsocialistické změny*. In: *Slovak sociological review*, 5/2002, s. 2.

²⁸ Z cieľov finančnej a hospodárskej politiky programového vyhlásenia z roku 1992.

²⁹ MIKLOŠ, I.: *Analýza postupu ekonomickej transformácie v ČSFR A SR*. In: *Slovak sociological review*, 1-2/1995, s. 21.

³⁰ MACHONIN, P.: *Uplatnění teorie modernizace na postsocialistické změny*. In: *Slovak sociological review*, 5/2002, s.3.

Riziká a dopady zmien po roku 1993

Privatizácia ako základný element economickej transformácie stredoeurópskych krajín na trhom riadenú ekonomiku bola však u nás zároveň v mnohých prípadoch sprevádzaná pochybnými aktivitami, v niektorých prípadoch spojených s politickou korupciou³¹. Post-komunistická transformácia v rovine reálnych zmien bola podľa *Machonina* omnoho komplikovanejšia a konfliktnejšia než sa vopred očakávalo. Vedecký diskurz 90. rokov preto poukazoval na to, že pôvodný, zjednodušený jednosmerný model liberálnej demokratickej tranzície populárny po roku 1989 nebol úspešne verifikovaný³²,

Dôležitým sa stáva osud spoločnosti, občanov v období pred a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Zatiaľ čo očakávania obyvateľstva od ponovembrového vývoja boli vo všetkých oblastiach ľudského života veľmi vysoké, postupne realizované prieskumy ukazujú vysokú mieru nedôvery a sklamaní z nasledujúceho vývoja. Riziká, ktoré reflektujeme s prechodom na trhovú ekonomiku sa začínajú objavovať v rozsahu, ktorí bežní občania neočakávali.

Popri úspechoch modernizácie sa začínajú objavovať zmeny, ktoré neprinášali hladký priebeh a nenapĺňali všeobecné očakávania. Výmena politických elít v mnohom odstavila dovedajších aktérov na vedľajšiu koľaj, zároveň však vylúčila aj množstvo ľavicových subjektov, zahŕňajúc mnohých aktívnych v antikomunistickom disente³³. To vplývalo na vytváranie pluralitnej občianskej spoločnosti a napĺňania ideálu pluralitnej demokracie. Zároveň prevládali čoraz väčšie obavy

³¹MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s. 53.

³²MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s. 52.

³³MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s. 53.

z centralizovania moci novou vládnuou stranou, ktorá svojimi praktickami vyvolávala určité reminiscencie predchádzajúceho režimu. Práve atribút právneho štátu a pluralitnej demokracie neskôr zohral výraznú úlohu v prístupových rokovaníach do EÚ, ktoré pre Slovensko v ich prvej fáze neboli úspešné.

Medzi základné riziká, ktoré v ekonomickej rovine vystúpili do popredia už v raných rokoch samostatnej štátnosti môžeme zaradiť sociálnu diferenciaciu, nerovnomerný rozvoj regiónov, rastúce náklady a s tým spojené znižovanie životnej úrovne a nárastu nezamestnanosti, individualizáciu, ktorá zvyšuje závislosť jednotlivca na fungovaní trhu. S postupujúcou modernizáciou sa v teoretickej rovine spája jedna z jej hlavných charakteristík, racionalizácia. Prejavuje sa hlavne v čoraz hlbšej závislosti sociálnej roviny na ekonomickom potenciáli a výkonnosti. *Jan Keller* hovorí o racionalizácii v ekonomickej oblasti, kedy „sociálno má nárok iba vtedy, keď sa vypláca“. Modernizácia, ktorú v danom kontexte skúmame sa podľa neho koná, aby bola zavŕšená hegemonia ekonomického pohľadu na svet³⁴. Jej prevládanie možno prakticky pozorovať v oslabovaní regulácii a zásahov do fungovania trhu a posilňovanie trhového štátu

Vplyvom novej sociálnej diferenciacie dochádza aj k zmenám v príjmovej oblasti. Pod vplyvom uplatnenia sa na novom trhu práce však postupne dochádza popri vytváraní spoločenskej triedy s vysokým životným štandardom k vylúčeniu skupín obyvateľstva, predovšetkým poľnohospodárskych pracovníkov, robotníkov v priemysle a taktiež dôchodcov a rodín s jedným rodičom, ktorí sa postupne stávajú segmentom populácie ohrozenej chudobou³⁵.

V dôsledku prechodu na trhovú ekonomiku sa začína objavovať aj dovedty takmer neznámy element nezamestnanosti, klesania príjmov

³⁴ KELLER, J.: *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s.98.

³⁵ MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.) : *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s. 53.

a priamo úmerného narastania výdavkov. Rýchly prechod zo stavu plnej zamestnanosti podporovanej v rôznom rozsahu štátom, nahradil trh práce³⁶. Začali platiť heslá „konkurencia“, „sloboda voľby“, „zodpovednosť“, s tým, že len od slobodnej vôle jednotlivca závisí, či dokáže čo najefektívnejšie zhodnotiť svoj trhový potenciál³⁷. Začína tak popri sebe vznikať skupina nezamestnaných ale i skupina pracujúcej chudoby a prekariátu. Obava zo straty zamestnania, príjmová neistota a nezamestnanosť sa stávajú trvalým elementom transformovaného pracovného trhu.

Fenomén nezamestnanosti ako jeden z kľúčových problémov transformačného obdobia bol akcentovaný aj v programovom vyhlásení vlády z roku 1992. Berúc v úvahu programové vyhlásenie, vláda sa v danom štvrtročí zaväzovala k orientácii na trhové hospodárstvo porovnateľné s krajinami Európskeho spoločenstva avšak odmietala sa *výlučne spoliehať* na samoregulačné funkcie trhu. Cílené vstupovanie do trhového hospodárstva zamýšľala predovšetkým v ovplyvňovaní a rozvoji podnikateľských aktivít, pričom odmieta direktívne nástroje riadenia ekonomiky, plánuje však aktívne pôsobiť na jej chod³⁸. Prístupy ku konkrétnym riešeniam sa však výrazne líšili.

Plánková vtedajšiu situáciu hodnotí cez výraznú nepripravenosť politických vodcov na demokratizačný proces a riziká ekonomickej transformácie, predovšetkým sociálne dosahy a konfliktnú povahu prebiehajúcich procesov a agresivitu novej konzumnej spoločnosti³⁹.

Uvedomenie si globálnych súvislostí, v ktorých sa novovznikajúca SR ocitá je pre jeho víziu kľúčové. Zahraničný rozmer je akcentovaný

³⁶ PLÁVKOVÁ, O.: *Demokratizačný proces na Slovensku po roku 1989 v očakávaniach verejnosti*. In: *Studia Politica Slovaca*, 1/2014, s. 14.

³⁷ KELLER, J.: *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 73.

³⁸ Aktualizácia úloh Programového vyhlásenia vlády po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky č. 1729/1993 z apríla 1993, s. 7.

³⁹ PLÁVKOVÁ, O.: *Demokratizačný proces na Slovensku po roku 1989 v očakávaniach verejnosti*. In: *Studia Politica Slovaca*, 1/2014, s. 8.

predovšetkým v tom, že problematické transformačné procesy sa netýkajú iba postkomunistických krajín, naopak, výrazným zmenám čelí aj západná spoločnosť. Dôsledky možno pozorovať v sociálnej marginalizácii, novým typom nezamestnanosti, sociálnej exklúzii, či kumulácii všeobecných existenčných rizík. Sociálna marginalizácia je najčastejšie dôsledkom eliminácie z trhu práce, a tak sa stáva spoločenským fenoménom⁴⁰. Rozširovanie neistého, ohrozeného zamestnania podobne ako kedysi kríza „námedznej spoločnosti“⁴¹ odhaľuje krízu spôsobenú adaptáciou na pohyby trhov. Krajiny západnej Európy tak prechádzajú sériou zmien podobne ako krajiny strednej Európy, napriek tomu, že ich dopady a individuálne súvislosti sa líšia.

Západný sociálny štát čeliaci vlastným limitom sa v novej verzii vznikajúcej post-industriálnej spoločnosti sa adaptuje na zmeny vo výrobe, riadení a predovšetkým dopadom trhu, transformujúce sa krajiny bývalého sovietskeho bloku naopak vstupujú do týchto procesov s očakávaniami modernizácie ako procesu vedúcemu k väčšej racionalizácii, mobilizácii a sekularizácii. Na druhej strane je dôležité uviesť, že vtedajšie postsocialistické krajiny prechádzali hlbokými inštitucionálnymi, politickými a ekonomicko-sociálnymi zmenami, hoci boli už vtedy ohrozené rizikami podobnými tým vo vtedajších západných spoločnostiach⁴².

Predpoklady, ktoré sme v predkladanom príspevku načrtli, považujeme pre ďalší vývoj SR za zásadné. Práve schopnosť etablovať sa v turbulentnom období globálnej zmeny je jednou z dlhodobých výziev tak jednotlivých európskych štátov, ako i EÚ ako celku.

⁴⁰ DOMINIQUE, M.: *Modernizácia v kríze: Od Talcotta Parsonsa k Jürgenovi Habermasovi*. In: *Sociológia- Slovak Sociological Review*, 3/1996, s.192.

⁴¹ DOMINIQUE, M.: *Modernizácia v kríze: Od Talcotta Parsonsa k Jürgenovi Habermasovi*. In: *Sociológia- Slovak Sociological Review*, 3/1996, s.192.

⁴² MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s.49.

Podľa *Machonina* práve v daných otázkach mohol vzťah Východu a Západu fungovať v dvoch rovinách, a to, naučiť sa, čo najviac pozitívneho z úspešného západného modelu modernizácie a na druhej strane úsilie vyspelých západných spoločností lepšie pochopiť reálne existujúce problémy strednej Európy a podať jej pomocnú ruku v riešení praktických problémov ekonomického vývoja, predovšetkým v priamych kapitálových investíciách so skutočným modernizačným efektom⁴³.

Záver

V predloženom príspevku sme sa pokúsili načrtnúť súbor zamyslení sa nad vstupom samostatnej SR do víru globálnych udalostí, ktorých dôsledky sa v mnohých oblastiach naplno prejavujú až dnes. Pod vplyvom globálnej klimatickej krízy, stále pretrvávajúcej sociálnej nerovnosti a tenzií prameniacych do klesajúcej dôvery vo verejné inštitúcie, ktoré dnes pozorujeme naprieč celou Európou, sú následkami dlhodobých procesov. Poukazujú na to, že dejiny ešte zďaleka neskončili a liberálna demokracia stojí pred množstvom výziev tak v našom domácom, ako i globálnom priestore. Slovenská republika, hoci svojou samostatnosťou ešte mladý štát, musí čeliť týmto výzvam tak, ako už aj mnohé viac než dve storočia etablované demokracie. Modernizácia ako proces a zároveň zámer, ktorý v celospoločenskej atmosfére 90. rokov analyzujeme, odкрýva osobitosti tohto geopolitického priestoru a prináša často viac otázok ako odpovedí, do akej miery boli jej riziká a prednosti v danom období reflektované. Udalosti raných rokov slovenskej samostatnosti položili základ štátu, ktorý sa neskôr etabloval v euroatlantických vzťahoch. Súčasné výzvy a zmeny, ktorým ako spoločnosť čelíme, však ďaleko presahujú hranice národného štátu a sú do veľkej miery rizikami, ktoré je potrebné zvládať na globálnej úrovni.

⁴³MACHONIN P.: *Common trends and national specificities*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999. s. 371.

Otázky kontinuity vývoja pluralitnej demokracie, či sociálne spravodlivého trhového štátu, ktoré rezonovali v spoločenskovednom diskurze 90. rokov, sú pre nás stále aktuálne. V predloženom príspevku sme ukázali na transformačný proces a jeho slepé miesta, ktoré je možné vo vzťahu k osobitostiam nášho priestoru identifikovať. Ostáva však nezodpovedané, ako je dnes Slovenská republika pripravená čeliť dopadom zmien, ktoré svojim rozsahom zasahujú sociálnu, ekonomickú a predovšetkým ekologickú stabilitu krajín a sú zdrojom dosiaľ často prehliadaných rizík, ktoré sa stávajú našou novou každodennosťou.

Literatúra:

- BECK, U. *Riziková spoločnosť: na ceste k jinej moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2011.
- BOBBITT, P.: *The Shield of Achilles: War, Peace and Course of History*, New York: ANCHOR, 2003.
- Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2008.
- DOMINIQUE, M. *Modernizácia v kríze: Od Talcotta Parsonsa k Jürgenovi Habermasovi*. In: *Sociológia- Slovak Sociological Review*, 3/1996, s. 183-205.
- KELLER, J.: *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- KOPEČEK, L. *Sociálně politické podmínky demokracie*. In: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 109-146.
- KŘEN, J.: *Čtvrt století střední evropy*. Praha: Karolinum, 2019.
- MACHONIN, P.: *Common trends and national specificities*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.): *System change and modernization*. Warsaw: IFIS publishers, 1999.
- MACHONIN P.: *Modernization and social transformation in the East Central Europe*. In: ADAMSKI, W., W. (et al.) : *System change and modernization*. Warsaw: IFIS PUBLISHERS, 1999, s. 45-60.
- MACHONIN, P.: *Uplatnění teorie modernizace na postsocialistické změny*. In: *Slovak Sociological Review*, 5/2002, s.3.
- MIKLOŠ, I.: *Analýza postupu ekonomickej transformácie v ČSFR A SR*. In: *Slovak Sociological Review*, 1-2/1995, s.21-28.

OFFE, C.: *Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe*. In: *Social Research*, 58, s. 865-892.

PLÁVKOVÁ, O: *Demokratizačný proces na Slovensku po roku 1989 v očakávaniach verejnosti*. In: *Studia Politica Slovaca*, 1/2014, s.3-20.

ROŠKO, R.. *Postkomunistické Slovensko a obnova občianstva*. In: *Slovak Sociological Review*, 1/1996, s. 21-29.

SZOMOLÁNYI, S.: *Cesta Slovenska k demokracii: Od „devianta“ k štandardnej novej demokracii*. In: *Slovensko: desať rokov samostatnosti a rok reforiem*, 2004, s. 9-24.

Analyzované legislatívne dokumenty

Aktualizácia úloh Programového vyhlásenia vlády po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky č. 1729/1993 z apríla 1993.

Proces reformy či modernizácie verejnej správy na Slovensku?

Michaela Kakašová

All parts of the universe are in a relationship between their own category of entities, and these entities also form relations with each other. If the individual entities that form the whole change, the relations between these entities should change by analogy. The question remains, how can we prepare for change? Are we, as the human population already prepared for the changes that surround us, or just as we are catching up with society through adaptation, beyond scientific and industrial progress? What is a significant engine of change in public administration? What changes has the public administration already experienced and how did these changes take place?

Úvod

Všetky súčasti univerza sú vo vzťahu medzi svojou vlastnou kategóriou entít, aj tieto entity tvoria relácie medzi sebou. Ak sa menia jednotlivé entity, ktoré tvoria celok, analogicky by sa mali meniť aj relácie medzi týmito entitami. Otázkou zostáva, ako sa vieme pripraviť na zmeny? Sme, ako ľudská populácia už pripravení na zmeny, ktoré nás obklopujú, alebo len ako spoločnosť dobiehame prispôbovaním sa, za vedeckým a industriálnym pokrokom? Čo je signifikantným motorom zmien vo verejnej správe? Aké zmeny si už verejná správa zažila a ako sa tieto zmeny ujali?

Cieľom práce je poskytnúť čitateľom a načrtnúť dôležitosť zmien vo verejnej správe a poskytnúť krátky prehľad o reformách, ktorými si Slovensko prešlo. Práca je delená na 4 hlavné časti, ktorými sú úvod, jadro pozostávajúce z dvoch kapitol a záver. Metodologicky je práca spracovaná obsahovou analýzou dokumentov, ktoré sú v zozname použitej literatúry. Pri tejto analýze sa vybrané informácie filtrovali podľa obsahovej príslušnosti a dôležitosti, ktorú určovala autorka, tak aby naplnila cieľ práce a následne sa informácie syntetizovali tak, aby bola dosiahnutá obsahová komplexnosť.

V úvode sa čitateľ dozvie nastolenie problematiky reforiem vo verejnej správe, opisuje vnútornú motiváciu autorky pre tvorbu tejto práce. V hlavnej časti práce, ako už bolo spomínané sú dve kapitoly. Prvá kapitola s názvom Reforma či modernizácia? sa zamýšľa na rozdielnosťou týchto pojmov, ich upevnenie do intencií verejnej správy. Druhá kapitola pokračuje praktickou časťou, kde sú uvedené podstatné reformy verejnej správy na Slovensku. V závere je dominantný postoj autorky, neopomenúc zhrnutie zistených informácií.

Reforma či modernizácia?

Podľa SSS¹ je reforma zmenou, či úpravou, teda má ísť o prispôsobenie istým požiadavkám, k istému cieľu, o uvedenie do požadovaného stavu ako z internej, tak aj externej dimenzie, o nadobudnutie iných, nových vlastností².

Modernizáciu SSS³ definuje ako „prispôsobovanie, prispôsobenie niečoho požiadavkám a potrebám dnešnej doby; uplatňovanie, uplatnenie nových poznatkov, metód, technológií v praxi s cieľom zvýšiť, skvalitniť (odbornú, technickú, organizačnú a pod.) úroveň“⁴.

¹ Synonymický slovník slovenčiny z roku 2004.

² *Reforma*. [online], [cit. 10/05/2020]. Dostupné na internete: <[³ Slovník súčasného slovenského jazyka z roku 2015.](https://slovník.juls.savba.sk/?w=reforma&s=exact&c=j55b&cs=&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=berno-lak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskcs&d=psken#>></p></div><div data-bbox=)

⁴ *Modernizácia*. [online], [cit. 10/05/2020]. Dostupné na internete: <[240](https://slovník.juls.savba.sk/?w=moderniz%C3%A1cia&s=exact&c=X49f&cs=&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=berno-lak&d=nounb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskcs&d=psken#>></p></div><div data-bbox=)

Ako sa teda pozrieť na to, čo potrebuje súčasná verejná správa? Ako uvádza Šikula, potrebu zmien nazýva „redefiníciou postavenia a funkcií štátu.“⁵ Potrebu redefinície odôvodňuje rozvojom multipolárneho globálneho vládnutia, ktoré poskytuje „nový adaptačný priestor. Tvrdí, že fundamentom redefinície má byť:

- uplatnenie konceptu vývojovej podmienenosti „path dependency“ ako minulosť determinuje súčasné zmeny;
- uplatnenie konceptu formovanie vývoja „path shaping“

ako relevantní aktéri majú schopnosť cielene projektovať reformy a podieľať sa na smere vývoja.⁶

Multipolárny globálny systém vládnutia je vymedzený ako systém, kde sa v globálnych intenciách pohybujú viacerí silní hráči, ktorí majú silu, presadzovať svoje záujmy. Títo aktéri v interakciách môžu súťažiť zjavne i skryte a týmto spôsobom vytvárajú viacero variácií globálneho smerovania.⁷

Podľa teórie verejnej správy sa reforma verejnej správy definuje ako: „zavedenie a realizácia dôležitých zmien prebudovanie a pretváranie verejnej správy s cieľom zlepšenia inštitucionálneho usporiadania, ktoré je garanciou moderného poskytovania služieb občanom v meniacich sa podmienkach.“⁸

Ako ďalej uvádza Adamcová za fundamentálne zámery reformy možno považovať:

- nepretržité zdokonaľovanie vnútorného fungovania verejnej správy;
- tvorba a upevňovanie demokratických princípov v občianskej spoločnosti.

⁵ŠIKULA, M.: *Minimalizácia alebo modernizácia štátu: Historická retrospektíva a aktuálne výzvy ľudskej civilizácie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 102-103.

⁶ŠIKULA, M.: *Minimalizácia alebo modernizácia štátu: Historická retrospektíva a aktuálne výzvy ľudskej civilizácie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 102.

⁷ŠIKULA, M.: *Minimalizácia alebo modernizácia štátu: Historická retrospektíva a aktuálne výzvy ľudskej civilizácie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 100-101.

⁸ADAMCOVÁ, M.: *Teória verejnej správy*. Košice : UPJŠ, 2018, s 105.

Ako je na tom Slovensko?

Slovensko po roku 1989 prešlo signifikantnou politickou a spoločenskou zmenou, po ktorej sa začali uskutočňovať ďalšie aktivity v organizácii miestnej verejnej správy. Pre vtedajšiu spoločnosť bol dôležitý vznik územnej samosprávy oddelenej od miestnej štátnej správy a „na zrušenie krajského stupňa riadenia (3 krajské národné výbory a im na roveň postavený Národný výbor hlavného mesta Bratislavy), ktorý kritika označovala v podmienkach Slovenskej republiky za nepotrebný medzičlánok.“⁹

V roku 1996 prebehla ďalšia zmena, kedy sa Slovenská republika rozdelila na 8 krajov a 79 okresov, zrušilo sa 121 obvodov a zase sa zaviedla krajská úroveň štátnej správy. *Zákon č. 221/1996 Z.z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky* rozhodol o symetrickom usporiadaní miestnej štátnej správy, čím narastal počet obcí a v roku 2000 má Slovensko už 2883 obcí. Z tohto dôvodu v roku 2001 prebehla novela *zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení* a zabránilo sa snahe o rozdeľovanie obcí.¹⁰

V rokoch 1990 – 1991 prevládala snaha politikov o decentralizáciu verejného sektora, ktorú zastavilo až proces rozdelenia vtedajšej Československej federatívnej republiky, ktorý skončil vznikom Slovenskej republiky.¹¹

V roku 1998 prostredníctvom *programového vyhlásenia vlády SR* sa znova prijal koncept decentralizácie, ktorý stál za novým rozdelením

⁹ MV SR: *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. [online], [cit 08/05/2020], s. 52. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?strucny-prehľad-vyvoja-uzemneho-a-spravneho-clenenia-slovenska>>.

¹⁰ MV SR: *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. [online], [cit 08/05/2020], s. 56. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?strucny-prehľad-vyvoja-uzemneho-a-spravneho-clenenia-slovenska>>.

¹¹ MV SR: *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. [online], [cit 08/05/2020], s. 56. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?strucny-prehľad-vyvoja-uzemneho-a-spravneho-clenenia-slovenska>>.

úloh, zodpovedností a povinností medzi štátom, obcami a vyššími územnými celkami so zachovaním princípov politickej ekvivalencie, fiškálnej ekvivalencie, subsidiarity, nedelenia kompetencií a kompenzácii externalít.¹²

V roku 2002 sa zriadilo 8 samosprávnych krajov *zákonom č. 302/2001 Z.z.*, ktorých územné obvody sú zhodné s územnými obvody krajov (Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky, Nitriansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický samosprávny kraj), a týmto vytvorením 2.stupňa územnej samosprávy prešlo mnoho kompetencií na obce a vyššie územné celky (viac ako 400 kompetencií) v časovom období od 01.04.2002 do 01.01.2004.¹³

Od 1. januára 2004 sa na Slovensku zrušili okresné úrady *Zákonom č. 515/2003 Z.Z. o krajských a okresných úradoch*, a zriadených bolo 8 krajských úradov, 50 obvodných úradov, ktoré vykonávali činnosť miestnych orgánov špecializovanej štátnej správy v pôsobnosti ministerstva vnútra, spolu s 33 stálymi pracoviskami a 31 inými pracoviskami mimo sídiel obvodných úradov.

Krajské úrady v odvetvovej pôsobnosti Ministerstva vnútra SR boli zrušené *zákonom č. 254/2007 Z. z. k 1. 10. 2007* a ich úlohy a činnosti prešli na obvodné úrady a na Ministerstvo vnútra SR.

Od roku 2013 prebieha *reforma ESO – Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená verejná správa*, ktorej cieľom je:

- Zvýšiť efektivitu a kvalitu výkonu ŠS.
- Zvýšiť transparentnosť a dostupnosť služieb, znížiť byrokraciu a finančného zaťaženie občanov.
- Zaviesť nové metódy riadenia štátnej správy.

¹²MV SR: *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. [online], [cit 08/05/2020], s. 56. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?strucny-prehľad-vyvoja-uzemneho-a-spravneho-clenenia-slovenska>>.

¹³BŮČIK, J.: *Reformné procesy v štátnej správe*. In: *Decentralizácia verejnej správy Slovenskej republiky - otvorené otázky*. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, EUBA, 2005, s. 15-16.

- Zjednodušiť, integrovať a vytvoriť transparentnejšiu štruktúru miestnej štátnej správy a vytvorenie jednotných kontaktných miest (KAMO) pre občanov a podnikateľov.

- Znížiť náklady na poskytovanie služieb verejnej správy.
- Vykonať audit ústrednej štátnej správy a implementovať opatrenia.¹⁴

Program ESO je právnym dokumentom, ktorý konkretizuje ustanovenia programového vyhlásenia vlády. Ako uvádza *Hrtánek*, *Program ESO* je „dokumentom, ktorý vo svojej podstate vlastne zavádza zmeny predovšetkým v miestnej štátnej správe.“¹⁵

Reforma ESO je rozdelená do viacerých etáp. Prvou etapou *programu ESO* bola integrácia špecializovaných pôsobností štátnej správy s účinnosťou k 1. januáru 2013, kedy došlo k zrušeniu špecializovaných miestnych orgánov štátnej správy na krajskej úrovni. Vytvorenie jednotnej a prehľadnej štruktúry miestnych orgánov štátnej správy sústreďením pôsobností vybraných orgánov špecializovanej miestnej štátnej správy do jedného štátneho úradu na miestnej úrovni, ktorý bude vykonávať pôsobnosť na prevažnej väčšine úsekov štátnej správy bolo predmetom druhej etapy.¹⁶

ESO – Reforma verejnej správy využíva 11 princípov fungovania úradov KAMO:

- Výkon štátnej správy sa zosúladí uje z územno-správnym usporiadaním SR.
- Okresný úrad bude preddavkovou organizáciou.

¹⁴MV SR: *ESO - Efektívna, Spolahlivá a Otvorená verejná správa(tlačová správa)*. [online] [cit. 11/05/2020] Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?eso-efektivna-spolahliva-otvorena-verejna-sprava>>.

¹⁵HRTÁNEK, L.: *Analýza reformy verejnej správy ESO*. [online], [cit. 06/08/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/Analyza-reformy-verejnej-spravy-ESO.htm>>.

¹⁶MV SR: *ESO - Efektívna, Spolahlivá a Otvorená verejná správa(tlačová správa)*. [online] [cit. 11/05/2020] Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?eso-efektivna-spolahliva-otvorena-verejna-sprava>>.

- Zachovávame odvetvový princíp riadenia a kontroly v súlade s kompetenčným zákonom.
- Prednosta okresného úradu je zodpovedný za prevádzku a chod úradu.
- Štátnu správu vykonáva organizačný útvar okresného úradu, ktorý má administratívno-právnu samostatnosť a zodpovednosť.
- Vedúceho odboru okresného úradu vymenuje prednosta okresného úradu na návrh vedúceho ústredného orgánu štátnej správy, do ktorého pôsobnosti patrí výkon štátnej správy uskutočňovaný odborom okresného úradu.
- Okresný úrad má spôsobilosť byť účastníkom súdneho konania a exekučného konania a samostatne konať pred súdom v rozsahu svojej pôsobnosti.
- Podrobnosti o vnútornej organizácii okresného úradu určuje ministerstvo vnútra po dohode s ústredným orgánom štátnej správy, do ktorého pôsobnosti patrí výkon štátnej správy uskutočňovaný odborom okresného úradu.
- Zákon precizuje princíp spolupráce s inými miestnymi orgánmi štátnej správy, VUC a obcami v územnom obvode (dôležité pri realizácii programov eurofondov vrátane orgánov verejnej správy iných štátov).
- Princíp vydávania všeobecne záväzných právnych predpisov okresných úradov ako úradov MŠS zostáva nezmenený.
- Zjednocuje sa výkon opatrení civilnej ochrany a krízového plánovania na území s orgánmi krízového riadenia pôsobiacich na území.¹⁷

¹⁷MV SR: *ESO - Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená verejná správa (tlačová správa)*. [online] [cit. 11/05/2020] Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?eso-efektivna-spolahliva-otvorena-verejna-sprava>>.

Od roku 2014 sa na základe *Zákona č. 305/2013 Z.z. o e-Governmente* sprístupnila pilotná prevádzka elektronických schránok prostredníctvom agentúry NASES cez portál *www.slovensko.sk*, ktorý je ústredným portálom verejnej správy pre občana, organizáciu, či podnikateľa. Prihlasovanie je možné s občianskym preukazom s čipom vydaným po 1.decembri 2013. Podpisovanie dokumentov je zabezpečené elektronickým podpisom. Od 1.02.2014 majú územné samosprávy povinnosť komunikovať prostredníctvom portálu Slovensko.sk. Tejto povinnosti sa od 01.01.2018 nevyhli ani podnikatelia, a od 01.07.2018 majú povinnosť komunikovať elektronicky aj fyzické osoby registrované na daň z príjmov. Ostatné fyzické osoby, občianske združenia, pozemkové spoločenstvá a neziskové organizácie majú elektronickú komunikáciu dobrovoľnú.

Od 01.07.2020 prešiel portál Slovensko.sk pod gesciu novovzniknutého Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie. MIRRI pripravuje vypnutie štátneho IT systému Slovensko.sk, no keďže to podľa MIRRI potrvá roky, chcú v medziobdobí jeho funkcie vylepšiť a postupne ich nahrádzať novou generáciou digitálneho štátu. V prvej polovici roka 2021 by malo byť hotové mobilné ID, ktoré umožní prihlasovanie do Slovensko.sk pomocou smartfónu podobne, ako to funguje pri mobilnom bankovníctve. V mobile teda nebude potrebný občiansky preukaz ani čítačka. To bude základ budúcej aplikácie eSlovensko do vrečka, do ktorej budú v horizonte do 2-3 rokov pribúdať nové funkcie na vybavovanie agendy. eSlovensko do vrečka umožní preberať a riešiť úradnú korešpondenciu, meniť vybrané osobné údaje a mať aj vodičský, technický preukaz, bielu a zelenú kartu či preukaz poistenca v mobile.¹⁸

¹⁸ GREČKO, T.: Na nové Slovensko.sk si počkáme roky, medzitým pribudne mobilná verzia. [online]. [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <https://e.denikn.sk/2160552/do-slovensko-sk-sa-bude-dat-prihlasit-cez-mobil-aj-bez-obcianskeho-a-citacky-postupne-ho-nahradi-novy-system/?ref=side&_ga=2.49736422.1542360380.1607873449-1320871332.1607873449>.

Už v roku 2005 *Búčik* upozorňoval na problémy reforiem verejnej správy z ktorých vyberáme: otázky spojené s mierou decentralizácie a rozdrobenosťou sídelnej štruktúry, na priblíženie verejných služieb k občanovi, nesystémové opatrenia, slabý kontrolný systém, financovanie kompetencií, personálne zabezpečenie, či kapitálovú poddimenzovanosť.¹⁹ Uvádza, že tieto úlohy na riešenie nespochybňujú decentralizáciu, len upozorňujú na okruhy tém, ktorým je potrebné venovať pozornosť.

Za pozitívne zmeny považujeme predovšetkým vytvorenie právneho a hospodárskeho rámca pre reformy verejnej správy a nadväzujúce reformy. Za neúspech možno považovať absenciu komunálnej reformy, pretože počet obcí na Slovensku je neporovnateľne vyšší ako v iných krajinách EÚ, neprebiehajúca reorganizácia ústredných orgánov, nízky priamy vplyv samosprávy na vytváraní legislatívneho rámca.²⁰

Záver

V poslednom desaťročí celá spoločnosť má možnosť vnímať rýchlosť zmien v technologickom pokroku, ktorý „beží vpred“. Mnohé entity sa ho snažia dobehnúť (či už samotní ľudia, alebo právne predpisy a verejná správa). Myslíme si, že týmto zmenám nestačíme.

K reformám, ktorými slovenská štátna správa prešla, by sme radi poznamenali, že ich vnímame ako pozitívne kroky, avšak tieto zmeny nepovažujeme za systémové. Myslíme si, že sa zmeny vybrali správnym smerom, ale sú ešte na začiatku cesty ku skutočným zmenám. Ako príklad, by sme mohli uviesť chýbajúcu komunálnu reformu, ktorá je pravidelným predmetom diskusií.

¹⁹BÚČIK, J.: *Reformné procesy v štátnej správe*. In: *Decentralizácia verejnej správy Slovenskej republiky - otvorené otázky*. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, EUBA, 2005, s. 15.

²⁰HAMALOVÁ, M.; PAPÁNKOVÁ, S.: *K aktuálnym problémom komunálnej reformy v SR*. In: *Decentralizácia verejnej správy Slovenskej republiky - otvorené otázky*. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, EUBA, 2005,

K elektronizácii verejnej správy by sme radi uviedli osobnú skúsenosť autorky, kde si dovoľujeme vyhlásiť, že inštalácia podpisových kľúčov a aplikácie, vyžaduje relatívne vyššiu mieru informačnej gramotnosti, pričom je otázne, akú úroveň táto informačná gramotnosť dosahuje v bežnej populácii. Na druhej strane práca s portálom, už nie je taká komplikovaná.

Cieľom bolo poskytnúť čitateľovi príspevku základný rámec a ukázať smer, ktorým je možné sa vydať pri položení otázok o podstate a modernizácii štátu a verejnej správy a poskytnúť stručný prehľad realizovaných reforiem na Slovensku.

Literatúra:

ADAMCOVÁ, M.: *Teória verejnej správy*. Košice : UPJŠ, 2018.

BÚČIK, J.: *Reformné procesy v štátnej správe*. In: *Decentralizácia verejnej správy Slovenskej republiky - otvorené otázky*. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, EUBA, 2005, s. 7-18.

GREČKO, T.: *Na nové Slovensko.sk si počkáme roky, medzitým pribudne mobilná verzia*. [online]. [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <https://e.dennikn.sk/2160552/do-slovensko-sk-sa-bude-dat-prihlasit-cez-mobil-aj-bez-obcianskeho-a-citacky-postupne-ho-nahradi-novy-system/?ref=side&_ga=2.49736422.1542360380.1607873449-1320871332.1607873449>.

HAMALOVÁ, M.; PAPÁNKOVÁ, S.: *K aktuálnym problémom komunálnej reformy v SR*. In: *Decentralizácia verejnej správy Slovenskej republiky - otvorené otázky*. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, EUBA, 2005, s. 19-34.

HRTÁNEK, L.: *Analýza reformy verejnej správy ESO*. [online], [cit. 06/08/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/Analiza-reformy-verejnej-spravy-ESO.htm>>.

MV SR: *ESO - Efektívna, Spoľahlivá a Otvorená verejná správa(tlačová správa)*. [online] [cit. 11/05/2020] Dostupné na internete:

<<http://www.minv.sk/?eso-efektivna-spolahliva-otvorena-ve-rejna-sprava>>.

MV SR: *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. [online], [cit 08/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?strucny-prehľad-vyvoja-uzemneho-a-spravneho-clenenia-slovenska>>.

ŠIKULA, M.: *Minimalizácia alebo modernizácia štátu: Historická retrospektíva a aktuálne výzvy ľudskej civilizácie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.

Participácia obyvateľov na participatívnom rozpočte v krajských mestách¹

Jakub Bardovič

Citizens' participation in public affairs is an essential element for the functioning of any democratic society. Recent years have created the conditions for forming new tools of participation or a particular transformation of existing ones. An example of this trend is participatory budgeting. In the Slovak Republic conditions, it is first used at the level of municipal self-government in 2011. The paper aims to characterize the current state of participation of inhabitants in regional cities concerning the participatory budgeting. The participation of inhabitants is monitored through the number of submitted projects and the number of voters. All years in which the participatory budget was implemented in a particular city are taken into account. The condition for including these years is their public availability, which also monitors the extent to which local governments communicate openly and honestly. Therefore, the official websites and documents of the monitored municipalities serve as a source of data. The obtained data are then compared diachronically at each town's level concerning the established comparison criteria. The findings showed that participatory budgeting is used in 4 out of 8 regional cities. Each of them has several specifics in its settings. As one of the common and main issue of all 4 cities is considered the participation of the inhabitants in the voting, which is relatively low at the moment.

Úvod

Koniec minulého a tiež začiatok tohto storočia sú charakteristické významným vývojom v oblasti technológií a prinášaním rôznych variant inovácií. Tento trend sa nevyhol ani nadnárodným (nadštátnym) organizáciám či štátom a jeho častiam. Ambíciu zavádzať nové (inova-

¹Tento príspevok je spracovaný ako súčasť riešenia projektu: APVV-19-0108: *Inovácie v rozpočtovaní miestnych samospráv na Slovensku*.

Príspevok svojim obsahom nadväzuje na sumarizačný článok (v čase zasielania tohto článku ešte nepublikovaný): GARAJ, M. – BARDOVIČ, J.: *Participatory Budget – Case of Slovak Republic*. In: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politology*. Vol 27, No 2, 2020.

tívne) prvky nachádzame často v základných dokumentoch konkrétnych inštitúcií alebo orgánov². V tomto prostredí sa tak v istom ohľade upravujú a modifikujú viaceré nástroje a mechanizmy spojené s riadením štátu, vrátane základnej esencie demokracie, a to politickej participácie občanov/obyvateľov.

Ostatné roky ukazujú, že akákoľvek ambícia „uzavrieť“ obsah konštruktu „politická participácia“ naráža na výraznú dynamiku spoločnosti a mohla by v istom ohľade znamenať kapitulovanie vo vzťahu k snahe modernizovať a inovovať spoločnosť. Medzi príklady „procesu nabaľovania“ obsahu politickej participácie je možné zaradiť participatívny rozpočet, ktorý sa v podmienkach Slovenskej republiky objavuje prvýkrát v roku 2011 či darovanie peňazí. Aj keď ide v druhom prípade o prvok dlhodobu prítomný v spoločnosti, aktuálne nastavenia na Slovensku vytvorili podmienky pre jeho modifikáciu. Výsledkom toho je, že sa so samotným transferom peňazí spojilo aj verejne dostupné „posolstvo“ pre prijímateľa, často v negatívnom význame. S týmto prvkom sa mohli Slováci stretnúť v ostatných parlamentných a prezidentských voľbách, a to v súvislosti s nevyhnutnosťou založenia transparentných účtov umožňujúcich sledovať online (24/7) každý transfer. Je možné konštatovať, že dôležitým faktorom rozvoja v tejto oblasti je samotný internet a sociálne siete, ktoré so sebou priniesli existenciu nových alebo modernizovaných nástrojov.

Predložený príspevok sa venuje problematike už spomínaného participatívneho rozpočtu. Jeho cieľom je identifikovať rozsah participácie obyvateľov na jeho realizácii v krajských mestách na Slovensku. V nadväznosti na tento cieľ je formulovaná výskumná otázka: *V akom rozsahu sa zapájajú obyvatelia krajských miest, kde sa využíva participatívny rozpočet,*

² Deklaratórny záujem o inovácie je možné nájsť aj v *Programovom vyhlásení vlády z roku 2020*. Viac: *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024*. [online], [cit. 18/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=8C3B3052696542FDAC8767EF15BED69C-D51B8A1C6062438BECD3CB863AD97D79>>.

do jeho realizácie? Uvedená angažovanosť je pritom sledovaná jednak cez počet podaných projektov zo strany obyvateľov a následne cez účasť na samotnom hlasovaní. Oba ukazovatele súčasne slúžia ako komparačné kritéria. Samotná komparácia má diachrónnu podobu, čo znamená, že je sledovaný vývoj v konkrétnych sledovaných krajských mestách. Ako zdroj dát slúžia oficiálne stránky krajských miest, resp. stránky na to určené a ich oficiálne dokumenty. Takto zvolený prístup umožňuje popri naplnení hlavného cieľa identifikovať, nakoľko „otvorene“ komunikujú príslušné samosprávy o tomto nástroji.

1 Participatívny rozpočet ako nástroj politickej participácie obyvateľov

Prvé praktické uplatnenie myšlienky zapojenia obyvateľov do priameho rozhodovania o časti rozpočtu územnej samosprávy sa objavuje v Latinskej Amerike v meste Porto Alegre v roku 1989. Jeho implementácia zapadá podľa B. Wampleru do ambície posilniť vtedy ešte mladú demokraciu v Brazílii. V samotnom meste Porto Alegre sa spája využitie participatívneho rozpočtu s úspechom Robotníckej strany, ktorá sa zaviazala okrem iného zmeniť smerovanie verejných transferov a upriamiť tiež výraznejšiu pozornosť na chudobnejšie časti mesta³. Úspech tohto pokusu vytvoril podmienky pre jeho postupné implementovanie aj v ďalších mestách. Y. Cabannes a B. Lipietz konštatujú, že sa dá uplatniť (a aktuálne sa aj uplatňuje) v mestách s rôznou veľkosťou, no súčasne nemusí ostať len na tejto úrovni a môže sa využiť aj na iných úrovniach (napríklad regióny⁴)⁵.

³ WAMPLER, B.: *A Guide to Participatory Budgeting*. In: SHAH, A. (ed.): *Participatory Budgeting: Public Sector, Governance and Accountability Series*. Washington, D. C.: The World Bank, 2007, s. 23.

⁴ V prípade Slovenskej republiky využívajú, resp. využívali participatívny rozpočet aj 4 samosprávne kraje.

⁵ CABANNES, Y. – LIPIETZ, B.: *The Democratic Contribution of Participatory Budgeting*. *Working Paper Series 2015*. No.15-168, 2015.

Aj keď s istým oneskorením, prítomnosť participatívneho rozpočtu je aktuálne možné nájsť aj v štátoch strednej Európy⁶. Napríklad v Českej republike sa prvýkrát využil na obecnej úrovni v roku 2014, konkrétne v Prahe 7. Postupne sa počet územných samospráv na tejto úrovni s implementáciou tohto inštitútu navyšuje. Kým v roku 2017 to bolo 29⁷, v roku 2019 sa už môžeme stretnúť s číslom 63 samospráv⁸. Ak sa pozrieme na prípad Slovenskej republiky, obyvatelia miest sa s ním mohli stretnúť prvýkrát o 3 roky skôr v porovnaní s Českou republikou. Od roku 2011 sa implementuje v hlavnom meste Bratislava a jej mestskej časti Bratislava – Nové mesto⁹. Zaujímavý trend je možné nájsť v Poľsku, kde sa rovnako ako na Slovensku začína prvýkrát využívať v roku 2011. V priebehu rokov 2013 až 2016 bol počet samospráv s participatívnym rozpočtom pomerne dynamický. Kým v roku 2013 bolo možné nájsť jeho využívanie u 70 samospráv, v roku 2018 sa to znížilo na 48, následne v roku 2015 to narástlo na 80, aby sa to v roku 2016 opäť znížilo na 58¹⁰. Tento vývoj naznačuje, že sa mu v Poľsku nedarí v niektorých samosprávach získať stabilné miesto.

Ak sa pozrieme na podstatu participatívneho rozpočtu, jeho logika je postavená, ako upozorňujú D. Klimovský a J. Gašparík, na možnej

⁶ V Maďarsku sa za posledné roky nedarilo zaznamenať výraznejšie úspechy jeho implementácie. Viac: KOMÁROMI, L.: *The Legal Basis for Civic Participation in Hungary after 1989*. MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Sklodowska University Press, 2018, s. 82.

⁷ Pozri viac: BRABEC, D.: *The Practical Dimension of Civic Participation in the Czech Republic after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Sklodowska University Press, 2018, s. 45.

⁸ MINÁRIK, P.: *Participatory Budgeting and Traditional Participation in Czech Municipalities*. In: *Slovak Journal of Political Sciences*, Vol. 20, No. 1, 2020. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://sjps.fsvucm.sk/index.php/sjps/article/view/108/81>>.

⁹ Pozri tiež: HORVÁTH, P. – MACHYNIÁK, J.: *The Practical Dimension of Civic Participation in Slovakia after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Sklodowska University Press, 2018, s. 202-204.

¹⁰ MAJ, D. – POMARAŃSKI, M.: *The Practical Dimension of Civic Participation in Poland after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Sklodowska University Press, 2018, s. 148-150.

kombinácii modelov participatívnej demokracie a tiež deliberatívnej demokracie. Kým participatívny prvok je tam prítomný stále, prítomnosť toho deliberatívneho je závislá od toho, nakoľko je využívaná samotná fáza deliberácie a akú úlohu zohráva pri výslednom rozhodovaní¹¹. Jednu z možných definícií participatívneho rozpočtu prináša publikácia od Svetovej banky. Podľa nej predstavuje prvok priamej demokracie s možnosťou priamo zapojiť jednotlivcov do rozhodovania o prerozdeľovaní definovanej časti prostriedkov¹². Súčasne je „nástrojom pre vzdelávanie, zapájanie a posilňovanie postavenia občanov a zvýšenie dopytu po dobrom spravovaní“¹³.

Aj slovenská skúsenosť ukazuje, že aktuálne neexistuje len jeden model fungovania participatívneho rozpočtu. Odlišnosti sa objavujú v pomerne veľkom počte premenných, napríklad v tom, kto môže podávať projekty, ako tie projekty majú vyzeráť, aké financie sú určené celkovo a na konkrétny projekt, ako prebieha samotný proces schvaľovania, hlasovanie, či sú prítomné verejné diskusné fóra a aká je ich úloha a pod. Táto skutočnosť je na Slovensku znásobená tým, že neexistuje celoštátne legislatívne ukotvenie participatívneho rozpočtu. Znamená to, že legislatíva tento inštitút nepozná. Výsledkom toho je, že jeho implementáciu a prípadnú realizáciu regulujú ostatné právne predpisy nepriamo, pričom sa tu reflektuje to, že územné samosprávy môžu konať len v rozmedzí svojich kompetencií a musia dodržiavať definované pravidlá hospodárenia¹⁴.

¹¹ KLIMOVSKÝ, D. – GAŠPARÍK, J.: *Základný rámec participatívnej tvorby verejných politík a súvisiace pojmy*. In: KLIMOVSKÝ, D. (ed.): *Participatívne procesy v praxi: Čítanka participatívnej tvorby verejných politík*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky / Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti, 2020, s. 17.

¹² SHAH, A.: *Overview*. In: SHAH, A. (ed.): *Participatory Budgeting: Public Sector, Governance and Accountability Series*. Washington, D. C.: The World Bank, 2007, s. 1.

¹³ SHAH, A.: *Overview*. In: SHAH, A. (ed.): *Participatory Budgeting: Public Sector, Governance and Accountability Series*. Washington, D. C.: The World Bank, 2007, s. 1.

¹⁴ Viac o tom tiež v aktuálne nepublikovanom článku: GARAJ, M. – BARDOVIČ, J.: *Participatory Budget – Case of Slovak Republic*. In: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politology*. 2020.

2 Participatívny rozpočet v krajských mestách

Ako je už uvedené vyššie, aktuálne platná legislatíva na Slovensku nedefinuje univerzálne podmienky pre realizáciu participatívneho rozpočtu a tým ani presné okolnosti, kedy je jeho využitie možné. V dôsledku toho platí, že rozhodnutie o jeho implementovaní je plne v kompetencii príslušnej samosprávy. Aj preto niektoré mestá či mestské časti (v prípade Bratislavy a Košíc) tento prvok priamej demokracie využívajú a iné zas nie. Ak ostaneme na úrovni krajských miest, aktuálne je situácia taká, že obyvatelia 4 krajských miest už mali (resp. majú) možnosť sa zapojiť do rozhodovania o určenej časti rozpočtu a rovnako v 4 krajských mestách im to ešte nebolo umožnené. V tejto súvislosti je však vhodné povedať, že v prípade Košíc sa už objavujú v rámci mestských častí prvé využitia participatívneho rozpočtu, konkrétne na sídlisku KVP¹⁵ a sídlisku Košice - Západ¹⁶. Súčasne aj ďalšie mestské časti nad jeho zavedením uvažujú, napríklad mestská časť Košice - Nad Jazerom¹⁷.

Tab. 1: *Využívanie participatívneho rozpočtu v krajských mestách*¹⁸

Mesto	Využívanie participatívneho rozpočtu
Bratislava*	Áno
Trnava	Áno

¹⁵*Participatívny rozpočet.* [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.mckvp.sk/obcan/participacia/>>.

¹⁶*Vyhodnotenie projektu participatívneho rozpočtu.* [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.kosicezapad.sk/article-item-sk/vyhodnotenie-projektu-participativneho-rozpocetu/>>.

¹⁷*Participatívny rozpočet.* [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.jazerokosice.sk/cms/?page_id=23757>.

¹⁸ Spracované autorom na základe dát, ktoré sú dostupné na oficiálnych stránkach príslušných miest a ich oficiálnych dokumentoch.

Trenčín	Nie
Banská Bystrica	áno
Nitra	áno
Žilina	nie
Prešov	nie
Košice*	nie

** V uvedených mestách existuje ešte ďalšia úroveň územnej samosprávy v podobe mestských častí. Tie môžu rovnako samostatne rozhodnúť o využití participatívneho rozpočtu. V oboch mestách existuje niekoľko mestských častí, ktoré ho aj reálne využívajú.*

Prvýkrát sa na území Slovenskej republiky objavuje participatívny rozpočet v hlavnom meste Bratislava¹⁹. Aktuálne ho môžeme nájsť okrem úrovne mesta aj v prípade viacerých mestských častí (na prelome rokov 2019 a 2020 malo už 7 mestských častí nejakú skúsenosť s týmto nástrojom participácie). Napríklad mestská časť Bratislava – Nové mesto sa stala vo viacerých ohľadoch vzorom pre ostatné samosprávy na Slovensku.

Pri pohľade na nasledujúcu tabuľku môžeme vidieť pomerne obmedzený počet údajov, ktoré ponúka k participatívnej rozpočtu samotné mesto. Jedným z dôvodov môže byť aj absencia samostatnej webstránky (či subdomény) venujúcej sa len tejto problematike. Výsledkom je, že práve Bratislava vychádza v porovnaní s ostatnými krajskými mestami, ako mesto, ktoré ponúka najmenej dostupných informácií vzťahujúcich sa na jeho realizáciu. Verejne dostupné dáta tak umožňujú zachytiť len ostatné 2 roky a aj to v obmedzenej podobe, čo limituje možnosť vykresliť vývoj v počte podávaných projektov a tiež

¹⁹ Od roku 2014 sa označuje občiansky rozpočet.

v účasti na hlasovaní. Aj napriek tomu je vhodné upozorniť na skutočnosť, že rok 2020 ukazuje veľmi nízky počet hlasujúcich o projektoch, a to na úrovni 6 941. Takáto účasť bola pritom dosiahnutá v meste, kde bolo v roku 2018 v komunálnych voľbách 402 062 oprávnených voličov. Táto hodnota ale nie je konečná a v prípade participatívneho rozpočtu je „volebné právo“ rozsiahlejšie a to tým, že sa tu minimálny vek znižuje až na hranicu 15 rokov²⁰.

Tab. 2: Participatívny rozpočet a komunálne voľby v roku 2018 v meste Bratislava²¹

Rok	Počet podaných projektov	Celková účasť	Účasť online	Účasť písomne
2019	25	Nezverejnené		
2020	↑ 33	6 941	6 923	27
2018				
Počet obyvateľov	Oprávnení voliči*	Volebná účasť*	Účasť v %*	
432 864	402 062	163 558	40,67	

*informácie sa vzťahujú na komunálne voľby konané v roku 2018

Participatívny rozpočet je už stabilnou súčasťou banskobystrického samosprávneho systému niekoľko rokov. O jeho realizácii informuje mesto na samostatnej webstránke, konkrétne v rámci domény www.utopia.sk a tiež v rámci Facebookovej stránky pod názvom: *Participatívny rozpočet Banská Bystrica*. V rámci nich sú dostupné informácie

²⁰Pravidlá Občianskeho rozpočtu hlavného mesta SR Bratislavy. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Str%C3%A1nky/Pravidla_obcianskeho_rozpocetu-2014.pdf>.

²¹ Spracované autorom na základe dát, ktoré sú dostupné na oficiálnych stránkach mesta a v jeho oficiálnych dokumentoch; zdroj: Štatistický úrad SR.

o minulých ročníkoch, o samotných projektoch a v neposlednom rade aj o hlasovaní obyvateľov mesta. Ako je možné vidieť z nasledujúcej tabuľky, počet podaných projektov sa v jednotlivých rokoch menil, pričom platí, že najviac ich bolo podaných v roku 2014, a to 31. Nasledujúce obdobia už priniesli v tomto ohľade len nižší záujem, keď dokonca v rokoch 2018 a 2020 klesol ich počet na 10.

Pri pohľade na počet hlasujúcich je možné vidieť, že sa hodnoty pohybujú od 253 hlasujúcich v roku 2018 až po 740 v roku 2017. Aj keď sa nedá hovoriť o jasnom náraste záujmu obyvateľov o hlasovanie, je možné konštatovať, že v porovnaní s rokom 2014 sa až na dve výnimky dosiahla vždy vyššia účasť. Práve ostatný ročník priniesol druhú najnižšiu účasť hlasujúcich. Tá však mohla byť poznačená prítomnosťou pandémie, keďže hlasovanie prebieha osobne. V súvislosti s touto fázou rozhodovania je ale vhodné upozorniť na to, že ide o mesto, kde v roku 2018 disponovalo v komunálnych voľbách aktívnym volebným právom 65 485 obyvateľov. Pre participatívny rozpočet je navyše skupina oprávnených voličov ešte väčšia, keďže sa vek aj v tomto prípade znižuje na 15 rokov a okrem osôb disponujúcich trvalým pobytom sa tu radia aj osoby s prechodným pobytom a tiež osoby, ktoré sa preukážu potvrdením o štúdiu²².

Ak sa pozrieme na zachytenú účasť v porovnaní s ostatnými krajskými mestami, v Banskej Bystrici bola v každom roku nižšia, ako v prípade ostatných krajských miest pri zohľadnení všetkých rokov.

V prípade Banskej Bystrice je tiež vhodné povedať, že patrí k mestám, ktoré neprikročili k úplnému zrušeniu uplatňovania participatívneho rozpočtu ani v čase pandémie. Naplánovaný participatívny rozpočet pre roky 2020/2021 sa tak uskutočnil aj spolu s hlasovaním

²² Štatút participatívneho rozpočtu mesta Banská Bystrica. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://cdn.banskabystrica.sk/2020/10/%C5%A0tat%C3%BAt-participat%C3%ADvneho-rozpo%C4%8Dtu-Mesta-Bansk%C3%A1-Bystrica-2019.pdf>>.

obyvateľov, ktorého sa zúčastnilo celkovo 376 hlasujúcich²³. Pandémia však zasiahla do ďalších fáz, čoho výsledkom je, že následná realizácia projektov už bola presunutá, a to aj pre predchádzajúce ročníky.

Tab. 3: *Participatívny rozpočet a komunálne voľby v roku 2018 v meste Banská Bystrica*²⁴

Rok	Počet podaných projektov	Počet hlasujúcich	
2014	31 (-2 ^{**})	382	
2015	↓ 20	nezverejnené	
2016	↓ 15 (-3 ^{**})	↑ 505	
2017	↑ 18	↑ 740	
2018	↓ 10 (-2 ^{**})	↓ 253	
2019	↑ 16	↑ 737	
2020	↓ 10 (-1 ^{**})	↓ 542*	
2021	↑ 14 (-1 ^{**})	↓ 376	
* Uvedené na Facebooku: Participatívny rozpočet Banská Bystrica			
** Ide o projekty pôvodne podané, no nespĺnili definované podmienky či boli stiahnuté.			
2018			
Počet obyvateľov	Oprávnení voliči*	Volebná účasť*	Účasť v %*
78 327	65 485	24 839	37,93

²³Výsledky hlasovania o projektoch PR BB 2020/21. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://utopia.sk/liferay/web/banska-bystrica/domov>>.

²⁴Spracované autorom na základe dát, ktoré sú dostupné na oficiálnych stránkach mesta a v jeho oficiálnych dokumentoch.

**informácie sa vzťahujú na komunálne voľby konané v roku 2018*

Tretím krajským mestom, ktoré využíva participatívny rozpočet, je Nitra. Informácie o ňom komunikuje so svojimi obyvateľmi jednak cez doménu Nitrianskej komunitnej nadácie (www.nkn.sk), ako aj cez mmm.hlasobcanov.sk. Jeho realizácia sa viaže na grantový program pod označením *Mením Moje Mesto*. Nasledujúca tabuľka zachytáva záujem Nitranov o túto formu participácie. Ako môžeme vidieť, z uvedených troch rokov nie je možné hovoriť o konkrétnom trende v počte podávaných projektov. Napriek tomu sa dá povedať, že 57 z roku 2019 je najvyšší počet podaných projektov nielen v rámci Nitry, ale aj v rámci všetkých ostatných krajských miest. Relatívne vysoké čísla účasti (v porovnaní s ostatnými krajskými mestami) tiež vidíme v prípade záujmu obyvateľov o samotné hlasovanie. Rok 2019 priniesol až 13 608 hlasujúcich, čo je 1,96 násobok druhej najvyššej zachytenej účasti v sledovaných krajských mestách (v Bratislave). Samotné hlasovanie je v prípade Nitry realizované prostredníctvom online nástroja welgiving.sk za použitia SMS hlasovania.

Tab. 4: Participatívny rozpočet a komunálne voľby v roku 2018 v meste Nitra²⁵

Rok	Počet podaných projektov	Hlasovalo
2018	24 + 3*	nezverejnené
2019	↑ 57	13 608
2020	↓ 29	↓ 5 830

**24 projektov je v kategórii verejné priestory a 3 v kategórii IT*

²⁵ Spracované autorom na základe dát, ktoré sú dostupné na oficiálnych stránkach mesta a v jeho oficiálnych dokumentoch.

2018			
Počet obyvateľov	Oprávnení voliči*	Volebná účasť*	Účasť v %*
76 655	68 698	29 620	43,11

*informácie sa vzťahujú na komunálne voľby konané v roku 2018

Participatívny rozpočet sa využíva už od roku 2016 aj v meste Trnava. Pre tento účel zriadilo mesto samostatnú stránku pr.trnava.sk, kde si obyvatelia môžu nájsť kľúčové informácie o aktuálnom ročníku, ako aj o tých predchádzajúcich. V porovnaní s ostatnými krajskými mestami je špecifikom Trnavy to, že má okrem možnosti podávania projektov, priestor aj pre predkladanie rozsiahlejších „investičných zadaní“. Táto skutočnosť môže v istom ohľade skresľovať porovnanie počtov podaných projektov s ostatnými mestami, keďže jedno zadanie môže dosahovať sumu až 50 tisíc €. V rámci nasledujúcej tabuľky môžeme vidieť, že sa počet podaných projektov v porovnaní s prvým ročníkom čiastočne navýšil, pričom nateraz posledný rok priniesol celkový počet 22 občianskych návrhov. Ak sa pozrieme na možnosti hlasovania, Trnavčanom je umožnené odovzdať svoj hlas buď fyzicky alebo online. Aj napriek tejto kombinácii, ktorá by mohla vytvárať podmienky pre oslovenie rovnako mladšej ako aj staršej generácie, bol v zatiaľ realizovaných rokoch záujem nižší ako v Bratislave a Nitre, no súčasne vyšší ako v Banskej Bystrici. Aj v prípade Trnavy je vhodné upozorniť na to, že najvyššia účasť dosiahnutá v roku 2016, a to na úrovni 2 336, je v porovnaní s počtom oprávnených voličov pre komunálne voľby 2018 vo výške 54 375 pomerne malým číslom, o to viac, keď aj v tomto prípade platí, že sa právo hlasovať o projektoch/zadaniach znižuje na 15 rokov²⁶. V súvislosti s nastavením „volebného práva“ je

²⁶Pravidlá Participatívneho rozpočtu pre Trnavu. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://pr.trnava.sk/wp-content/uploads/2018/05/PRAVIDLA-PR-pre-Trnavu.pdf>>.

vhodné spomenúť istú nezrovnalosť. Kým dokument pod názvom *Pravidlá Participatívneho rozpočtu pre Trnavu* určuje ako podmienku hlasovania disponovanie trvalým pobytom²⁷, oficiálna stránka pr.trnava.sk tiež spomína aj prechodný pobyt ako kritérium umožňujúce hlasovať²⁸.

Mesto Trnava malo naplánovaný aj ročník 2020, ten sa však z dôvodu pretrvávajúcej pandémie prerušil. Na svojej stránke ale deklaruje, že sa participatívny rozpočet opätovne obnoví, keď to umožnia okolnosti²⁹.

Tab. 5: Participatívny rozpočet a komunálne voľby v roku 2018 v meste Trnava³⁰

Rok	Počet podaných projektov	Celková účasť	Účasť on-line	Fyzická účasť
2016	15	2 336	355	1 981
2017	↑ 19	↓ 1 660	232	1 428
2018	↑ 13+8	↑ 2 325	nezverejnené	
2019	↓ 22	↓ 2 041	926	1 115
2020	zrušený z dôvodu pandémie			
2018				

²⁷ *Pravidlá Participatívneho rozpočtu pre Trnavu*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://pr.trnava.sk/wp-content/uploads/2018/05/PRAVIDLA-PR-pre-Trnavu.pdf>>.

²⁸ *Viac o PR*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://pr.trnava.sk/viac-o-pr/>>.

²⁹ *Participatívny rozpočet pre Trnavu bude pokračovať na budúci rok, projekty navrhnuté vlani sa však uskutočnia*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <http://pr.trnava.sk/pr2020_prerusenie_pr2020/>.

³⁰ Spracované autorom na základe dát, ktoré sú dostupné na oficiálnych stránkach mesta a v jeho oficiálnych dokumentoch.

Počet obyvatelov	Oprávnení voliči*	Volebná účasť*	Účasť v %*
65 207	54 375	20 524	37,74

**informácie sa vzťahujú na komunálne voľby konané v roku 2018*

Záver

Participatívny rozpočet patrí v podmienkach Slovenskej republiky k relatívne novým nástrojom politickej participácie. Jeho implementovanie môžeme považovať za „vražné“ aj z toho dôvodu, že aktuálne neexistuje celoštátna legislatíva, ktorá by jeho realizáciu nejakým spôsobom regulovala. Výsledkom toho je, že celá štruktúra jeho nastavenia, ako aj samotné rozhodnutie, či ho vôbec realizovať, ostáva na konkrétnej samospráve. Predložený príspevok mapuje stav v krajských mestách v tejto oblasti. Ako ukazujú zistenia, z 8 krajských miest sa stretávajú obyvatelia s týmto prvkom priamej demokracie v 4 prípadoch. Navyše, je možné v prípade Bratislavy a Košíc identifikovať aj mestské časti, ktoré ho využívajú, resp. ho plánujú v najbližšom období realizovať.

Napriek tomu, že v prípade počtov podávaných projektov nie je možné nájsť nejaký konkrétny trend v žiadnom z miest, aktuálne dáta poukazujú na dôležitú skutočnosť vzťahujúcu sa na samotnú participáciu obyvateľov. Počet hlasujúcich na maximálnej úrovni 740 v Nitre, 2 336 v Trnave či 6 941 v Bratislave vytvára priestor pre otázku ohľadne legitimacy takéhoto hlasovania, a teda aj ohľadne toho, akým spôsobom je možné zabezpečiť väčšie angažovanie sa obyvateľov pri rozhodovaní o vynaložení časti mestského rozpočtu. Navyše je vhodné upozorniť na skutočnosť, že nízkou účasťou sa otvára priestor pre narastanie odlišností v samotnom vplyve niektorých skupín obyvateľstva³¹. Tento

³¹ Tému nerovnosti vplyvu s ohľadom účasť obyvateľov otvára napríklad autor A. Lijphart, pričom v rámci svojej práce rieši hlavne problematiku volebnej účasti. Viac:

problém však nemusí byť prítomný len v súvislosti s hlasovaním voličov, ale aj vtedy, ak sa len úzka skupina obyvateľov angažuje vo fáze podávania projektov. Práve väčšia angažovanosť obyvateľov by mohla byť jednak impulzom pre ďalšie samosprávy, aby sa rozhodli pristúpiť k jeho implementácii a súčasne by mohla motivovať tie, ktoré sa už rozhodli pre jeho využitie, k alokovaniu väčších finančných prostriedkov zo svojich rozpočtov.

Literatúra:

- BRABEC, D.: *The Practical Dimension of Civic Participation in the Czech Republic after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Skłodowska University Press, 2018.
- CABANNES, Y. – LIPIETZ, B.: *The Democratic Contribution of Participatory Budgeting*. Working Paper Series 2015. No.15-168, 2015.
- GARAJ, M. – BARDOVIČ, J.: *Participatory Budget – Case of Slovak Republic*. In: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politicalology*. Vol 27, No 2, 2020.
- HORVÁTH, P. – MACHYNIÁK, J.: *The Practical Dimension of Civic Participation in Slovakia after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Skłodowska University Press, 2018.
- KLIMOVSKÝ, D. – GAŠPARÍK, J.: *Základný rámec participatívnej tvorby verejných politík a súvisiace pojmy*. In: KLIMOVSKÝ, D. (ed.): *Participatívne procesy v praxi: Čítanka participatívnej tvorby verejných politík*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky/Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti, 2020.
- KOMÁROMI, L.: *The Legal Basis for Civic Participation in Hungary after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Skłodowska University Press, 2018.

LIJPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma Presidential Address*, American Political Science Association, 1996. In: *American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997.

- LIJPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma Presidential Address, American Political Science Association, 1996*. In: *American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997.
- MAJ, D. – POMARAŇSKI, M.: *The Practical Dimension of Civic Participation in Poland after 1989*. In: MARCZEWSKA-RYTKO, M. (eds.): *Civic Participation in the Visegrad Group Countries after 1989*. Lublin: Curie-Skłodowska University Press, 2018.
- MINÁRIK, P.: *Participatory Budgeting and Traditional Participation in Czech Municipalities*. In: *Slovak Journal of Political Sciences*. Vol. 20, No. 1, 2020. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://sjps.fsvucm.sk/index.php/sjps/article/view/108/81>>.
- Participatívny rozpočet pre Trnavu bude pokračovať na budúci rok, projekty navrhnuté vlani sa však uskutočnia*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <http://pr.trnava.sk/pr2020_preruse-nie_pr2020/>.
- Participatívny rozpočet*. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.mckvp.sk/obcan/participacia/>>.
- Participatívny rozpočet*. [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.jazerokosice.sk/cms/?page_id=23757>.
- Pravidlá Občianskeho rozpočtu hlavného mesta SR Bratislavy*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Str%C3%A1nky/Pravidla_obcianskeho_rozpoctu-2014.pdf>.
- Pravidlá Participatívneho rozpočtu pre Trnavu*. [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://pr.trnava.sk/wp-content/uploads/2018/05/PRAVIDLA-PR-pre-Trnavu.pdf>>.
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2020 – 2024*. [online], [cit. 18/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://rokovania.gov.sk/download.dat?id=8C3B3052696542FDAC8767EF15BED69C-D51B8A1C6062438BECD3CB863AD97D79>>.
- SHAH, A.: *Overview*. In: SHAH, A. (ed.): *Participatory Budgeting: Public Sector, Governance and Accountability Series*. Washington, D. C.: The World Bank, 2007.

- Štatút participatívneho rozpočtu mesta Banská Bystrica.* [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://cdn.banskabystrica.sk/2020/10/%C5%A0tat%C3%BAt-participat%C3%AD-vneho-rozpo%C4%8Dtu-Mesta-Bansk%C3%A1-Bystrica-2019.pdf>>.
- Viac o PR.* [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<http://pr.trnava.sk/viac-o-pr/>>.
- Vyhodnotenie projektu participatívneho rozpočtu.* [online], [cit. 10/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.kosicezapad.sk/article-item-sk/vyhodnotenie-projektu-participativneho-rozpocetu/>>.
- Výsledky hlasovania o projektoch PR BB 2020/21.* [online], [cit. 28/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://utopia.sk/liferay/web/banska-bystrica/domov>>.
- WAMPLER, B.: *A Guide to Participatory Budgeting.* In: SHAH, A. (ed.): *Participatory Budgeting: Public Sector, Governance and Accountability Series.* Washington, D. C.: The World Bank, 2007.

Zdroje dát

Oficiálne stránky krajských miest a ich oficiálne dokumenty
Štatistický úrad SR

Slovenské municipality: pluralitní a nepluralitní systémy

Martin Huňady

Slovakia, like the Czech Republic, faces the problem of a fragmented municipal structure. The share of mayors per 100,000 inhabitants in Slovakia is well above the EU average: Slovakia has more than 3.5 times higher share of mayors per 100,000 inhabitants than the EU average¹. With significant fragmentation and at the same time with the institutional setting of direct election of mayors, a problem arises in Slovakia with finding a sufficient number of candidates for mayors. In Slovakia, this leads to situations where it is already apparent in advance who will win the election. The paper points out pluralistic and non-pluralistic systems in municipalities in Slovakia.

1 Úvod

Slovensko se podobně jako Česká republika potýká s problémem roztržitého municipální struktury. Podíl starostů na 100 tisíc obyvatel na Slovensku vysoce přesahuje průměr EU: Slovensko má více než 3,5 násobně vyšší podíl starostů na 100 tisíc obyvatel, než je průměr EU.² S velkou fragmentací a zároveň s institucionálním nastavením přímé volby starostů vzniká na Slovensku problém s nalezením dostatečného počtu kandidátů na starosty. Na Slovensku tak dochází k situacím, kdy je již předem zřejmé, kdo se stane vítězem voleb. Celkový počet obcí na Slovensku je 2 890. Pokud k nim připočteme i městské části Bratislavy (17) a Košic (22), dostaneme se k číslu 2927. Pozoruhodná je ale i velikostní struktura slovenských obcí, kdy 85 % z nich má méně než 2 000 obyvatel.³

¹IFP 2017. *Skrytý poklad v samosprávě*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.

²IFP 2017. *Skrytý poklad v samosprávě*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.

³IFP 2017. *Skrytý poklad v samosprávě*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.

Problém s nedostatečným počtem kandidátů v jednotlivých municipalitách je na Slovensku zřejmý, jelikož se mu věnují i slovenská média, která na tuto situaci poukazují hlavně v době komunálních voleb. Naopak v odborných kruzích je tento problém přehlížen a není o něm vedena přílišná diskuse. Tomuto faktu nahrává i nedostatečná datová kapacita, se kterou pracuje Statistický úřad Slovenské republiky. Ten má k dispozici podrobná data teprve od roku 2006. V předchozích letech schraňoval pouze obecná data, ze kterých nelze výše zmíněný problém do hloubky analyzovat.

Na Slovensku se uplatňuje přímá volba starostů, obyvatelé jednotlivých měst a obcí jsou ti, kteří rozhodují o tom, kdo se stane reprezentantem municipality navenek. Samotný mechanismus volby patří mezi nejjednodušší a pro občana je srozumitelný a snadno pochopitelný. Zároveň mají občané pocit, že je funkce starosty pod jejich výraznější kontrolou, jelikož mají pravomoc starostu odvolat prostřednictvím místního referenda. Starosta zároveň funguje jako nezávislý orgán a je protívahou zastupitelstva. Velmi vážnou konsekvencí systému relativní většiny je otázka legitimacy vítězného kandidáta, protože se může stát, že vítězem se stane kandidát s velmi nízkým podílem hlasů. Tato situace je obzvláště umocňována fenoménem, kdy kandidát na post starosty nemá žádného protikandidáta.

Článek si klade za cíl na tento problém poukázat a odpovědět na otázku, čím jsou charakteristické obce, ve kterých při volbách starosty nedochází k soutěži. V článku jsou analyzovány poslední řádné komunální volby, které proběhly v roce 2018. Analýza se zabývá zejména situací, kdy ve volbách kandiduje pouze jeden kandidát na starostu nebo starostku. Tento fenomén je velice zajímavý z hlediska soutěže a plurality voleb, protože kandidátovi stačí ke zvolení teoreticky jediný hlas, a o budoucím starostovi je tak rozhodnuto již před samotnou volbou.⁴

⁴Kandidát může při volbách udělit hlas sám sobě, a tak teoreticky může o svém zvolení rozhodnout sám. Tato situace je sice nepravděpodobná, ale může nastat ve velice malých municipalitách, kde o volby občané nejvíce zájem.

Podle analýzy Institutu finanční politiky ministerstva financí Slovenské republiky (IFP)⁵ z roku 2017 je podíl starostů a poslanců zastupitelstev v přepočtu na 100 tisíc obyvatel na Slovensku vysoko nad průměrem Evropské unie. Slovensko má podle propočtů IFP více než 3,5 násobně vyšší podíl starostů a více než 2 násobně vyšší podíl komunálních poslanců.⁶ Nadprůměrně vysoký počet volených funkcí přirozeně otevírá diskusi ohledně volební soutěže. Jako primární zdroj pro tento výzkum byly využity seznamy kandidátů od Statistického úřadu Slovenské republiky.

Článek bude navazovat na výsledky autorů, kteří se touto problematikou zabývají. Článek prohloubí poznání *PhDr. Jakuba Ferance*, který se vhodností přímé volby starostů zabýval ve svém příspěvku na vědecké konferenci v Trnavě.⁷ Studie bude rovněž pracovat s výsledky prací *doc. Daniela Klimovského, PhDr.*, který se problematikou municipalit zabývá. Z jeho odborných prací bude projekt navazovat zejména na článek *Path Dependence and Local (Self-)Government Systems: A Comparison of Three CEE Countries*. V neposlední řadě bude studie rozvíjet výzkum *Mgr. Matúša Slobody, PhD.*, který se ve svých studiích rovněž zabývá analýzou slovenských komunálních voleb.⁸

2 Metodologické ukotvení

Ukazatele jsou v práci členěny podle počtu obyvatel, resp. podle velikostních kategorií obcí a také podle počtu kandidátů. Zájem o kandi-

⁵IFP 2017. *Skrytý poklad v samosprávě*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.

⁶IFP 2017. *Skrytý poklad v samosprávě*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.

⁷FERANEC, J. *Regionálna a komunálna samospráva: rok pred voľbami*. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012.

⁸SLOBODA, M.; KOLLÁRIK, M.; POLÁKOVÁ; SUCHALOVÁ, A.: *Training needs analysis of local government in Slovakia*. [online], [cit. 01/11/2020]. Dostupné na internete: <https://ses.uniba.sk/fileadmin/fseo/uwp/knihy/TNA_final_final.pdf>.

daturu byl zjišťován z dat registru kandidátů Statistického úřadu Slovenské republiky, kde jsou uvedeni všichni kandidáti. Například *Ryšavý* a *Šaradín* používají poměr počtu kandidátů k počtu volených zastupitelů a používají ho jako měřítko soutěživosti.⁹ Soutěživost budeme měřit jako počet kandidátů, kteří se ucházejí o jedno zastupitelské místo. Dosahuje tedy minimálně hodnoty 1 (v takovém případě vůbec nedochází k volební soutěži, všichni kandidáti jsou zvoleni).

Jedním z měřicích nástrojů, které budou využity, je Pearsonův korelační koeficient. Ačkoliv jeho výstupy nejsou podle *Hendla* jednoznačné¹⁰ zůstává nejpodstatnějším ukazatelem síly dvou náhodných spojitých proměnných x a y . Jeho výsledné hodnoty se pohybují v intervalu $(-1,1)$, přičemž přiblížení k těmto dvěma krajním pólům značí závislost dokonalou. Jednotlivé hodnoty jsou rozděleny do intervalů, díky nimž je lze snadněji interpretovat (viz Tabulka č. 1). Pomocí Pearsonova korelačního koeficientu budeme hledat vztah mezi velikostí obcí a počtem kandidátů na starosty.

Pearsonův párový korelační koeficient vyjadřuje míru lineární stochastické vazby mezi náhodnou veličinou x a y . Výběrový korelační koeficient r se vypočte dle vzorce: $r = \frac{cov(X,Y)}{\sigma_X \cdot \sigma_Y} = \frac{1}{n} \cdot \sum_j^n \sum_i^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})$.

Koeficient je určen pro měření síly lineární závislosti. Je ovlivněn nelinearitami, odlehlými hodnotami, nerovností rozptylu a nenormalitou rozdělení. Indexy i a j vyjadřují n sledovaných jednotek a x a y dvě sledované proměnné. Pearsonův korelační koeficient je počítán jako podíl kovariance (tedy střední odchylky) sledovaných ukazatelů a součinu odmocniny jejich rozptylu.

⁹ RYŠAVÝ, D.; ŠARADÍN, P.: *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 191.

¹⁰ HENDL, J.: *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2006, s. 243.

Tab. 1: Pásma síly vzťahu medzi proměnnými dle Pearsonova korelačního koeficientu

Hodnota koeficientu	Označení síl asociace
0,01–0,09	Triviální
0,1–0,29	Nízká
0,3–0,49	Střední
0,5–0,69	Podstatná
0,7–0,89	Velmi silná
0,9–0,99	Téměř dokonalá

Zdroj: Eibl

Soutěživost můžeme definovat jako způsob, kdy se o jeden mandát musí ucházet alespoň dva kandidáti, přičemž volič musí mít možnost výběru mezi různými politickými alternativami. Soutěživost voleb předpokládá, že kandidáti disponují svobodou slova, shromažďování a pohybu, nezbytnými atributy k provádění volebních kampaní¹¹. V našem případě se tedy jedná o souboj o křeslo starosty nebo primátora.

Soutěživost v obcích může ovlivňovat řada faktorů. Mezi nejvýznamnější patří institucionální nastavení v dané zemi. Na Slovensku jsou primátoři a starostové voleni v jednokolové přímé volbě. Každá obec je jednomandátovým obvodem, což znamená, že oprávněný volič označuje pouze jednoho kandidáta/kandidátku na primátora (starostu) města. Podle zákona se vítězem stává ten kandidát, který získá nejvíce platných hlasů.¹²

¹¹KUBÁT, M.: Volby a volební systémy. In: CABADA, L.; KUBÁT, M. (eds.): *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s.252–253.

¹²ZÁKON Č. 180/2014 Z. z. *Zákon o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

Soutěživost voleb (*electoral competitiveness*) jakožto teoretická empiricky měřitelná veličina podléhá dvěma hlavním kritériím, která ovlivňují její konceptuální i operacionální uchopení a se kterými pracujeme i v tomto článku. Prvním kritériem je samotný politický systém, v jehož kontextu je soutěživost voleb zkoumána. Podoba každého politického systému je podmíněna jeho jednotlivými prvky. Jedním z těchto prvků je i typ volebního systému, který je nedílně spojen například se systémem stranickým.¹³ Ten je dle třetího *Duvergerova* zákona spojen s jednokolovým většinovým volebním systémem.¹⁴ Druhým kritériem chápání a následného měření úrovně soutěživosti voleb je časová perspektiva¹⁵ pozorovatele.

3 Volební legislativa – aktuální stav a její reflexe

Slovenská republika zavedla přímou volbu starostů ihned po vzniku samostatného státu na počátku devadesátých let. Přímou podobu, která se používá i dnes, měly již první komunální volby v roce 1990. Základy současného institucionálního pořádku byly na Slovensku položeny krátce po sametové revoluci v roce 1989. Revitalizace samosprávy byla logickou a nutnou součástí přechodu od centrálního řízení k demokratickému státu. Z tohoto období také pochází zákon č. 369/1990 Zb., *Zákon o obecním zriadení* (dnes již novelizován).¹⁶ V komunálních volbách se zvlášť volí poslanci (zastupitelé) a zvlášť v přímé volbě starostové. Přímou volbu starosta je tak již od počátku zakotven v zákoně a přímá volba byla na Slovensku zavedena ještě za doby federativního uspořádání.

¹³STRMISKA, M. (ed.): *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005, s. 41.

¹⁴ŘÍCHOVÁ, B.: Úvod do současné politologie. Praha: Portál, 2007, s. 99.

¹⁵PALLAY, G.: *Competitiveness Index*. Ballotpedia Middleton: Ballotpedia, 2012. [online], [cit. 01/03/2020]. Dostupné na internete: <https://ballotpedia.org/Creating_an_absolute_measure_for_the_Competitiveness_Index_in_state_legislative_elections>.

¹⁶SOTOLÁŘ, J.: Samospráva obce – Obecné zriadenie na Slovensku. Košice: SOTAC, 2011, s. 44-45.

Starostou obce (primátorem města) může být zvolen občan, který má právo volit a dosáhl v den voleb věku 25 let. Mandát primátora/starosty obce standardně trvá čtyři roky a zákon nestanovuje omezení počtu volebních období ve funkci. Starostové (primátoři) jsou voleni přímo občany s trvalým bydlištěm v příslušné obci. Volba je jednokolová a vyhrává ten, kdo získá většinu hlasů. Volba starosty probíhá současně s volbou obecního zastupitelstva. Používá se jednokolový většinový systém, kandidátovi na starostu stačí ke zvolení prostá většina. Kandidovat na starostu mohou zástupci politických stran nebo hnutí i kandidáti bez stranické příslušnosti. Teoreticky tak může vyhrát kandidát, který získá o jediný hlas více než ostatní. Problém nastává, pokud kandidáti obdrží stejný počet hlasů. Tato situace nastala po posledních komunálních volbách v devíti obcích, a to v obcích Dolný Harmanec (okr. Banská Bystrica), Čierny Brod (okr. Galanta), Ruská Poruba (okr. Humenné), Lazisko (okr. Liptovský Mikuláš), Nová Lehota (okr. Nové Mesto nad Váhom), Nižné Nemecké (okr. Sobrance), Turany nad Ondavou (okr. Stropkov), Blesovce (okr. Topoľčany) a Petkovce (okr. Vranov nad Topľou) (Pravda.sk). V těchto obcích se dle *Zákona o volbách* konají nové volby, které musí vyhlásit předseda NR SR¹⁷.

Odvolání starosty je možné pomocí místního referenda, které vyhláší obecní zastupitelstvo na žádost 30 % voličů. K úspěšnému odvolání starosty musí být účast minimálně 50 % oprávněných voličů. Pro odvolání se musí vyjádřit nadpoloviční většina občanů v obci. Dále je možné starostu odvolat i obecním zastupitelstvem.¹⁸

Orgány obce jsou podle článku 69 slovenské *ústavy* zastupitelstvo a starosta. Dle *ústavy* je jejich vztah nezávislý, takže každý má své vlastní pravomoci. Obecně platí, že starosta vykonává pravomoci ve

¹⁷ZÁKON C. 303/2001 Z. z. *Zákon o volbách do samosprávných krajov a o doplnení občianskeho súdneho poriadku.*

¹⁸JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M.: „Slovensko“. In: JÜPTNER, P.; POLINEC, M.: *Evropská lokální politika 2*. Praha: Institut politologický studií FSV UK, 2009, s. 221-222.

všech oblastech, ve kterých nemá explicitně pravomoci zákonem garantováno zastupitelstvo, navíc je statutárním zástupcem obce a zastupuje obec v majetkoprávních záležitostech (§ 13 zákona 3a). *Ústava* (čl. 71 ústavy) umožňuje převést na obec výkon státní správy. Při výkonu státní správy má starosta postavení správního orgánu. Proti rozhodnutí starosty při výkonu státní správy je odvolacím orgánem nadřizený orgán státní správy, proti rozhodnutí starosty při výkonu samosprávy je možné se odvolat pouze k soudu. Členové zastupitelstva mohou starostu interpelovat. *Zákon o obecnom zriadení* (§ 13) vymezuje neslučitelnost funkcí starosty. Funkce primátora/starosty je neslučitelná s následujícími pozicemi: s funkcí poslance městského zastupitelstva, zaměstnance města, ve kterém byl zvolen, zaměstnance statutárního orgánu rozpočtové organizace nebo příspěvkové organizace zřízené městem, v němž byl zvolen, předsedy samosprávného kraje, vedoucího zaměstnance orgánu státní správy a s dalšími funkcemi podle zvláštního zákona.¹⁹

Samotné ustanovení tohoto zákona je problematické, jelikož dle analýzy, kterou provedlo Transparency International Slovensko v roce 2014, celkem 133 starostů a primátorů v končícím volebním období porušilo zákon o střetu zájmů, který jim zakazuje podnikat ve funkci statutárního zástupce v soukromých firmách. Příslušná státní zastupitelství přitom potrestala pouze čtyři starosty, 118 zmíněných činitelů navíc kandiduje znovu. O reálné funkčnosti tohoto zákona lze tedy spekulovat, a to hlavně s ohledem na reálné potrestání viníků.²⁰

4 Velikostní struktura municipalit na Slovensku

Slovenská republika patří stejně jako Česká republika ke státům, které mají fragmentovanou municipální strukturu s velkým počtem

¹⁹ZÁKON C. 369/1990 Zb. *Zákono obecnom zriadení*.

²⁰TRANSPARENCY INTERNATIONAL SLOVENSKO: *Starostovia vo veľkom porušujú zákon o konflikte záujmov*. [online], [cit. 03/04/2020]. Dostupné na internete:<<http://transparency.sk/sk/starostovia-vo-velkom-porusuju-zakon-o-konflikte-zaujmov/>>.

malých obcí. Tato fragmentace patří dokonce k největším v Evropě²¹ (ale nedosahuje takové úrovně jako v případě České republiky²²).

V roce 2000 existovalo na Slovensku 2 883 obcí²³ a v roce 2002 se jejich počet zvýšil na 2 892.²⁴ O čtyři roky později se na slovenském území nacházelo 2 891 obcí, v současnosti je to 2 927 municipalit.²⁵

Průměrná velikost slovenských municipalit z hlediska počtu obyvatel se pohybuje kolem 1 900.²⁶ Téměř dvě třetiny slovenských obcí (konkrétně 64 %) mají méně než 1 000 obyvatel. Více než 38 % municipalit nedosahuje ani počtu 500. Obce, které mají méně než 1 000 obyvatel, se nacházejí převážně na venkově v oblastech jižního a východního Slovenska. Nejmenší obce, které mají méně než 250 obyvatel, se nacházejí zejména při slovensko-maďarské hranici ve středním Slovensku a na severovýchodě Slovenska. Na Slovensku se nacházejí pouze dvě municipality, které mají více než 100 000 obyvatel. Jedná se o města Bratislava a Košice.²⁷

²¹JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M.: „Slovensko“. In: JÜPTNER, P.; POLINEC, M.: *Evropská lokální politika 2*. Praha: Institut politologický studií FSV UK, 2009, s. 197-232.

²²BERNARD, J.; ILLNER M. a kol.: *Místní samospráva v malých obcích*. In: BERNARD, J.; ILLNER, M. (eds.): *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2011, s. 58.

²³JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M.: „Slovensko“. In: JÜPTNER, P.; POLINEC, M.: *Evropská lokální politika 2*. Praha: Institut politologický studií FSV UK, 2009, s. 197-232.

²⁴JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M.: „Slovensko“. In: JÜPTNER, P.; POLINEC, M.: *Evropská lokální politika 2*. Praha: Institut politologický studií FSV UK, 2009, s. 197-232.

²⁵STATISTICKÝ ÚŘAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. [online], [cit. 01/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/tree.html>>.

²⁶KLIMOVSKÝ, D.: *Territorial Consolidation and Intermunicipal Cooperation at the Local Level in the Slovak Republic*. In: SWIANIEWICZ, P. (ed.): *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapešť: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, 2010, s. 238.

²⁷KLIMOVSKÝ, D.: *Territorial Consolidation and Intermunicipal Cooperation at the Local Level in the Slovak Republic*. In: SWIANIEWICZ, P. (ed.): *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapešť: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, 2010, s. 238-245.

Tab. 2: Počet a velikost obcí na Slovensku v roce 2019

Počet obyvatel	Počet obcí	Procentuální zastoupení
<499	1123	38 %
500 až 999	763	26 %
1 000 až 1 999	574	20 %
2 000 až 4 999	309	11 %
5 000 až 9 999	69	2 %
10 000 až 19 999	35	1 %
20 000 až 49 999	43	1 %
50 000>	10	0,3 %

Zdroj: Statistický úřad Slovenské republiky; Zpracoval: Autor

5 Jaká je soutěž o funkci starosty (primátora) v slovenských obcích?

Od roku 1990 se na Slovensku konalo celkem 8 voleb (1990, 1994, 1998, 2002, 2006, 2010, 2014, 2018). Nejvyšší účast byla v prvních volbách v roce 1990, a to 63,75 %. Nejnižší byla naopak v roce 2006, kdy dosáhla 47,65 %. Ve volbách v roce 2018 byla volební účast 48,67 %, což představuje nepatrný nárůst oproti roku 2014, kdy se voleb zúčastnilo 48,34 % oprávněných voličů. Nejvyšší účast byla v Prešovském kraji (53,18 %) a nejnižší naopak v Bratislavském (43,74 %).²⁸

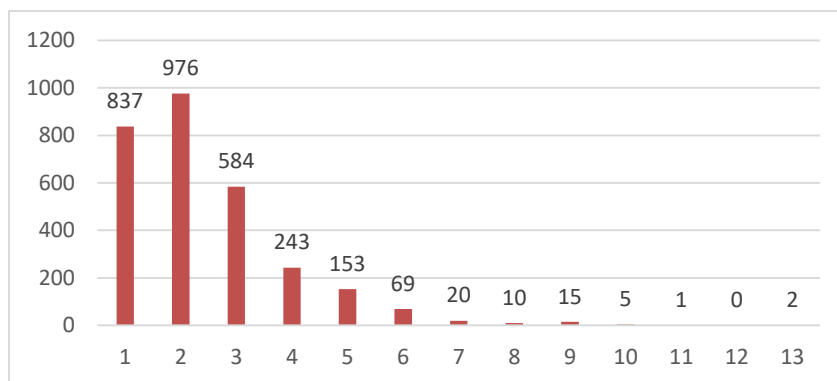
Ve volbách v roce 2018 se volilo 2 915 starostů a primátorů, na které kandidovalo celkem 7 134 kandidátů a kandidátek. Lidé volili v 2 926 municipalitách.²⁹ Z údajů Slovenského statistického úřadu vyplynulo, že v pěti municipalitách se volby nekonaly vůbec a v dalších pěti se nevolili starostové. Důvodem byl nezájem o volební funkce. V průměru tak kandidovali na post primátora nebo starosty přibližně 2 kandidáti nebo kandidátky. Na základě analýzy celkem v 837 obcích neproběhla

²⁸STATISTICKÝ ÚŘAD SLOVENSKE REPUBLIKY. [online], [cit. 01/04/2020]. Dostupné na internete:<<http://volby.statistics.sk/tree.html>>.

²⁹STATISTICKÝ ÚŘAD SLOVENSKE REPUBLIKY. [online], [cit. 01/04/2020]. Dostupné na internete:<<http://volby.statistics.sk/tree.html>>.

o tuto funkci žádná soutěž, protože kandidoval pouze jeden kandidát nebo kandidátka. Celkem to představovalo 29 % ze všech municipalit. Takovému kandidátovi stačí ke zvolení pouze jeden hlas (Graf 1). V podstatě by stačilo, aby se voleb zúčastnil sám kandidát na starostu a volil sám sebe. Například ve 24 municipalitách v regionu Turiec byl jen jeden kandidát či kandidátka na starostu. Z nich 22 představoval současný starosta obce, dva (v Blažovciach a Diakovej) byli zcela noví.

Graf 1: Počet municipalit s odpovídajícím počtem kandidátů na starostu/přímátora ve volbách v roce 2018

Zdroj: Slovenský statistický úrad; Zpracovatel: Autor

Jednou z dílčích analýz, která byla pro účely tohoto článku provedena, je korelační analýza. Měření využilo Pearsonův korelační koeficient, který srovnává velikost municipality s počtem kandidátů před volbami v roce 2018. Na základě výsledku Pearsonova korelačního koeficientu v Tab. 3 můžeme konstatovat, že vztah mezi velikostí municipality a počtem kandidátů je střední. Hodnota korelačního koeficientu je přibližně 0,32, což znamená sílu střední korelace. Výsledek měření

naznačuje, že velikost municipality souvisí s počtem kandidátů na starostu, a tento problém je tedy jedním z dalších důsledků velice fragmentované municipální struktury na Slovensku.

Tabulka 3: Korelace mezi počtem kandidátů a počtem obyvatel

	<i>Počet obyvatel</i>	<i>Počet kandidátů</i>
Počet obyvatel	1	
Počet kandidátů	0,31696433	1

Zdroj: Slovenský statistický úřad; Zpracovatel: Autor

5.1 Analýza municipalit, kde kandidoval pouze jeden kandidát

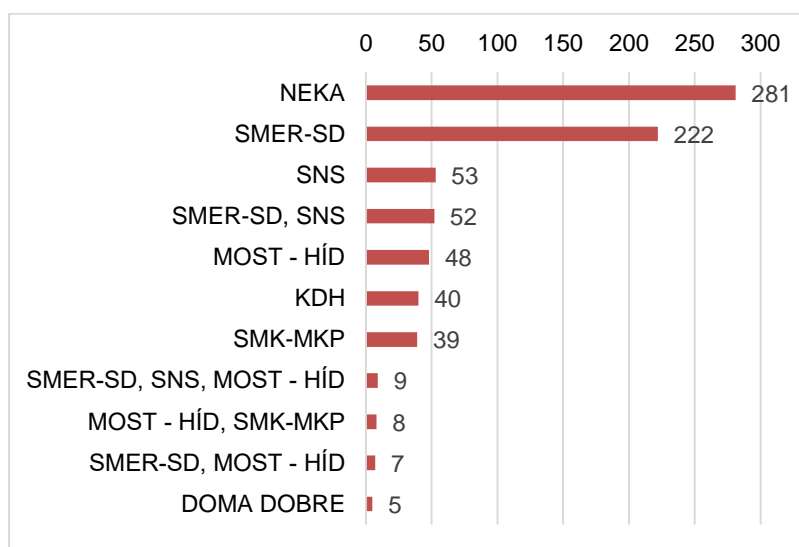
Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, v posledních komunálních volbách ve 29 % municipalit neprobíhala žádná soutěž. V Grafu 2 je zobrazeno z důvodu lepší čitelnosti pouze 12 politických stran, které dominovaly v municipalitách, kde kandidoval pouze jeden kandidát. V obcích s 1 jediným kandidátem můžeme vidět jasnou dominanci strany SMER – sociální demokracie. Strana SMER měla již před volbami jistotu, že získá 222 postů na místě starosty, pokud v dané obci k volbám dorazí alespoň jeden volič.

Z analýzy také vyplynulo, že v municipalitách bez soutěže se o post starosty ucházejí zejména nezávislí kandidáti. Pokud se ovšem podíváme na procentuální podíl 1členných kandidátů, tak zde jasně vede strana SMER s podílem 24 %, který by byl ještě větší, pokud bychom k němu připočetli i jednotlivé koalice.

V dalších 978 municipalitách měli voliči na výběr pouze ze dvou kandidátů nebo kandidátek. Z analýzy tedy vyplývá, že téměř v polovině municipalit na Slovensku buď neproběhla žádná soutěž, nebo měli voliči na výběr pouze ze dvou kandidátů. Na jednoho kandidáta připadá průměrně 630 voličů (průměr byl získán vydělením celkového počtu oprávněných voličů celkovým počtem kandidátů).

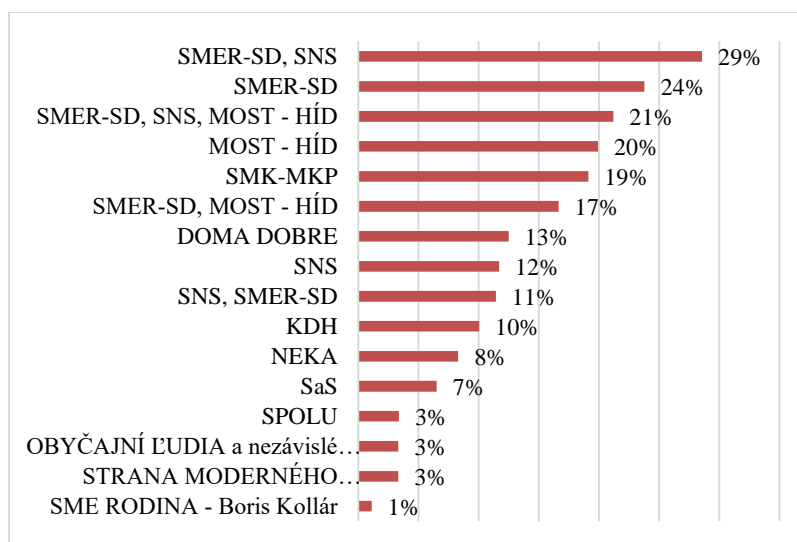
Pět a více kandidátů na funkci primátora nebo starosty kandidovalo v 280 municipalitách. Počet kandidátů sám o sobě nutně nevypovídá o kvalitě politické soutěže, ale je minimálně jedním z jejích možných indikátorů.

Graf 2: Počet kandidátů stran/koalic v municipalitách, kde kandidoval pouze jeden kandidát

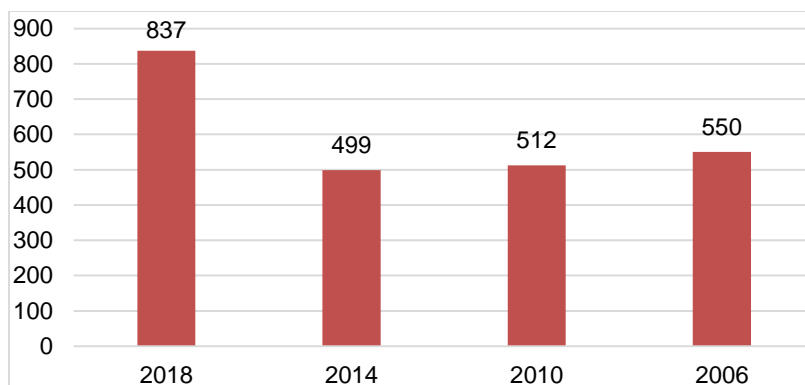
Zdroj: Slovenský statistický úřad; Zpracovatel: Autor

Graf 3: Podíl členných kandidatur na všechny v dané straně/koalici

Zdroj: Slovenský statistický úrad; Zpracovatel: Autor

Graf 4: Počet municipalit, kde kandidoval pouze jeden kandidát, v letech 2006–2018

Zdroj: Slovenský statistický úrad; Zpracovatel: Autor

5.2 Regionální rozdíly a jejich vliv na pluralitu systému

Pro Slovensko jsou již od jeho vzniku typické velké regionální rozdíly, které přetrvávají až do současnosti. Velká regionální diferencovanost je dána geograficky, historicky, kulturně, ekonomickým rozvojem, etnickým složením, náboženských, dávnými kulturními a administrativními centry. Je ovlivněna externími kulturními vlivy, záměrnými zásahy státu do regionů či mírou urbanizace a industrializace. Velké rozdíly jsou v geografii obyvatelstva, např. sever a východ Slovenska je typický vysokou populační dynamikou, a naopak jih a jihozápad jsou na tom opačně. Velké rozdíly jsou rovněž ve vzdělanostní úrovni, v ekonomické výkonnosti a také sociální oblasti.³⁰

Všechny tyto aspekty mají nemalý vliv na pluralitu systému v jednotlivých municipalitách, to můžeme vidět v Tab. 4, kde jsou srovnány slovenské kraje na základě hrubého domácího produktu (HDP)³¹ na obyvatele, míry nezaměstnanosti a počtem municipalit s jedním kandidátem na starostu. Největší koncentrace jednočlenných kandidátů na starostů je v prešovském kraji (207 municipalit) a zároveň je i v tomto kraji největší nezaměstnanost s nejnižší hrubý domácí produkt na obyvatele z celého Slovenska.

Tab. 4: Srovnání krajů Slovenska s daty v roce 2018

Kraj/ukazatel	HDP na obyvatele (EUR)	Míra nezaměstnanosti (v %)	Počet municipalit s 1 kandidátem na starostu
---------------	------------------------	----------------------------	--

³⁰ EURACTIV: *Regionálna politika na Slovensku*. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/regionalny-rozvoj/news/regionalna-politikana-slovensku/>>.

³¹Hrubý domácí produkt na obyvatele (HDP) představuje jeden z nejdůležitějších indikátorů srovnávající hospodářskou vyspělost, konkurenceschopnost sledovaných územních jednotek a životní úroveň obyvatelstva v nich.

Bratislavský	38 836	2,62	15
Trnavský	17 917	2,31	67
Trenčianský	17 917	2,93	85
Nitranský	13 768	3,12	97
Žilinský	14 078	4,04	77
Banskobystrický	12 064	7,03	176
Prešovský	10 388	8,61	207
Košický	13 352	8,17	113

Zdroj: Slovenský statistický úrad; Zpracovatel: Autor

6 Závěr

Již před komunálními volbami v roce 2018 znala téměř třetina slovenských obcí a měst své starosty a primátory. Do souboje o toto místo se totiž přihlásil pouze jeden kandidát, který neměl žádného soupeře. Jednalo se zejména o menší municipality, ale bez souboje vyhráli i někteří primátoři větších obcí, například Šale nebo Brezna. Jak bylo ilustrováno v textu výše, před volbami v roce 2018 bylo známo jméno starosty celkem v 837 municipalitách, protože na post starosty kandidoval pouze jeden kandidát. můžeme Soutěž tedy neprobíhala téměř ve třetině všech slovenských municipalit. Díky tomuto stavu tak v mnoha obcích byla nízká, či dokonce vůbec žádná volební soutěž. Z výsledků analýzy také vyplynulo, že voliči v mnoha obcích mají velice malý výběr mezi kandidáty na starosty či primátory obce. Částečně se potvrdil vztah mezi velikostí municipality a počtem kandidátů, jelikož velikost Pearsonova korelačního koeficientu je 0,32, což odpovídá střední síle.

Absenci protikandátů můžeme pozorovat zejména v municipalitách ve východní části Slovenské republiky. Zde se nám jasně ukázala souvislost mezi ekonomicky úspěšnými kraji a atraktivitou vykonávat pozici starosty v obci. Čím je kraj ekonomicky vyspělejší, tím méně v něm můžeme pozorovat chybějící kandidáty na starosty. Bohužel se tento trend neustále prohlubuje, a je tedy otázkou, jak nastalý problém

řešit. Nabízí se hned několik řešení (slučování obcí, dílčí změna systému, změna krajského uspořádání), nicméně každé řešení by si zasloužilo hlubší analýzu a zasazení do současné doby.

Institucionální zřízení je ukotveno v *Zákoně o obecním zřízení* a v *Ústavě Slovenské republiky*, kde se stanovuje, že orgány obce jsou obecní zastupitelstvo i starosta. V tomto bodě můžeme vidět silné ukotvení starosty a celého komunálního zřízení oproti České republice, kde je funkce starosty popsána pouze v zákoně, a jeho změna je tak mnohem snazší než změna ústavního zákona. Velice zajímavé je, že funkce starosty není slučitelná s funkcí poslance v obecním zastupitelstvu (a s řadou dalších funkcí, jak bylo zmíněno), to znamená, že starosta nemůže být zároveň členem obecního zastupitelstva.

Současné institucionální nastavení nejvíce vyhovovalo vládní straně SMER. Právě tato strana totiž měla nejvíce „jistých“ starostů již před volbami. Bude velice zajímavé pokračovat v analýze i v dalších komunálních volbách, které proběhnou v roce 2022, a sledovat změny, které může nastolit nová slovenská vláda. Jedná se totiž o první koaliční vládu bez strany SMER, která byla u moci s výjimkou necelých dvou let nepřetržitě od roku 2006 a ze současného nastavení těžila.

Literatúra:

- BERNARD, J.; ILLNER M. a kol.: *Místní samospráva v malých obcích*. In: BERNARD, J.; ILLNER, M. (eds.): *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2011, s. 32-127.
- EIBL, O.: *Krajské volby 2008*. Brno: CDK, 2009.
- EURACTIV: *Regionálna politika na Slovensku*. [online], [cit. 01/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/regionalny-rozvoj/news/regionalna-politikana-slovensku/>>.
- FERANEC, J. *Regionálna a komunálna samospráva: rok pred voľbami*. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave, 2012.
- HENDL, J.: *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2006.

- HÜTTNER, R.: *Komunálne voľby sú za rohom: Už teraz je jasné, že sa neuskutočnia všade*. [online], [cit. 01/05/2020]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/komunalne-volby-2018/canok/491922-nove-komunalne-volby-cakaju-43-obci-ich-pocet-sa-moze-este-zvysit/>>.
- IFP 2017. *Skrytý poklad v samospráve*. [online], [cit. 20/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11457>>.
- JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M.: „Slovensko“. In: JÜPTNER, P.; POLINEC, M.: *Evropská lokální politika 2*. Praha: Institut politologický studií FSV UK, 2009, s. 197-232.
- KLIMOVSKÝ, D.: *Territorial Consolidation and Intermunicipal Cooperation at the Local Level in the Slovak Republic*. In: SWIANIEWICZ, P. (ed.): *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapešť: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, 2010, s. 237-253.
- KUBÁT, M.: *Volby a volební systémy*. In: CABADA, L.; KUBÁT, M. (eds.): *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- PALLAY, G.: *Competitiveness Index*. Ballotpedia Middleton: Ballotpedia, 2012. [online], [cit. 01/03/2020]. Dostupné na internete: <https://ballotpedia.org/Creating_an_absolute_measure_for_the%22Competitiveness_Index%22_in_state_legislative_elections>.
- RYŠAVÝ, D.; ŠARADÍN, P.: *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011.
- ŘÍCHOVÁ, B.: *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007.
- SLOBODA, M.; KOLLÁRIK, M.; POLÁKOVÁ; SUCHALOVÁ, A.: *Training needs analysis of local government in Slovakia*. [online], [cit. 01/11/2020]. Dostupné na internete: <https://fses.uniba.sk/fileadmin/fsev/uwp/knihy/TNA_final_final.pdf>.
- SOTOLÁŘ, J.: *Samospráva obce – Obecné zriadenie na Slovensku*. Košice: SOTAC, 2011.
- STATISTICKÝ ÚŘAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. [online], [cit. 01/04/2020]. Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/tree.html>>.
- STRMISKA, M. (ed.): *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL SLOVENSKO: *Starostovia vo veľkom porušujú zákon o konflikte záujmov*. [online], [cit. 03/04/2020]. Dostupné na internete:<<http://transparency.sk/sk/starostovia-vo-velkom-porusuju-zakon-o-konflikte-zaujmov/>>.

ÚŘAD PRÁCE SOCIÁLNÍCH VĚCÍ A RODINY [online], [cit. 20/11/2020]. Dostupné na internete: <https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2018.html?page_id=771790>.

ÚSTAVNÝ ZÁKON č. 460/1992 Zb. *Ústava Slovenskej republiky, ve znění pozdějších předpisů*.

ZÁKON Č. 180/2014 Z. z. *Zákon o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

ZÁKON Č. 302/2001 Z. z. *Zákon o samospráve vyšších územných celkov*.

ZÁKON Č. 303/2001 Z. z. *Zákon o voľbách do samosprávnych krajov a o doplnení občianskeho súdneho poriadku*.

ZÁKON Č. 346/1990 Zb. *Zákono voľbách do orgánov samosprávy obcí*.

ZÁKON Č. 369/1990 Zb. *Zákono obecnom zriadení*.

ZÁKON C. 491/2001 *Zákon o voľbách do zastupiteľstiev a o zmene niektorých zákonov*.

Výbory mestských častí v mestách na Slovensku

Dominika Vincová

Fulfillment of self-governing powers as their calculation is regulated by the valid legislation requires the establishment of other bodies involved in the fulfillment of the tasks of towns and municipalities, which do not have the status of municipal bodies and city bodies. The current normative regulation regulates the establishment of obligatory and optional bodies, which perform tasks in the selected area of competence and also take into account the needs of a more narrowly specified territorial community, i. j. urban part of the city. The aim of the paper is to clarify the legal status and nature of district committees, to define their legal basis and to specify the scope of their competence.

Úvod

Komunálna samospráva je realizovaná viacerými spôsobmi, ktorých výpočet je taxatívne určený zákonnou právnou úpravou. Najvýznamnejší podiel na výkone samosprávy majú orgány obce, ktoré reflektujú prejav nepriamej demokracie na komunálnej úrovni v demokratickom právnom štáte.

Napríklad v Taliansku sa špecifické postavenie veľkých miest prejavuje aj v tom, že od roku 1976 môžu zriaďovať výbory v mestských štvrtiach (*consigli di qaurtieri*): v súčasnosti majú obce nad 100 tisíc obyvateľov toto ako povinnosť a obce medzi 30 a 100 tisíc obyvateľov ako možnosť. Tieto výbory mohli vzniknúť buď delegovaním časti poslancov mestského zastupiteľstva do pozície výboru mestskej časti, alebo (čo sa stalo častejším spôsobom) priamou voľbou takéhoto výboru. Výbory majú zo zákona takmer výlučne len konzultatívnu funkciu, týkajúcu sa rozpočtu, investičných zámerov a pod., ale niektoré mestá tento okruh rozšírili o otázky sociálne, zdravotníckej, školskej, kultúrnej, športovo-rekreačnej a pod. Podobne v Estónsku 33 (štatutárnych) miest (*linn*), oficiálne nazývaných ako mestá so samosprávnym statusom

(*omavalitsusstaatusega linnad*), sa člení na mestské časti (*linnaosa*) so zriadenou samosprávou.¹

Dvojstupňová miestna samospráva ako univerzálny model usporiadania sa pritom využíva v celom rade krajín (od Nemecka až po Grécko), my si však v tejto štúdii všimneme len špecifickú otázku využívania tohto modelu v mestskom prostredí.

Efektivita výkonu samosprávy závisí od viacerých faktorov, ale primárne chceme upozorniť na dôkladné rozdelenie samosprávnych úloh medzi jednotlivé orgány zabezpečujúce samosprávu mimo orgánov mesta, t. j. primátora mesta a mestského zastupiteľstva. Cieľom môjho príspevku je predostrieť aktuálnu právnu úpravu právneho postavenia a pôsobnosti výborov mestských častí v podmienkach Slovenskej republiky, ktorými sa normotvorca zaoberá príliš vágne a môžeme tvrdiť, že až nedostačujúco.

1 Právna regulácia mestských častí v podmienkach Slovenskej republiky

Komunálna samospráva na Slovensku vychádza z ústavnoprávnej a zákonnej normatívy. Normatívnym východiskom je *ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov* (ďalej len „*Ústava Slovenskej republiky*“)², ktorá je garantom delegovania časti verejnej moci na subjekty odlišné od štátu, t. j. jednotky územnej samosprávy (obce/mestá a samosprávne kraje). *Ústava Slovenskej republiky* priznáva obciam/mestám postavenie základnej jednotky územnej samosprávy, čím sa rozumie, že práve obce a mestá sú najbližšie k občanom. Práve na tejto úrovni vzniká najužší vzťah medzi obyvateľmi a orgánmi jednotiek územnej samosprávy, v rámci ktorého

¹ KONEČNÝ, S.: *Verejná správa v členských štátoch Európskej únie*. Bratislava: Mayor, 2016. 237 s.

² Čl. 64 a nasl. ústavného zákona č. 460/1992 Zb. *Ústavy Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov*.

sú zabezpečované základné potreby a záujmy obyvateľov, zabezpečovať rozvoj územia a spoločenských hodnôt.

Ústava Slovenskej republiky definuje obec ako správny a samosprávny celok, ktorému priznáva postavenie právnickej osoby sa relatívnou finančnou samostatnosťou, ale ďalšie precizovanie samosprávnych pôsobností a územného členenia je ponechaná na zákonnú právnu úpravu.

Zákonný právny rámec vychádza predovšetkým zo zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o obecnom zriadení“), ktorý možno považovať za generálny právny predpis k osobitným právnym predpisom upravujúcim právne postavenie hlavného mesta Bratislava a mesta Košice. Predmetná osobitná právna úprava je obsiahnutá v zákone č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o hlavnom meste“) a v zákone č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o meste Košice“).

Uvedené právne predpisy sú normatívnym východiskom, z ktorého musíme vychádzať pri vymedzení právneho postavenia mestských častí a pri určení rámca ich pôsobnosti.

2 Mestské časti cez prizmu územného členenia územia obcí

Bazálne východisko je územné členenie mesta, ktoré zákon o obecnom zriadení výslovne neupravuje, ale vzhľadom na ustanovenie § 29a tohto zákona, legislatíva v oblasti územnej samosprávy nediferencuje obce a mestá s niektorými výnimkami.³ Preto ustanovenia vzťahujúce sa na obce, sa primerane aplikujú aj na právne postavenie, územné členenie a pôsobnosť miest.

³ TEKELI, J.; HOFFMANN, M.: *Zákon o obecnom zriadení. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer s. r. o., 2014, s. 768.

Na základe ustanovenia § 29a *zákona o obecnom zriadení* môžeme ustanovenie § 2 ods. 2 tohto zákona aplikovať aj na mestá. Premietnutím tohto ustanovenia na mestá, môžeme tvrdiť, že územie mesta ako územný celok vyjadruje územné určenie priestoru, v ktorom sa vykonáva mestská samospráva, teda územie, v rámci ktorého mesto pôsobí. Územie mesta môže byť členená na územné časti, čím nie je dotknuté právne postavenie mesta. Mesto je naďalej právnym subjektom.⁴

Z dikcie ustanovenia § 2 ods. 2 *zákona o obecnom zriadení* nevyplýva požiadavka na členenie podľa katastrálneho územia, mestská časť nemusí mať vlastné katastrálne územie.

Tento záver potvrdzuje aj ustanovenie § 23 *zákona o obecnom zriadení*, ktoré ako výlučné ustanovenie upravuje zriaďovanie výborov mestských častí (odhliadnuc od osobitných predpisov upravujúcich právne postavenie a orgány hlavného mesta Bratislava a mesta Košice).

Všeobecná právna úprava miest a obcí počíta s fakultatívnym územným členením územia miest a rovnako s fakultatívnym zriaďovaním ich orgánov, výborov mestských častí. Takýto právny stav sa odlišuje od osobitnej právnej úpravy mesta Košice a hlavného mesta Bratislava.

Územie hlavného mesta Bratislavy je obligatórne členené na mestské časti ustanovené v prílohe *zákona o hlavnom meste*, pričom mestské časti majú vlastné katastrálne územia (na rozdiel od mestských častí ostatných miest).⁵ *Zákon o meste Košice* rovnako obligatórne upravuje členenie mesta Košice na katastrálne územia a povinné členenie na mestské časti, ktoré sú precizované v štatúte mesta Košice.⁶ Ani jeden z osobitných predpisov upravujúcich postavenie mesta Košice a hlavného

⁴ KOŠIČIAROVÁ, S.: *Zákon č. 36/1990 Zb. o obecnom zriadení s komentárom*. In Praktické komentáre pre mestá a obce. Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o., 2015, s. 14.

⁵ § 3 ods. 1 zákona č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov.

⁶ § 3 ods. 1 a 2 zákona č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov.

mesta Bratislava neupravuje zriaďovanie a právne postavenie výborov mestských častí.

3 Právne postavenie výborov mestských častí a ich pôsobnosť

Odlíšne postavenie mestských častí mesta Košice a hlavného mesta Bratislava vo vzťahu k ostatným mestám na Slovensku sa premieta aj do zriaďovania výborov mestských častí, ktoré môžu byť fakultatívne zriadené v mestách.

„V podmienkach Slovenskej republiky majú osobitné právne postavenie z hľadiska územného usporiadania a orgánov samosprávy hlavné mesto Bratislava a mestá nad 200 000 obyvateľov, teda mesto Košice. Samospráva je v týchto prípadoch vykonávaná na dvoch úrovniach a to na úrovni mesta a na úrovni jednotlivých mestských častiach. K tomuto zodpovedá aj štruktúra orgánov. Mestské časti sú právnickými osobami a na výkone samosprávy sa podieľajú v rozsahu, ktorý ustanovuje zákon“⁷. Mestské časti hlavného mesta Bratislava a mesta Košice sú právnickými osobami, ktoré vykonávajú samosprávu mestskej časti rovnako ako mesto v rozsahu zostatkovej samosprávnej pôsobnosti.

Mestské časti ostatných miest nemajú zákonom o obecnom zriadení priznané právne postavenie právnickej osoby a preto im nie je zverený výkon samosprávnych pôsobností. V týchto mestách nie je dvojstupňová samospráva a jedinými orgánmi miest sú primátori a mestské zastupiteľstvá a nimi zriaďované orgány. Záujmy obyvateľov jednotlivých územných častí v meste zostávajú bez bližšieho zamerania na ich potreby vzťahujúce na špecifikum územia alebo obyvateľstva, sídelnú štruktúru.

Väčšie mestá sa zvyčajne vnútorne priestorovo členia na obytné zóny, neobytné zóny, kde sa sústreďujú napríklad podnikateľské aktivity, centrum mesta, športovo vyčlenené časti územia a okrajové časti

⁷ ANDREJČÁK, J.: *Postavenie samosprávy mesta Košice v zákone o meste Košice z pohľadu praxe*. In PALÚŠ, I.; O. MITAL; V. ŽOFČINOVÁ. (eds.): *Verejná správa v súčasnom demokratickom a právnom štáte. Časť 1*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 338.

mesta, či pričlenené obce, pre ktoré je typické vidiecky charakter. Každá z nich má svoje špecifiká, ktoré si vyžadujú osobitnú pozornosť.

Zákonodarca v snahe zefektívniť rozhodovacie procesy v komunálnej samospráve a začleniť do nich aj osobité časti mesta, upravuje možnosť zriaďovať výbory mestských častí.⁸ Zákonodarca ponecháva na jednotlivé mestá, či vôbec rozdelia mestá na mestské časti, ale ak sa odhodlajú k tomuto kroku, ponecháva im priestor na to, aby zabezpečili dostatočnú participáciu obyvateľov mestských častí s osobitnými potrebami na rozhodovaní.

Mestské zastupiteľstvo ako najvyšší orgán mesta má najrozsiahlejšie oprávnenie, čo sa týka rozhodovania, ale nedokáže byť v priamom kontakte so všetkými obyvateľmi skúmať úskalia jednotlivých mestských častí, rovnako ani obyvatelia mestských častí nie sú dôkladne oboznámení s činnosťou na mestskej úrovni, resp. na „centrálnej“ úrovni a nedokážu sa efektívnym spôsobom zapojiť do výkonu územnej samosprávy. Obyvatelia mestských častí často krát nie sú dostatočným spôsobom informovaní diania a rozhodovacích procesoch na úrovni mesta. Všetky uvedené nedostatky môžu byť odstránené aktívnym prístupom miest vo vzťahu k zriaďovaniu výborov mestských častí. Tie majú možnosť pokryť tento „prázdny“ priestor pri samospráve na úrovni mesta prostredníctvom výborov mestských častí.

Z ustanovenia § 24 zákona o obecnom zriadení vyplýva, že orgánmi mesta sú primátor mesta a mestské zastupiteľstvo. Iba tieto dva orgány zastávajú postavenie orgánov mesta, ktorým zákonodarca priznáva výkon samosprávy. Nejde o právnu úpravu orgán mestskej časti, pretože mestská časť nemá postavenie právnickej osoby a zákon o obecnom zriadení je nepriznáva výkon samosprávy. Z uvedeného dôvodu, ani výbory mestských častí nemajú postavenie orgánov mesta.

⁸ BUČEK, J.: *Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte*. In BUČEK, J. – KOREC, P. (eds.). *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 322.

„Môžu sa zriaďovať spravidla v častiach mesta s vlastným katastrálnym územím. Ich členmi sú poslanci zvolení v danej časti mesta. Výbory v mestských častiach reprezentujú obyvateľov mestskej časti a podieľajú sa na samospráve mesta. Zákon súčasne umožnil ich využitie ďalej upraviť v štatútoch miest, čo otvára možnosti ich širšieho využitia. Súčasnú zmenu zákona priamo nedefinuje, či niektoré dôležité rozhodnutia týkajúce sa mestskej časti, je možné vykonať iba so súhlasom výboru mestskej časti (ako napr. zmeny katastra, zmena názvu, zmenu územného plánu). Zákon takto vytvára možnosti zriaďovania sub-miestnych orgánov samosprávy, ale výraznejšie právomoci im priamo nepriznáva“⁹

Personálne obsadenie výborov mestských častí na Slovensku je zákonodarcom ustanovené bez pochybností a tvoria ho všetci poslanci mestského zastupiteľstva na území príslušnej mestskej časti mesta. Práve blízka teritoriálna spätosť poslancov mestského zastupiteľstva pôsobiacich vo výboroch mestskej časti, ktorí participujú na zblížovaní záujmov mestskej časti a otázok riešených na úrovni mesta, môže naplniť účel, za akým sú zriaďované.

Právna úprava výborov mestských častí je natoľko vágna, že jediným zákonným východiskom, ktoré zákon o obecnom zriadení poskytuje je zakotvenie legitimacy výborov mestských častí. Aj na tomto mieste musíme subsidiárne aplikovať právnu úpravu na úrovni obcí, *ad concreto* ustanovenie § 11 ods. 4 písm. n) zákona o obecnom zriadení, podľa ktorého obecné zastupiteľstvo (mestské zastupiteľstvo, ak hovoríme o mestách) je oprávnené zriaďovať a zrušovať orgány, ktoré sú potrebné na samosprávu obce a tento orgán má vo výlučnej právomoci určiť vecný obsah náplne ich práce. Ide o výlučnú právomoc

⁹ BUČEK, J.: Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte. In BUČEK, J.; KOREC, P. (eds.): *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 322.

mestského zastupiteľstva ako kolektívneho orgánu mesta, ktorá nemôže byť delegovaná na iný orgán mesta, teda na primátora.¹⁰

V súvislosti s výbormi mestských častí to znamená, že tento orgán vykonávajúci samosprávu je orgánom mestského zastupiteľstva a jedine mestské zastupiteľstvo je oprávnené rozhodnúť, či výbory mestských častí budú v meste zriadené alebo nie. Ak je na úrovni mestského zastupiteľstva prijaté rozhodnutie o ich zriadení, príslušné rozhodnutie musí mať formu všeobecného nariadenia mesta a musia byť dodržané zákonné podmienky na prijatie všeobecného nariadenia obce.¹¹

Vzhľadom na vážnu právnu úpravu všetky podrobnosti týkajúce sa vzťahu výborov mestských častí k orgánom obce a rozsah samosprávnych pôsobností, ktoré vykonávajú výbory mestských častí by mali byť obsiahnuté v štatútoch mesta. V prepojení na vyššie uvedený záver, podľa ktorého mestské zastupiteľstvo zriaďuje výbor mestskej časti prijatím všeobecného nariadenia mesta, musí ísť o všeobecné nariadenie mesta, ktorým je prijímaný štatút mesta.

Štatút mesta môže pri dôkladnom zvážení významu týchto orgánov v meste podrobne ustanoviť, či je presne pracovnou náplňou výborov mestských častí a tým predísť nejednotnostiam pri výkone ich pôsobností a môže byť jediným východiskom k naplneniu cieľa zriadenia týchto orgánov mestského zastupiteľstva.

¹⁰ TEKELI, J.: *Kompetenčné právo v obecnej samospráve. Konfliktné oblasti*. Bratislava: Wolters Kluwer s. r. o., 2016, s. 85 a nasl.

¹¹ Pozri: TREĽOVÁ, S.: *Normotvorba ako významná forma činnosti obce a jej ústavné obmedzenia*. In: PAVLOVIČ, M. (ed.): *Dobré všeobecne záväzné nariadenie*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018, s. 25 - 30; JAKAB, R.: *Ústavné limity v normotvorbe obcí*. In: OROSZ, L.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.; MAJERČÁK, T.: *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. Ústavné dni. I. zväzok*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 406 - 416.

Záver

Zriadenie výborov mestských častí je nástrojom výkonu samosprávy v meste. Tieto orgány mestského zastupiteľstva môžu nielen reprezentovať záujmy obyvateľov konkrétnej mestskej časti pri rozhodovaní na úrovni mesta, ale môžu slúžiť ako nástroj eliminujúci nevedomosť obyvateľov mestských častí o dianí na úrovni mesta. V súčasnosti väčšina väčších miest pristúpila k rozdeleniu územia mesta na mestské časti a v rámci zriaďujú výbory mestských častí.

Zákon ponecháva určenie rozsahu výkonu samosprávy na rozhodnutí mestského zastupiteľstva, ktoré rozhodne, v akej oblasti samosprávnych pôsobností deleguje výkon samosprávy na výbory mestských častí. Na základe obsahu štatútu príslušných miest môžeme pozorovať, akým spôsobom a ako zodpovedne dbajú mestá na vymedzení pôsobnosti tohto orgánu. Iba precíznymi ustanoveniami v štatúte mesta sa dá predchádzať jednak kompetenčným sporom, ale aj k efektívnejšej a flexibilnejšej samospráve mesta.

Štatút mesta musí prvotne vhodne a dosť precízne vymedziť vzťah orgánov mesta k výborom mestských častí a určiť rozsah ich pracovnej náplne, ktorú majú vykonávať v rámci územia príslušnej mestskej časti. V prípade rozšírenia úloh pri výkone samosprávy je potrebné prijať nové všeobecné nariadenie obce, ktorým sa mení štatút mesta. Právna úprava sa javí ako nedostatočná a môže spôsobovať v mestách aplikačné problémy pri správnom určení právneho postavenia výborov mestských častí a pri nevhodne koncipovanom rozsahu samosprávnych úloh, ktorých plnenie majú výbory mestských častí zabezpečovať na príslušnom území.

Literatúra:

ANDREJČÁK, J.: *Postavenie samosprávy mesta Košice v zákone o meste Košice z pohľadu praxe*. In: PALÚŠ, I., O. MITAL, V. ŽOFČINOVÁ. (eds.): *Verejná správa v súčasnom demokratickom a právnom štáte. Časť 1*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 338-343.

- BUČEK, J.: *Priestorová organizácia miestnej samosprávy Bratislavy v teoretickom a medzinárodnom kontexte*. In: BUČEK, J.; KOREC, P. (eds.). *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, s. 313 – 342.
- JAKAB, R.: *Ústavné limity v normotvorbe obcí*. In: OROSZ, L.; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M.; MAJERČÁK, T.: *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. Ústavné dni*. I. zväzok. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 406 – 416.
- KONEČNÝ, S.: *Verejná správa v členských štátoch Európskej únie*. Bratislava: Mayor, 2016.
- KOŠIČIAROVÁ, S.: *Zákon č. 36/1990 Zb. o obecnom zriadení s komentárom*. In: *Praktické komentáre pre mestá a obce*. Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o., 2015, s. 7 – 158.
- TEKELI, J.: *Kompetenčné právo v obecnej samospráve. Konfliktné oblasti*. Bratislava: Wolters Kluwer s. r. o., 2016.
- TEKELI, J.; HOFFMANN, M.: *Zákon o obecnom zriadení. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer s. r. o., 2014.
- TRELOVÁ, S.: *Normotvorba ako významná forma činnosti obce a jej ústavné obmedzenia*. In: PAVLOVIČ, M. (ed.). *Dobré všeobecne záväzné nariadenie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018, s. 25 – 30.
- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. *Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov*.
- Zákon č. 369/1990 Zb. *o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov*.
- Zákon č. 377/1990 Zb. *o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov*.
- Zákon č. 401/1990 Zb. *o meste Košice v znení neskorších predpisov*.

Referendum ako nástroj priamej demokracie v podmienkach Slovenskej republiky

Martina Hurčalová

Nowadays, a referendum is one of the most important tools of direct democracy. The purpose of the referendum is to give citizens an opportunity to actively participate in public events. The referendum may be used by citizens to influence solution of many problems in a society and to express their will to political representatives. The content of this article is an analysis of particular aspects of the referendum, its subject, voting methods, particular types, and its influence on political situation in the country. The aim of the article is to point out importance of the referendum in terms of the Slovak republic and outline possibilities of its usage in political and social life.

Jedným z ústredných pojmov politického života je demokracia. Najvšeobecnejšia definícia demokracie pochádza z významu slov, ktoré ju tvoria: demos – ľud, kratos – vláda. Demokracia = vláda ľudu. Demokraciu ďalej delíme na priamu alebo nepriamu, resp. zastupiteľskú. Nepriama demokracia znamená, že ľud si volí svojich zástupcov, ktorí potom vládnu namiesto neho. Priama demokracia naopak znamená, že ľud vládne priamo bez sprostredkovateľov. Takéto vlády poznáme z minulosti v štátoch, ktoré mali iba niekoľko tisíc obyvateľov (napr. grécke polis). V súčasnosti priama demokracia ako taká neexistuje, no poznáme jej určité formy, prostredníctvom ktorých sa aj my ako občania môžeme osobne zapájať do verejného diania. Medzi ne patrí napríklad referendum, plebiscit, petícia, ľudové zhromaždenie a iné.

Referendum je významný prejav priamej demokracie. Môžeme ho definovať ako „občianske hlasovanie o probléme, ktorý vo forme otázky občanovi predloží príslušný inštitút (parlament, prezident) a žiada od neho, aby sa

vyslovil za, alebo proti.“¹ Podľa K. Žaloudka je referendum „priame hlasovanie občanov o politickej alebo zákonodarnej otázke.“²

Hlasovanie v referende

Otázky do referenda určuje ten, kto má právo vyhlásiť ho (prezident, parlament, alebo miestne zastupiteľstvo). Môžu sa ho zúčastniť všetci občania, ktorí majú volebné právo. V referende môže byť občanovi položená jedna alebo viacero otázok, s ktorými vysloví súhlas alebo nesúhlas vo forme áno/nie. Znenie otázky musí byť jednoznačné a zrozumiteľné pre všetkých občanov bez rozdielu. Referendum má politický aj morálny vplyv. Politický vplyv súvisí s inštitúciou, ktorá referendum vyhlásila alebo s ústavou, kde by malo byť dopredu určené, k čomu výsledok referenda politickú reprezentáciu zaväzuje. Morálny vplyv spočíva vo vôle ľudu, ktorý sa vyjadrí k určitej závažnej politickej otázke.³ Môže však dôjsť aj k rozdeleniu občanov na dva tábory, ktoré v určitej otázke zastávajú presne opačné postoje a spoločnosť je polarizovaná. Najlepším príkladom z poslednej doby je referendum o vystúpení z Európskej únie, kde sa obyvatelia Spojeného kráľovstva rozdelili na dva takmer rovnako veľké tábory.

Druhy referenda

Rozlišujeme niekoľko typov referenda, ktoré môžeme deliť podľa viacerých hľadísk:

- podľa miery nevyhnutnosti konania na:
 - obligatórne referendum – koná sa na základe ústavy, ústavných zákonov, alebo z iniciatívy určeného počtu občanov;

¹ TÓTH, R.: *Základy politológie (človek v politike)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996, s. 46.

² ŽALOUDEK, K.: *Encyklopédie politiky*. Praha: Libri 1999, s. 383.

³TÓTH, R.: *Základy politológie (človek v politike)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996, s. 46.

- fakultatívne referendum – ústava určuje o ktorých závažných otázkach verejného záujmu referendum môže, ale aj nemusí byť;
- podľa okamihu konania na:
 - predbežné referendum (referendum ante legem) – má iba konzultatívny charakter a uskutočňuje sa pred prijatím zákona;
 - následné, ratifikačné referendum (referendum post legem) – schvaľuje alebo odmieta návrh rozhodnutia prijatý zákonodarným zborom;
- podľa záväznosti výsledkov referenda na:
 - záväzné referendum – jeho výsledky sú záväzné;
 - nezáväzné referendum – občania iba vyjadrujú svoj názor na problém, štátny orgán nie je viazaný výsledkom referenda právne, ale len politicky;
- podľa subjektu, ktorý dáva podnet na uskutočnenie referenda na:
 - ľudové referendum – podnet vychádza od občanov;
 - štátne referendum – podnet vychádza od štátnych orgánov (parlamentu, vlády alebo prezidenta);
 - referendum vyžadované ústavou – koná sa bez konkrétneho podnetu;
- podľa územného hľadiska na:
 - celoštátne referendum – o danom probléme sa hlasuje na území celého štátu;
 - regionálne referendum – referendum v rámci určitého regiónu (napr. EÚ);
 - miestne referendum – uskutočňuje sa na menšom území podľa členenia štátu;
- podľa predmetu referenda na:

- zákonodarné referendum – o návrhu alebo zmene zákona;
- ústavodarné referendum – názor občanov na ústavu alebo jej zmeny;
- štátoprávne referendum – zmeny formy štátu;
- finančné referendum – otázky týkajúce sa financií (využíva sa málo, pretože vo väčšine štátov predmetom referenda nemôžu byť finančné otázky);
- administratívne referendum – administratívno-územné členenie štátu;
- referendum v medzinárodných záležitostiach – riešenia konfliktov, vstup do medzinárodných spoločenstiev alebo vystúpenie z nich, uzatvorenie medzinárodných zmlúv.⁴

Výhody a nevýhody hlasovania občanov v referende

Hlasovanie v referende ako jedna z foriem priamej demokracie má viacero výhod. Hlavnou výhodou je, že občania priamo bez sprostredkovateľa vyjadria svoj názor na určitý, často veľmi závažný problém v spoločnosti. Otázky sú formulované zrozumiteľne a jednoznačne a odpovede áno alebo nie zjednodušujú situáciu účastníkovi, ktorý iba musí vyjadriť súhlasné alebo nesúhlasné stanovisko. Účasť na referende je teda veľmi jednoduchý spôsob ako politikom ukázať vôľu občanov. Na druhej strane, politici, ktorí pri zvolení dostali od voličov úlohu vládnuť, sa trochu zbavia zodpovednosti a nechajú rozhodnúť voličov.

Nevýhodou referenda je, že občania majú väčšinou iba málo informácií týkajúcich sa témy, o ktorej majú rozhodnúť a iba málo z nich je

⁴CIBÁKOVÁ, V. (a kol.): *Výkladový slovník pre verejnú správu*. Bratislava: Wolters Kluwer 2016, s. 100-101.

v danej problematike vyzná dostatočne na to, aby sa mohli správne rozhodnúť. Občan sa preto v podobných prípadoch rozhoduje najmä na základe emócií. Jeho hlasovanie je tak často odrazom dôvery v inštitúciu, ktorá referendum vyhlasovala, alebo mediálnej kampane ktorá referendu predchádzala. Často sa tiež rozhoduje na základe skreslených či nepravdivých informácií a hoaxov.

Referendum v Slovenskej republike

V právnom poriadku Slovenskej republiky je problematika referenda upravená v piatej hlave *Ústavy Slovenskej republiky* takto: „Referendum je povinné pri vstupe štátu do zväzku s inými štátmi, alebo pri snahe vystúpiť z takéhoto zväzku. Často sa využíva aj pri iných dôležitých otázkach verejného záujmu. Naopak, predmetom referenda nemôžu byť základné ľudské práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet. Referendum vyhlasuje prezident Slovenskej republiky, ak ho o to petíciou požiada aspoň 350 000 občanov, alebo ak sa na tom uznesie Národná rada Slovenskej republiky. Prezident môže pred vyhlásením referenda podať na Ústavný súd Slovenskej republiky návrh na rozhodnutie, či predmet referenda, ktoré má vyhlásiť, je v súlade s ústavou alebo ústavným zákonom. Návrh na prijatie uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky o vyhlásení referenda môžu podávať poslanci alebo vláda Slovenskej republiky. Referendum sa vykoná do 90 dní od jeho vyhlásenia prezidentom Slovenskej republiky. Výsledky referenda sú platné, ak sa na ňom zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov a ak bolo rozhodnutie prijať nadpolovičnou väčšinou účastníkov referenda. Návrhy prijaté v referende vyhlási Národná rada Slovenskej republiky rovnako ako zákon. Výsledok referenda môže Národná rada Slovenskej republiky zmeniť alebo zrušiť svojím ústavným zákonom po uplynutí troch rokov od jeho účinnosti. Referendum v tej istej veci možno opakovať najskôr po uplynutí troch rokov od jeho vykonania.⁵

Viac ako na celoštátnej, je referendum využívané na miestnej úrovni. Je to preto, že obyvatelia miest a obcí sú podstatne homogén-

⁵ Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, články 93, 95-99.

nejší ako občania celého štátu a otázky, ktorých sa takéto miestne referendum týka, priamo zasahujú ich život. Obce a mestá referendum získajú návod, ako majú pri riešení určitých problémov postupovať podľa občanov.

V Slovenskej republike sa od jej vzniku uskutočnilo 8 celoštátnych referend, z toho jediné, obligatórne, bolo úspešné. Ostatné referendá boli fakultatívne a nedosiahli úspech z dôvodu slabej účasti voličov.

Paradoxne najdôležitejšie referendum na Slovensku bolo to, ktoré vôbec nebolo. Toto referendum sa malo konať v roku 1992 a malo poslúžiť na vyjadrenie vôle, či si občania želajú rozdeleniu Československa alebo nie. Štatistiky z tohto obdobia vyvracajú mýtus, podľa ktorého si rozdelenie želala väčšina občanov. Vtedajšie prieskumy potvrdzovali, že 77 % občanov Slovenska a až 91 % občanov Česka, rovnako ako všetky relevantné politické strany si želalo zachovanie spoločného štátu, iba v inej forme ako dovtedy. Je teda veľký predpoklad, že v prípade konania referenda by sa občania vyslovili za zachovanie Československa. To vtedajší predsedovia vlád *Vladimír Mečiar* a *Václav Klaus* nechceli pripustiť, a tak presadili ústavný zákon o rozdelení, ktorý bol prijatý iba tesnou väčšinou. Aj dodnes si však niektorí občania myslia, že takéto dôležité rozhodnutie o rozdelení štátu sa nemalo udiať bez ich súhlasu v referende, čo koniec koncov najprv presadzoval aj samotný *Vladimír Mečiar*.⁶

Prvé referendum na Slovensku bolo z dôvodu nízkej účasti neúspešné. Zaoberalo sa otázkou preukazovania finančných prostriedkov použitých pri privatizácii. V poradí druhé referendum vyhlásila dokonca ústredná volebná komisia za zmarené. Parlament rozhodol o referende, v ktorom mali občania odpovedať na tri otázky. Prezident však v náväznosti na petičnú akciu občanov doplnil štvrtú otázku: Súh-

⁶BALÁZS, M.: *Ako to bolo s rozdelením Československa*. [online], [cit. 27/11/2020], Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/875084/ako-to-bolo-s-rozdelenim-ceskoslovenska/>>.

lasíte, aby prezidenta volili občania podľa priloženého návrhu ústavného zákona priamo? Minister vnútra *Gustáv Krajčí* však dal vytlačiť a do miest a obcí distribuovať lístky len s tromi otázkami. V niektorých obciach sa tak objavili hlasovacie lístky s tromi, niekde so štyrmi otázkami. Účasť na tomto referende bola iba 9,53 %. Ústavný súd neskôr rozhodol o tom, že ministerstvo vnútra porušilo ústavné právo občanov zúčastniť sa na referende, pretože nebolo oprávnené zmeniť jeho obsah. V roku 1998 *Vladimír Mečiar* v súvislosti s prípravou a vykonaním referenda vyhlásil amnestiu.⁷

Jediným úspešným referendom konaným na Slovensku bolo to, ktoré sa týkalo vstupu do Európskej únie. Uskutočnilo sa v roku 2003 za druhej vlády *Mikuláša Dzurindu*, ktorá vstup Slovenska do Európskej Únie dlhodobo presadzovala. Napriek súhlasu spoločnosti bola napokon úspešnosť referenda veľmi tesná. Za vstup sa síce vyslovilo až 92,46 % a proti iba 6,2 % obyvateľov, no volebná účasť iba tesne prekročila požadovanú hranicu 50 % a napokon dosiahla iba 52,15 %. V čase, kedy sa už vedelo o nízkej účasti vydali politickí lídri spoločnú výzvu, v ktorej žiadali, aby občania šli hlasovať a rozhodli sa správne. Zdá sa, že táto výzva napokon zabrala a referendum bolo úspešné. Dôvodov pre ktorú účasť napriek súhlasu Slovákov so vstupom do Európskej únie bola takáto nízka, je viacero. Medzi hlavné sa zaraďujú najmä nedostatočná informačná kampaň o dôležitosti referenda a požadovanej 50 % účasti, ale aj akási forma vyjadrenia nesúhlasu s vládou. Referendum však napokon bolo úspešné a Slovensko v máji 2004 vstúpilo do Európskej Únie.⁸ Ak by sa nám potrebnú hranicu nepodarilo prekonať, opäť by sme sa od prijatia výrazne vzdialili a zaostali by sme za

⁷ TETTINGER, M.: *Zmarené referendum*. [online], [cit. 27/11/2020], Dostupné na internete: <<http://dennik.hnonline.sk/slovensko/152034-zmarene-referendum>>

⁸ *O vstupe do Európskej únie rozhodli Slováci v historicky prvom platnom referende*. [online], [cit. 28/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.webnoviny.sk/o-vstupe-do-europskej-unie-rozhodli-slovaci-v-historicky-prvom-platnom-referende/>>.

susednými štátmi, čo by nám v konečnom dôsledku mohlo priniesť negatívne následky.

V poslednom referende, ktoré sa uskutočnilo v roku 2015 a iniciovala ho Aliancia za rodinu, účasť nepresiahla ani 50 %. Dosiahla iba 21,41 % a v poradí ôsme referendum na Slovensku vyhlásila Ústredná komisia pre referendum za neplatné. Z celkového počtu platných hlasov odpovedalo kladne na prvú otázku 94,5 % voličov, na druhú 92,43 % voličov a na tretiu 90,32 % voličov.^{9,10}

Ako ďalej s referendom na Slovensku?

To, že z ôsmich referend konaných na Slovensku bolo úspešné iba jedno, nám ukazuje, že občania pravdepodobne nepokladajú referendum za dôležité hoci je len málo spôsobov ako vyjadriť svoj názor priamo, nie iba prostredníctvom zvolených zástupcov. Niektoré otázky a problémy v referende, neboli pre občanov natoľko zásadné, aby prišli osobne vyjadriť svoj názor. Napriek tomu v súčasnosti vnímame snahy strán SMER-SD a Hlas-SD o vyhlásenie ďalšieho referenda, v ktorom by mali občania hlasovať o skrátení volebného obdobia súčasnej vlády a predčasných parlamentných voľbách.

Veľa sa hovorí aj o potrebnej 50 % účasti. Odstrániť túto hranicu, alebo ju zásadne znížiť, by viedlo k hrozbe veľmi prekvapivých výsledkov. Menšia skupina ľudí by si mohla odhlasovať niečo, čo by malo

⁹Znenie otázok: 1. Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spolužitie osôb okrem zväzku medzi jedným mužom a jednou ženou? 2. Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova? 3. Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti sami nesúhlasia s obsahom vyučovania?

¹⁰Deň po referende online: Je neplatné kvôli nízkej účasti. [online], [cit. 28/11/2020], Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/referendum-neplatne-reakcie-online/119176-clanok.html>>.

nebezpečné dôsledky. Súhlasíme však s miernym znížením hranice napríklad na 40 %. Toto číslo je stále dosť veľké, aby ukázalo mienku väčšiny obyvateľov a šanca na platné hlasovanie sa zvyšuje.

Nemyslíme si, že inštitút referenda ako taký nemá svoj význam. Hlasovania z minulosti jednoducho neboli pre ľudí dosť dôležité, aby dosiahli potrebnú 50 % účasť. Môže sa ale stať, že v budúcnosti budeme rozhodovať o krokoch, ktoré si budú vyžadovať súhlas občanov v referende. Mali by sme sa preto zamyslieť nad znížením potrebnej účasti na 40 %, nad možnosťou zorganizovať referendum online, no hlavne nad apelom na občanov, aby možnosť vyjadriť svoj názor považovali za dôležitú a využívali ju.

Literatúra:

BALÁZS, M.: *Ako to bolo s rozdelením Československa*. [online], [cit.27/11/2020], Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/875084/ako-to-bolo-s-rozdelenim-ceskoslovenska/>>.

CIBÁKOVÁ, V. (a kol.): *Výkladový slovník pre verejnú správu*. Bratislava: Wolters Kluwer 2016.

O vstupe do Európskej únie rozhodli Slováci v historicky prvom platnom referende. [online], [cit. 28/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.webnoviny.sk/o-vstupe-do-europskej-unie-rozhodli-slovaci-v-historicky-prvom-platnom-referende/>>.

TETTINGER, M.: *Zmarené referendum*. [online], [cit. 27/11/2020], Dostupné na internete: <http://dennik.hnonline.sk/slovensko/152034-zmarene-referendum>

TÓTH, R.: *Základy politológie (človek v politike)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

ŽALOUDEK, K.: *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri 1999.

Referendum na území samosprávného kraja ako forma občianskej participácie

Lukáš Ivančík

The paper deals with the regional referendum, which was incorporated into the legislation of the Slovak Republic by Act no. 302/2001 Coll. on self-governing regions and represents one of the opportunities to participate in the administration of public affairs. The aim of the paper is to analyze the current legislation of the regional referendum in the Slovak Republic, to point out possible shortcomings and conflicts that could occur during its implementation. Another goal is to compare the current legislation of the regional referendum in the Slovak Republic with the legislation in the Czech Republic and, based on the comparison, to point out the possibilities of improvement in the legal order of the Slovak Republic

Úvod

V oblasti územnej samosprávy existuje viacero možností ako zapojiť obyvateľov do samosprávy. Jednou z takýchto možností je aj referendum na území samosprávného kraja. Referendum vo všeobecnosti predstavuje relatívne jednoduchú možnosť ako zistiť náladu v spoločnosti pri otázkach, ktoré si vyžadujú širší konsenzus. Regionálne referendum predstavuje možnosť obyvateľov kraja participovať na rozhodnutiach samosprávy a zároveň poskytuje ideálnu možnosť krajov predstaviť svoju činnosť, poskytnúť informácie o svojej činnosti a tým sa aj viac priblížiť ku svojim obyvateľom keďže záujem o krajskú správu je momentálne na nízkej úrovni a mnoho obyvateľov ani netuší čo samosprávny kraj zabezpečuje. Táto nevedomosť môže súvisieť s tým, že kraje sú relatívne mladé, ale dôvodom môže byť aj neochota politickej moci, či už na celoslovenskej alebo regionálnej úrovni, zapájať svojich občanov do verejných záležitostí. Preto je potrebné venovať tejto problematike zvýšenú pozornosť.

1 Právna úprava referenda na území samosprávneho kraja

Ústava slovenskej republiky (zákon č. 460/1992 Zb.) upravuje referendum na území vyššieho územného celku v článku 67 ods. 1 *ústavy* kde je stanovené, že územná samospráva sa uskutočňuje na zhromaždeniach obyvateľov obce, miestnym referendom a referendom na území samosprávneho kraja alebo orgánmi obce a vyššieho územného celku. Z daného ustanovenia vyplýva aj to, že všetky ostatné záležitosti týkajúce sa organizácie a vykonania referenda sú predmetom samostatnej právnej úpravy formou zákona či iných právnych predpisov.

V Slovenskej republike referendum na území vyššieho územného celku upravuje *zákon o samosprávnych krajoch (zákon 302/2001 zákon o samospráve vyšších územných celkov)*. Na základe *zákona o samosprávnych krajoch* referendum vyhlasuje zastupiteľstvo vyššieho územného celku o dôležitých otázkach týkajúcich sa výkonu samosprávy samosprávneho kraja. *Zákon o samosprávnych krajoch* prešiel viacerými novelizáciami avšak ustanovení o referende sa týkala len novelizácia z roku 2007 (z. č. 334/2007 Z. z.). Táto novela mala len gramatický charakter a spresnilo sa ňou ustanovenie týkajúce sa odvolania predsedu samosprávneho z dôvodu jeho zdravotnej nespôsobilosti vykonávať svoju funkciu viac ako 6 mesiacov.

Právna úprava krajského referenda v V4 je odlišná, avšak treba podotknúť že je oveľa viac prepracovaná. Vzhľadom na rozsahové obmedzenie tohto článku sa v ďalšej časti zameriame najmä na krajské referendum v Českej republike.

Ústava Českej republiky neupravuje krajské referendum priamo, ale z jej ustanovení ho možno odvodiť. Podľa článku 2 ods. 2 *Ústavy Českej republiky* ústavný zákon určí kedy ľud bude vykonávať štátnu moc priamo. Čl. 100 ods. 1 *Ústavy* potom stanovuje, že územné samosprávne celky majú právo na samosprávu. Z spomínaného možno povedať, že ústava poskytuje právny základ pre vykonanie referenda na území samosprávneho kraja.

V Českej republike upravuje referendum na území vyššieho územného celku zákon č. 118/2010 Zb. o krajském referendu. Podľa tohto zákona referendum vyhlasuje zastupiteľstvo kraja a v krajskom referende sa rozhoduje iba o veciach, ktoré patria do samostatnej pôsobnosti kraja. Zákon o krajskom referende prešiel 3 novelizáciami. Dôležité je podľa nás spomenúť novelu z roku 2012 (z. č. 142/2012 Sb.) Táto novela sa týkala využívania údajov zo strany krajských úradov. Stanovili sa údaje, ktoré môže krajský úrad využívať na účely kontroly návrhu prípravného výboru a podpisových listín. Zároveň sa však zakotvilo aj to, že je možné využívať len tie údaje, ktoré sú potrebné na splnenie úlohy. To znamená, že z údajov, ktoré sú vymenované v zákone môžu krajské úrady využiť len tie, ktoré nevyhnutne potrebujú. Ďalšiu novelu, ktorú je potrebné spomenúť je novela z roku 2019 (z. č. 38/2019 Sb.). Táto novela stanovila pravidlo, že v prípade ak sa referendum koná súčasne s niektorým typom volieb, tak sa koná v rovnaký deň a súčasne okrsková volebná komisia plní úlohu okrskovej komisie pre krajské referendum. Dôležitou súčasťou novely je aj to, že volebná miestnosť a jej vybavenie je financované zo štátneho rozpočtu.

Z uvedených skutočností je možné povedať, že právna úprava referenda na území samosprávnych krajov je v Českej republike oveľa podrobnejšia ako u nás. Je to spojené najmä s tým, že krajské referendum je upravené v samostatnom zákone, ktorý uľahčuje jeho výkon a súčasne mu dodáva aj istú mieru dôležitosti. Na základe toho možno povedať, že jedným z najväčších nedostatkov krajského referenda v Slovenskej republike je jeho stručná právna úprava a preto je na mieste odporúčanie, aby Slovenská republika prijala samostatný zákon o krajskom referende, ktorý by tomuto inštitútu priamej demokracie dodal určitú mieru vážnosti. V nadväznosti je potrebné podotknúť, že záujem obyvateľov o správu verejných záležitostí v Českej republike, na regionálnej úrovni, nemusí byť oveľa väčší ako je to v Slovenskej republike, ale samostatná právna úprava v istej miere naznačuje snahu o obnove-

nie záujmu obyvateľov o veci verejné formou účasti na krajskom referende. Zároveň vytvorenie samostatnej právnej úpravy vytvára možnosť na odstránenie nedostatkov, ktoré sa v právnej úprave vyskytujú. Samostatná právna úprava zároveň spresní jednotlivé ustanovenia, aby nedochádzalo k rozličnému výkladu a zabezpečí sa jeho väčšia právna ochrana v prípade zmarenia alebo zneužitia.

2 Obligatórne a fakultatívne referendum na území samosprávneho kraja

Podľa *zákona o samosprávnych krajoch* zastupiteľstvo vyššieho územného celku vyhlási krajské referendum vtedy, ak ide o odvolanie predsedu samosprávneho kraja, ktorý hrubo alebo opakovane zanedbáva povinnosti predsedu a tým vznikajú závažné nedostatky v správe samosprávneho kraja, ak ide o odvolanie predsedu samosprávneho kraja, ktorý pre neprítomnosť alebo zdravotnú nespôsobilosť nemôže vykonávať svoju funkciu viac ako 6 mesiacov a ak o to požiadajú petíciou 30 % oprávnených voličov.

Ak sú splnené všetky podmienky na vyhlásenie obligatórneho referenda, tak zastupiteľstvo musí referendum na území vyššieho územného celku vyhlásiť. Toto tvrdenie možno odvodiť aj z rozhodovania ústavného súdu, ktorý svojím uznesením uvádza, že pojem obligatórny môže vyjadrovať povinnosť štátneho orgánu vyhlásiť referendum, ale môže aj vyjadrovať povinnosť štátu zveriť obyvateľom rozhodnutie v niektorých otázkach.¹ Zastupiteľstvo teda nemôže brániť vyhláseniu referenda pri splnení zákonných podmienok.

Z uvedených podmienok na vyhlásenie obligatórneho referenda sa môže javiť ako problematická situácia, ak sa vyhlasuje referendum o dovolaní predsedu samosprávneho kraja, ktorý hrubo alebo opakovane zanedbáva svoje povinnosti čím spôsobí vážne nedostatky

¹Uznesenie ÚS SR II. ÚS 31/97 z 21. 5. 1997

v správe kraja. Sporné môže byť najmä to či je možné určiť čo znamená hrubé porušenie svojich povinností, keďže podľa nás by v takomto prípade išlo o subjektívne posudzovanie nakoľko hrubé porušenie povinností nie je nikde definované. Ďalším problémom pri vyhlásení takéhoto referenda je aj to kto posudzuje prípad hrubého porušenia povinností. V tomto prípade nastáva legitímna otázka či poslanci zastupiteľstva majú dostatočnú odbornosť a kompetencie posúdiť prípady hrubého porušovania povinností zo strany predsedu samosprávneho kraja. V praktickej realizácii by mohlo dôjsť k situácii kedy predseda nemá v zastupiteľstve podporu väčšiny poslancov a v extrémnych prípadoch by mohlo dôjsť k zneužitiu takéhoto referenda na vybavovanie si politických účtov medzi predsedom a poslancami. Samozrejme ide o najextrémnejší prípad avšak podľa nás toto ustanovenia takúto možnosť nevylučuje.

Zastupiteľstvo zároveň vyhlási referendum o odvolaní predsedu samosprávneho kraja ak o to formou petície požiada najmenej 30 % oprávnených voličov.

Zároveň o vyhlásenie krajského referenda môžu požiadať aj oprávnení voliči samosprávneho kraja. Problémom pri vyhlásení takéhoto referenda je absencia negatívneho definovania predmetu referenda. To znamená, že zákon neurčuje čoho sa krajské referendum nesmie týkať. Tu je možné zobrať si príklad z Českej republiky kde je negatívne vymedzenie predmetu stanovené v zákone a tým sa odstraňujú pochybnosti súvisiace s neurčitosťou predmetu referenda.

Ďalším problémom je podľa nás kvórum na iniciovanie referenda zo strany obyvateľov kraja. Podľa nás je toto kvórum rovnako ako pri miestnom referende zbytočne vysoké a súčasne aj sťažuje možnosť krajské referendum vyhlásiť. Keďže je krajské referendum u nás nevyužívané, tak táto požiadavka k jeho rozšírenejšiemu používaniu určite neprispieva. V tomto prípade je potrebné poukázať aj na rozdiel v porovnaní s celoštátnym referendom. Na vyhlásenie celoštátneho refe-

renda je potrebná petícia, ktorú musí podpísať 350 000 občanov Slovenskej republiky čo predstavuje približne 8 % oprávnených voličov. Preto je podľa nás požiadavka 30 % oprávnených voličov príliš prehnaná a mala by sa znížiť napríklad po vzore Českej republiky kde je kvórum na iniciovanie stanovené na 6% oprávnených osôb.

Okrem obligatórneho referenda rozoznávame aj referendum fakultatívne. Znamená to, že zastupiteľstvo VÚC môže z vlastnej iniciatívy vyhlásiť referendum o dôležitých otázkach, ktoré sa týkajú výkonu samosprávy samosprávneho kraja, teda spadajú do jeho samostatnej pôsobnosti.²

Predmet fakultatívneho referenda nie je v Slovenskej republike výslovne upravený. Legislatíva iba stanovuje, že referendum sa môže vyhlásiť o dôležitých otázkach týkajúcich sa výkonu samosprávy kraja. Takáto formulácia je nejednoznačná a môže viesť ku interpretačným konfliktom pri posudzovaní o dôležitosti otázky, ktorá má byť predmetom referenda. Podľa §15 ods. 6 *zákona o samosprávnych krajoch* sa referendum v tej istej veci môže opakovať najskôr po uplynutí 24 mesiacov. Toto ustanovenie však neplatí ak ide o odvolanie predsedu samosprávneho kraja. Nemožnosť opakovať referendum v tej istej veci v lehote 24 mesiacov aspoň čiastočne prispieva k tomu, aby sa neopakovalo vo veciach, ktoré obyvatelia kraja nepovažujú za dôležité.

Otázku záväznosti právna úprava nerieši. To znamená, že výsledok takéhoto referenda má len poradný hlas a zastupiteľstvo sa ním nemusí riadiť. Výnimkou je referendum o odvolaní predsedu samosprávneho kraja. Výsledok tohto referenda je pre zastupiteľstvo záväzné, lebo funkcia predsedu zaniká vyhlásením výsledku referenda, ktorým sa rozhodlo o jeho odvolaní.

²PALÚŠ, I. a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016, s. 242.

V Česku je predmet krajského referenda vyjadrený negatívne. To znamená, že zákon stanovuje, v ktorých prípadoch sa referendum konať nesmie. Podľa § 7 *zákona o krajském referendu* sa referendum nesmie konať o ukladaní pokút a o rozpočte kraja. Ďalej sa nesmie konať o zriadení alebo zrušení orgánov kraja a o ich vnútornom usporiadaní, o voľbe a odvolaní hejtmana, jeho námestníkov a členov rady kraja a taktiež aj iných volených alebo menovaných členov ďalších orgánov kraja. V neposlednom rade sa referendum nesmie konať ak otázka je v rozpore s právnymi predpismi a ak sa o nej rozhoduje v zvláštnom konaní. Nakoniec sa referendum nesmie konať o schválení, zmene alebo zrušení všeobecne záväzného nariadenia kraja a ak od platného rozhodnutia neuplynulo 24 mesiacov. Zákon zároveň v § 6 ods. 1 zakotvuje, že v krajskom referende sa rozhoduje o veciach, ktoré patria do samostatnej pôsobnosti kraja. Môžeme teda povedať, že predmet referenda je čiastočne vyjadrený aj pozitívne nakoľko to čo patrí do samostatnej pôsobnosti kraja vyjadruje *zákon č. 129/2000 Sb. o krajích*.

V Česku nie je výslovne stanovené kedy sa krajské referendum musí konať. Zákon stanovuje, že referendum sa koná ak sa na tom uznesie zastupiteľstvo alebo ak prípravný výbor podá návrh na konanie referenda a zastupiteľstvo rozhodne o jeho vyhlásení. V prvom prípade môžeme hovoriť o fakultatívnom krajskom referende. V druhom prípade môžeme hovoriť o čiastočnej obligatórnosti keďže návrh prípravného výboru ešte posudzuje krajské zastupiteľstvo.

Na rozdiel od Slovenskej republiky má Česká republika oveľa lepšie upravený predmet krajského referenda čím sa prispieva k odstráneniu možných interpretačných sporov pri posudzovaní v akých otázkach sa referendum môže či nemôže konať. Podľa nás by sme si v tomto prípade mohli zobrať príklad a zapracovať negatívne vymedzenie predmetu do právneho poriadku Slovenskej republiky čo by mohlo pomôcť k špecifikácií nejasného ustanovenia v § 15 ods. 1 *zákona o samospráv-*

nych krajoch. Rozdiel v porovnaní so Slovenskou republikou možno vidieť aj v prípade odvolania hejtmana³, ktorý je najvyšší predstaviteľ kraja podobne ako je na Slovensku predseda kraja. Ako sme spomínali vyššie, tak náš právny poriadok umožňuje odvolanie predsedu kraja prostredníctvom referenda. Na druhej strane česká legislatíva výslovne zakazuje odvolanie hejtmana a jeho námestníkov formou krajského referenda. Toto pravidlo pravdepodobne súvisí s tým, že v Česku nie je hejtman volený obyvateľmi kraja, ale krajským zastupiteľstvom.

Subjekty referenda na území samosprávneho kraja

V prípade subjektov rozlišujeme subjekty referendovej iniciatívy a subjekty, ktoré sú oprávnené zúčastniť sa na regionálnom referende. Podľa zákona o samosprávnych krajoch sú subjekty referendovej iniciatívy zastupiteľstvo kraja a obyvatelia kraja formou petície, ktorú musí podpísať najmenej 30 % oprávnených voličov samosprávneho kraja.

Problémom sa v tomto prípade môže javiť aj obligatornosť takéhoto referenda. V prípade ak o vyhlásenie referenda požiadajú obyvatelia samosprávneho kraja formou petície, tak tá musí obsahovo zodpovedať dôležitým otázkam, ktoré sa týkajú výkonu samosprávy samosprávneho kraja. Podľa *Krunkovej* splnenie tejto podmienky posudzuje zastupiteľstvo vyššieho územného celku čo v konečnom dôsledku obligatornosť znižuje.⁴

Zastupiteľstvo vyhlási referendum tak, aby sa uskutočnilo do 90 dní od schválenia uznesenia. Ak o vyhlásenie referenda požiadala skupina obyvateľov kraja formou petície, zastupiteľstvo vyhlási referendum tak, aby sa uskutočnilo do 90 dní od doručenia petície samosprávnemu

³ Najvyšší predstaviteľ kraja v Českej republike. Funkcia obdobná predsedovi samosprávneho kraja v SR.

⁴ KRUNKOVÁ, A.: *Referendum na lokálnej úrovni v Slovenskej republike*. In: *Studia Prawno-ustrojowe*. č. 21/2013, s. 133-143.

kraju za podmienok, že petícia má všetky potrebné náležitosti a overili ju aspoň traja poslanci zastupiteľstva, ktorí nie sú členmi petičného výboru.

Subjekty, ktoré majú právo hlasovať v krajskom referende sú primárne upravené v §3 ods. 2 písm. c) *zákona o samosprávnych krajoch* kde je uvedené, že obyvatelia samosprávneho kraja sa zúčastňujú na jeho samospráve a sú oprávnený hlasovať v referende za podmienok ustanovených zákonom. Súčasne v § 3 ods. 1 je uvedené, že obyvateľ samosprávneho kraja je osoba, ktorá má trvalý pobyt v obci na jeho území. *Zákon o obecnom zriadení* v §3 ods. 1 hovorí, že obyvateľ obce je osoba, ktorá má trvalý pobyt na území obce. „Štátne občianstvo Slovenskej republiky teda nie je podmienkou, rozhodujúcou je otázka trvalého pobytu.“⁵ Z povedaného vyplýva, že obyvateľom obce môže byť aj cudzinec a ten je zároveň aj obyvateľom kraja, na území ktorého sa obec nachádza.

Právo hlasovať v regionálnom referende majú aj občania SR a cudzinci, ktorí majú trvalý pobyt vo vojenskom obvode, ktorý patrí pre účely volieb do orgánov samosprávneho kraja, do jeho územia a najneskôr v deň uskutočnenia referenda dovŕšili 18 rokov.⁶

Zákon o samosprávnych krajoch rieši aj otázku platnosti referenda. Podľa §15 ods. 5 *zákona o samosprávnych krajoch* sú výsledky referenda platné, ak sa na ňom zúčastní aspoň polovica oprávnených voličov a rozhodnutie je prijaté ak zaň zahlasuje nadpolovičná väčšina zúčastnených. Podľa ustanovení volebného zákona je oprávnený volič občan Slovenskej republiky a cudzinec, ktorý má trvalý pobyt v obci, ktorá patrí do územia samosprávneho kraja. To znamená, že právo zúčastniť sa krajského referenda majú občania Slovenskej republiky a cudzinci, ktorí majú trvalý pobyt na území samosprávneho kraja.

⁵KRUNKOVÁ, A.: *Výhody a nedostatky miestneho referenda v SR*. In: *Teória a prax verejnej správy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Fakulta verejnej správy, 2009, s. 277-281.

⁶PALÚŠ, I. a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016, s. 242.

Pre lepšie porozumenie je potrebné povedať, že právo zúčastniť sa krajského referenda majú občania Slovenskej republiky, ale aj cudzinci, ktorí majú trvalý pobyt v obci nachádzajúcej sa na území samosprávneho kraja a najneskôr v deň konania referenda dovŕšili 18 rokov.

V Českej republike vyhlasuje krajské referendum zastupiteľstvo kraja a to vtedy, ak sa na tom uznesie alebo ak prípravný výbor podá zastupiteľstvu návrh na uskutočnenie krajského referenda. Aby mohlo byť referendum vyhlásené, tak návrh prípravného výboru musí podporiť svojím podpisom aspoň 6 % oprávnených osôb s trvalým pobytom v kraji.

Prípravný výbor tvoria najmenej 3 oprávnené osoby. Podľa zákona o krajskom referendu prípravný výbor navrhuje usporiadanie referenda, má právo delegovať členov do komisií pre hlasovanie, môže podať súdu návrh na určenie, že referendum má byť vyhlásené, alebo že návrh prípravného výboru nemá vady. V neposlednom rade môže podať súdu návrh na neplatnosť hlasovania a návrh na vyslovenie neplatnosti rozhodnutia v krajskom referende.

Návrh prípravného výboru musí obsahovať viaceré náležitosti. V prvom rade tam musí byť uvedené označenie kraja, v ktorom sa navrhuje konanie referenda. Ďalej v ňom musia byť uvedené otázky na ktoré sa bude odpovedať, odôvodnenie návrhu, odhad celkových nákladov spojených s výkonom krajského referenda, označenie splnomocnenca prípravného výboru, ktorý koná v jeho mene, a nakoniec musí návrh obsahovať celé mená členov prípravného výboru, ich dátum narodenia, miesto trvalého pobytu a podpis. Súčasťou návrhu prípravného výboru je aj podpisová listina. Náležitosti návrhu posudzuje krajský úrad a má nato lehotu 15 dní od jeho podania. V prípade ak návrh obsahuje nedostatky, tak krajský úrad vyzve prípravný výbor, aby tieto nedostatky odstránil v lehote, ktorá nesmie byť kratšia ako 7 dní. Ak nedostatky nie sú, tak sa pokračuje v príprave referenda.

Podľa §2 *zákona o krajskom referendu* má právo hlasovať v regionálnom referende každá osoba, ktorá má právo voliť do zastupiteľstva

kraja. Podľa §4 ods. 1 *zákona č. 130/2000 Sb. o voľbách do zastupiteľstiev krajů* majú právo voliť do krajského zastupiteľstva a teda aj hlasovať v krajskom referende, štátni občania Českej republiky, ktorí najneskôr v deň konania volieb respektíve v deň konania krajského referenda dovŕšili 18 rokov a majú trvalý pobyt v obci, ktorá sa nachádza na území kraja. Na rozdiel od Slovenskej republiky český zákon o krajských voľbách dovoľuje voliť do krajského zastupiteľstva iba občanom Českej republiky s trvalým pobytom v obci na území kraja. To znamená, že cudzinci v týchto voľbách voliť nemôžu a teda zároveň je potrebné povedať, že nemôžu ani hlasovať v krajskom referende. Tu treba poukázať na rozdiel oproti miestnemu referendu. Pri voľbách do zastupiteľstiev obcí *zákon č. 491/2001 Sb. o voľbách do zastupiteľstiev obcí* garantuje právo voliť aj štátnym občanom iného štátu a na základe toho majú cudzinci právo hlasovať aj v miestnom referende.

Zo spomínaného by sme odporučili znížiť kvórum na iniciovanie regionálneho referenda zo strany obyvateľov kraja, ktoré je v Slovenskej republike zbytočne vysoké. Požiadavka 30 % obyvateľov kraja na vyhlásenie krajského referenda zbytočne sťažuje už aj tak nulové využívanie tohto inštitútu na regionálnej úrovni. Súčasne je potrebné spomenúť aj rozdiel v oprávnených osobách, ktoré môžu v krajskom referende hlasovať. V Slovenskej republike majú právo hlasovať aj cudzinci. Naopak v Českej republike cudzinci v krajskom referende hlasovať nemôžu čo súvisí aj s tým, že nemôžu ani voliť v krajských voľbách. To sa môže javiť ako zvláštne keďže v miestnych voľbách a v miestnom referende cudzinci toto právo priznané majú a nakoľko rozhodnutia v krajskom referende ovplyvňujú všetky obce je podľa nás na mieste, aby cudzinci mali právo hlasovať aj v regionálnom referende.

Kvórum platnosti krajského referenda

Ďalším rozdielom medzi legislatívami Česka a Slovenska je kvórum platnosti krajského referenda. Podľa platnej legislatívy sú výsledky referenda platné, ak sa na ňom zúčastnilo aspoň 50 % oprávnených voličov. Avšak praktické skúsenosti s celoštátnym alebo miestnym referendom poukazujú nato, že toto kvórum je prehnané vysoké. Toto tvrdenie deklaruje aj volebná účasť vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov, ktorá je dlhodobo veľmi nízka a je možné predpokladať, že účasť v referende by bola na podobnej úrovni. Myslíme si, že zníženie kvóra by bolo vhodnou zmenou, ktorá by prispela k častejšiemu využívaniu a ľahšiemu prijímaniu rozhodnutí. Rozhodnutie je prijaté ak zaň zahlasuje nadpolovičná väčšina zúčastnených. Ako sme už spomínali vyššie, tak v legislatíve Slovenskej republiky chýba ustanovenie o záväznosti čo znamená, že aj platným výsledkom referenda sa zastupiteľstvo kraja nemusí riadiť a v konečnom dôsledku má len poradný hlas.

V Česku je výsledok regionálneho referenda platný, ak sa na ňom zúčastní najmenej 35 % oprávnených osôb. Rozhodnutie je záväzné ak zaň hlasovala nadpolovičná väčšina oprávnených osôb, ktoré sa zúčastnili krajského referenda a súčasne musí ísť o 25 % oprávnených osôb zapísaných v zozname oprávnených osôb. Pre predstavu uvedieme príklad. Kraj má v zozname voličov zapísaných 500 000 oprávnených voličov. Krajského referenda sa zúčastní 200 000 tisíc voličov čo predstavuje 40 % všetkých oprávnených osôb a referendum je platné. Výsledok referenda je, že 110 000 ľudí hlasoval za návrh, teda na otázku odpovedali áno, a 90 000 ľudí s návrhom nesúhlasilo teda na otázku odpovedali nie. Je splnená podmienka, že za návrh musí zahlasovať nadpolovičná väčšina zúčastnených, ale nie je splnená podmienka 25 % všetkých oprávnených voličov zapísaných v zozname keďže 110 000 ľudí v tomto príklade predstavuje len 22 percent všetkých oprávnených voličov. Výsledok referenda preto nie je pre zastupiteľstvo záväzný.

Slovenská a Česká legislatíva sa odlišujú aj pri stanovovaní záväznosti pre zastupiteľstvo a orgány kraja. Ako sme spomínali vyššie otázku záväznosti pre orgány kraja slovenská legislatíva nerieši. Z toho možno vyvodíť, že referendum má pravdepodobne len poradný hlas. Naopak český zákon v §49 deklaruje, že ak sú splnené vyššie popísané podmienky, tak rozhodnutie v krajskom referende je záväzné pre krajské orgány. Absencia ustanovenia o záväznosti je výrazný nedostatok v Slovenskom právnom poriadku a je potrebné ho odstrániť. Domnievame sa, že bez takéhoto ustanovenia sa stráca význam spomínaného inštitútu ba dokonca si dovoľíme tvrdiť, že sa výrazne obmedzuje právo obyvateľov zúčastňovať sa na samospráve, ktoré im garantuje ústava.

Záver

Krajské referendum je jednou z možností ako obyvatelia môžu participovať na správe verejných záležitostí. Z uvedeného možno povedať, že najväčším nedostatkom regionálneho referenda je stručná právna úprava, ktorá je obmedzená len na pár odsekov v zákone o samosprávnych krajoch a absencia ustanovenia o jeho záväznosti pre zastupiteľstvo VÚC. Ďalším výrazným nedostatkom je predmet referenda. V tomto prípade je potrebné poukázať na nie veľmi presné ustanovenie zákona o samosprávnych krajoch ktoré hovorí, že referendum sa môže konať o dôležitých otázkach týkajúcich sa samosprávy kraja. Toto ustanovenie je nejednoznačné a môže byť predmetom sporov keďže dôležitosť je subjektívna kategória. Preto je podľa nás vhodné v legislatíve upraviť aspoň negatívne vymedzenie referenda podobne ako je to v Českej republike.

Najväčším rozdielom medzi českou a slovenskou legislatívou je v otázke záväznosti. Kým česká legislatíva výslovne stanovuje záväznosť výsledku referenda pre krajské zastupiteľstvo, tak v Slovenskej republike takéto ustanovenie chýba čo môže znamenať možnosť pre zastupiteľstvo nerešpektovať platný výsledok referenda.

V neposlednom je potrebné spomenúť, že krajské referendum v Slovenskej republike nebolo od svojho zavedenia organizované ani raz. Táto skutočnosť môže súvisieť s nedostatočným informovaním o činnosti krajov čo sa prejavuje aj vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov, ktoré majú dlhodobo veľmi nízku účasť. Dlhodobo nízka účasť na voľbách môže naznačovať, že ak by bolo referendum vyhlásené, tak by účasť bola veľmi nízka. Predpoklad veľmi nízkej účasti možno odvodiť aj od referendovej praxi v Slovenskej republike, ktorá sa dlhodobo vyznačuje veľkým nezaujmom zo strany občanov. Keďže možnosť zúčastňovať sa na správe vecí verejných prostredníctvom krajského referenda je garantované ústavou, tak si tento inštitút vyžaduje osobitnú pozornosť. V prvom rade by bolo potrebné prijať samostatný zákon o krajskom referende, ktorý by rozšíril súčasnú stručnú právnu úpravu. Nakoľko to je v dlhodobom horizonte nepravdepodobné, tak podľa súčasnej právnej úpravy majú vyššie územné celky povinnosť prijať všeobecne záväzné nariadenie o organizácii krajského referenda čo je základný krok pre jeho uskutočnenie. Dovoľme si tvrdiť, že kraje, ktoré takéto VZN nemajú prijaté porušujú zákon a výrazne obmedzujú právo občanov zúčastňovať sa na správe záležitostí kraja.

Nakoniec je ešte potrebné dodať, že v Českej republike nemusí byť záujem obyvateľov o samosprávu na regionálnej úrovni väčšia ako v Slovenskej republike avšak samostatná právna úprava naznačuje snahu zákonodarcu o obnovenie záujmu občanov o veci verejné.

Literatúra:

- KRUNKOVÁ, A.: *Výhody a nedostatky miestneho referenda v SR*. In: *Teória a prax verejnej správy*, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Fakulta verejnej správy, 2009, s. 277-281.
- KRUNKOVÁ, A.: *Referendum na lokálnej úrovni v Slovenskej republike*. In: *Studia Prawnoustrojowe*. č. 21/2013, s. 133-143.
- PALÚŠ, I. a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016.

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v platnom znení.
Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky v platnom znení.
Zákon č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.
Zákon č. 118/2010 Sb. o krajském referendu a o změně některých zákonů.
Zákon č. 130/2000 Sb. o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů.
zákon č. 491/2001 Sb. o volbách do zastupitelstev obcí a o změně některých zákonů.
Uznesenie ÚS SR II. ÚS 31/97 z 21. 5.

Zmeny vo volebnom systéme, ako nástroje zvyšovania volebnej účasti

Michal Baran

Turnout varies from one country to another but, it never comes close to its ideal, full turnout. However, interventions in the electoral system can partially increase it. The work aims to analyze such interventions in the electoral system and their contribution to increasing turnout. As increasing turnout is being misused as an argument for introducing changes to the electoral system, it is necessary to examine their real impact and the opportunities they offer based on the results in countries where such changes are being implemented or are operating in the long term. High turnout is often associated with a high degree of legitimacy of elected representatives, but also with a high degree of democracy and citizen representation, so it is necessary to identify effective tools for increasing it. On the one hand, we can observe interventions that simplify the electoral process and, on the other hand, coercive means. However, none of them is 100% effective

Úvod

Zvyšovanie volebnej účasti je evergreenom, ktorý sa ozýva pravidelne pred každými voľbami, ako na Slovensku, tak aj v zahraničí. S narastajúcim významom volieb sa prirodzene zvyšuje aj pocit nutnosti dosiahnuť, zabezpečiť a prípadne aj dlhodobo udržať takýto stav. Existuje viacero spôsobov, ako k tomu dospieť. Od kampaní motivujúcim k voľbám, cez benefity za účasť až po priame zásahy do volebného systému.

Príspevok sa bude zaoberať primárne zásahmi do volebného systému, ktoré majú mať vplyv na celkovú účasť na voľbách. Prirodzene sa tým myslí pozitívny vplyv na účasť, teda jej zvyšovanie. Aj keď samozrejme protichodné opatrenia by mali za účel volebnú účasť znížiť. Nakoľko motivácie aktérov, ktorí sa zapájajú do volebného procesu sa rôznia, nie je vylúčená ani takáto možnosť. Záujem sa bude sústrediť na dva spôsoby zvyšovania volebnej účasti. Voľbu cez internet, ako

spôsob, ktorý má voličom uľahčiť voľbu, ale najmä prilákať nové skupiny elektorátu a na povinné voľby, ako spôsob, ktorý tlačí voličov k participácii.

Na overenie vplyvu jednotlivých online hlasovania na volebnú účasť sa pozrieme na jej vývoj a trendy v čase pred a po zavedení tejto zmeny. Nebude sa jednať len o jedny voľby pred a jedny po zavedení opatrenia, ale o ich dlhšiu radu, aby bolo možné vylúčiť ďalšie vplyvy, ako napríklad zloženie kandidujúcich strán, politickú, spoločenskú, či ekonomickú situáciu v krajine a podobne. Pri povinnom hlasovaní porovnáme viacero krajín s rôznou formou povinnosti medzi sebou a s krajinami, kde takáto povinnosť neexistuje, aby sme overili dopady rôznych opatrení.

Spôsoby zvyšovania volebnej účasti

Na volebnú účasť môže mať v dnešnej dobe vplyv veľké množstvo, či už priamych, alebo nepriamych faktorov. Medzi takéto nepriame môžeme zaradiť tie, ktoré nie je možné priamo ovplyvniť volebným zákonom, teda zloženie obyvateľstva, ekonomické faktory, prístup k médiám a ich sloboda, pokrytie internetom, televíznym signálom, alebo aj miera gramotnosti v krajine a mnohé iné. *Grofman s Lijphartom* identifikovali širokú škálu faktorov, ktoré sú priamymi zásahmi do tohto systému. Radia tu náročnosť zapojenia sa do volebného procesu, napríklad formou registrácie, či naopak rôznych obmedzení¹. Viacjazyčnosť volebných lístkov pre menšiny, či dokonca použitie symbolov v oblastiach s nízkou mierou gramotnosti. Počet a dostupnosť voleb-

¹ Z minulosti môžeme poznať majetkový cenzus, obmedzenie na základe pohlavia, alebo pre niektoré profesie, napríklad pre vojakov a policajtov. V súčasnosti taktiež existujú obmedzenia, napríklad na základe vekovej hranice. V tomto prípade hovoríme o aktívnom volebnom práve, v prípade volebného práva pasívneho zvyknú byť obmedzenia širšie a rôzniace sa pri odlišných obsadzovaných funkciách.

ných miestností. Možnosť hlasovať naprieč volebnými listinami jednotlivých strán, teda procesom panašovania. Technickým zlepšovaním volebného procesu za pomoci jeho mechanizácie a digitalizácie vo volebných miestnostiach, alebo možnosťou hlasovať zo zahraničia, prípadne poštou. Špeciálnym systémom prevodu hlasov na mandáty, akým je napríklad zbor voliteľov v USA. Zložením a veľkosťou okrskov, teda javou známym ako gerrymandering. Spôsobom financovania volebnej kampane, či jej iným obmedzením prostredníctvom prístupu k médiám, či formou moratória. Frekvenciou a typom volieb, ktoré sa pravidelne opakujú. Spôsobom odvolania volených zástupcov.² Nakoľko je výpočet faktorov, ktoré priamo, alebo nepriamo ovplyvňujú účasť značne široký, zameriame sa iba na niektoré z nich. Konkrétne na voľby pomocou internetu a povinnú volebnú účasť.

E-voľby

S postupnou digitalizáciou každodenných úkonov, cez nákupy po zdravotnú starostlivosť, zavádzanie e-governmentu a ďalších opatrení sa stále viac hovorí o aj možnosti voliť zástupcov cez internet³. Tento krok sa obhajuje okrem iného aj zvyšovaním volebnej účasti a prilákaním k voľbám tých skupín obyvateľov, ktorí tak v minulosti nerobili.

K jeho podpore však vedú rôznych aktérov rôzne motivácie. Zatiaľ čo pre voličov je to napríklad možnosť hlasovania zo zahraničia, pre úradníkov, ktorí sú zapojení do volebného procesu to môže byť boj proti volebným podvodom, vyššia rýchlosť a efektívnosť sčítavania voličských hlasov, zvýšená efektívnosť volieb a ďalšie. Pre politikov, špeciálne pre tých, ktorí prídu s ideou na túto zmenu z neho plynie výhoda budovania obrazu moderného politika, ale taktiež to, že sa dokážu na

²GROFMAN, B., LIJPHART, A.: *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Algora Publishing, 2003. s. 352.

³ Pre hlasovanie z domu cez internet sa používa pomenovanie Remote Internet Voting, alebo skrátené RIV.

tieto zmeny pripraviť a prispôbiť im svoju rétoriku a vedenie kampane v dostatočnom predstihu.⁴

Estónsko sa hrdí, ako priekopník v e-governance a pionier v RIV na celoštátnej úrovni. Keď v roku 2005 zaviedli tento spôsob. Volebná účasť sa v lokálnych voľbách dokonca prepadla zo 52,5 % v roku 2002 na 47,4 % (v tabuľke nižšie EST local RIV). Je pravdou, že v ďalších voľbách účasť podstatne vzrástla, na 60,6 %, pričom sa podstatne zvýšil aj podiel voličov, ktorí hlasovali online (EST local). Napriek tomu, že môžeme sledovať trend nárastu voličov, ktorí volia online, pri celkovej volebnej účasti sa to povedať nedá a postupne sa prepadá na úrovne z deväťdesiatych rokov. V roku 1993 to bolo 52,6 % a v roku 1996 52,5 %. V posledných miestnych voľbách v roku 2017 bola účasť 53,3 %.⁵ Podobné voličské správanie môžeme pozorovať aj pri pohľade na vývoj parlamentnej účasti. Medzi voľbami v rokoch 2003 a 2007 sa zvýšila volebná účasť z 58,2 % na 61,9 %. Jedná sa síce o nárast o 3,7 %, čo bolo necelých päťdesiatpäťtisíc voličov, ale aj počet oprávnených voličov medzi voľbami narástol o viac ako tridsať sedem tisíc. Samotný počet voličov, ktorí využili RIV bol 30 275. Nemôžeme teda vylúčiť, že na zvýšenú volebnú účasť mali vplyv aj iné faktory.⁶ Napriek tomu, že podiel voličov, ktorí využívajú možnosť voliť online dlhodobo rastie (EST RIV). Volebná účasť v posledných voľbách mierne klesla. Zatiaľ čo v roku 2015 to bolo 64,2 %, o štyri roky neskôr v roku 2019 to bolo 63,7

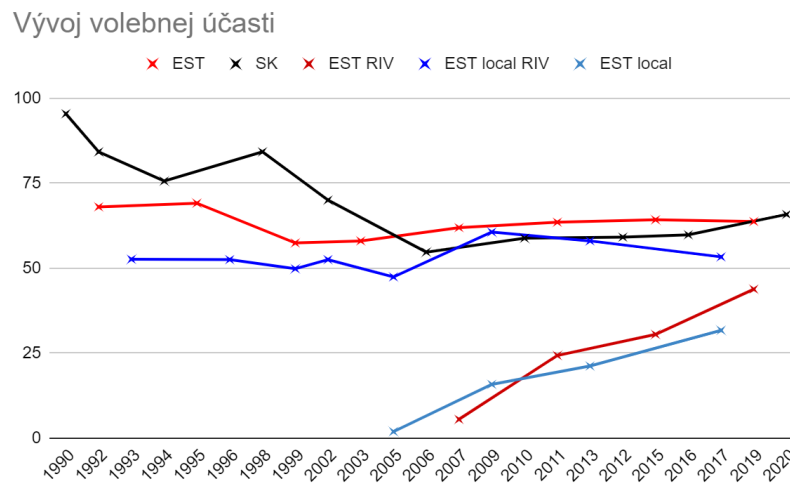
⁴KRIMMER, R.: *The Evolution of E-voting: Why Voting Technology is Used and How it Affects Democracy*. Tallinn: TUT Press, 2012, s. 186.

⁵VALIMISED.: Local Elections. In: *Local Government Council Elections*. 2019,[online], [cit. 11/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.valimised.ee/en/archive/local-government-council-elections>>.

⁶VALIMISED.: *Statistics about internet voting in Estonia*. In: *Statistics about internet voting*. 2020, [online], [cit. 11/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia>>.

% (EST).⁷ Keď tieto údaje porovnáme so Slovenskom (SK), kde sa volebná účasť dlhodobo držala pod hranicou šesťdesiatich percent a v roku 2020 vyskočila na 65,78 %⁸ bez toho, aby bola vykonaná výrazná zmena vo volebnom systéme, môžeme konštatovať, že nálada v spoločnosti je výrazne silnejším hýbateľom, ako zavedenie online hlasovania.

Graf 1: Vývoj volebnej účasti

Zdroj: Valimised.ee; Statistics.sk, 2020

⁷VALIMISED.: Riigikogu Elections. In: *Riigikogu (parliament) Elections*. 2020, [online]. [cit. 11/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.valimised.ee/en/archive/riigikogu-elections>>.

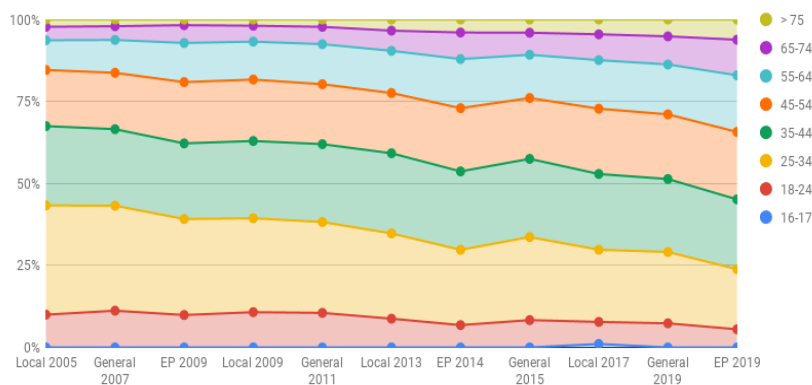
⁸ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR.: *Definitívne výsledky hlasovania In. Voľby 2020 29. február do Národnej rady Slovenskej Republiky*. [online], [cit. 14/11/2020]. Dostupné na internete: <<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>>.

Ďalším silným pilierom, na ktorom stavajú podporovatelia zavedenia RIV je prilákanie mladých k voľbám, konkrétne prvovoličov. Jednak preto, lebo účasť tejto skupiny obyvateľstva je pod očakávaniami, ale najmä preto, že táto skupina obyvateľstva má sklon voliť antisystémové strany⁹, pričom sa predpokladá, že pri takejto voľbe zotrávajú aj v ďalších voľbách. Vládnuce koaličné strany, ktoré by sa snažili o zavedenie RIV by sa dokázali na takéto voľby lepšie pripraviť a taktiež očakávajú, že svojim moderným obrazom prilákali najmä takýchto mladých voličov.

Vývoj volebnej účasti na online hlasovaní v Estónsku však ukazuje opačný trend. Prvovoliči, teda tí vo veku 18 až 24 rokov sa do RIV výraznejšie nezapájajú a veková skupina 25 až 34 rokov sa dokonca znižuje v porovnaní s minulosťou. Zatiaľ čo po zavedení technológie tvorili tieto dve skupiny obyvateľstva takmer polovicu voličov, ktorí využívali RIV, v súčasnosti je to už len štvrtina. Naopak, výraznejšie posilnili skupiny v produktívnom veku od 35 do 64 rokov a dôchodcovia od 65 rokov starší.

⁹RADA MLÁDEŽE SLOVENSKA.: *Prieskum o volebných preferenciách prvovoličov*. [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://mladez.sk/2019/01/24/prieskum-o-volebnych-preferenciach-prvovolicov/>>.

Graf č.2: Vekové zloženie voličov zapojených cez RIV.

Zdroj: Valimised.ee

Pri voľbách cez internet môžeme pozorovať súbežne viaceré javy, ktoré narúšajú obraz e-volieb ako efektívneho nástroja na zvyšovanie volebnej účasti. Existujú už pomerne rozšírené protiargumenty, ako problém s bezpečnosťou a zaručením tajnosti takého hlasovania, nedostatočnou technickou infraštruktúrou, alebo digitálnou gramotnosťou obyvateľstva. Skutočným nedostatkom, ktorý popiera deklarované výhody systému je neschopnosť pritiahnúť nové skupiny obyvateľstva, napríklad mladých voličov a zvyšovanie účasti na voľbách len pri jeho zavedení. Aj napriek rastúcemu počtu voličov, ktorí využívajú RIV sa volebná účasť dramaticky nezvyšuje. Jedná sa len o presun voličov z volebných miestností za obrazovky vo svojich domácnostiach. Ten navyše kopíruje vekové zloženie elektorátu, ktorý volí tradičným spôsobom. Napriek tomu, že v posledných voľbách bola účasť nižšia, ako v predchádzajúcich, určite sa nedá hovoriť o trende. Je však badateľná

stagnácia. Tá by mohla byť zvrátená doplnením ďalšieho prvku podporujúceho volebnú účasť do volebného systému.

Volebná povinnosť

Volebná povinnosť je jav, ktorý si často spájame s nedemokratickými režimami, ako nástroj na legitimizáciu štátostrany, alebo vodcu. Avšak svoje miesto má aj v niektorých európskych demokraciách. Je tak v priamom kontraste s minulosťou, kedy bolo volebné právo ľuďom upierané na základe ich pohlavia, rasy, príslušnosti k spoločenskej vrstve, majetku, alebo vzdelania.

Samotný pojem volebná povinnosť je v demokratickom usporiadaní do určitej miery zavádzajúci. Nakoľko naráža na limity tajnosti voľby, nie je možné zabrániť odovzdaniu neplatného, alebo prázdneho hlasovacieho lístka. Jedná sa tak len o formálnu povinnosť zúčastniť sa volebného aktu a nie o skutočnú povinnosť odovzdať hlas strane, hnutiu, alebo kandidátovi.¹⁰ Tento problém je technicky riešiteľný napríklad zavedením RIV, či digitalizáciou vo volebnej miestnosti, kedy budú papierové volebné lístky nahradené digitálnym ekvivalentom bez možnosti odovzdania bieleho, alebo neplatného lístka. Vystáva však otázka, či sa v takom prípade voliči nepriklonia k protestným, alebo dokonca antisystémovým stranám, ale najmä či by bol takýto krok vôbec demokratický.

Krajiny, ktoré napriek tomu volebnú povinnosť zaviedli, sa ju prirodzene snažia vynucovať a používajú na to rôzne prostriedky. Niektoré takúto zákonnú povinnosť síce majú, ale nevynucujú ju, ale môžeme pozorovať celé spektrum prostriedkov. Od formálnych, až po

¹⁰LEVER, A.: *Compulsory Voting: A Critical Perspective*. London: British Journal of Political Science, 2008, s. 38. [online], [cit. 13/12/2020] Dostupné na internete: <http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_3952_0.pdf>

také, ktoré výrazne obmedzujú osobný život. Sú nimi *podanie vysvetlenia a uvedenia legitímneho dôvodu*, prečo sa občan nezúčastnil volieb. *Pokuta*, ktorá je však skôr symbolickou sumou. *Väzením*. Takáto zákonná možnosť existuje, ale nie sú evidované prípady, kedy by bola reálne použitá. *Obmedzením občianskych práv*, kedy už voličovi nebude umožnené voliť v ďalších voľbách, alebo nezíska prístup k ďalším službám, ktoré štát poskytuje, alebo mu bude tento prístup výrazne obmedzený.¹¹ V medzivojnovom Československu existovala aj *povinnosť prijať voľbu* teda povinné pasívne volebné právo na úrovni miestnej samosprávy, ktoré upravoval *Zákon č. 75 Sb.*¹²

Aj keď berieme volebnú povinnosť, len ako formálnu účasť na akte voľby, stále môžeme sledovať, že aj napriek sankciám sa voliči z rôznych dôvodov voľbám vyhýbajú. Účasť na nich sa v Austrálii drží len nad hodnotou deväťdesiatich percent, naposledy v roku 2019 bola 92,48 % pri voľbe do senátu a 91,89 % do snemovne reprezentantov.¹³ Podobné čísla vykazuje aj Belgicko, kde bola v roku 2019 volebná účasť 87,28 %. Takúto účasť, okolo deväťdesiat percent môžeme pozorovať aj pri predchádzajúcich voľbách. Ak sa pozrieme na Grécko, tam bola aj pri volebnej povinnosti účasť 57,91 % v roku 2019 a 56,57 % v roku 2015 čo je ešte pod úrovňou Slovenska, alebo Estónska, ktoré takúto povinnosť nemajú.¹⁴ Austráliu aj Belgicko spája vynucovanie volebných

¹¹IDEA.: *What is compulsory voting* In *Compulsory Voting*. 2020, [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout/compulsory-voting>>.

¹²SEMAN, T.: *Volebné právo v samospráve počas prvej Československej republiky 1918 - 1938*. In: OROSZ, L., MAJERČAK, T. (eds.): *Volebné zákonodárstvo v Slovenskej Republike*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 23 - 35.

¹³AUSTRALIAN ELECTORAL COMMISSION: *Voter turnout*, 2016. [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.aec.gov.au/Elections/Federal_Elections/voter-turnout.htm>.

¹⁴ELECTION GUIDE. [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.electionguide.org/countries/>>.

povinnosti, kde je potrebné vysvetliť svoju neúčasť a hrozí pokuta. Belgicko ide ešte o krok ďalej a existuje aj možnosť obmedzenia prístupu k niektorým právam. Naopak v Grécku hrozí až väzenie, ale volebná povinnosť sa nevynucuje.¹⁵

Volebná povinnosť v demokratických krajinách môže mať rôzne formy, niekedy až na hranici toho, čo ešte môžeme pomenovať ako demokratické. No aj napriek tomu nikdy nezabezpečuje plnú volebnú účasť. Vždy sa nájdu jednotlivci, alebo skupiny, ktoré o voľby nemajú záujem, alebo sa im cielene vyhýbajú. Ak táto povinnosť nie je vynucovaná, výsledky sú také, akoby vôbec nejestvovala, ba v mnohých prípadoch je účasť aj nižšia.

Záver

Plná, alebo pri najmenšom vysoká volebná účasť je ideálom, ktorí by mal zaručiť, aby boli reprezentovaní všetci občania a ich záujmy boli vyslyšané. Vlády jednotlivých štátov sa k jej zvyšovaniu stavajú rôznym spôsobom a zavádzajú rôzne postupy. Na jednej strane sa snažia prístup k nim pre voličov zjednodušiť, alebo naopak ich k nim prinútiť. Aj napriek tomu vidíme, že existujú skupiny obyvateľstva, ktoré o tento akt nemajú záujem, alebo sa mu vyslovene vyhýbajú a to aj pod hrozbou sankcií.

Zjednodušenie volebného procesu formou RIV, vyzerá vo svetle technologického pokroku ako vhodný a priam prirodzený jav. Aj napriek svojej rastúcej popularite však nezaručuje to, že priláka nových voličov. Nemá síce ani negatívny dopad na volebnú účasť, ale iba presúva voličov z volebných miestností za počítače. Táto skutočnosť môže znižovať administratívnu záťaž a náklady na voľby, ale vytvára ďalšie

¹⁵IDEA.: *What is compulsory voting* In *Compulsory Voting*. 2020, [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout/compulsory-voting>>.

nové riziká v spojitosti s volebnými podvodmi. Preto by sa k jeho zavádzaniu malo pristupovať s maximálnou opatrnosťou.

Volebná povinnosť, je síce prostriedkom, ktorý za určitých okolností dokáže výrazne zvýšiť volebnú participáciu. Avšak v niektorých prípadoch zachádza až na hranu obmedzovania občianskych práv a slobôd, pričom ani v takom prípade nezabezpečuje ideálnu, plnú účasť. V modernej Európe je teda skôr prežitkom a nevyzerá to ani na jeho veľkolepý návrat.

Zjednodušenie volebného procesu aj jeho povinnosť majú svoje plusy a mínusy, no ani jeden z nich nedokáže zabezpečiť ideálnu plnú účasť. V dnešnej dobe, ktorá prináša antisystémové a extrémistické strany by sme sa teda mali zamerať viac na kvalitu, ako kvantitu vo volebnom procese.

Literatúra:

- ELECTION GUIDE. [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.electionguide.org/countries/>>.
- IDEA.: *What is compulsory voting* In *Compulsory Voting*. 2020, [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <<https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout/compulsory-voting>>.
- AUSTRALIAN ELECTORAL COMMISSION: *Voter turnout*, 2016. [online], [cit. 12/12/2020]. Dostupné na internete: <https://www.aec.gov.au/Elections/Federal_Elections/voter-turnout.htm>.
- GROFMAN, B., LIJPHART, A.: *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Algora Publishing, 2003.
- KRIMMER, R.: *The Evolution of E-voting: Why Voting Technology is Used and How it Affects Democracy*. Tallinn: TUT Press, 2012.
- LEVER, A.: *Compulsory Voting: A Critical Perspective*. London: British Journal of Political Science, 2008, s. 38. [online], [cit. 13/12/2020] Dostupné na internete: <http://www.dphu.org/uploads/attachments/books/books_3952_0.pdf>.

- RADA MLÁDEŽE SLOVENSKA.: *Prieskum o volebných preferenciách pr-
vovoličov*. [online], [cit. 12-12-2020]. Dostupné na internete:
<<https://mladez.sk/2019/01/24/prieskum-o-volebnych-preferenciach-prvovolicov/>>.
- SEMAN, T.: *Volebné právo v samospráve počas prvej Československej repub-
liky 1918 - 1938*. In: OROSZ, L., MAJERČAK, T. (eds.): *Volebné záko-
nodárstvo v Slovenskej Republike*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Ša-
fárika v Košiciach, 2014, s. 23 - 35.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR.: *Definitívne výsledky hlasovania In. Voľby 2020
29. február do Národnej rady Slovenskej Republiky*. [online], [cit.
14/11/2020]. Dostupné na internete: <[https://volby.statist-
ics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html](https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html)>.
- VALIMISED.: *Local Elections*. In: *Local Government Council Elections*.
2019, [online], [cit. 11/12/2020]. Dostupné na internete:
<[https://www.valimised.ee/en/archive/local-government-coun-
cil-elections](https://www.valimised.ee/en/archive/local-government-coun-
cil-elections)>.
- VALIMISED.: *Riigikogu Elections*. In: *Riigikogu (parliament) Elections*.
2020, [online]. [cit. 11/12/2020]. Dostupné na internete:
<<https://www.valimised.ee/en/archive/riigikogu-elections>>.
- VALIMISED.: *Statistics about internet voting in Estonia*. In: *Statistics about
internet voting*. 2020, [online], [cit. 11/12/2020]. Dostupné na inter-
nete: <[https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-in-
ternet-voting-estonia](https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-in-
ternet-voting-estonia)>.

AUTORI (v abecednom poradí):

Mgr. Michal Baran, Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, Slovenská republika

PhDr. Jakub Bardovič, PhD., Fakulta sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Slovenská republika

Mgr. Henrich Fačkovec, Katedra politológie a euroázijských štúdií, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenská republika

Mgr. Bc. Benita Feketeová, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Patrik Furik, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Dávid Gajdoščík, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Lucia Hlavatá, Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, Slovenská republika

Mgr. Martin Huňady, Institut politologických štúdií, Fakulta sociálnych vied Univerzity Karlovej v Prahe, Česká republika

Bc. Martina Hurčalová, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Lukáš Ivančík, Fakulta verejnej správy Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Štefan Ižák, PhD., Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Slovenská republika

Ing. Michaela Kakašová, Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy, Fakulta verejnej správy Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Barbora Krištofová, Mlitt, Katedra politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

JUDr. Katarína Lešková, Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Barbora Linhartová, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Radoslav Marek, Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenská republika

Mgr. Andrea Olejárová, Katedra kulturológie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenská republika

doc. PhDr. et. Mgr. Peter Ondria, PhD., Katedra politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

Popescu Razvan-Mihail, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Ruská federácia

Mgr. Ľubica Račeková, Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovenská republika

Mgr. Michaela Ružičková, Katedra politológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

JUDr. Ing. Michaela Ševčíková, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

PhDr. Dominika Vincová, Fakulta verejnej správy Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Slovenská republika

2020: ZAČIATOK DEKÁDY ZMIEN?

Zborník príspevkov

Editorky: Mgr. Katarína Duffeková
Mgr. Bc. Benita Feketeová
Mgr. Katarína Lörincová

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2021
Počet strán: 335
Rozsah: 16,75 AH
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-574-0015-8 (e-publikácia)